

عُلُومُ الْقُرْآنِ

پُیُنْتُو

عَلَامَةُ شَمْسِ الْحَقِّ افغانی رحمتہ علیہ اللہ آم

مُتْرَجِم

مولانا سیفُ الحنانِ حَقَّانِی

تاج کتب خانہ پشاور
قصہ خوانی فون ۲۱۳۳۵۴

Ketabton.com

علوم القرآن (پُنتو)

علامہ شمس الحق افغانی رَحِمَهُ اللهُ

مُترجم

مولانا سیف الحنان

ناشر

تاج کتب خانہ ۰ ۰ محلہ جنکی قصہ خوانی پینپور

فون نمبر :- ۲۱۴۲۵۴

صفحه	عنوان	شماره
۲۹	اوله شبیه	۲۰
۳۱	دوئمه شبیه	۲۱
۳۲	درئیه شبیه	۲۲
۳۲	خلورمه شبیه	۲۳
۳۳	پنجه شبیه	۲۴
۳۳	شپر مه شبیه	۲۵
۳۲	اومه شبیه	۲۶
۳۸	اتمه شبیه	۲۷
۳۹	نهمه شبیه	۲۸
۴۰	دهمه شبیه	۲۹
۳۳	یولسمه شبیه	۳۰
۳۲	د فیضی تفسیر بی نقطه	۳۱
۳۲	د مسیلمه توکره	۳۲
۳۵	ابن الراوندی ز ندیق یهودی	۳۳
۳۶	د متنبی توکره	۳۴
۳۶	د اعجاز القرآن پوهه	۳۵
۳۷	مشاهدات او معنویات	۳۶
۳۹	قانونی اعجاز	۳۷
۵۱	تأثیر اعجاز	۳۸
۵۲	دیوپ په نظر کین دقرآن تاثیر	۳۹
۵۵	انجذابی تاثیر	۴۰
۵۶	دقرآن اعجازی تاثیر په شخصیت رسول الله صلعم	۴۱

صفحه	عنوان	شماره
۱	پیش لفظ	۱
۲	دوحی او قرآن ضرورت	۲
۵	دقرآن د ضرورت دلیل بقای	۳
۸	دلیل قانونی	۴
۱۱	دلیل غذائی	۵
۱۲	دلیل دوائی	۶
۱۴	دلیل نوری	۷
۱۷	دلیل حقیقی	۸
۱۸	دلیل اتباعی	۹
۲۰	دلیل نفسیاتی	۱۰
۲۱	دلیل تخلیقی	۱۱
۲۲	دلیل ترکیبی	۱۲
۲۳	دقرآن صداقت او اعجاز	۱۳
۲۵	د معجزه او اعجاز تشریح	۱۴
۲۵	عادیات	۱۵
۲۶	عجائبات	۱۶
۲۶	مشترک مناصبت	۱۷
۲۷	معجزات	۱۸
۲۷	قرآنی معجزه، بلاغی دلیل	۱۹

شماره	عنوان	صفحه
۶۳	در بیع فصل د تفسیر او د تاویل او د دے د وارد متعلقا تو بیان	۹۰
۶۵	د تفسیر او د مطالبو د قرآن د پوهه آداب او شرائط .	۹۲
۶۶	علم اللغه یا علم اللسان	۹۲
۶۷	علم السنه	۹۳
۶۸	علم الآثار	۹۵
۶۹	علم قواعد الالهیات	۹۷
۷۰	علم الموهبه	۹۸
۷۱	د تفسیر بالرائی تحقیق	۱۰۰
۷۲	د شیع ازاله او صرفیه او باطنیه او د تفسیر په منبر کس فرق .	۱۰۱
۷۳	د تفسیر بالرائی تسمونه	۱۰۲
۷۴	اقسام تفسیر	۱۰۵
۷۵	د شیع ازاله	۱۱۳
۷۶	د وحی لغوی درء قسمه: فطری او ایجابی	۱۱۳
۷۷	عرفانی	۱۱۵
۷۸	شرعی وحی	۱۱۵
۷۹	وحی د نبوت	۱۱۶
۸۰	د قرآن نزول	۱۱۷
۸۱	نزول اولی	۱۱۹
۸۲	دویم نزول	۱۱۹
۸۳	در بیع نزول	۱۲۰
۸۴	جهاد نبیل علیه السلام قرآنی الفاظ څنگه حاصل کړل	۱۲۱
۸۵	د قرآن نازل شوی الفاظ	۱۲۲

شماره	عنوان	صفحه
۲۲	په یخنی کس خول	۵۶
۲۳	د روند و له او پیته	۵۷
۲۴	د قرآن شخصیتی قلبی تاثیر	۵۸
۲۵	تاثیر قلبی	۵۸
۲۶	د قرآن سیاسی اعجاز	۵۹
۲۷	غذائی اعجاز	۶۲
۲۸	د روح آسمانی غذا	۶۳
۲۹	د روحانی ژوند معیار	۶۵
۳۰	د غذائیت معیار	۶۵
۳۱	د روح مرک او ژوند	۶۵
۳۲	قرآن روحانی غذا ده	۶۷
۳۳	د لیل نظامی	۶۷
۳۴	دویم اصول د انسان نور و انسانا نوسره تعلق .	۷۰
۳۵	در بیع اصول د انسان دکائنات عالم سره تعلق	۷۱
۳۶	خلویم اصول د انسان د ژوند مقصد	۷۳
۳۷	پنجم اصول د انسان ژوند آخری منزل	۷۴
۳۸	شمولی اعجاز	۷۸
۳۹	غیبی اعجاز	۸۲
۴۰	اعجازی اعجاز	۸۶
۴۱	تالیفی اعجاز	۸۷
۴۲	اعتدالی اعجاز	۸۸
۴۳	مکلی اعجاز	۸۹

صفحه	عنوان	شماره
۱۵۳	د آواز و احرف و حکمت	۱۰۸
۱۵۸	د تحریف پد یاره کڼ دا بن عباس روایتونه	۱۰۹
۱۶۰	شعر او د قرآن تحریف	۱۱۰
۱۶۱	د بایبیل تحریف	۱۱۱
۱۶۲	انجیل متی، مرقس، لوقا	۱۱۲
۱۶۳	انجیل یوحنا، تثلیث، ختنه او د جنابت غسل	۱۱۳
۱۶۳	د بلوهیت تصور او بایبیل	۱۱۴
۱۶۶	بایبیل او د نبوت تصور	۱۱۵
۱۶۷	بایبیل او د عملونو مبدل	۱۱۶
۱۶۸	د مکی او مدنی سورتونو متعلق اصطلاحات	۱۱۷
۱۶۹	د قرآن د سورتونو شمیر	۱۱۸
۱۷۰	د قرآن د آیتونو، کلمو، نقطو او حرفونو شمیر	۱۱۹
۱۷۰	د مختلفو سورتونو مختلف نومونه	۱۲۰
۱۷۲	د قرآن مهمات	۱۲۱
۱۷۳	د نوي فکر په رنځ کڼ د باری تعالی ثبوت	۱۲۲
۱۷۷	د باری تعالی د اثبات دلائل	۱۲۳
۱۷۹	د باری تعالی ثبوت په سلفي دلائلو	۱۲۴
۱۸۱	د باری تعالی د ثبوت کلامي او فلسفي دلیلونه	۱۲۵
۱۸۸	وجود د باری تعالی او قرآن مجید	۱۲۶
۱۹۱	د باری تعالی توحید	۱۲۷
۱۹۳	د شرک مذمت	۱۲۸

صفحه	عنوان	شماره
۱۲۳	د قرآن سنت او حدیث قدسی بیلتون	۸۶
۱۲۴	د وحی د نازلیدو قسمونه	۸۷
۱۲۵	د قرآن جمع کول او د هغه متدوین	۸۸
۱۲۷	د ویم، دریم او چلورم محرک	۸۹
۱۲۸	پنځم او شپږم محرک	۹۰
۱۲۹	د قرآن یا دول او صحابه کرام	۹۱
۱۳۲	د قرآن کریم تشریحی حفاظت	۹۲
۱۳۳	صدیقی جمع	۹۳
۱۳۵	د صدیقی جمع دستور	۹۴
۱۳۶	عثمانی جمع	۹۵
۱۳۷	د عثمانی جمع دستور	۹۶
۱۳۸	د قرآن آیتونه او سورتونه	۹۷
۱۴۰	مصحف مدنی / مکی	۹۸
۱۴۱	شافی، بصری، یبسی او بحرینی مصحف	۹۹
۱۴۲	کوفی مصحف	۱۰۰
۱۴۳	د سورة اَعْلَى آیت	۱۰۱
۱۴۵	د حضرت عائشې حدیث	۱۰۲
۱۴۶	په عامه ضابطه دا بن مسعود نه روایت	۱۰۳
۱۴۸	د قرآن اختلاف او اوده اهداف	۱۰۴
۱۴۹	اوه قرأتونه - صحابه قاریان	۱۰۵
۱۵۰	اوه قرأتونه	۱۰۶
۱۵۲	احرف سبعه	۱۰۷

صفحه	شماره	عنوان
۲۵۱	۲۵۱	په تناسخی ججازات کښ د جرم علم ندوی
۲۵۳	۲۵۲	د جستانی معاد رومی د دلیل
۲۵۴	۲۵۳	د وئید دلیل
۲۵۵	۲۵۴	د رییم دلیل
۲۵۶	۲۵۵	د خورم او پنجم دلیل
۲۵۷	۲۵۶	د شپږم دلیل
۲۵۸	۲۵۷	د اوم دلیل
۲۵۹	۲۵۸	د اتم او نهم دلیل
۲۶۰	۲۵۹	د یولسم او دولسم دلیل
۲۶۱	۲۶۰	د قیامت کیفیت
۲۶۲	۲۶۱	د عالی مرض موت یا د قیامت نخبه
۲۶۳	۲۶۲	د شپیلنی د قیامت پوکل
۲۶۴	۲۶۳	د پوکلو حکمت
۲۶۵	۲۶۴	د محشر ز مکه
۲۶۶	۲۶۵	د مومن خوراک ښاک
۲۶۷	۲۶۶	د بیان د حوض کوثر
۲۶۸	۲۶۷	د عمل نامه
۲۶۹	۲۶۸	د قیامت دورخه کواهی
۲۷۰	۲۶۹	د عملو نو تول
۲۷۱	۲۷۰	د اعمالو د تول - میزان او د موزون لیس بیان
۲۷۲	۲۷۱	د عملو نو تولو ټکه په شوک وی؟
۲۷۳	۲۷۲	د عملو نو تولو حکمت

صفحه	شماره	عنوان
۱۹۳	۱۲۹	د نبوت
۱۹۵	۱۳۰	د نبوت خصوصیتونه
۱۹۸	۱۳۱	د چه معجزه، کرامت او سحر کښ بیلون
۱۹۹	۱۳۲	د نبوت حقیقت
۲۰۰	۱۳۳	د ختم نبوت
۲۱۰	۱۳۴	د قرآن او ختم نبوت
۲۱۳	۱۳۵	د خاتم النبیین لفظ او د عربو لغت
۲۱۴	۱۳۶	د خاتم النبیین لفظ او مفسرین کلام
۲۲۳	۱۳۷	د میتا قی دلیل
۲۲۵	۱۳۸	د بحث عمومی دلیل، قبلی دلیل
۲۲۶	۱۳۹	د وعدی دلیل
۲۲۷	۱۴۰	د حدیث او ختم نبوت
۲۲۹	۱۴۱	د ختم نبوت او اجتماع امت
۲۳۰	۱۴۲	د ختم نبوت او درایت
۲۳۱	۱۴۳	د مرزائی و سوسو جواب
۲۳۸	۱۴۴	د ختم نبوت د علامه اقبال په نظر کښ
۲۳۱	۱۴۵	د قیامت، معاد او مجازات د اعمالو او د قیامت نومونه
۲۳۳	۱۴۶	د معاد او قیامت نقلی ثبوت
۲۳۷	۱۴۷	د معاد په باره کښ مذهبونو
۲۳۸	۱۴۸	د مجازات دره شکه
۲۵۰	۱۴۹	د تناسخی رد

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

پیش لفظ

الْحَمْدُ لِلَّهِ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَيَّ مِنْ لَدُنِّي بَعْدَ مَا
احقر د خلونینتو کالونه هم زیاتہ مودہ د قرآن کریم پہ خدمت کن
مصروف پاتے شوعے دے، ما دخیل توفیق مطابق د زروا و نو تفاسیر و
اونور و ہغہ کتا بونو مطالعہ کولہ د کومونہ چہ د قرآن فہمی پہ باز
کینے مدد اُغستے شو، او کوم معارف چہ د الله د جانبہ پہ نرہ را و و
کیدال ہغہ بتولیم پہ خپل خپل وخت د دریں قرآن شریف پہ شکل
کینے پیش کول۔

الْحَمْدُ لِلَّهِ - دہ احقر د دے درسونونہ قدیم او جدید دوا
طبقتہ دا میدانہ زیاتہ فائدہ اُسر سیدہ، د دوستانوا صرا
دو، چہ حہ تفسیر اُلیکمر، لیکن ما دامناسب اُگنر لہ، چہ د تفسیر
پہ حائے د قرآنی علومو پہ مختلفو شعبو کتا بونو اُلیکم چہ پہ
مختصر وخت کن ناظرین ہغہ اُلوستے شی، او د لجزاسمت پہ وجہ
مالی توفیقہ حضرات ہم د ہغے نہ مستفید شی، لیکن تالیف کینے د دے
خیال اُساتے شو۔

۱) چہ د مطالب قرآن پہ تعین کینے د سلفو طریقہ نہ وی
پریںود لے شوے، او د بیان شوو معارفوا وحقا تقو بہ شان داوی
چہ د سلفو تائید کوی نہ چہ د ہغے مخریف۔

۲) دوئمہ دا چہ د ادورد عقلیت او فلسفیت دے، د دے وجے نہ
مقاصد شرعیہ نقلیہ و د عقل او فلسفے پہ رنگ کینے بیان شی، چہ د
مغرب زدہ طبقے د ہدایت سامان ہم اُشی۔

۳) دریمہ - دا چہ د مقاصدو پہ تعبیرا تو کینے د اصطلاحی

صفحہ	عنوان	شہیر
۲۸۵	د غوریزا و ناغوریزو پیژندل	۱۴۳
۲۸۶	د تول مقام، د پل صراط تیریدل او نور	۱۴۳
۲۸۸	د صراط حقیقت	۱۴۵
۲۸۹	د صراط ادنوی حکمت	۱۴۶
۲۹۱	د نور اسباب	۱۴۷
۲۹۱	پہ کومہ وجہ د صراط پورے وتل اسانیری	۱۴۸
۲۹۲	جنت او دوزخ	۱۴۹
۲۹۳	د جنت او دوزخ د وجود دلائل	۱۵۰
۲۹۵	د آدم علیہ السلام د کبیر، دوحائے	۱۵۱
۲۹۷	د آدم علیہ السلام پہ را کوزو لو کین حکمتونہ	۱۵۲
۳۰۲	د جنت د ژوند حقیقت	۱۵۳
۳۰۳	د آخرت د ژوند اجمالی نقشہ	۱۵۳
۳۰۳	د عیسیٰ علیہ السلام را کوزیدل	۱۵۵
۳۰۶	د مسیح علیہ السلام ژوند	۱۵۶
۳۲۶	ختم نبوت او د عیسیٰ نزول	۱۵۷
۳۳۲	د ذوالقرنین دیند متعلق د کفارود عذاب ہمیشوالے	۱۵۸
۳۳۶	تتمہ	۱۵۹

تعبیرات کردی، اور بیات تَرِدِ هغه تعبیرات استعمال شی چہ
د جدید مذاق مطابق وی، احقر دیرزیات مصروف دے، د دے
وجہ دے ضرورتہ بسط او تفصیل نہ مِر دہہ اُکڑا، او پہ مطلب
خیز اختصار مِر اکتفا اُکڑا، کہ چرے د موجودہ دور د مصنفینو پیا
طرز مِر کتاب لیکل نو د دے نہ خو چندا نریات غت کتاب جو پریا دے
شو د کتاب ترتیب پیا دے دے دے۔

① ضرورۃ القرآن :- یعنی دنوع انسانی د پارا دوحی الہی او د قرآن
پہ ضرورت عقلی او فلسفی دلائل :-

② صداقۃ القرآن، یعنی پہ دے خبرہ عقلی دلائل او د مستشرقین
یورپ تر دید چہ قرآن دا اللہ د جانبہ دے، او معجزا دے :-

③ تنزیلِ قرآن او د ہغہ تدوین :- د نزولِ قرآن او جمعِ قرآن
تحقیق :-

④ محفوظیۃ القرآن :- د قرآن د محفوظیت دلائل او د مستشرقینو د
شُبہا تو نر دید :-

⑤ مہنات القرآن :- یعنی د قرآن دا ہبو مقاما تو حل د ہغہ حکمتونہ
اور ازونہ او د شُبہا تو انزال :-

⑥ احکام القرآن :- یعنی د قرآن فقہی احکام او د ہغہ حکمت او د موجودہ
دور د شُبہا تو جو ابونہ :-

⑦ تعبیرات القرآن :- یعنی د قرآن تعبیرات تو حقیقی حل پیا دے
عرض چہ صحیح مطالب قرآنی معلومہ شی او د جدید خیالوا اہل
قلمو خا میا نے واضحہ شی :-

رومی پنخہ بابونہ پہ کتابی شکل کینے شائع کومہ چہ د ہغہ نومرہ
علوم القرآن وی، د عاکوم چہ اللہ تعالیٰ د دے خدمت د

تکمیل توفیق مانتہ را کری، پہ خپل درکالا کینے د قبول او منظور
کری، او دا خرت د نجات ذریعہ د کری، او محترم الحاج سید،
عبدالرشید شاہ مہتمم مدارسہ فاروقیہ بہاولپور د پارا د
اللہ جل جلالہ، دا کتاب د سعادت باعث جو پری، او د ہغہ دینی
عہت او مجاہدانہ کوششونہ، د اللہ تعالیٰ د دے کتاب د اشاعت
سبب جو پری :-

احقر :- شمس الحق افغانی عفا اللہ عنہ :-

دوحی او دقرآن ضرورت

د انسان د سعادت او شقاوت د حصول او خلود د پاره انسان عقل ته خوږ دے و چې کافی نه دے، چه د عقلی معلوماً نو بنیاد هغه مخبر له او مشاهدات دی په کومو چه د سانسې اُصولو مطابق بوره عنت او ژور غوراو فکر شوے وی، او د سعادت او شقاوت د اُصولو بنیاد د عقائدو، اخلاقو او اعمالو د خصوصیاتو پیژندل دی، او د مشاهداتو او د محسوساتو د اثر نه نه دارنگ بهر دی چه په هغه باندے د خبرے او مشاهدے په ذریعہ هیڅ قسم غور نشی کیدے او نه د هغه د پامه، چه تجربه کا ه شته دے.

۲) دویم د دے و چې چه عقلی فیصلو کینے د و هم د خلوی، او د دے کبله دغه فیصلے اکثر غلط اُشی.

۳) دریم د دے و چې چه عقلونه مختلف دی، د صحیح عقل صورتونه گم او د فاسد عقل صورتونه په دے امور و کینے زیات دی.

۴) څلورم د دے و چې چه د عقل فیصلے عموماً په جدا با تو بنا وی، نو ځکه دا اکثر غلط وی هر دغه وجه ده چه دا قوام عالم د عقلونو فیصلے د معرفتِ الهی، د نبوت د حقیقت معلومولو، د عملونو د جزاگانو، د امورِ آخرت او د صحیح او غلطو عملونو په باره کینے یو بل سره متضاد دی یو قوم شرک صحیح گنری، او بل تثلیث، بل خدا پرستی، او بل مخلوق پرستی، یو قوم د غوا غوبنه خوړل گناه گنری، او څوک ئے نه خوړل، څوک خنزیر خوړل بڼه گنری څوک ئے نه خوړل، د چا د عبادت کولو او د رضائے الهی موندلو یوه طریقه ده، او د چابله، د چا د نبوت تصور یو ځه، او د چابل، څوک دا اعمالو جزا او سزا د جنت او دوزخ په

شکل کینے مینی، څوک ئے د روحانی درد او راحت په شکل کینے او څوک ئے د تناسخ په شکل کینے مینی، دا حال په ټولو روحانی امور و کینے دے، دے نه، واضح شوه چه په مذکور امور و کینے عقل کافی نه دے، اُس موښن! هغه دلائل عقلی پلش کو و کومونه به چه د معلوم پیری چه د دے امور و د پیژندلو د پاره د خالق کائنات وحی، د هغه کلام یا په نورو ټکو کینے د قرآن ضرورت دے، او د دے د پاره چه د انسانی سعادت او شقاوت د اُصولو د ابع یقینی فیصله مقرر اُشی، چه په هغه کینے د شک ښه هیڅ گنجائش پاتے نشی، هغه دلائل په دے ډول دی.

د قرآن د ضرورت دلیل بقائی

۱) رُوم د دلیل بقائی دے، د هرا انسان فطری خواهش دے چه هغه ته د دائمی بقا او ژوند حاصل وی، ځکه چه د انسان د ټولو نعمتونو تړون ژوند سره دے که چرے ژوندانه وی، نو ټول نعمتونه مثلاً، مال، او جا، اقتدار، خوړل، اغوستل، او ښه د اټول بیکاره دی، د دے فطری جاذبے دلیل دادے چه د هرا انسان د ژوند په بقا باندے څوک دُشمن که چرے حله اُگری، نو هغه به د ذات او د بقا سره د محبت په وجه د مُدا فعت کوشش کوی او د ژوند او بقا محفوظ ساتلو د پاره به زور کوی، دارنگ کچرے په انسان د رنج بیماری حمله وی چه د هغه حیات او بقا ته تر خطر اُپینه شی نو هغه په دارو د ملوغت مال لکوی، او د ژوند د بقا کوشش کوی دے نه معلوم پیری چه بقا سره د محبت جاذب فطری دلا، اُس دے ختمیدونکی د نیا اوفانی جهان کینے هیڅ یو انسان ته دا فطری مقصد حاصل نه دے نو کچرے د ژوند په یو

دور کینے ہر انسان تہہ دوام حیات اور استمرار بقا کا مقصد حاصل نہ وی نودلتہ بہ دا ا و بیے شی چہ انسان دیونا ممکن خیر فطری خواہش ا کرو، چہ ت علم نفسیا نو ت مخ، صحیح نہ دے، خکہ چہ نامکنتا فطری خواہش نہ شی کیدے، او نہ پہ یونا ممکن مقصد بانندی بتول انسانان متفق کیدے شی دا خبرہ نامکنہ دہ چہ دؤہ پہ دؤر کینے پنچہ شی پید ہولے نری کینے دا سے یوروخ گس بہ ہم پین نہ شی چہ دہغہ خواہش وی چہ دؤہ پہ دوو کینے پنچہ وی، دا خوشونا ممکن عقلی داسر نلک نامکن عادی ہم فطرۃ تہ بتولوا انسانانو مطلوب نشی کیدے، تہ یوانسان پہ فطرت کینے ہر دانہ دی پراتہ چہ ہغہ، و بتول عمر و خوراک خکاک او د ساہ اغستونہ بے نیازہ شی ددے نہ دامعلومہ شوہ، چہ نامکن عقلی او فطری دواپہ تہ بتولوا انسانانو فطری مطلوب نشی جو پیدے، نودوام حیات چہ تہ بتولوا انسانانو فطری دہ بتولو انسانانو فطری مطلوب دے، ہچرے نامکن نہ دے بلکہ ممکن الحصول دے، اس دواہر بقا کا پارہ پہ دے نری دعالم تغیرات کینے دا سے اشیاء موجود دی چہ کچرے د رخر ا بید و نکی اوسخا کید و نکی بل خیر سرہ ا لگولے شی نوخہ نہ مانے پورے ہغے تہ بقا حاصلہ شی مثلاً یوتا ذہ مہی رقب، بانندے، چہ مالگہ امبرے شی او اوج کرے شی نوخہ مودے پورے خوباقی ساتلے شی، پہ چین کن دیومر سہری کالبوت تہ شہدو پہ د ک بکس کینے پہ ایسودوخہ مودے تہ پارہ باقی ساتلے شی، تہ مصر یہ آثار قدیمہ کنس دا سے منرہ بیاموندے شوہ دہ چہ پہ ہغے بانندے د لیکلے سوری تاریخ نہ دامعلومہ شوہ چہ دا تہ پخو زو کالونہ دیو مسالے (مسی) پہ ذریعہ محفوظ دہ، ہرکله چہ پہ دے عالم تغیر کینے د بقا زیا تلوو دا سے سامان موجود دے

نوابدی اولاً فانی اشیاء کینے دا سے مسالہ بہ نہ وی چہ تہ ہغے ترون دانسان رُوح سرہ اوشی اوپہ دے وجہ ہغہ تہ دوام بقا اوسترار حیات حاصل شی، ابدی اولازوال خیزونہ تہ اللہ تعالیٰ ذات او دہغہ صفات دی، چہ انسان سرگلا تہ ہغے پہ لکید و انسان تہ دوام حیات اور استمرار بقا صلیدے شی اودا اول صفت الہی صرف دا اللہ کلام او دہغہ وحی کیدے شی، پہ دے وجہ اللہ تعالیٰ خیل کلام پہ پیغمبرا نو علیہم السلام نازل کر و چہ انسان تہ ہغہ دائمی حیات اوبقا حاصل شی کوم چہ تہ انسان فطری مطلوب دے، کلام الہی پہ دنیا کینے نازل شوے دے، نودلتہ تہ ولے انسان تہ ہمیشہ ژوند ا نہ بخینلو؟ دا اعتراض یو خوبہ دے وجہ ناممقول دے چہ دنیا پچلہ دار فناء دہ اوپہ دے کینے بتول مؤثرات تہ فنا ہم موجود دی، او ہمیشہ ژوند اوبقا کا پارہ ددا سے محفوظ جہان ضرورت دے چہ پہ ہغے کینے مؤثرات تہ فنا ہم موجود نہ وی، (۲) دویم پہ دے وجہ ددے دنیا دتنگی دکیلہ تہ بتولوا انسانانو استوکنہ دلتہ نامکنہ وہ، ددینہ معلومہ داشوہ چہ تہ ہمیشہ بقا غوندے د فطری جذبے تہ تکمیل کا پارہ د کلام الہی اودوحی ربانی ضرورت دے، یوا اعتراض دا کولے شی چہ پہ آخرت کینے بہ د کلام الہی عالمینوتہ کہ ہویے تہ جنت پہ صورت کینے ہمیشہ ژوند حاصل وی، نو د کلام الہی مکرینو تہ کہ ہم ددو زخ پہ صورت کینے ہمیشہ ژوند حاصل وی تو پوجواب دا چہ تہ دوزخیا نو ژوند تہ مرک نہ ہم پزردے، دویم جواب دا دے، چہ کلام الہی ابدی دے نو خکہ تہ دے اثر ہم جانہ ابدی دے چہ دا انسان ژوند ابدی جو رہ وی خواہ ہغہ مسالہ جنت دی او کہ کفایت ددو زخ دی مگرد ابدی ژوند اوہ تہ دی

یوسرہ دارام او بل سرہ دکلیف نو دوام خو پہ دو اوہو کئے دے فرق صرف
 د استعداد او د عمل دے، جتیا نو کلام الہی سرہ د ایمان او منلو
 جد بے لاندے تپون لرو او دوزخیا نو سرہ دکفر او نکار د جد بے لاندے
 نو فرق صرف د نوعیت شو لو اگر چہ دوام حیات د وارہ دی، دے مثال
 دا بے دے چہ نمرشے سپینوی دوی او جاموسوہ د نر تعلق یوشان دے
 مگر دوی خرمن پیر تو سبزی او د جامورنگ پیر سپینبزی نو د فرق صرف
 د استعداد دے، ہم دغہ حال دکفر او ایمان دے لکہ خنگہ چہ قرآن
 واضح کہے دے :-

وَنَزَّلْنَا مِنَ الْقُرْآنِ مَاءً مَّشَاءً وَ لَوْ كَفَرُوا لَكُنَّا مُسْمِكِينَ
 رَحْمَةً لِّلْمُؤْمِنِينَ وَلَا يَزِيدُ الظَّالِمِينَ إِلَّا خَسَارًا ط : سورة بنی اسرائیل آیت ۱۰۵ : پیدا کولو د پارہ نازل کرے دے ایکن
 دکفار و معاند، نو ظلم پہ وجہ قرآن د معنی د پارہ د نقصان سامان
 جوہ شی :-

دلیل قانونی

- ۲) دویم دلیل قانونی دے، دانسان پہ فطرت کئے د وے قوتونہ موجودی
- ۱) یوقوت شہویہ (نزوعیہ) چہ ہغہ د قدرت دا بے عطا د چہ پہ
 ہغہ انسان د خپلو مفاد د پارہ جد و جہد کوی :
- ۲) دویم قوت غضبیہ دے چہ پہ ہغہ انسان د دا بے قوتونو مقابلہ مدافعت
 کوی چہ کوم د مذکورہ فوائد پہ حصول کئے دہ سرہ مزاحمت کوی
 دانسانی فوائد و کلیات، خو بل - حبیل، اغوستل، استوگنہ او د بلوغ نہ
 پس منکو حہ دہ دانیول دانسان محبوب جسمانی مقاصد دی، د وے نورس
 معنوی او روحانی مقاصد دی، دین او رتبہ دانیول او دانسان دا بے

مقاصد دی چہ پہ دے کئے ورتہ خہ ہم مانع، حائل یا مزاحم راجی نو بے
 ئے مقابلہ کوی د بتولو انسانی جنٹ جگر و بنیا د ہم دا خیزونہ دی ،
 فطرت دا غواپی چہ د دے او مقاصد و حفاظت د پارہ د کیو عادلانہ
 دا بے قانون ضرورت دے، چہ پیر انصاف قائم شی، او جگرے
 ختمے شی، اس دا قانون دے چاوی د خداوند تعالیٰ، کہ دانسان د دا ظاہرہ
 د چہ دے قسمہ قانون جوہرہ و نکی د پارہ د خلود و صفا تو ضرورت دے
 د، علم محیط (۲) رحمت کاملہ (۲) قدرت تامہ (۲) غیر جانبداری :-
 علم محیط خو حکمہ ضروری دے، چہ دانسانی حقوق د ہر اہم علم و لری
 او دانسانی فوائد او حقوق سرہ تہلی دانسان نو د ژوند پہ بتولو د وارہ
 د دنیا، قبر، آخرت) باندا دے د کدہ نظروی چہ دغہ عادلانہ فیصلہ دانسان
 ژوند پہ دے بتولو منزلونو کئے د رستہ وی، او دا ہم ضروری دہ چہ دغہ
 فیصلہ د دانسان د پارہ د نتا تجویب لحاظ ہم د رستہ وی خواہ ہنہ
 نتا تج انفرادی وی، او کہ اجتماعی ظاہری وی، او کہ باطنی (ژورے) مثلاً
 کچرے انسان د سود د جواز او د زنا یا لواطت یا الرضا د جواز قانون جوہرہ کوی
 نو دے کئے خود خو شما شخصی آزادی لحاظ ساتلے شوے دے، لیکن دے بتولو
 کئے د پورا معاشرے د اجتماعی ضرور لحاظ نہ، دے ساتلے شوے د سود
 نتیجہ پہ حرص کئے اضافہ او دانسانی ہمدردی فقدان دے، او زنا او
 لواطت سرہ د صحت جسمانی او عملی قوتونو د کمزوری غوندے، ضرورہ
 نظر انداز کہیشوی دی، او پہ دے کئے ہمدارنگ پہ، قبر او آخرت کئے د
 عذاب خیال ہم نہ، دے ساتلے شوے :-

د رحمت کاملہ پہ وجہ ضرورت دے، چہ د عادلانہ قانون جوہرہ
 پہ موقعہ خد قسم غفلت انشی، او پہ قانون کئے عمدا دا بے اجزا شامل
 نکری چہ ہغہ دانصاف خلاف دی :-

قدرت کا ماہ پیدائے وجہ ضروری دے کہ وہ دجا زور دلا تھا ہے انصاف انگری یا مجرم نہ
 یہ سزا و کر کوئی کمزوری ظاہر نہ کری غیر جانبداری پیدائے وجہ ضروری دے :
 چہ دھم قوم، ہم وطن ہر رنگ اور دھم زبان خہ طرف داری انگری
 اور رنگ پہ قانون سازی کہنے دے کہ قسمہ خلق و خیال ساتھ پر غرض
 بل قسم خلقتہ نقصان ورنہ کری، لکہ خنگہ چہ یورپین خلق واسے کوی
 داخلور صفتونہ چہ عادلانہ قانون جوہر و لوہ پارہ ضروری وی
 صرف د خداوند تعالیٰ پہ ذات کہے موجود دی نہ کہ ہفہ پہ رنگ د چا
 علم محیط شتہ اونہ د چا رحمت :

اللہ ارحم رعبا دہ من الارم یولیدھا، ترجمہ :- د اللہ پاک رحمت پہ
 خیلر بندگانو دوسرہ زیات دے، چہ د مور بہ پہ خیل اولاد دوسرہ نہ وی
 نہ د ہفہ پہ رنگ د چا قدرت شتہ چہ د چا زور پر اچلیزی، او پہ
 قانون جوہر و لو کہنے د ہفہ رعایت انگری یا مجرم نہ پہ سزا و کر لو کہنے د
 چاند او کیریزی، صرف د خداوند تعالیٰ ذات غیر جانبدار ککہ کیدے شی
 چہ ہفہ پہ قوم او وطن کہنے چا سرہ شریک نہ دے چہ د ہفوی لحاظ انگری
 نہ چا سرہ پہ رنگ اور بہ کہنے شریک دے، بلکہ ہفہ خود اسے ذات
 دے چہ کم یلید و کم یولید، اولیس کئلہ شی دے، ترجمہ :- نہ ہفہ نہ
 خوک پیدادی اونہ ہفہ د چا پیدا دے، اونہ د ہفہ پہ شان خوک
 کیدے شی

لہ دے وجہ د انسان فطری حق، یعنی عادلانہ قانون صرف د اللہ تعالیٰ
 ذات سرہ خاص دے : ع
 سروری زبیا فقط اسنات ہے ہننا کو ہے، حکمران ہے اک وہی باقی بتان آری
 برداری (حکمرانی) صرف دے دے پے مثلہ ذات حق دے، ہم دے یوازہ حکمران دے :
 نوریزولہ آذر بتان دی :

إِن الْحُكْمَ إِلَّا لِلَّهِ :- سورة يوسف : قانون جوہر و کر صرف د اللہ تعالیٰ
 آية ۲۹ جل جلالہ حق دے :-

د دے قسمہ قانون خداوندی، وحی الہی او حکام ربانی نوم قرآن دے
 پیدائے وجہ د قرآن ضرورت د انسان د پارہ ثابت شو، ہر کیف انسانی
 حقوق سرہ توری قانون خداوندی نہ بغیر دیوانسانی قانون حکمرانی بہ
 د جاہلیت حکمرانی پیلے شی :

أَفَحُكْمَ الْجَاهِلِيَّةِ يَبْغُونَ ط وَمَنْ :- ترجمہ، ولے خلق د انسان جاہلانہ
 أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ حُكْمًا الْقَوْمِ الَّذِينَ هُمْ :- قانون غواری، ہمہ حقیقت بانہ ہے
 سورة مائدہ آية ۴۹ :- یقین لرونکی قوم د پارہ د اللہ تعالیٰ نہ
 سوا د بل چا قانون دیرینہ دے ؟

غیر حق چون ناسی و آمر شور زیر گردون قاہری از آمری است
 زور بر ناتوان قاہر شور آمری از ماسوی اللہ کافری است
 د اللہ نہ بغیر چہ خوک قانون سازی، پہ زور ظلم سرہ پہ عاجزانو غالب شی، د انسان
 لاندے خوغلبہ صرف دیو حکمران (اللہ) دے، د اللہ تعالیٰ نہ بغیر بل حکمران
 کافر دے :-

د ضرورت قرآن دلیل غذائی

۳) دلیل غذائی - انسان د جسم اور روح نہ مرگب رجوبی دے او بیابہ دے
 دواہر و کہنے روح اعلا او اشرف دے او کدان د ہفہ پہ نسبت ادتے
 او خسیس دے ہم دواوجہ دہ چہ د جسم نہ روح ارحی نویدان بیکارہ
 تی، د روح دا قسمہ برتری دوسرہ واضحہ او بدیہی دہ چہ حیوانات او
 جمادات ہم دے نہ خبر داری مثلاً یوزو توندے سرے چہ روح بکھنے
 وی او خوردے پہ یوحائے کہنے اودہ پروت وی نوہیغ خیز پر حملہ نہ کوی

نہ پکین چنبی کیری نہ کارغان او تپوسان ددہ غوبنہ شوکوی نہ زمکہ
دکدہ بدن خوری او نہ هوا او نبردے بدبو یہ کولے شی۔ لیکن ہم ددے
انسان بدن نہ چہ خہ وخت روح او مٹی، نوجہادات او حیوانات بتول
پہ دہ حملہ کوی باوجود دے چہ دمرگ نہ وہا اندے دے پہ کا بنا تو کینے
حاکم وونہ چہ محکوم۔

وَسَخَّرَ لَكُم مَّا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۖ تَرَجِمَهُ ۖ اَوَالله تَعَالَى ذِكْرُهُ اَوْ د
سورۃ الحجاثیہ، آیة ۳۱

آسمانوں بتول خیزونہ ستا سوسینی کیری
بیانے زمکہ ہمدغہ جسم خوری، نمرے بدبو یہ کیری چنبی ہم ورتہ
پہ پوزہ او خولہ کینے ننو مٹی او کارغان او تپوسان ہم ترے غوبنہ شوکوی
دانول خیزونہ چہ روہے دانسان نہ مغلوب ووددہ دمرگ نہ
پس یہ دہ حکم غالب شول چہ دوی ءالہام الہی پہ ذریعہ ددے خبرے
نہ واقف وی چہ پہ انسان کینے دقوت او غلبے باعث دہغہ روح دے
دادروح دبرتری دلیل دے، ہرکھ چہ بدن کمنا اوروح بربر دے
انگتر دغذا دپارہ قدرت انتظام کرے دے، دانسان دخوراک دپارہ
دغذائے انہ ہلہ جو پیری، چہ ددے بتول جہان وسیع کارخانہ پہ
دے محنت اگری، مزکہ او ایہ بوئے دمرکے نہ را اہو کوی۔ ہوا شروتازہ
اساقی، ستوری دہغہ دشوونما خدمت اگری، نمرے دانے پنے کیری
تردے حدہ پورے چہ دانسانی بدن دپرورش دپارہ نبرد سمندار نہ
بجارات او چت کیری دہغہ نہ ورع جورہ شی، او دباران پہ صورت کینے د
اوبوانتظاماشی، دانول انتظام دکمتر انسانی جز (جسم) دغذا دتکبیل د
پارہ دے د حکمت خداوندی تقاضا دے، چہ دبرتر جز (روح) دپرورش
دپارہ قدرت ضرور انتظام کرے دے دا حوکیدے نہ شی چہ دکمتر جز
بدن دپرورش دپارہ خود دومرہ لوئے انتظام وی اور دبرتر جز

(روح) دپارہ دہیج انتظام نہ وی دہغہ مثال پہ بیاد انصوی چہ پہ اس
سور یورئیس دچامیلہ شی، نوکور بہ داس دکبیا وغیرہ مکمل انتظام
اگری، اورئیس دکوراک خیناک وغیرہ ہیج انتظام اگری، نو حکیم
مطلق دبدان (سور لئی) نہ خیات دروح (سائیس) دغذا انتظام کیری دے
حکہ چہ دوارہ بہ خیلو فرا نضواد اکولو کین دغذا محتاج دی بدن اوروح
دوارہ پہ دے عالم تغیر کینے استوکنہ کوی او پہ چیل فرض پورہ کولو
کینے دغذا محتاج دی، کہہ دینے نہ وی توتو خو بہ اس دتو پنے نہ دے پہ
گرزیدے شی او نہ بہ ہغہ سور دلورے تندے پہ وجہ داس دایسے قابو کولے شی بلکہ کیری شی چہ
درخ خور لوسر دوارہ ہم بدن زمینی دے ددے غذا ہم زمینی دہ گوروم اپنی دے اور دتو دن
دعالم بالا سرہ دے لہذا دکدہ غذا اصم لطیفہ او دعالم باہر ہیکار دہ
اوداغذا وچی ربانی۔ کلام الہی یا قرآن دے۔ پہ دے کبے دغذا ایت دوا
(میلان طبعی، اولشونما) خصوصیات موجود دی، لکہ دبدانی غذا دا
خصوصیات پہ دودئی او غوبنہ کینے نہ دے دول موبودی چہ ددے
خوراک نہ دانسان شوق کیری کانری او اہیضے خوراک نہ فی شوق نہ
کیری، چہ دادوارہ اورہ کیری اووے خوری دغہ رنک پیما دودئی،
غوبنہ کن دشوونما صلاحیت شتہ پہ کانری او اسپنہ کینے نشتہ
بلکہ دہلاکت خطرہ دہ۔ قرآن دروح غدا ئے روحانی حکم دے چہ
پہ دے کینے دادوارہ خصوصیات موجود دی۔ میلان پہ دے دول دے
چہ قرآن دیرلوئے کتاب دے او بیایہ اجنبی ژبہ (عربی) کینے ہم دے
لیکن سرکدے خلق ددے تلاوت دیرکوی دایادوی (حفظ کوی) اوددے
یاد سائلوہ پارہ ورو نہ او تکرار و نترمرگہ پورے کوی، ددخت اور محنت
دا قربانی ددے خبرے دلیل دے چہ پہ قرآنی غذا ایت کینے روحانی
کشش موجود دے حکم چہ دادروح غذا دہ، کچرے غدا ئے

جسمانی نہ وی نوہ جسم مرکب لائرمی دے . ہمدارنگ روحانی
 غذا چہ نہ وی نوہ روح اصلی (حقیقی) مرکب یقینی دے ،
 غذائے قرآنی نہ حیاتی حقیقی پیدا کیدل پہ دے آبت کینے ذکر دی
 يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ تَرْجِمَهُ : اے مومنان تو تاسو د اللہ
 وَالرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ . اور رسول خیرہ منیٰ حکمہ چہ تاسو
 سورہ انفال ، رکوع آیت ۲۴ : ہفہ قرآن طرف نہ بنی کوم کینے
 چہ ستاسو حقیقی ژوند دے .

وَمَا يَسْتَوِي الْأَحْيَاءُ وَلَا الْأَمْواتُ تَرْجِمَهُ . اعلان اکری چہ د قرآنی
 سورہ فاطر آیت ۲۴ : غذا نہ محروم مہ خلق مہی
 خلقو سر ، برابر نہ دی چا چہ د قرآن غذا و روحانی نہ حقیقی شو و نہ بیاموند
 دے :

۴ : دلیل دوائی

پہ دے عالم تغیر کینے د انسان پہ بدن اور روح دوائی و تغیرات راجی
 د بدن د پارہ د تغیر سبب مخالفہ آب و هوا ، فاسدہ غذا ، یا نا
 مناسب فعل او حرکت کول یا خشہ بلہ حادثہ وی ہمدارنگ د
 روح د پارہ د مرضونو او تغیرات اسباب گندہ ، فاسقانہ ، ملیحدانہ
 مٹھرکانہ ماحول ، خراب تعلیم ، خراب تربیت ، خراب قانون او
 خراب افعال او حرکات دی ، د دے دوارہ قسمہ بیمار و د پارہ مناسب
 م اکثر یا حکیمتہ رجوع کیدے شی بدن او د ہفہ دار و درمل
 دوارہ مادی خیزو نہ دی پہ دے وجہ انسان پہ خپلو تجربو غور
 او فکر سرہ د بدن مرضونہ معلومہ وی او د ہفہ د صحت د پارہ

د دے دار و درملو او علاج تجویز ہما کری کوم چہ قدادت دلتم
 پیدا کری دی ، او یہ دے سلسلہ کینے پہ خپلو تجربو او کوشش سرہ
 دے د پارہ قانون ہم جوہر و لے شی ، لیکن روح انسانی ، د ہفہ
 صفات او امراض بتول دانسانی تجزیہ د اثرے نہ بھردی نہ نے
 د مرضونو خشہ تشخیص کولے شی او نہ دے د پارہ خشہ دار و درمل
 تجویز کولے شی ، روح پخپلہ امیر مہی دے ، او صرف عالم بالاسرہ
 تہ نے یو حقیقت دے لہذا د دے ، علاج بہ ہم د عالم بالانہ کیدے
 شی ، چہ ہفہ د مرضونو ازالہ کیدی زمینی علاج (دار و درمل)
 پرے اثر نہ غور کوی حکمہ چہ روح زمینی نہ دے ، د روحانی مرضونو
 علاج د بدن مرضونو د علاج نہ حکمہ دیرا ہم دے چہ د بدن مرض
 پہ وجہ انسان وقتی طور مہی ، مگر د روحانی مرض پہ وجہ د انسان
 دائمی مرگ او ہلاکت واقع کیدی ، ہم دا وجہ دہ چہ خالق کائنات
 د بدن د علاج انتظام انسانی تجربوتہ سپارے دے لیکن روحانی
 علاج د پارہ د انبیاء علیہم السلام پہ ذریعہ نے پخپلہ انتظام اکری
 چہ ہفہ وحی الہی او کلام ربانی بلے شی او د روحانی علاج د پارہ تجزیہ
 او بے خط نسخہ دے :

وَنَزَّلْنَا مِنَ الْقُرْآنِ مَاءً مَّوْشِقًا تَرْجِمَهُ . موبذ قرآن نازل کرو چہ پہ
 وَرَحْمَةً لِّلْمُؤْمِنِينَ مَبْنٰی اسرائیل ایہ . ہفہ کینے د روح علاج او د ہفہ د قوت
 بخششی سامان موجود دے او یقین لوونکو د پارہ د اللہ رحمت دے ،
 پہ دے وخت کینے د روحانی امراض د ازالے او د دے د فیضان صحت
 د پارہ بل خشہ علاج یا نسخہ پہ کائنات کینے موجود نہ دہ حکمہ چہ
 ذمہ مینا علیہ . پہ رنرا کینے د قرآن نسخہ د تہو لوانبیاء علیہم السلام پہ تہو
 روحانی نسخو بانڈے مشتملہ دہ ، او یہ دے کس د ابدی روحانی صحتا بدی

اصول موجودی ہم داو جردہ چہ یوپ خود علمونوا بنا روت
 اوستل او د هغه په وجه د ترقی آسمان ته اختل لیکن د دے روحانی
 شفا نه د محرومیت په وجه انسان شرافت نه محروم دی نه په دوی
 کینه خه نیکی شته نه خدا فی ویره نه انصاف، نه اطمینان قلب او نه امن
 بلکه د دوی د گندہ او بیماری و روحونو په وجه د نیا هره و روح جمنو جو پیزی
 او پدے کینه د فواجشو، منکرانوا و د وینو تو یولو د لسه یو سیلاب په چپو
 دے چه د هغه د خمید و هنج قسم امید نشته د بولے د نیا د تباہی خطرہ
 دہ حکمہ چه خرابی و روح په نیا تیدردی۔

ه دلیل نوری

په د نیا کینه دوه قسمه خیزونه دی، یو هغه چه په سترگو لیدے کتے شی،
 لکه د زکے نه نر آسمان نه بول خیزونه، دویم هغه چه په سترگو لیدے نه
 شی، صرف په عقل معلومیری لکه ایمان، کفر، طاعت، معصیت د
 انسانی اعمالو حسن او قبح۔ د رومی قسمه خیزونو د پاره قدرت دوه نورہ
 پیدا کیری دی، یو داخلي نور او بل خارجی نور، داخلي نور خود سترگو نور دے،
 چه انسان کینه دننه موجود دے، که د چا سترگه رنده وی او د داخلي نور
 محروم وی، نو هغه په مار او پری کتے فرق بلشی کولے
 دویم خارجی نور چه د انسان نه بهر دے، مثلاً، نمر، بجلی، لالین، دیوه
 وغیره کچرے دا خارجی نور نه وی، اگر چه د سترگو بینائی د رسته وی
 بیا هم هغه په نوره تیاره کتے د مار او پری ذری نشی کولے دواړه نورونه
 داخلي او خارجی چه جمع وی نو هله به علم او بیلتون حاصل وی۔
 دارنگ د دویم قسم خیزو نور پاره هم د اندرونی او بیرونی دواړه
 قسمه رنراگانو ضرورت وی، انده رونی رنرا آسمان ده

د دے دواړو ضرورت حکمہ دے چه د ایمان او کفر، د نیک او بد، د خیر
 او د شر بیلتون اشی، هغه بیرونی رنرا د روحانی امور و د پاره کلام الہی
 دے چه لکه د آسمانی رنرا نمر، په شان یو بله آسمانی رنرا ده،
 وَأَتَّبِعُوا النَّوَارَ الَّذِي أَنْزَلَ مَعَهُ : اودوی د هغه رنرا تا بعداری کو پیدہ
 سورة اعراف آیت ۱۵۱ : کومه چه حضور سره نازلہ شویده۔

۴ : دلیل حبی

انسان د بدن او روح مجموعہ ده د بدن په وجه هغه د جسمانی محبوبانو
 مثلاً د خوراک، خبثات، او د مکان خواهشمند دے یا د دے محبوبانو حاصلو
 د ذریعے (مال دولت) خواهشمند دے، دے خیزونو سره هم د انسان
 محبت فطری دے، او خالین کائنات سره محبت هم فطری دے هم دا وجه ده چه
 انسان په خپل قول تاریخ کتے د محبت الہی د تقاضا نه خالی نه دے پاتے شوے
 دا بیله خبره ده چه کله د دے فطری تقاضے صحیح او درتقت اظهار شویده
 لکه د مؤمنینو او مؤجیدینو په شان یا غلط اظهار شوے دے، لکه د بت پرستو
 او مشرکینو په شان چه هغوی غیر الله د الله تعالی مظهر اگنر لو او د هغه
 عبادت ئے اکرو، د دے دواړو صحیح او غلط طریقو اصلی محرک هر د فطری
 جذبہ (محبت الہی) وی تر دے حده چه د روس او چین خلق چه د خدا ئے
 نه منکر دی د دے جذبے نه مجبور شول حکمہ چه دا ختمولے نشی چنانچه هغوی
 د دے فطری جذبے د تسکین د پاره د لین او ماؤزے تک مجسمه انصوری نه
 خائے په خائے نصب کول چه د هغوی تعظیم د عبادت په صورت کتے
 جاری آسانلے شی، ما په خپل بل یو کتاب، کیونرم او اسلام کتے د کیونستو
 دا خبره نقل کړے ده چه د خدا ئے په خائے بل یو مصنوعی خدا ئے د خلقو
 د پاره تجویز کول ضروری دی د پاره چه د دے فطری جذبے تسکین پری

اُشی، اودوی دامقام خپلو ممتنا زو مشرانوته ورکړو. بھر صورت مُحبت الہی و فطری جذبہ دے دے دپارہ زیومظہر ضرورت دے چه د خدائی دخو بیے اونا خو بیے تابعداری اکر تھے شی کوم تے چه خوشوی هغه اکر او کوم تے چه نا خوشوی هغه اکر و. لکه څنگه چه دهر محبوب د محبت عامه تقاضا دلا، اُس د خدائے د خو بیے اونا خو بیے معلومول تر هغه نامکنه دلا چه خدائے پخپله دخپل کلام په ذریعہ نه وی خود دی حکم چه دیوانسان خو بیی اونا خو بیی تر هغه نشی معلومیدے تر خو چه هغه پخپله د هغه اظهار نه وی کړے لکه څنگه چه یوکور به د میلہ دخو بیے دخوراک انتظام تر هغه نشی کولے تر خو چه میلہ هغه نه وی نیکاره کړی، د الله ذات خود دے نه هُم یر بلایا و بالادے، خو حکم د هغه د محبت تکیل دپارہ دا ضروری دے چه هغه موربزه اُبنائے چه فلا نئی عقیدے، اخلاق اعمال او اقوال د هغه خو بیی دی او فلا نئی نا خو بیی او د اتم خود دل بغیر د کلام الہی نه ناممکن دی دے دپارہ د وحی او کلام الہی ضرورت دے چه د هغه دخو بیی اونا خو بیی علم حاصل شی هغه کلام قرآن دے چه د هغه نه ضرورت د قرآن ثابت شوی.

دلیل اتباعی

په دنیا کینه اتباع او تابعداری موجوده دے، اولاد د والدینو، شاگردان د اُستادانو، رعیت د حکومت ما تحت عمله د خپلوا نسا اونا واحسانمند د احسان کورونکو تابعدار او فرما نبرداروی، دا صورتونه او د دے نه علاوه نور نول د تابعداری صورتونه فطری او معقول دی او د دے په وجه نظام تمدن قائم دے کچرے اولاد د والدینو تابعدار نه وی نو خاندانی ژوند په تباکشی، شاگرد د اُستاد نا فرما نه وی نو نظام تعلیم به گپه وحی، رعیت

د حکومت او ما تحت عمله د افسرانو تابعدار نه وی نو د حکومت انتظام به تمس نس شی، که زیر احسان دخپل محبت تابعدار نه وی نو دریا نه به د احسان وجود هم ختم شی، په دے د نیا کینه د هوشیز دپارہ علت او سبب موجودی دغه رنگ دے مدکور تابعدار او فرما نبردارو د پارہ هم د عدت او سبب ضرورت دے، چه هغه د احسان او اقتدار دے. په اولاد د والدینو، په شاگرد د اُستاد اونا په زیر احسان د محبت انا احسان د فرمانبردارئی او اطاعت فطری سبب دے، او په رعیت د حکومت په ما تحت عمله د افسرانو اقتدار د فرمانبردارئی فطری سبب دے د دے پنځو صورتونو نه علاوه نور د د صورتونه د فرمانبردارئی هم شته مثلا، عاشق د معشوق اطاعت کوی او عوام د اهل علمو مثلا د امام ابوحنیفه امام بخاری رحیمہما الله اویا د اهل معرفت مثلا د شیخ عبید القادر جیلانی یا دنور و بزرگان نور رحیمہما الله تعالی تابعداری هم کوی د دے دواړو صورتونو سبب حُسن دے هغه حُسن ظاهری دی لکه د معشوق حُسن د عاشق دپارہ یا هغه باطنی او معنوی وی. لکه د علمای دین او بزرگان دین حُسن د عوام دپارہ لہذا د دے ټولو اطاعتونو اسباب او علتونه صرف د دے دکت.

۱ قدرت ۲ احسان ۳ حُسن

په انسان کین چه د د دے و نه یو هم علت موجود وی نو د هغه اطاعت کولے شی حالانکه داد انسانی ذاتی خو بیی نزدی بلکه د الله عطا او بخشش دے هر کله چه خداوند تبارکے د دے د دے وانه و س چشمه او جامع دے، اود اتول صفتونه د هغه ذاتی او قوی تر دی نو د هغه د و لے اطاعت اکر پخپلی فطرت غوازی چه د د ا سبب ذات اطاعت د خا مخاوی طریقہ د دغه شی، هغه د د اوی چه د هغه وحی او کلام د ک پیغمبرانو علیهم السلام په ذریعہ انسانانوته را اُرسی چه د دے لاس صحیح طور متعین شی، د دے وحی نوم

قرآن دے چہ ہمیشہ دپارہ محفوظ دے، لہذا ذنوع انسانی د پارہ
د قرآن ضرورت ثابت شو

۸: دلیل نفسیاتی

انسان کہ چرے د خپل نفس اور روح پہ آئینے نظر و اچری نوڈ کلام الہی
یا د قرآن ضرورت پخپلہ ددہ ذرہ دماغ و د ضمیر خاموش آواز دے
یوسلیم الفطرت انسان کہ ہنہ پہ صحرائے افریقہ کہنے وی یا آزا د
قبائلو پہ غرونو کہنے ہرکلہ چہ ہنہ یوبد کار مثلاً زنا یا قتل ناحق
کوی نو د ہنہ دماغ او ضمیر د دے جرم کولو نہ ضرورتاً شرکیزی او
ہنہ پہ خپل ضمیر کہنے د دے، جرم دا اثر یونسمردو نڈوالے تکدسا
او انقباض محسوسوی سر د دے چہ ہلتہ پہ دے فعل د دہ کوفت کوئی
ہیچوٹ نہ وی نہ خوشہ حکومت موٹوی نہ خرعدالت یا پولیس اونہ پہ
دغہ خلتہ کہنے خہ ضابطہ او قانون نافذ العمل وی بلکہ دا علاقہ
د ہر قانون نہ آنا دہ وی، اس سوال دا پیدا کیزی چہ پہ دے حالت
کہنے د دے دروندانی، تکدسا، انقباض سبب خہ دے،

کچرے دا او ٹیلے شی، چہ دہ جرم کپیدے قانون مات کپیدے نو داسزا
حک غلط دی چہ ہلتہ نہ قانون شتہ اونہ د سزا دیرہ شتہ بیاد
دے تاثر و چہ خہ دہ ظاہرہ دہ چہ دادہ د ضمیر ہنہ خاموش آواز
دے کوم نہ چہ دے دا محسوسوی چہ ضرور دہ خہ قانون مات کپیدے
کچرے ہلتہ انسانی قانون نشتہ نو پر حقیقی او الہی ضابطہ د انسانی اعمالو
د پارہ ضرور موجود دہ چہ پہ دے جرم د غنا ضابطہ ماتہ شوے دہ
او ہنہ حقیقی او الہی قانون چہ د کوم نہ پہ خلاف کولو دے مجرم
پہ ضمیر کہنے دا تاثر پیدا شوے دے ہمدانہ کلام الہی یا پر بلو تکر کہنے

قرآن دے، چہ د ہنہ نہ د قرآن ضرورت پہ نفسیاتی تاثر ہر ثابت شو

۹: دلیل تخلیقی

عالم د یعنی اللہ نہ بغیر نور بتول مخلوق صرف د دو خیزونو نوم دے
انسان او خادم انسان، عالم تخلیق الہی او فعل خداوندی دے نو پہ دے
کہنے بہ ضرور خہ حکمت وی، خکہ چہ حقیر انسان بلا فائدے یا بلا حکمت
ہنچ یوکار نہ کوی، نو د ہنہ خالق بہ خنگہ بے فائدے او بے حکمت یوکار کوی
مشہورہ دہ چہ فعل الحکیم لا یخلو عن الحکیم اس عقل دا ضروری گنہری
چہ د انسان یا د خادم انسان پہ پیدا کولو کہنے حکمت شتہ، د خادم انسان
حکمت خود ایسے ظاہر دے چہ د عرش نہ ترفرشہ پورے بتول خیزونو
دانسان د فائدے، پرورش او خدمت د پارہ دی، زمکہ معدنیات
نباتات، حیوانات، اور، ابرہ، ہوا، نمرود د ہنچ گری او سرنپا، ستوری و
غیرہ بتول د انسان پہ خدمت کین مصر و نہ دی، لکہ خنگہ چہ د قرآن
کریم ارشاد دے:-

وَسَخَّرَ لَكُم مَّا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ طسورة الجاثية آیت ۱۰
ہنہ خیزونو کوم چہ پہ آسانو نواد
پہ زمکہ کہنے دی،

خالق کائنات زمکہ او آسمان ستاسو پہ خدمت او پہ فائدہ کہنے پہ دا ایسے زبرد
جبری ذمہ داری لگولی دی، چہ پہ ہنچ د نگران مقررولو خہ ضرورت نشتہ
اونہ د انسان پہ خدمت کہنے د سستی یا د غفلت خہ ویرہ شتہ لہذا
دا واضحہ شوے چہ، د انسان نہ سوا بتول مخلوقات دانسان د خدمت او تربیت
د پارہ پیدا شوی دی، کچرے پہ دے کہنے یو خیز ہم موجود نہ وی لو انسان

ژوند دے نه شو پاتے کيدے دا هم ثابتہ شوه چه ددے اشياؤ دتخليق مقصد او حکمت دانسان ژوند قائم ساتل دی اُس ددے ورگوتی انسان دتخليق حکمت خه ددے هرکله چه کارخانه عالم دانسان دپارده پيدا دوه نوذا ضروری خبره ده چه انسان دعالَم دپاره نه ددے پيدا دهغه دليل دادے چه دا بول عالم که نه وے نو انسان ژوند دے نه شو پاتے کيدے کچره انسان نه وے نو عالم باقی پاتے کيدے شو، خبره داده چه انسان اشرف المخلوقات دے دهغه دتخليق مقصد به هم اشرف وی لکه څنگه چه اُس دخرنه اشرف په ددے وجه ددے چه دهغه مقصد هم دخرنه اعلى ددے. خلاصه کلام داچه جهان انسان دپاره ددے او انسان خالق جهان دپاره، هغه به دنايب خدا او دخليفه خدا په حيثيت هغه کارکوی چه دهغه دآقائے حقيقي کومه منشأوی، په دغه منشأ الهی به پخپله عاجل وی او بل به پوره عامل کوی اور ددے تا وپیل شي عبدیت او بندگی:

وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ، سورة التَّوْبَةِ آيَةٌ ٥٥ : کائنات دعبديت او بندگي دپاره ددے په ددے بندگي کيڼه د خداوند تعالی هېڅ فائده نشته او دانسان فائده کيڼه ددے دهغه دخل مقصد تخليق تکميل اگری نو دحيات ابدی دخواست او نه به يضياب شي، اُس مقصد تخليق يا منشأ الهی معلوم وکودوده پاره ضروری ده چه پخپله خالق دهغه وضاحت اگری او هغه بغيره کلام الله او وحی الهی نه ناممکن ده نو ځکه دکلام الهی ضرورت ثابت شوچه هغه قرآن

۱. دليل ترحمی

رحمت او شفقت خوري ده او کمال صفات دی رحمت نه خالی کيدل نشي

دده چه دهغه نه دالله ذات پاک ددے ددے وچه قرآن کيڼه خاله پاتې درحمت الهی ذکر موجود دپه نورو آسمانی کتابونو کيڼه هم او د عقل نقاضا هم دغه ده چه په خالق کائنات کيڼه درحم ضروری، دعالَم کائنات یواکيڼه ده په ددے کيڼه رحمت الهی صاف بیکاسری، کائنات کيڼه صرف دوه خبرونه دی (۱) مرحوم، او مُنعم، په چاچه رحمت او انعام وی هغه انسان ددے (۲) رحمت او نعمت، دآسانو نواو ددکے هغه ټول مخلوق چه د خداوند تعالی دارخه دانسان دپاره نعمت او رحمت سامان ددے،

وَإِنْ نَعُدْ وَإِنَّمَا اللَّهُ لِأَلْحُصُولِ كَيْفَ تَعْبُدُونَ تَأْسُودَ اللَّهِ تَعَالَى نَعْتُونَهُ شَيْرِل
إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكْفَالٌ ﴿١٧﴾ سورة غَوَارِي نُوذِي شَيْرِل بِيَشِكْهَ الْإِنْسَانُ
ابراهيم آية ٣٣ : بے انصافه او ناشکره ددے.

دالله تعلق درحمت خود احوال ددے انسان فی اعمال نه ټول خراب دی او نه ټول بڼه دی، بلکه څه مُضرا و تباه کن دی او څه مفید او نفع مند دی، ددنيا ټول قومونه په ددے متفق دی چه انصاف بڼه ددے او ظلم بد، لیکن اعمال ددے لطیف اشیا دی چه په انسان غور فکر یا لیبارتیری (تجربه گاه) کيڼه دهغه فائده نقصان نه شي معلومید ددے دغه اعمال عام دی عقائد وی که اخلاق که عبادات که معاملات، کچر په ددے اعمالو کيڼه دالله تعالی هدیته همره وی او انسان په تباه کن او زهر آلود عقائد او اعمالو کيڼه مبتلا شي، او خالق کائنات صرف قماشه کولے نو دا به دده دشان رحمت دخالف وده لکه څنگه چه یو انسان ته دا علم وی چه په طعام کيڼه زهر کم دی بل بے خبره انسان ئی خوری او ددے پیر غلے پاتے شي، نو دا به بے رحمی وی، دارنگ کچر په یو ژوند په گنده یا کوهی کيڼه خپه اگده او ورپر یو وحی، خوبیا انسان کوری او پیر چپ پلته شو نو دا بے رحمی ده، نو دد آ حکم الحاکمین او ارحم الراحمین شان خوبه اتها اچت ددے هغه گله دا بے کولے

کسی چیز انسان خود پہ مہلک اور تباہ کن اعمال کو کہنے میں تامل ہی اور دے دیا ہے
 چپ وی، حالانکہ انسانان بے خبری دی اور وہ ذات پہ ہر شے خبردار دے
 نودہ در حمت تقاضا دے کہ ہفتہ کی جانبہ دے دے ہدایت نامہ مہجور وی
 چہ پہ ہفتہ کیے کیجات دے ہندہ اور مہلک عقائد اور اعمال کو تشریح اور بیلتوں
 مہجور وی، ہمدغہ ہدایت نامہ کلام الہی یا قرآن دے چہ دے انسان
 تہ ضرورت دے۔

دقرآن صداقت اور اعجاز

دقرآن دے اعجاز زیادہ دے مہجور کید و مطلب داد نے چہ قرآن کلام الہی
 دے آسانی اور تانی ہدایت دے، دے علوم اور معارف دے اللہ تعالیٰ دے ذات
 علیہ و عرفان دے لا محدود دے سرچشمے ابدی قوانین دی دیوانہ انسان دے محدود
 اور ناقص فکر اور دے ما غوی نتیجہ نہ دے اور نہ دے انسانی انکار اور نظر یا تو یہ شان
 دے وہم خیال، جذبات اور خواہش نفسانی نہ اثر اور تبدیلی قبلہ تو نکو تصور اتو
 مجموعہ دے، دے فطرت اور حقیقت دے چہ کلمہ نہ بدلیزی اور نہ پہ ہفتہ کیے د
 غلطی شے گنجائش شے نہ دے پہ قوانین کو کہنے دے ترمیم اور تبدیلی ضرورت
 شے اور نہ دے ہولو پٹری قوموں دے حقوق و سوسرہ تری دے عدل اور انصاف
 دے لوگے لارے نہ دے اور پیدا و احتمال ممکن دے، چہ دے ہفتہ متعلق دے قرآن
 کریم پہچلہ ترتیب وار دے دعوے دار رنگ دے :-

لَا يَأْتِيهِ الْبَاطِلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَدَقُرَانِ بِهِ مَطَالِبُ كَيْفَ وَرِئَانِ
 لَأَمِنْ خَلْفِهِ طَقْتَرِيْلٍ مِنْ حِكْمٍ حَيْدٍ دِهْنِجِ بَاطِلٍ دَنْتَوِ هَيْجِ كِنِجَانِ شِ
 سورة حم السجدة آية ع : دے ہفتہ ذات نازل کردہ کتاب دے
 چہ دے حکمت اور دانائی سرچشمہ دے اور پہ ہولو صفات کاملہ دے موصوف دے
 لَأَمْبِدَلٍ كَلْبَتِهِ ط سورة انعام آية ع : پہ قرآن کیے دے ہج ترمیم اور تبدیلی گنجائش

وَقَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ صِدْقًا وَ: قرآن ہدایات پہ ہفتہ کیے اور
 عدل لاطسورہ انعام آية ع : انسان عدل کیے پورے اور مکمل دی
 اس یواغے داخبرہ پاتے شوہ چہ ایاد رشتیا دے اللہ تعالیٰ کتاب دے یاد انسان
 ذہن دے خواری نتیجہ دے، کچرے اولہ خبرہ صحیح وی نو بیابہ ہر وی غیر
 الہی طاقت دے دے پہ ویراندے عاجز وی اور دے کیے بہ ہج شک پاتے نہ شے
 ... چہ دے کلام الہی ... دے اور کچرے دویمہ خبرہ صحیح شے نو بیابہ پہ
 دے کیے ضرور شک وی چہ دے کلام الہی دے اوکے نہ، موبز بہ ویراندے
 دا ثابتو چہ قرآن مہجور دے اور ہولو انسانی طاقتوںہ دے ہولو شے
 چہ دے یور و روک جزر حصے جزر و لولونہ ہم پلتے دی، ہم داوجہ دے چہ
 دے کلام الہی اور مہجور دے اور اندکے دنورو پیغمبران علیہم السلام دے مہجور
 پہ شان دے یو وخت دے پارہ مہجور نہ دے بلکہ تل دے پارہ دے چہ
 دے جواب دے مہجورین ترقیامتہ ہم نشی ور کوئے اور یور پی عیسا ئی
 جارج سبیل دے خبرے نہ پورے رشتینی کیدے شے لکے چہ ہفتہ لیکے
 چہ دے انسان قلم دے قرآن پہ شان مہجور کتاب ہج چرے نشی لیکے بلکہ دے مہجور
 دے مہجور دے کو لولونہ ہم لویہ مہجور دے دے تاریخ اسلام جلد ص ۳۲۴
 از عبد القیوم ندوی) دے ہولو پہ اول موبز دے قرآن دے اعجاز اور مہجورے کیدو
 تشریح کوو چہ پہ دے خبرہ پوہیدل آسان شے :-

دے مہجورے اور اعجاز تشریح

پہ دے کیا کیے خومرہ خیزونہ چہ ظاہریزی دے ہفتہ ہولو درے قسمہ دی
 ① عادیات ② عجائبات ③ مہجورات
 عادیات
 عادیات ہفتہ خیزونہ دی دے کومرہ چہ ترون ہفتہ مادی اسباب بوسرہ
 دی چہ عام خلق نے پیڑنی لکے دے غم کو کر لولونہ غم را لیکو کیدل اور دے ہلو کو

کولونه د جُورے اُونه را تُو کیدل، د دارو په استعمال مرض لورے کیدل، دودئی خوراک سره لوبزه او اوبو خېشلو سره تنده ماتیدل د تجارت نه کته موندل او په سامان جنک سره برے موندل دا امور عادیه دی او د عام رواج مطابق دے نه ذکر شوی نتیجے حاصلیږي

عجائبات

عجائبات هغه یزونه دی چه د مادی اسبابو په نتیجه کینه پیدا کیږي، مگر د مخصوصو او ماهرینو نه بغیر عامو مخلوقو ته د دغه اسبابو او د هغه د پیدا نشوو نتیجې هېڅ علم نه وی، مثلاً ساکنسی نوی مصنوعات د مشین په زور او رکاو دے زفلول الوتکه او خول، سمندری جهاز چکول، ریډیو سټیشنونه آوازونه او تقریرونه خورول، میزائل، آتم بم او هائیډروجن بم جوړول دا ټول په عجایباً توکینے داخل دی، دارنک سحری عملیات د مادی اسبابو او د مهارت پیدا واری، لیکن د دے مخصوصو مخلوقو نه بغیر عام خلقونه دا اسباب او په دے اسبابو د انډر نتیجه معلومه نه وی نوڅکه ورتا دا څیزونه عجیبه علومیږي، بیا په عادیاتو او عجایباتو کینه یو خاصیت مشترک دے :-

مشترک خاصیت

د دے دواړو قسمو په ډول نور خلق هم جوړولے شی فرق صرف دوسره دے چه په عادیاتو کینه د مهارت فن ضرورت نه وی، څوک هم چه غمړ اگری، نو غمړی پیلے شی، لیکن عجایباتو کینه د مهارت فن ضرورت وی صرف یوماهر انسان د هغه ایجاد اگری او نور په زړه کوونو ماهران ئے بیا جوړوی، لکه څنگه چه امریکه ایتم بم او هائیډروجن بم جوړ کړو بیا چین د دے په ډول لیکړو، دینه ثابتہ شوه چه عجایبات هم دا ښه څیزونه نه دی چه بل یوماهر انسان ئے نه شی کولے نوڅکه دے

عجائباتو ته معجزه نشی ویلے :-

معجزات

معجزات هغه دی چه یو خپه هېڅ قسمه عامو عادیاتو خاصو عجایباتو مادی اسبابو باندے د انډر ندی

بلکه د هغو وجود خالق کائنات یه مخفی قوت او مشیت انډر وی او دا بغیر د نبی علیه السلام نه بل هېڅوک نشی حاصل کولے مثلاً الوتکه هم الوحی، او د سلیمان علیه السلام تحت هم الوتولیکن اوله معجزه نه ده او دویمه معجزه ده الوتکه هر انسان جوړولے او الوتخولے شی لیکن د سلیمان علیه السلام تحت صرف په مشیت الهی الوتلو چه دا ټول نه خوچا وړاندے اکرے شونه اُس څوک کولے شی او نه به آندک څوک اکرے شی :-

قرآنی معجزه، بلاغی دلیل

په دنیا کینه دوه قسمه مصنوعات دی ټول الهی مصنوعات لکه

نیر، سلوډ مئی وغیره او بل انسانی مصنوعات مثلاً موټر، سائیکل وغیره اُس مونږ چه غور اگریو نو بنکاره غټ فرق دا دے چه الهی مصنوعات د انسانی طاقت نه بهر دی، او انسانی مصنوعات دا ښه نه دی بلکه بل یوماهر انسان ئے هم جوړولے شی، مصنوعات الهی نه خو بل انسان جوړولے شی نه دے د پاره په دنیا کینه کارخانه شته او نه خوپه بازار کینه خرڅیږي هم دغه حال دکتا بونو هم دے د انسان جوړ شوی کتابونه دا ښه نه دی چرد هغه په شان یاد هغه نه ښه بل څوک نشی جوړولے مگر د قرآن متعلق دادعوئده چه دا د خالق کائنات د علم او قدرت نتیجه ده د دنیا ټول انسانان په جمع د دے پشان څه چه د دے دیو وړوکی سورت الکوثر چه یو کرښه نه نښایات نه دے، پشان هم نشی جوړه کولے دلته هېڅ شک پاتے نه نشو چه داد الله تعالی کلام دے، لکه څنگه چه هر په دے معیار قرآن

کریم پچھلہ د خپل اعجاز او دکلام الہی کید وپہ، باسرا کئے دکربو فصحاء
او بلغاوتہ دکمقابلہ دعوت ورکړے دے، فرمائی،

وَأِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِّمَّا نَزَّلْنَا عَلَيَّ : کچرے ستا سو په قرآن کئے داشب
عَبْدِنَا فَإِنَّا لَنُؤَاتِي سُبُورَةً مِّنْ مِّثْلِهِ : وی چه دا کلام الہی گوندی نه دے نو
وَأَدْعُوا شُرَهْدًا عَاكِرًا مِّنْ دُونِ : تاسریتوک یو خائے شی خپل بتول
اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ○ سورة : امدادیان هم را ا بلئی او د دے دیو
البقره آیه ۲۳۰ : وروکی سورت غوندے یو بل سورت

جوړ کړی، کچرے تاسو پچھلہ دعویٰ کئے، شتی بی،
اودائے هم ورسره افرمائی:

وَكُنْ تَفَعَّلُوا، سورة البقره، آیه ۲۳۱ ریض تاسو دا سے هچرے نشی کولے
په دویم آیت کئے د دے نه هم زیات مضبوط تیکو کن فرمائی :-

قُلْ لِّئِنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْإِنْسُ عَلَيَّ : کچرے بتول انسانان او حیوانات دے
أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ : دپاره جمع شی چه دقرآن مثل
بِمِثْلِهِ وَكُلٌّ كَانِ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ : جوړ کړی او را ژوبی، نونشی را ژوبه
ظَهِيْرًا ط) سورة بنی اسرائیل آیه ۱۰۸ : کچرے دا بتول په دے کئے دتیریل
ملا تیرا کړی :-

په دے آیت کئے دا سے یو قوم ته خطاب د دے دکومر چه پخپل ادبی قابلیت او
په فصاحت او بلاغت باندے ناز ووهغوی دقرآن دشمنان وو او اول
مقصود دهغوی قرآنی دعوی غلطول او ماتکول وواو دا اعلان دحضور
علیه السلام په خوله مبارکه اکرے شو کومر چه ائی وو نه شعرو شاعری
نردا و او نه فصاحت بلاغت کئے خه بچر به او مشق لولو بلکه دوی
دا خلوی نبت کاله عمر دا سے تیر شوه و وچه د دغه زبان په ما هرینو کئے :
دده هینج شهرت نه وو په دا سے حالت کئے دغه اعلان د هغوی تا و نول

هم زیات کړو کچرے کیدے شوه نو هغوی به په دیره آسانه قرآن او
صاحب قرآن ته په دے سخت ماته ورکړه وه چه کم باکم یو
کر بنه عبارت خوبه ئے دقرآن پشان جوړ کړه وے، حکم چه دقرآن
پچھلہ هم دا اقرار دے کچرے دا سے ا شونو قرآن بیا کلام الہی نه
دے او صاحب قرآن به د خدائے رسول نه وے لیکن هغوی په خپل ادبی
ذوق او د فطرت سلیمه په بنیاد دقرآن مثل جوړول ناممکن اکنول او د دے
آسانے لارے په خائے دقرآن دکمقابلے دپاره دجنکو نو چه دیرا گران او طول
تیرینه طریقه اختیار کړه چه په هغه کئے ئے مالونه او خائونه تبا کول
او هه خو پکئے دخپل ملک او وطن نه هم لاس او ونخلو سره د دے
چه په دے کئے هم ورته کامیابی نصیب نه شوه، دتورے او خونریزی دک
مالی جانی قربانی ورکول او د ژبه او د قلم خوزولو آسانه طریقه
پرینودل د دے دلیل دے چه دوی سره دقرآن د دے چیلنج هینج
جواب نه وو حالانکه دا هغه خلق وو چه کدوی د فصاحت او بلاغت جواب
به ترقیامته اکرے شی دا خود قرآن د اعجاز بلاغی دلیل دے
چه دیر صفا او آسان دے لیکن د یورپ و وغیره مستشرقینو کد اسلام د
مقابلے دپاره صرف د غنچو نغواگانو او معاوضو هضمولو په فرض بیا هم
خوگه و د بے بنیاد اعتراضات کړی دی هغه به موبن په وار وار
نقل کوو او جواب به ئے ورکوو :-

اوله شبهه اوله شبهه اهل استشراف دا کړیده چه کیدے
شی د عرب فصحاء و په دے وجه بل قرآن نه جوړه
چه دائمی ضروری نه کنول نه دا چه د بل قرآن جوړولو نه عاجز وولکه چه
یوانسان ینو یارک ته خو تلے شی لیکن دغلته کتلو ضرورت نه گنری د دے
جواب دا دے چه بیشک د نیویارک سفر دپاره یوا ئے قدرت کافی به

دے بلکہ دتلو باعث ہم ضروری دے، نو کچرے دقرآن پہ مثل زورلو
 باندے د عربو بلفاء قادر دے، نو دے نہ بلہ نریا ته کومہ موقعہ
 کیدے شوہ حکمہ چہ قرآن ته شکست و رکولود پارہ ددوی اود قرآن منزکر
 پہ مینج کینے مقابلہ پہ دے وجہ جاری وہ چہ قرآن ددوی دپلا مگنی دین
 باطل کولو، نو دے مقابلے ضرورت دے د پارہ ووجہ خیل پلا دگنہ دین بہے
 ہم بچ کرے وے اود قرآن مثال پیش کولو سرہ بہے پہ دے مذہبی
 مقابلہ کینے خیل حریف یولی مسلمانانوا صاحب قرآن ته ماتے و رکریے
 وہ، د قرآن پہ مقابلہ کینے دوی ته خیلہ بریانی دومرہ عزیزہ اوضروری
 ۱۰ چہ د هغه د پارہ دوی بے کچہ مالی او جانی قربانی و رکولے چہ پہ هغه
 جنگ بدر، احد، خندق او حنین واقعات او پہ قرآن متونکو باندے پہ
 مکہ معظمہ کینے ددوی هغه ظالمانہ کارنامے کوا هانے دی، هغوی پہ دے
 سہ ہوہ ووجہ قرآن ته پہ ماتے و رکولوبہ د هغوی دین بریالی شے او د
 هغوی د فصاحت بلاغت بے مثلی بہ ہم اھنٹے شے او د دے مذہبی جنگ
 یوفریق (مسلمانان) بہ ہم خوار اوزار شے اُس دلتہ داشبہ داسے
 عبث دہ لکہ خنگہ چہ پہ صحرا کین دتندے نہ مرسری پہ بارہ کینے اویٹلے
 شے چہ دے خوبزے وویہ اوبو خبیلوئے قدسات ہم وولیکن دا بونخیلو
 ضرورت دژنہ وور آنری بہ نکر غلام جان) ددے نہ علاوہ حضرت مولانا محمد
 قاسم نانوتوی رحمہ اللہ تعالیٰ دآریہ ساج بانی پنہات دیانندہ دمنظر
 چیلنچ و رکولونہ پس هرکله چہ هغه ته ورغلو، نو هغه ته د حضرت مولانا
 علیس مقام پہ رُو مبومنا ظرو کینے بیکارہ شوے وونو جوپ انکارے او کپرو
 او دے ویل چہ مال را دہ دمنظرے نہ دہ کرے نو حضرت مولانا افرماییل
 چہ ارادہ غم دا ختیار شے دے کہ اول د نہ دہ کرے اُسے اکہ بہ دے
 خبرہ هغه خاموش شو داحال ددے شے ہم دے، موہن وایوکچرے

مشرکین مکہ دنظیر قرآن پیش کولو ارادہ نہ دہ کرے، نو د عراق مصر
 شام لبنان او د بیروت هغه گنہ شمیرہ عیسایان د اُس د قرآن دنظیر پیش
 کولو ارادہ اکرے، حکمہ چہ د هغوی مورثی شریہ عربی دہ او پہ دے ژبہ
 کینے دوی گنہ شمیرہ کتا بونہ لیکلی دی او پہ دیرو جلد و نر کینے دے عربی
 لغتوںہ جو رکری دی، د عربی ژبے لوٹے لوٹے شاعران ہمدی عیسائی،
 غت غت حکومتونہ او قومونہ کدورونہ رو پی هرکال دقرآن او
 داسلام پہ خلاف خرچ کوی، کہ دقرآن نظیر پیش کول آسان وے نو د
 دے دومرہ کرانے مقابلو او منصوبہ پھائے بہ ٹی داکری وولیکن ممکنہ
 دہ چہ عیسائی قومونہ خوشبود مئی ته اُرسی مکر د اھیچرے نشی
 کیدے چہ دوی دقرآن ماتونے پیش کرے:

دویمہ شبہ

اہل استسراق دادویمہ شبہ کرے دہ چہ
 کیدے شے د عربو فصحاء و سہا ہغه اسباب
 موجود نہ وکومر چہ دقرآن جوہ و لود پارہ ضروری و، داشبہ ہم حکمہ
 بے خایہ دہ چہ دیوخیز جوہ و لود پارہ ضروری اسباب صرف خلورغیزو ہری
 ۱) قدرت یا مہارت (۲) مادہ یعنی هغه مسالہ کومے نہ چہ دا جوہ ہری
 باعث او محرک، یعنی داسے مقصد چہ ددے پہ جوہ و لود پارہ کوی (۳) نمونہ د
 هغه خیز چہ کوم جوہ و ل غواری مثلا دمیز جوہ و لود پارہ اول دا ضروری
 دہ چہ جوہ و نیکے د ترکا نرا لود ہاروی ددے قدرت او مہارت د لری، یو
 عام سرے لے نشی جوہ و لے،
 ڈویم۔۔ داچہ لورکے دے موجود دی، حکمہ چہ بغیر لورکے میز نشی جوہ پیتے
 ۲) درم۔۔ خیز هغه باعث دے چہ پہ کوم دمیز جوہ و لود مقصد حاصل ہری
 مثلا دمیز قیمت حاصل دل یا پخبلہ د هغه د استعمالو ضرورت۔۔
 ۳) خلورم۔۔ خیز دمیز نمونہ دہ:

داخلہ ہر دہ چہ د عرب فصحاؤ سرہ داخلہ واپہ اسباب موجودوں
 ان اول قدرت او مہارت د دوی خود و سرہ و وچہ د نظم اونثر دواہ و صورتوں
 کینے د دوی جواب نہ و وک دوی ہم دغہ مشغلہ وکہ، مادہ د قرآن ہغہ
 آنہ و نیشٹ حرفونہ دی، چہ ہغہ ہم موجود و او د دوی بتول کلام د دے نہ
 جوہ و و، د بقل قرآن جوہ و لو باعث او محرک ہم دوی سرہ موجود و و حکم
 د قرآن مقابلے د پارہ ہغوی سر و نہ پہ تل کینے اینی و و، چہ د دوی زوہ دین
 محفوظ شی :-

رم، خلوص د چہ نمونہ د قرآن ہم موجود و ہ نبی علیہ السلام ورتہ بار بار
 قرآن آؤر لو، بلکہ د داسے قرآن جوہ و لو د پارہ لے ورتہ چیلنج و سر کرے و،
 نو حکم دا شبہ ہم بے حجابہ دہ :-

دریہ شبہ

دریہ شبہ دادہ چہ کیدے شی، فصحاؤ د عز
 د قرآن ماٹون جوہ کرے وی خصوصیت نہ دی
 دار سید لے، ذام صرف دما شو ما نو خبرے دی، حکم چہ دغہ وخت
 کینے سیوا د خو کسا نو نورہ تولہ د نیا د قرآن خلاف وکہ او اس ہم د قرآن
 منو کو پہ نسبت د قرآن د مخالفینو شیر پہ د نیا کین دیر زیات دے
 ہر کلمہ چہ ددغہ وخت ہغہ لب و مؤمنانو قرآن تر موجودہ د مؤمنانو
 آرسولو نو دیر و مخالفینو ددغہ وخت د موجودہ وخت دے دیر و مخالفینو
 تہ وے رائ نہ رسول؛ د آد دے خبرے دلیل دے چہ داسے ہیغ نہ ووشوی
 حکمہ خو ہنکارہ قدرے ہم نہ شوہ،

خلوص شبہ

خلوص شبہ داسے دہ چہ یوسائس دان
 یونوے خیر ایجا د کپی بل سا نئس دان داسے
 نشو کولے د آد دے خبر د لیل نشی کیدے چہ د قرآن پہ مثل بل نہ جوہ بدل
 ددے معجزہ دہ، ددے جواب دادے چہ نو مصنوعات کینو خیر و نہ دی چہ

چہ یوماہرے جوہ کپی بل لے خواہ مخواہ جوہ و لے شی اقرآن کینوں
 دے حکمہ خون تراوسہ چا جوہ نکرے شو :-

پنجمہ شبہ

پنجمہ شبہ دادہ چہ د قرآن او سحر یومثال
 دے سحر ہم بغیر د سا حرنہ بل شوک نشی
 کولے نو حکمہ داد خالق کائنات فعل او معجزہ نشی گنرے، ددے جزا
 دادے چہ سحر او معجزہ کینے د غرکے آسمان فرق دے سحر کسبی او د
 اسباب بولاندے دے اگرچہ د اسباب ہنکارہ نہ دی کہ بل شوک ہم دغہ
 اسباب استعمال کپی نو ہغہ، ہم د سحر عمل کولے شی لکہ چہ پہ ہرہ
 زمانہ کینے دیر سا حران موجود دی د موسی علیہ السلام د ہمساکار کسبی نہ
 دے نو سدستی ددے اقراریان شول چہ دا معجزہ دہ :-

شپزمہ شبہ

شپزمہ شبہ دادہ چہ اہل استشراف وائی چہ
 د پیغمبر علیہ السلام فصاحت او بلاغت بے مثلہ
 و و حکمہ بل چا ددے مقابلہ نشوہ کپے ہکونوی ہے خو قرآن د محمد صلی اللہ
 علیہ وسلم کلام ددے ددے جواب دادے چہ عربو پچلہ و لے دا شبہ پیش
 نکرے چہ ہغوی د قرآن اولنی بدترین د شمنان و و د ہغوی ہ اہل استشراف
 زیات خبر داری، بلکہ دا تیر شوی بتول شہادت ہر کلمہ چہ پچلہ فصیحاً نو د
 عرب پیش نکرے نو معلومہ شوہ چہ تہ لے غلط او بے حجابہ دی :-
 دویمہ وجہ دادہ کچرے قرآن د رسول اللہ صلی علیہ وسلم کلام کونو د ہغہ
 پہ احادیث مبارک و قرآن کینے بہ بیا ہیغ فرق نہ و و، حکمہ چہ ہغہ رنگ
 اوشان پہ احادیثو کین قطعاً نشتہ کومچہ پہ قرآن کینے موجود دے دلتہ
 مستشرقین بل مذہم پیش کوی چہ د نبی علیہ السلام کلام د وے قسم و یونوری
 بے تیاری چہ معکونی بہ و و بل د تیاری او غور و فکر والا چہ ہغہ بہ بے
 مثلہ و و، نو دا عذر ہم حکمہ غلط دے چہ دیر کرتہ یوسائل تپوس کپی

ظاہری و نہ ہم کار کیدے شی، او مججزہ غیر اغلبہ نہ، دہ، "اکتوارو"
 "سسم ان لاجک" کینے لیکے چہ دیبا بان پہ ترو کو تو کینے کچرے ت پنخہ
 ویشو کنجیا نے ملاؤ شی نو دا ضروری نہ دہ چہ دنھو سو پنچہ او یا وُو
 کنجیا نے دہم دغسوی، مطلب دادے چہ علتو نہ او اسباب چا بیانے دی
 چہ انسانی عقل معلومہ کپی دی او کوم اسباب چہ نام معلوم دی ہغہ،
 نسبتاً دیرزیات وی، لہذا دہرے واقعہ حل ددغے معلومہ علتو نو پہ
 کنجیا نو پرانستل صحیح نہ وی، پروفیسر ہکسلے لیکے، چہ مونزہ د فطرت
 حد بندی نہ شو کوئے، ددے مطلب دادے چہ مونزہ پہ فطرت دا پابندی
 نہ شو کوئے چہ د کوم قانون دلاندا ہغہ ذات کار کرے دے نو دہغے
 نہ بغیرے نہ شو کوئے، دانگلستان ولیم جیونس لیکے چہ "پہ کار خانہ
 فطرت کینے خد او ندای مداخلت نہ مونزہ باطل نہ شو وٹیلے دکاتنا تو خالق
 کبول او زیاتول ہم کوئے شی، داسے رائے دمغرب دیو فلسفیا نو دہ
 اوخا پہ نزدہم دارائے حکمہ صحیح کیدے شی، چہ قانون تعلیل بنا پہ ناقص
 لتون دہ چہ ہغے نہ یقینی علم نشی حاصلیدے، او دنولو سائنسدانانو مننے
 شوے قانون دے چہ تجربہ اولتون چہ پورہ محیط نہ وی نو ہغے نہ یقینی
 علم نہ شی حاصلے دے، مثلاً خونز پہ تجربہ کس چہ خومرہ اور نہ
 ماخلی دی نو ہغہ سوزول کوی خوبیا ہم آیا مونزہ دیتو لو اور نو تجربت
 کریدہ او دہغے اور ہم مونزہ تجربہ کریدہ کہ خہ چہ کوم کن حضرت ابراہیم علیہ
 السلام غور زولے شوے و، کچرے نہ مودہ کرے نو دا ناقص لتون شو چہ دہغے
 نہ د آتش ابراہیمی، فیصلہ نشی کیدے ددینہ علاوہ ہر علت چہ کوم یوم معلول
 پیدا کوی نو دخپل ہومرہ طاقت پہ ذریعہ ئے پیدا کوی چہ۔"

کوم دہ کینے موجود وی خود ا قوت دخالق کائنات بخشیش او ور کرہ دہ
 چہ ہغے اغستے ہم شی چہ ئے داخل نو ددہ ہغہ صلاحیت ختم شوا و
 پہ داسے علت باندا ہے بیا معلول ہچرے نہ شی مرتب کیدے، ہم دغہ
 رنگ کچرے یوم معلول بغیر د علت نہ موجود شو مثلاً پہ عصائے موسیٰ
 علیہ السلام سرہ د سمندر بیلیدل دا ہم دخالق فطرت کار دے چہ
 پہ ہمساکین ئے کربیلو لو طاقت کیشود و کوم ذات چہ بہ دے کینے ورا ندا ہے
 د طاقت نہ وُو ایینودے نو دے وخت دا معلول با علت شو نہ چہ معلول
 بے علتہ، داخو مونزہ د فلسفے مطابق لیکل آکرہ، ورنہ اصل جواب خودا ہے
 چہ د علت معلول خبرہ بالکل غلطہ دہ خالق فطرت چہ خنکہ اغواری ہر
 ہم ہغے کوئے شی، کلمہ د علت معلول مطابق کارا شی نو تا ثیر او طاقت
 ایینود و ئکے ہر دغہ ذات دے، او کلمہ بغیر دے نہ چہ اشی ہغہ صرف
 پہ ارادۃ الہی کیزی اصل خیز ارادۃ الہی دہ، معجزات ہم ارادۃ الہی
 سرہ حکمہ تعلق لری چہ دا صرف افعال الہیہ دی او دغہ دخدا ئے او د
 انسان مینج کینے فرق دے، چہ انسان یوا ئکے د عمل الادہ نہ کوی بلکہ ادا دے سرہ
 ہغہ اسباب ہم استعلما لوی مثلاً یوانسان پہ او بویا و و دئی مریدل
 غواری نو دا بہ یوا ئکے پہ ارادہ نہ بلکہ دے سرہ بہ ہغہ دودئی خواری او
 اوبہ بہ خبندی نہ ہلہ پہ مریری خو خالق فطرت داسے نہ دہغہ اسباب
 نہ ضرورت نشتہ بلکہ دہغہ بتول کار و نہ صرف د ہغہ دارا دے تابع دی۔
 إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ. سورہ یس رکوع ۸۱
 کینے ہم دے مضمون تہ اشارہ دہ، آیا آسمانونو او زمکہ جو کہ ولو کین صرف
 ارادۃ الہی کافی نہ وہ کہ مزدورانو خہ ضرورت ہم پینش شوے و و ؟
 ہچرے نہ دغہ معاملہ د معجزانو دہ چہ ہغہ دعادی اسبابو نہ بغیر صرف
 پہ ارادۃ الہی سرہ وجود تہ را غے دی،

آتمہ شبہ

اہل استشراق وائی چہ کہ چرے قرآن معجزہ وی، نو دابہ وحی الہی وی دا پچھلہ او ددے
 پہ ذریعہ دَعُو موالقاء د عقل نہ بھر دے، ددے رُو جے جواب خودا کے
 چہ پچھلہ پہ بائبل کینے دانبیاء علیہم السلام کو دوحی ذکر موجود دے
 نو وحی او نبوت دا دوارہ دا سے اُموردی چہ اہل کتاب ر یہودا و نصاری
 دوارہ کے، منی صرف د پیغمبر اسلام دپارہ د منلی شوی حقیقت نہ انکار
 محض صدا او عناد دے :-

دویم جواب دادے، چہ ڈ اللہ تعالیٰ د جانبہ د پیغمبر پہ زرہ بانڈے
 ڈ الفاظویا د معانی القاء بالکل معقولہ خبرہ دہ چہ ددے، تاہنہ د
 سمیزم د عمل نہ کیری گوم چہ یورو حانی عمل دے، صاحب د مناہل
 العرفان پہ علوم القرآن کینے لیکلی دی، چہ عیسائی مبلغین ر کوموتہ چہ
 مبشرین ہم وییلے شی، مصرتہ تلغدا او پہ یوحنا بانڈے د تنویم
 مقناطیسی عمل اُکرو، دھغ نہ ئی اول د خیل نُوم تپوس اُکرو ہغہ ورتتہ
 خیل اصلی نُوم اُبنود و بیا دغہ عامل ہغہ معمول حوان تہ توجہ اُکرو
 او وے وییل چہ دا نُوم ستا نہ دے بلکہ ستابل حوم دے پہ دے عملے
 گھغہ د ذہن نہ اصلی خیل نُوم لورے کپرو اوبل فرضی نُوم ئی دھغہ
 پہ ذہن ورا تپلواو ددے عمل پہ ذریعہ نورے خبرے ہم ددہ پہ ذہن
 کینے واچرے نتیجہ دا شولا چہ ڈغہ حوان پہ ذہن کینے دغہ الفاظ او علوم
 دا سے کلک پریو تل چہ عمل اثر د ختید و نہ پس ہم پہ کئی پاتے شول
 دینہ معلومہ شولہ انسان پہ یوحفی طریقہ د بل انسان ذہن تہ الفاظ
 را اُروے شی نوآ یا خدا کے پاک دیو منتخب رسول ذہن تہ دوحی الفاظ
 او قرآن نہ شی را اُروے؛
 دریم جواب دادے چہ تیب ریکار بودا حقیقت نور ہم دیو سان دا سے

کرو چہ انسانی الفاظ یو بے رُوحہ تیب ریکار بود تہ دا سے اُروے او
 پکینے ئے محفوظ کولے شی نوآ یا خدا کے پاک دانسان نہ ہم عاجز دے چہ
 یو بے رُوحہ آئے تہ ہم نہ بلکہ دیو منتخب نبی روح تہ وائی وی او پہا ہٹ کینے
 محفوظ کیری؛

سَقِرْتُكَ فَلَا تَكْفُرْ : سورة : مونز بہ ستا پہ ذہن کینے دوحی الفاظ
 اعلى اية ع : واچو دچہ ہغہ بہ تہ نہ ہیر دے :-
 ان علينا جمعه وقرآنه : ستا پہ ذہن کینے دوحی الفاظ جمع کول بیا
 سورة قیامة اية ع : پہ تا بانڈی لو کول حونز ذمہ واری دہ

نہم شبہ

اہل استشراق وائی چہ د قرآن مضامین
 پہ ترتیب نہ دی، نو حکہ دا اعجاز نہ شی
 کیدے، ددے رُو جے جواب دادے، لکہ خنگہ چہ شاہ ولی اللہ رحمہ
 اللہ بیان کرے دے، چہ قرآن د نور و مصنفینو پہ طرز نہ دے بلکہ د
 قدیم عربو د دستور پہ طریقہ دے لکہ چہ د سبغہ معلقات پہ یو
 قصیدہ کینے گنر مضامین بیانیری گلہ پکین د محبت اظہار، کلہ د باران
 تعریف او گلہ د آس د تیز نگ بیان ہو گیا لکہ، قرآن یو شاہی مکتوب دے
 پہ کوم کینے چہ یو گور نہ تہ د م یرو خیزونو ڈ انتظام حکم و رکوی چہ پہ
 ہغہ کینے ترتیب لتول خہ عقلمندی نہ دہ :-

دویم جواب دادے چہ د مصنفینو پہ نو کہ لتول مضامین پہ سبیل بیل باب کین نہ موت کول
 خہ نقص نہ دے بلکہ د یو بیل قسم اعجاز دے چہ ہر کلمہ کتاب دینجہ د خدا ئی تہ کتابت د انسان
 جو کرے نہ دے نو ددے شان پہ ترتیب کین ہم د نور و مصنفینو نہ بیل دے کچرے دا
 انسانی کتاب دے، نو پہ دے کینے بہ خا خا د انسانی ترتیب پینے شولے کونے
 دریم جواب دادے لکہ خنگہ چہ امام رازی رح پہ تفسیر کین لیکلی وی
 چہ قرآن پچھلہ معجزہ دہ چہ ڈ ہغہ نور ترتیب ہم یو پورہ معجزہ دہ

اود ترتیبیہ قسم اجمازے کہ قول قرآن لائے ما بیان کریدے، نور و مفسرینور ہمد غے کرے دی لکہ بیان القرآن سبق الغایات فی نسق الایات، کئے د ترتیب قرآن چہ بیان شوے دے او اہل استشرافو پہ ستریزو پستی لکولی دی اودانہ کوری، احقر پہ دے دول د قرآن داخری منزل تفسیر پہ عربی کئے جمع کرے دے چہ دتولونہ کوان دے اوتر اوسہ چاپ شوے نہ دے،

۴۳) خلورم جواب دادے، چہ پہ قرآن کئے بے ترتیبی چہ چاہہ بشکار کا دادہغہ د نظر قصور دے، حکم چہ د قرآن مقصدیوانکے تعلیم نہ دے، بلکہ تعمیل (عمل کول) ہم دی چہ انسانی ضمیر د عمل کولونہ پارہ تیار شی چہ د ہغے د پارہ قرآن کلام امر اونہی نہ پس د جنت اودوزخ اود ہغے د نعتونو او تکلیفونو ذکر دے د پارہ کوی چہ د تعمیل حکم نتیجہ بہ جنت اود ہغے راحتونہ اود عدم تعمیل نتیجہ بہ دوزخ تکلیفات دی کلام الہی اوصاف دے د پارہ ذکر کیری چہ د اللہ تعالیٰ لوئی پہ زرہ کئے یکلم شی، اود دے بہ زور انسان د حکم تعمیل نہ تیار شی، کلام پہ انسان دخیلونہونو ذکر کوی کئے د پارہ چہ دے شرمندہ شی اود دے د مخہ عمل نہ آمادہ شی، کلام ہنہ قصے اواقعات ذکر کوی پہ کومو کئے چہ بہ تا بعد از مؤمنان زبانی انعام شوے وکے، او پہ نا فرمانو عذاب نازل شوئے وی دادے د پارہ چہ انسان میلان اور غبت د فرمانبرداری تہ وی اود نا فرمانی نہ دے نفرت او کھکے وی داخلور اصول معلومہ وی، نو پہ قرآنی مضامینو کئے بہ دے ترتیبی شک ہیچرے ہم پیدا نشی،

لسبہ شبہ

اہل استشراف وائی چہ د قرآن پہ بعض ایونو کئے د عربی ڈبے دعامو قاعدو نہ خلاف شوے دے چہ ہغے تہ لحن و عیلے نشی، اودا مجاز نہ خلاف دے لکہ چہ عروہ

د حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا نہ روایت کوی، چہ مادہ ہغے نہ د لحن قرآنی پہ بارہ کئے تپوس اکر و مثلاً راء ان ہذین لیسجین ط سوردہ طہ آیہ ۷۳، وَالْمُؤْمِنُونَ بَيَّا أَنْزَلَ إِلَيْكَ وَمَا أَنْزَلَ مِنْ قَبْلِكَ وَالْمُقِيمِينَ الصَّلَاةَ وَالْمُؤْتُونَ الزَّكَاةَ سوردہ النساء آیہ ۷۳، راء ان الذين آمنوا والذين هادوا والصابغون ما سوردہ المائدہ ۷۳ نو ہغوی افرمایل:

يَا بِنْتُ أُخْتِي هَذَا عَمَلُ الْكِتَابِ أَخْطَأُ وَفِي الْكِتَابِ رَوَاهُ أَبُو عُبَيْدٍ فِي فَصَائِلِ الْقُرْآنِ وَأَخْرَجَ ابْنُ الْأَثَرِيِّ فِي كِتَابِ الرَّدِّ عَلَى مَنْ خَالَفَ مَصْحَفَ عُثْمَانَ عَنْ عِكْرَمَةَ لَمَّا كَتَبَتْ الْمَصَاحِفَ عُرِضَتْ عَلَى عُثْمَانَ فَوَجَدَ فِيهَا حُرُوفًا مِنَ اللَّحْنِ فَقَالَ لَا تُعَيِّرُوهُنَّ فَإِنَّ الْعَرَبَ تَسْتَقِيمُنَّ بِأَلْسِنَتِهِنَّ

گویا کئے دے ذکر شوی ایتونو کئے بظاہر چہ لحن رہے قاعدہ بشکاری د حضرت صدیقے رضی اللہ عنہ چہ تپوس اکر و زہغوی افرمایل چہ دادا کتاب غلطی دہ، د دویم روایت نہ معلومیزی چہ د قرآن لیکلے شوے نشی چہ حضرت عثمان رضی اللہ عنہ تہ پیش شوے نو ہغوی افرمایل چہ دے کئے ہغے لکھ شتہ، لیکن عرب بہ ہغے بہ خیلوڑ بوسرہ صحیح کری،

د دے شبہ روئے جواب دادے چہ دادوارہ روایتونہ، ضعیف الاسناد منقطع او مضطرب دی، علامہ آلوسی رح فرمائی چہ در روایت د حضرت عثمان رضی اللہ عنہ حکم صحیح نہ دے چہ دے دوار و تردید ہنہ دے روایتونو کئے موجود دے، چہ حضرت عثمان رضی اللہ عنہ ہر کلام چہ دے نشی د قرآن الیہ دے نوے فرمایل، يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا وَآجِمِلُوا، مطلب دا چہ لیکونکو صحابہ کرام و رض دیر پہ خائستہ طریقہ دامرتب کرکے دی، نو دے تہ پس بیاد دا خنگہ وییلے شی چہ پہ دے کئے غلطی دی؟

ذیفی تفسیرے نقط

ذیفی داتفسیر پھلہ کذیفی پہ نظر کئے
معجزہ نہ دہ او دتولوبلیغا نو بہ نظر کئے

ہم داسے کارڈ منبئی نہ شپہ سوہ کالہ ورا ندے پہ عدو کئے یو معمول او عام
شیوہ ذیفی نہ د یرورا ندے پہ مقامات حریری کئے داسے عبار تو نہ
موجود دی چہ بعضے خالص پہ حروری مہملہ کئے او بعضے پہ حروری معیہ
کئے او بعضے عبار تو نو کئے یو لفظ ذحروری مہملہ رے نقطوم او دویم لفظ ذ
حروری معیہ ر نقطہ دارم دے، ددے نہ علاوہ چہ ذیفی خیل دا کار
دقرآن ماتون نہ دے کنرے او نہ دے دادعوے کرے دہ، بلکہ ہغہ تراخر
عشرہ دقرآن د اجماعا نقل پاتے شوے دے او پہ خیل ہم دغہ تفسیر کئے
دقرآن اجماعا ز تعریف پہ زور دارو الفاظ کئے پیش کریدے لکہ لیکے۔
کَلَامُ اللَّهِ لَا حَدَّ لِحَامِدِهِ وَلَا عَدَاةً ۖ وَاللَّهُ كَلَامٌ داسے دے چہ دہ د تعریفوں
لِکَلَامِهِ وَهُوَ مَا لَا سَاحِلَ لَهُ ۖ هَذَا وَحْدَهُ حَدِيثُهُ اود ہغے دفضا نلو شپہ
ہم نشتہ داداسے سمندار دے چہ غارہ مے نشتہ، ذیفی دداسے اقرار با
دجوہ ہغہ تفسیر سوا طع الالہام اجماعا کنرے مدعی سست اذکواہ چت
جو بیدل دی،

د مسیلہ تو کرے

ذیفی نہ علاوہ د مسیلہ ہغہ تو کرے
چہ پہ ہغہ کئے دانسانی ہدایت بونی قدر

ہر نشتہ نہ خوہنہ پھلہ دغہ دقرآن پشان معجزہ کنرے دہ او نہ بل چا کنرے دہ، بلکہ
ہغہ یولین ما ہرزبان ہغہ د ذکر کولو و ر ہم ا نہ کنرے موین د ناظرینو د
ضیافت طبع پہ خاطر ہغہ خہ لک نقل کوو۔

وَالْمَبْدَاتِ رَزَقًا وَالْحَصِدَاتِ حَصْدًا ۖ خا دسروی پہ ہغہ بنحو چہ تخونہ کوی
وَالذَّرِيَّتِ مَحَاوِرَ الطَّيْنَاتِ طَيْنًا ۖ او پہ ہغہ بنحو چہ لوو نہ کوی او پہ ہغہ
وَالعِجْنِ مَجْنًا وَالخَابِرَاتِ خَبْرًا ۖ بنحو چہ غم صفا کوی او پہ ہغہ بنحو چہ

الشَّرَاذِ تَرْدًا وَاللَّقِمَاتِ لُقْمًا ۖ چہ اوریہ دمچن کوی او پہ ہغہ بنحو
إِهَالَةً وَسِنًّا ۖ چہ اوہ اغزی او پہ ہغہ بنحو چہ دودی

پنوی او پہ ہغہ بنحو چہ بنوہا کئے دودی ماتہ وی او دواز دے او کچو پہ
نوری اغستونکو باندا دے / دلفظ خامیا نوہ علاوہ ہغہ پہ ہر کائے کئے
وآو استعمال کرے دے حالانکہ بعضے خایونہ د نا او د تم استعمال
دی بیادا چہ کوم کارونہ د سروویا د بنحو او د سرو پہ کماہ و ہغہ مے ہم
صیرف بنحو نہ منسوب کرل دامضمون پھلہ دیر لغواو بے فائدے دے
چہ دیوانے درجے سری دبارہ شرم خبروہ د امرنگ دانو کئے
هُمُ الْفَيْلُ مَا الْفَيْلُ وَمَا أَذْرَبُكَ مَا الْفَيْلُ لَهُ ذَنْبٌ وَبَيْلٌ وَخَرْطُومٌ
طَوِيلٌ ۖ جاحظ دہغہ دل سے تو کرے ہر نقل کوی دی
بَا ضِفْدًا عِ بِنْتٌ ضِفْدًا عَيْنٌ نَقِيٌّ مَا تُشَقِّينَ بِنْفِكَ فِي الْمَاءِ وَبِنْفِكَ
فِي الطَّيْنِ لَا الْمَاءُ تُكْفِّرُ بَيْنَ وَلَا الشَّارِبُ تَمْتَعِينَ
دادوارہ تو کرے د آئی رہا نفی اود چھیندے پہ بارہ کئے دی

ابن الراوندی ز ندیق یہودی

ابن الراوندی یہودی النسل
المتوفى سنة ۳۲۰ هـ دہ بہ د

یہود او نصارتے و نہ غتے پیے اغتے اود قرآن او اسلام پہ تردید کئے بہ
کتابونہ لیکل د ہغہ د کتابونو نمونہ دادی، التاج والفريد، والزمر د کا
وقضيب الذئب، د کتابو لیکل ونہ پس بہ مے د یہود او نصاری و نہ نورے
پیے غوبنے چہ نہ بہ مے و رکولے نورہ دے کتابونو تردید بہ مے بیاکولو
ابوالعلاء المعری د دہ د کتاب تاج پہ بارہ کئے لیکل دی،

لَا يَصُحُّ تَاجٌ أَنْ يَكُونَ تَغْلًا رَد تاج دومرہ حیثیت ہم نشتہ چہ ہارہ تروریہ
شہ داد ہغہ ابوالعلاء المعری قول دے، چہ د ابن الراوندی پہ شان پھلہ
ہم صلحدو ابن الراوندی د بغداد پہ بول یو معتزلی ابوعلی جانی سرہ

ملاقات اُکرو اور تھے اُوئیل چہ حُما قرآن اُوڑے ، جُبائی اُوئیل
چہ حُہ ستا د شرمناک علوم نہ خبر کیم ، بیا هغه اُوئیل چہ اے ابن
الراوندی تہ پچپلہ منصف شہ چہ ستا پہ دے کلام کئے د قرآن پشان
فصاحت ، بلاغت ، خوب و لے او هیت در هبہ ، د اب ، نشتہ

هغه اُوئیل چہ نشتہ

د صنبی تو کرے

متنبی د پیغمبری د دعویٰ کو لو بہ دخت اُوئیلی وو
اُوئیل قسم بحالقی اللیل والتریح الہبات بالیل
ان الکافر لَطَوِيلُ اُوئیل و ان الکفر لکفوف الدیل ، بیائے توبہ
کرا او مخلص مسلمان شو ، د دے تولو ما خذ د مصطفیٰ صادق الرافعی
اعجاز القرآن نومی کتاب من تر ص دے ، د دے خیزونو د نقل
کو لو یو مطلب د قرآن اعجاز صفا بنکارا کول دی ، دویم دا چہ صنبی و
غیرہ د مسیلمہ او ابن الراوندی وغیرہ نہ دیر زیات لور ادبی مقام لور
لیکن هغه هر کله چہ په دے میدان کئے قدم کینو دو نو د هغه
کلام دا چہ بنکاریدا و چہ د هغه معتقدینو پچپلہ هغه پورے خندا کولہ
اود دہ ضمیر ہم په دے دلرہ ملامت کولو :-

دویمہ خبرہ دا چہ د قرآن پہ جواب کن چہ چا خد اُوئیل مسلمانانو
بے لہ تعصب هغه نقل کول ، دریمہ خبرہ دا چہ د قرآن دامقابلہ
پہ بغداد کئے په هغه وخت شویدا چہ پچپلہ مقابلہ کوونکی درعیت
پہ حیثیت دیومخ پر ترقی اسلامی حکومت کئے استرکن وواد آزادی
کئے دومرہ وہ چہ حکومت تپوس هم اُنکر و چہ غالباً د هغه وجه
دا کیدے شی ، چہ اعجاز قرآن یونہر دے په دے تو کړو دے تہ هغ
نقصان نشی رسیدے ،

د اعجاز القرآن پوه

مشاهدات او معنویات

د قرآنی اعجاز اگر چه بلاغی
حیثیت سره ذوقی خیز دے

لکه د ترخو او خوب و او بو پیز ندال او د فصاحت و بلاغت ذوق لورونکو
د بارک د ایوب د یھی خیز دے لیکن مو بز تُو خُو خیزونہ په گونه کو د چہ
د هغه په وجه به معمولی فهم لورونکو حضراتو تہ هم د قرآن اعجاز واقع
شی ، خہ مضامین خود مشاهداتو سره تعلق لری چہ هغه بنکارا
خیزونہ دی لکه آسمان یا نور د ایسے خیزونہ او خہ معنویات یعنی د
لیدلو نہ بهر خیزونہ دی ، مثلاً ، اخلاق اعمال قلبیه دا حکامو
عقائد او د غیبیا تو قوانین ، د عرب او د عجم د شاعرانو د فصاحت
بلاغت میدان مشاهدات و ونہ چہ معنویات ، د دومی کلام ټول
غورز لگونه هر به مشاهداتو کینوی معنویاتو کین به هغ د دک ندی لیکن قرآن
مشاهدات هم بیانوی او غیبیات او معنویات هم اوسر د دے په زور بیان کئے فرق ندری
د عرب او د عجمو شاعران درشتیا دروغو پابندانہ وی خو
خپل بیان او فصاحت و بلاغت کئے به ئے خپل زور بنکارا کولو هم
د غه وجه ده چہ د عربی شاعرئ په باره کئے دامقوله مشهوره ولا
چہ احسنه ا کذبہ ، یعنی هغه شعر دیر بنه دے چہ په هغه
کئے دروغ دیر وی مگر د قرآن مضامین ټول د درشتیا و پابندانہ
چہ په هغه کئے د واقعاتو خلاف هغ مضمون نشتہ په دے وجه
د قرآن دائره تنگه و کا خوبیا هم د دے په فصاحت او بلاغت
کئے فرق را نغلو او که یو شاعر صرف د درشتیا و چا پابند کړونو د
هغه کلام به بے خوندا پلټه شی ، او بلاغت به ئی هم ختم شی
دا یوا ئے قدران دے چہ درشتیا و پابندانہ سره د هغه خوندمزه
نوره هم زیاتیری او بلاغت کئے کس هروخت چا نون کینوی :-

۲۷ انسان اودھے تو تونہ محمد ودی پہ دے وجہ بلیغ شاعر پہ
 یو خاص میدان کتے دخیل فصاحت زور بنودے شی لکہ دامرو القیس
 دشاعرئی زور دے بنخوا واسونو پہ تعریفونو کتے محمد ودے، دنا بخت
 دیبان جوش دے ویرے دمضامینو سہ مخصوص دی، داعشی، د
 شرابوسہ، دغہ رنگ فیردوسی اونظائی دجنگ پہ مضامینو کتے لا
 جواب دی، شیخ سعدی پہ اخلاقو کتے بمثالہ دے خوبہ قرآن کتے د
 ہر قسم مضامینو باوجود دھنے پہ فصاحت بلاغت کتے ہیج فرقانہ راجی
 رم، دقرآنی بلاغت خصوصیت دادے چہ پہ لزو تلو کتے داسے اعلیٰ
 مضمون بیان کدی چہ دھنے بہ کتا بونہ جو ریدے شی، خوبیا ہمد
 قرآن پہ خوب والی کتے ہم فرق نہ راجی اونہ پہ مضمون بانڈے دلالت
 کولو کتے کزلیج اوکر کچنی راجی مثلاً، وَفِي أَنْفُسِكُمْ أَفَلَا تُبْصِرُونَ
 رسورۃ الذریت، آیت علی

۲۸ سل کالہ پس ہرہ ژ بہ بد لیزی، حکمہ دھر کتاب سئل کالہ پس ہغہ
 مزہ ڈوی، بلکہ دھنے دمضامینو نہ پہ مطلب اغستو کتے گوانی راولا ریزی
 دحضرت شاہ عبدالقادر رحمہ اللہ، ترجمہ قرآن بے مثالہ دہ لیکن دزملنے
 پہ تیریدو سرہ دھنے دبعضے اردو الفاظو استعمال پاتے شو نو ددے
 وجہ دھنے افادیت کمزورے شویا حضرت شیخ الہند رحمہ اللہ دغہ ترجمہ
 دنووالفاظو پہ قالب کتے دھنے دافادیت قائم ساتود ہارہ واچولہ، لیکن
 دقرآنی الفاظو پہ افادیت خوارلس سوہ کالہ پس ہم ہیج فرق رانغلو د
 دے نہ معلومیری چہ دقرآن دالفاظو انتخاب خالق کائنات دے
 دپارہ کدی دے چہ داہہ ترقیامتہ دیرے مو دے دپارہ برقرار دی،
 ددے غلوروا مردوملاحظہ کولونہ پس دے کتے ہیج شک نہ ہلتے کیری
 چہ دادول کلام دبلافت داسے حد نہ رسیدے دے چہ ہفتہ د انسان

۲۹ رسائی ہجرے نہ شی کیدے ہم دغہ وجہ دہ چہ قرآن خہ وخت
 نازل شو نو خانہ کعبہ کتے ہغہ آویزان اودہ بمثالہ اومشہ ہورے قصیدے
 دشاعرانو خپلوانورا کوٹھے کرے یواٹھے دامرو القیس یو قصیدے
 ہر ہغہ آویزان حکمہ پاتے شوہ چہ دھنے خور دھنے دراکو خولونہ
 انکار کرے وو، لیکن ہر کلمہ چہ ہغے دطوفان نوح علیہ السلام متنتز
 دقرآن دآیت واوریدو،

وَقِيلَ يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَاءَكِ وَ : اے مزکے خیلے اہا حیرے کبرہ،
 يَسْمَاءُ أَقْلَعِي وَغِيصُ الْمَاءِ : او اے آسانہ ادریزہ او اہہ کے شوہ
 سورۃ ہود آیت ۵۳
 نو دامرو القیس خور سمدستی دغہ قصیدے ہم ہراکو حکمہ کرہ،
 راجاز القرآن (الرائی) :

جارج سیل لیکی چہ دیوانسان قلم ہم داسے معجزانہ کتاب نشی لیکی
 اودا دمرو ڈروندی کولونہ ہم لویہ معجزہ دہ: ارمیکسوئل کنگ لیکی
 کچرنے وحی خہ شی وی، نو بیشک قرآن یوالہا ہی کتاب دے تاریخ
 اسلام عبد القیوم ندوی جلد ۱ ص ۳۳۳

قانونی اعجاز دقرآن بلاغی اعجاز خوبیان شو اس ددے خبرے
 چہ قرآن داللہ تعالیٰ کلام دے دویم دلیل
 قانونی اعجاز دے، انسانی قانون کہ یوتن جو پکڑے ری کہ کتے ورتنا نو
 رپارلیمنٹ) اودوی دیر ماہران ہمدوی خوبیا ہمدغہ قانون پہ
 مختلف قومونو، وملکونو کتے دیرہ مودہ نشی چلیدے او خاٹنا پہ دے
 کتے داسے یوکزوری بنکارہ شی چہ پہ ہغے کتے دترمیم او تغیر ضرورت
 راولی، ہم دغہ وجہ وہ چہ دیو حکومت اوبا دشائھی پہ قوانینو کتے
 دھنے قانون سازے اسمبلی او پارلیمنٹونہ دیمار بڈ لئی راولی او

اوسم غہ د انسانى قانون د خامئى او کمزورى دليل دے ليکن د قرآن قانون چہ ہنہ د انسانى ژوند د بنو لو آرخو نو سترتون لرى او دهن بنکارہ کوونکے ہم صرف د پيغمبر علیہ السلام ہنہ یو ذات دے چہ ليکل لوصل لے نہ وکرى او اقمى رنا خواندہن بللے شو، د هغه وطن بتون خلق نايکلى او نالو ستلى وو پکوم کينے چہ دورى بنکاره شوى وو پ دغه وطن کينے نہ د تعليم زور شور ورواونه دغه قانون نه خلق خبر و خوسره د دے د ايشيا، ميورپ او افريقه په درے وارو براعظمو نو کينے د زرق کالونه زياته موده په دے فيصله کيدے نہ، په دے کينے چا نقص بنکاره گرو او نه په کينے د تر مير او تبدیلی ضرورت پيش شو په موجوده زمانه کينے چہ تعليم عام دے او د بتولے تيرى خلق د يو تير په لوگه يو بل سره تيرى دى خو صرف مسلمانان نه بلکه د يورپ مخالفين هم د قرآن قانون بے مثالہ معقول او جامع بولى حالانکه په دے خوارلس سوہ کاله تير شوى دى،

۱۶) داکټر سمويل ليکلى، چہ د قرآن کريم مطالب دا سے همہ گيراو د هرے زملنه په مناسب دى چہ بتول آوازونه لے خامخا قبلوى او محالو - شگلنو، بنارونو او بادشا هوکيفه کړنکيزى ۱۶

۱۷) مسټروف ليکلى، د رښد وهدايتا وسيع جمهوريت، انسانى او عدالت نوحى تنظيم، ماليات، د غنرباؤ د حمايت او د ترقى اعلا آيين په قرآن کينے موجود دے،

۱۸) د فرانس داکټر مويں ليکلى، د قدرت مهربانو چا کوم کتابونه انسان ته ورکړى دى قرآن دهنه بزلونه بهتر دے د تاريخ اسلام عبد القیوم ندوى جلد ۱، ص ۳۱ تا ۳۲ نقل شوى صرف په درے حوالو مونږه اکتفا کوو، د دے نه تا سواندازه ا لگوئى چہ دا دول ۱۸

کتاب د انسانى فکر پيداوار کيدے شى ۱۹ هجرے نه بلکه د دے کتاب ماخذ د الله تعالى هغه بے اندازه علمى سرچشمه ده چہ هغه نه د تولو قومونو او د تولو زمانو نه د ضرورى او علم وواو په دے کتاب کينے لے بتول را خائے کړه، ابيات اقبال مرحوم

حکمت اولايزال است و قدیم
معنى اش شرمندۀ تاويل نے
بے ثبات از قوتش گير ثبات
عصر با پيچيده ر آفات او
حایل اور حمت للعلين !!

آن کتاب زنده قرآن حکيم
حرف او رايب نے تبدیل نے
سخه نکوين اسرار حیات
صد جهان تازه در آيات او
نوع انسان را پیام آخريں

۱۹) د دينه علاوه سردامند بربکى، د قرآن قوانین د تا جدار نه ترکتر فرد پورے، بانده حاوى دى او دا دومره معقول دى چہ مثالئى

نشته، د حواله بالا تاريخ عبد القیوم ندوى
ده آرند ليکلى چہ قرآن هغه اصول پيش کړه چہ د سائنس هغه مخ په وړاندے ترقى هم دے ته ماته نشى وړکولے،

د تاريخ عبد القیوم ندوى هم دغه حواله

تأثير اعجاز

قرآن حکيم د خپلوتا تيرا تو دمخه هم يو معجزه ده حکه چہ په هيخ انسانى کتاب کيدا

دول تأثير نشته کوم چہ قرآن خور کړو، او بتوله تيرى پر وړه بنان کړه د اثر اچولو اولنه ترون د انسان روح سره دے، حکه چہ دا بدل شى نو انسانى تصورات، گفتار او کردار کينے پخپله تبدیلی راغى، د دے دره وارو مرکز روح يا زړه دے، لکه شنگه چہ حديث دا حقيقت بنکاره کړيدے چہ

پہ بدن کینے یو تو پتہ دے چہ ہنہ درستہ وی نو بقول بدن درست
 وی د بخاری شریف، اصلاح مرکز روح دے خوروج امر ربی او آسمانی
 خیز دے، زمینی نہ دے لہذا اکوم کتاب چہ آسمانی وی نو کلام ربی بہ
 وی پہ ہنہ بہ ذروح اصلاح کیزی کوم چہ امر ربی دے، قرآن حکیم
 کوم قوم او ملک (عرب) کینے چہ بنکارہ شو ہنہ دے نوے نری د خرابو
 مرکز وو، اعتقادی خرابی دومرہ وے چہ د خدا پرستی، پیکنے خہ
 تلبہ ہم نہ وے بلکہ ہر خائے بت پرستی وے انصاف ورک و بقول
 ظلم ظلم وو، ہرزور آور پہ کمزوری بوخت وو او بنیرد لوٹ مار نہ د
 ہغوی بلہ ذریعہ معاش نہ وے ددوی دظلمو نو نہ ددوی اولاد ہم
 خلاص نہ وو، تر دے چہ خیلے ژوندائی لونرہ بہ ئی پہ خاور و ور
 مندے او ویاہ بہ ئے پر ہکو لوٹنے بہ ئی دومرہ کولے چہ د ہغوی ہیخ
 مجلس بہ دشرا بوخبلو نہ خالی نہ وو، داتفاق بونی ہم پہ دوی
 کینے نہ وو، او د ہرے قبیلے او قوم خلیق بہ دہر بل سرہ پہ جنگ کینے بیت
 وواو دائے پہ تو لو کینے زیاتہ خوبنہ مشغلہ وے، د اصلاح توے دریے
 (تعلیم، تربیت، قانون) دوی کینے نہ وے، جمالت لاقانونیت او خود سری
 عامہ وے، داحالات انسانی ذرائع او وسائلوسرہ پہ زرگو نو کالہ کینے ہم
 نہ شو بنہ کیدے دچا پہ خوب خاطر کینے ہم نہ راتلہ چہ دصد و جری
 نیوونکی خرابی بہ چرتہ ختم شی، حکم چہ د اصلاح دذرا لگو نوم و نشان
 ہم دغلہ نہ وو، اُس چہ داہر خہ شتہ تعلیم عام دے، د نشر و
 اشاعت توے دریے شتہ، قانون موجود، د اصلاح معاشرہ اضمینو
 قائم، اصلاحی فلیونہ ہم شتہ خوبیا ہم پہ خرابو و شر و فساد کینے
 اضافہ کیزی او دجرمو تو نوی نوی صورتونہ راجی، اُس دے
 منظر او د قرآنی اصلاح د منظر نسبت اکبرہ۔۔

چہ ہنہ پہ دودہ دودہ نیم کالہ کینے دا مشکل ترین کار پہ دیر آسانی حل
 کرو او ہنہ اصلاحی انقلاب ئے پہ عربو کینے را و ستوکوم چہ توے نری
 نہ معلوم دے، د تاریخ پہ صفر کینے بنکارہ دے او دوست دشمن د
 دے اقرار کوی، پہ عربو کینے بت پرستی، د بیخہ ختم شوہ او کور پہ
 کور د خدا پرستی او توحید دا سے شور بیت اُشو چہ دغہ بت پرست
 بت شکن شول، سرے صرف وحداء لا شریکاتہ تبت شو، پہ ژبوے
 ہروخت دا اللہ توحید جاری شو، پہ زرو نو کینے دا اللہ خوف خائے شو
 دغیر اللہ خوف ئے ذرہ نہ او تو۔ دغہ قوم چہ د خپلو سکہ رو نو و دشمنان
 وو د اسلامی او قرآنی پیروں پہ دجہ ئے بلال حبشی، صہیب رومی، او
 سلمان فارسی غوندے پردی خلق د خپلو سکہ رو نو نہ ہم زیات
 اکبرل، خانہ جنگی ختمہ شوہ، او بقول عرب قوم دینے اور و دلئی
 پہ مزی کینے پیٹلی قولادی دیوال جو رہ شول، جوار کی او سود خورل شول
 خیل۔ غلا۔ داکہ۔ قتل، او ظلم نہ بولے، د عربو نہ ورک شول، بلکہ دوی
 قدم چہ کوم خائے نہ، اُرسید و دغہ خائے نہ دا توے خرابی ختہ
 شوے، دیورپ یواہل قلم لیکي چہ د قرآن نازل کید و نہ پس عرب
 دانسانانو پہ شکل کینے فر بنیتے جو بہ شوے، دا یونانی حقیقت دے
 چہ دا سے اصلاحی کار نامہ چہ سرتر یا یہ معجزہ دے صرف د قرآن
 پہ وجہ اُشوہ چہ دتو لو انسانی کتاب نو رہ چہ جمع او د نری دتو لو۔
 حکومتونو د طاقت رہ جمع نہ بھر وہ نو دا دے خبرے دلیل نہ دے
 چہ قرآن کلام الہی دے او د خداوندی تاثیر پہ وجہ دا ہتہ اصلاحی
 کار نامہ ئے اکبرہ؟ وے نہ دا خود دے خبرے تاثیر د دلیل دے، چہ
 قرآن کلام الہی دے، دا کوم چہ ما ا لیکل د موجودہ دور اسلام دشمنان
 عیسایانو ہم د ہنہ اقرار کینے دے د ہنہ تفصیل بیا بولونہ ودا ندے

دا وضاحت کول غور مچہ ما دودہ دودہ نیمہ کالہ ولے اُلکھن حالانکہ
قرآن خود بیرویشٹ کالہ نازلیدو، دھن وجہ دا دلچہ دکھن
دیارگس کالہ خوگفارو پہ خپل ظالمانہ طاقت دقرآن آواز بند کپیو
اوددے دتبلیغ تیلے لارے لے ہم بندے کرے وے دہجرت بجہ
پس اتہ کالہ کفارو دغہ کار دجنگ پہ زور دفتح مکے پورے جاری اُسانلو
دایویشٹ کالہ خوقرآن نازلیدو لیکن کفارو دسے تبلیغ اوآواز نہ
مذکور طریقو بند اُسانلو اوباقی پائے زمانہ ریعنی پہ دیرویشٹو
کالو کینے، صرف دودہ دودہ نیمو کالو کینے دا کار اُشو، ددے وضاحت نہ
پس بیا خپل مقصد تہ را کپجھو۔

دیورپ پہ نظر کینے دقرآن تاثیر

ڈاکٹر مارین لیکی، چہ قرآن
پہ دنیا ہنہ اثر اُخو رتھو
چہ دھن نہ بہتر مسکن نہ وو، دفرانس یسبان لیکی چہ قرآن دا بے ڈونڈا
اوپر زور ایمانی جوش پیدا کوی چہ بیا پکس دسک گنجائش نہ پیدا کیدی
سرولیم میورلیکی۔ چہ قرآن دکالنا تو دظورت پہ دلائل سرہ خداکے
پاک دتولونہ اعلیٰ ہستی ثابتہ کرکے او انسان لے دھنہ پہ اطاعت
را نیست کرلو۔

مستر جی۔ ٹی لیکی چہ قرآن پہ بیشمیرہ انساناوا اثر اوجولو و دسانس
دنیا دقرآن ضرورت نورہم واضح کرے۔

مستر عمانوئل دی انش لیکی، چہ دقرآن رنرا پہ یورپ کینے ہنہ وخت
دابشکارہ شوہ چہ تیرہ خورہ اوپہ دے دیونان سرعلم او عقل تہ
ژوند حاصل شوہ

مستر ایچ۔ ایس لینور لیکی چہ دقرآن دتعلیم تہ دحکمت او فلسفہ
ظہور اُشو او دا بے ترقی لے اُکرے، چہ دخیل وخت دتولونڈو

لوئے یورپی حکومت نہ زیات اُچت شو
انجذابی تاثیر

دقرآن کوم اصلاحی تاثیر چہ موبن بیان
کرو ہنہ ہم دا بے یومعجزہ دہ چہ بوانسان
کتاب نہ ظاہریدے نشی، لیکن داصلاحی اجماز نہ علاوہ دقرآن انجذابی
تائیر ہم یومعجزہ اوددے خبرے پچھے دے چہ قرآن کلام الہی دے،
دحکے چہ قرآن دیر غب کتاب دے دھنہ یادول دیر گران دے،
دویم داچہ دغیر عرب مسلمانانو دپارہ دکہ ڈبہ پردئی دہ چہ دھنہ
پہ یادول کینے دویم بنداش دے خپلہ ڈبہ کس کتاب یادول آسان او پردئی
ڈبہ کینے یادول دیر گران دی،

دسہم خبرہ دادہ چہ پہ دے کینے یورنگ آیا تونہ دیردی چہ پہ
دھنہ پیری پزل کیری، او غلطیری، داہم دھنہ پہ یادول کینے یوبنداش دے
دسولور مہ داچہ دقرآن حافظ دپارہ دقوم یاد حکومت نہ خہ تقضواہ
نہ دہ تپلے شوے نہ لے پہ دوی کینے خہ خاص عزت شتہ،

دسہم پنچہ داچہ دقرآن یادولود پارہ دیر وخت پہ کار دے اویا دیا د
سانلو دپارہ لے بول عبرت مرگہ ددورا و تکرار ضرورت دے،
دوسرہ خواری کچرے ددنیاوی دگری حاصولو دپارہ کرلے نو دیر

مال او عزت بہ ئی گتھلر، دا بول دحفظ قرآن پہ لادگت غب
خندان دی، لیکن سرہ ددے پہ مسلمان قوم کین لکھو نہ حافظان د

قرآن موجود دی اوددے دحفظ رواج پہ دے بے تپوسہ حال کینے ہم مخ پہ
ترقی دے چہ داددے دلیل دے چہ دقرآن پہ ذات کینے معجزانہ او انجذابان
دا بے کشش موجود دے چہ ددے بنداشو تھو سرہ ہم مسلمانان خپل
خان تہ را کبزی او ہتھ یوبندایز پہ دے اثر نہ غریجوی داکشش او انجذابان
تائیر دقرآن یومستقلہ معجزہ دہ اوددے دلیل دے چہ قرآن کلام

الہی دے حکم چہ بل یو کتاب دومرہ حفظ کوونکی پہ مخ دز مکے نشستہ
نہ داسے کشش پہ بل کتاب کینے شستہ تردے حدہ چہ دتوریت او انجیل
یو حافظ ہم نشستہ :-

دقرآن اعجازی تاثیر پہ شخصیت درسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
دا صلاحی او انجذابی تاثیر نہ علاوہ دا شخصیتی تاثیر ہم دقرآن یومستقبلہ
معیزہ دہ، دقرآن پہ بارہ کینے صحیح او غلط دوارہ رائے دی، یوصحیح
رائے دہ چہ دا کلام الہی دے اوبلہ غلطہ رائے دہ چہ دا کلام الہی نہ دے
دصحیح رائے ثابتلو او دغلط رائے دیکارہ کولو دپارہ مؤثر قرآن د شخصیتی
تاثیر اعجازی ہم ورا ندے کور :-

د شخصیتی تاثیر اعجازی درے صورتونہ دی :-

① نزولی اثر   ② قلبی اثر   ③ قالبی اثر

① شخصیتی نزولی اثر :-

مخالفین وائی، چہ قرآن دا اللہ تعالیٰ کلام حکم نہ دے چہ دا درسول اللہ
محمد صلی اللہ علیہ وسلم کلام دے، کہ دا غلطہ رائے اُمننے شی نویا چل ہنہ
کلام چہ پہ ہنہ کینے پہ خدا کے تعالیٰ دروغ و پیلے شوی وی حکم بہ زور
اثر پہ دغہ انسان اُغر حوی لکہ خنکہ چہ د عربو دہنہ مشہور اوتو
قصید و خاص اثر پہ ہنہ شاعرانہ نہ پر یوتو کو موچہ دا پھیلہ جو رہے
کرہے وے کہ داسے وے نو تاریخ کینے بہ گئے خہ قدرے ذکر شوے وے
لیکن دقرآن وحی :-

پہ یخنئی کینے خولہ

بہ چہ پہ حضور علیہ السلام شہ وخت پہ
یوعامہ جمع کین کیدہ نو د بیخ موسم

باوجود ہغوی د بیخ مبارک نہ بہ د خولو غت غت خا خکی پہ دیر زور
خشیدل د حضرت صدیقہ رحم نہ پہ اول د بخاری کین منقول دی :-

لقد رأيتہ ينزل عليه الوحي في
اليوم الشديد البرد فيقيم عنہ
وإن جبينه ليتفصد عرقاً
ما حضور علیہ السلام اُلید وچہ پہ
سخنہ یخنئی کینے بہ پروحی نازلیدہ او
ختمہ بہ شولہ نو د ہغوی د تند و مبارک
نہ بہ داسے خولہ را خنیدہ لکہ خنکہ چہ و ہلی رک نہ وینہ دارے وھی
پہ یخنئی کینے داسے سخنہ خولہ راتل غیر اختیار ی دہ چل و ل پہ د کینے
نشی کیدے اُس دا بنکارہ خبرہ چہ داسے تاثیر پہ انسانی کلام کینے نشی
کیدے معلومہ شولہ چہ دا حضور علیہ السلام خیل کلام نہ ووبلکہ
الہی دے :-

دروند والے او پینے کلام د الفاظونہ جو روی پہ ہنہ کینے دروند
والے او پینے لہ گہ، ا حکم چہ دا خوبہ اجسامو

کینے خاص وی او قرآن خوا الفاظوی جسم خوند وی بیا ہم پہ حضور علیہ
السلام بہ چہ قرآن نازلید و نو د ہغوی پہ شخصیت کینے بہ د معجزے پہ
دول دروند والے او پینے پیدا کیدہ او لگ ہم بلکہ دیر زیات :-

بخاری شریف کینے زید بن ثابت رحم نقل کوی :-
كَادَتْ فَخْدِي أَنْ تَرُصَّ، ترجمہ: قدریہ وہ چہ خما د پتون ہلوکے د پیتی
د زورہ چورہ چورہ شوے وے :-

د سورہ مزمل پہ تفسیر کینے مستدرک حاکم د صدیقہ رحم نہ نقل کوی،
چہ حضور علیہ السلام پہ سفر کینے پہ اُربنہ سور روان و، چہ وحی قرآنی
نازلہ شولہ، ہنہ اُربنہ دوحی قرآنی د پیتی د زورہ کینا ستہ، د اشکارہ
خبرہ دہ چہ پہ زید بن ثابت رضا و پہ اُربنہ دا دول اثر نہ دوحی راتلونہ
وراندے او نہ وُر ستو چرے شوے و، دا صرف د قرآنی نزول اثر و
چہ دا پہ قرآن کینے ہم نو کور دے :-

أَنَا سَلْتُكَ قَوْلًا ثَقِيلًا ○ اے پیغمبرہ علیہ السلام موہنہ تاباند

یو دروند قول دروا چوؤ :-

ھر کلمہ چہ دا خیر قرآن او حدیث کینے را غلو عام و مخلوق اکتلو کچرے دا
تاثیر دا قضا تو نہ خلاف وے نو د قرآن عا لفی نو کفار و بہ خا عا دا اعترا ض
او انکار دا بہ کرے وے، ھر کلمہ چہ ہغوی دا سے نہ کرے، نو دا دلیل شو
و دے خبرے چہ دا تاثیر واقعی پہ نواتر سے، ثابت دے، دا تا تیر صرف
قرآن سرہ سترے نہ دے بلکہ دھنے قرآن سرہ چہ د جبرائیل علیہ
السلام پہ واسطہ نازل دے نو دا سے شوے، لکہ چہ د وخت دنا زلیدا و د جبرائیل
علیہ السلام د فعل او عمل ہم پہ دے کینے دا خل وی دا د قرآن د تاثیر
محرر، دہ چہ بل السانی کلام کینے نشتہ:

۲- د قرآن شخصیتی قلبی تاثیر

د صاحب قرآن حضور علیہ السلام پہ ذرہ مبارک باندا دے د قرآن دا
انرو چہ د حضور علیہ السلام پہ فرمائش حضرت عبد اللہ بن مسعود
دوی پہ ورا ندا دے قرآن شریف تلاوت کھرو، نو خلقوا کتل چہ د
ہغوی دستر کو مبارکونہ بے اختیار اے و بکے جاری وے۔ وَعَيْنَاكَ تَذَرِقَانِ
⑤ مطرب بن عبد اللہ بن شخیر رض نہ نقل دے، ہنہ وائی چہ د شیے
پہ تہجد و کینے حضور علیہ السلام یوا سے دھنوک ہم نہ وو، قرآن
لو سنلو خہ پہ لارہ تیریدم نو د حضور علیہ السلام د ڈرا پہ وجہ د
ہغوی سینے مبارکے دا سے جوش و ہلو لکہ پہ دیمکی کینے ویشیدے بہ
چہ جوش وھی، فَلَجَوْهُ اَزِيْرًا كَا زِيْرِ الْمَرْجِلِ، بنہ! چرے د چل دل د
خبرو بہ چلوئی سری پچیلہ د شیے پہ تیرے کینے پہ یوا سے، دا سے اثر
کیدے سی، دا تا تاثیر خود کلام الہی کیدے شی۔

۳- تاثیر قلبی

پہ وینا کینے دوسرہ تکلیف نہ وی خومرہ چہ بہ عمل کو لو کینے وی د

چل ول خبرے یوا سے د خلقو بنو د لو د پارہ وی چلوئی سرے پچیلہ
نل ترنلہ دہر د وکے عمل پر نشی کو لے تر خو چہ ہنہ کلام الہی ا نہ کنری
او د ہنہ مضامین حتی ا نہ کنری لیکن د حضور علیہ السلام پہ قالب اوبدا
مبارک باندا دے د قرآنی احکام موخہ اثر بہ کید و چکوم وخت چہ دا
آیت نازل شو :-

فَاِذَا كَرَعْتَ فَانصَبْ وَرَالِ رَبِّكَ اے پیغمبر علیہ السلام تہ چہ خہ
فَاَرْعَبْ: سورہ الانشراح ایت ۱۷ وخت د ضروری کار نہ فارغ شے نو
خپل خان د اللہ تعالیٰ پہ عبادت کینے سترے کرے، او اللہ طرف تہ پڑتیتا شہ
د دے نہ پس حضرت صدیقہ رض فرمائی چہ ہغوی بہ بولہ شپہ عبادت
کو لو تر دے حد اے چہ (تَوَكَّرْتُ قَدَّ مَا هُ) د ہغوی قدامونہ مبارک بہ ا پرسید
② بخاری شریف کینے دی چہ د صدیقہ رض نہ د حضور علیہ السلام دا خلقو
پہ بارہ کینے تپوس ا نشو نو ہغوی ا نر مایک چہ پورہ قرآن د ہغوی اخلاق
وو لکہ ختنگہ چہ شوک خپل عادتونہ او اخلاق نشی پریبیو دے د غم
شان د حضور علیہ السلام اخلاق او عادات قرآنی احکام جو رہ شوی و وچ
خہ پہ قرآن کینے وو ہم ہنہ د ہغوی پہ عمل کینے موجود وو، بنہ! چرے
پہ یوا انسان د خپل چل ول د کتاب پہ دے م ول نالی، جسمانی او عملی
تاثیر کیدے شی؟ کچرے نشی کیدے نو دا دلیل د دے خبرے دے
چہ قرآن کلام الہی دے او پچیلہ حضور علیہ السلام پہ دے د کلام الہی پہ
حیثیت دہو لو نہ زیات عمل کوونکے وو :-

د قرآن سیاسی اعجاز

قرآن عربو کینے نازل شو او دوی د ہولو قومونہ کمزوری بے علمہ او بے
ہنرہ وو، د سیاسی غلبے حاصلو لوھیخ ذرائع دوی سرہ نہ وو، خکک چہ
سیا بی غلبے او اقتدار حاصلو لو د پارہ اول دا فزا روزیا تولے ضروری وی

اودوی گنر نہ وو۔ عرب بہ پہ ہنہ وخت کینے صرف سعودی عرب
 اوین تہ ویلے شو، عراق، شام، فلسطین، اردن، لبنان، بیروت
 مصر او شمالی افریقہ دا عرب ملکو نہ نہ وو، خود اسلامی فتوحاتو
 نہ پس عرب ملکو نہ جو رہ شو، (۲) دویم خیز تعلیم دے او عرب دایا نو،
 یعنی دنالو ستو ملک وو، دریم خیز اتفاق او یووالے وو، لیکن دے عربو ہرہ
 قبیلہ دے پلے دشمنہ وکے تر دے چہ دے مدینے منورے دانصارو دودہ مشہور
 قبیلہ اوس او خزرج پھلو دیوبلے دشمنان وو، (۳) خلورم خیز کار یگری
 دے او بہ عربو کینے نہ کارخانہ وکے او نہ کار یگری دتورے او دے معمولی
 پوشاک دیارہ ہم ہنوی دھندوستان او دشام دے عیسائو محتاج وو،
 (۴) پنجم خیز زراعت او غذائی کفالت دے، او دے قبور پو نہ بغیر ہنوی
 دنور و قومونو محتاج وو، حکمہ چہ دے ہنوی وطن دے کووندے جو کہ نہ دو
 چا پنچہ قرآن ہنہ تہ پھلہ "وَ اِدْعِیْ ذِیْ ذُرُوعٍ" اویلی۔

(۱) شپدم خیز معدنی دولت دے او پہ دغہ وخت پہ عربو کینے یومعدنی
 دولت تہ وو اوس چہ موبنزخہ کوڑو ہنہ دے سنی ذملے پیل او ار دے
 (۲) او مہ جسمانی قوت دے، او دا ہم پہ دوی کینے حکمہ نہ دو چہ دغہ
 ملک چہ پرگرم دے ضروری غذا اور تہ حاصل نہ وکے، دا او بوہم بکوت
 وو دیختی او گرمی نہ خان ساتلو دے پارہ دوی سرہ کوڑو نہ وو نہیا تو
 خلقو بہ پہ تنبوا نو کینے گزارہ کولہ او دے علاج خہ انتظام ہم ورسرہ
 وو، (۳) آتم خیز روحانی او اخلاقی قوت دے چہ دے توحید اعلیٰ او پاکیزہ
 تصور نہ پیدا کیری، لیکن دے عربو خلقو بہ دے کانہ ویا دے کانہ و نہ جو
 بتا نو عبادت کولو

پہ دے حالاً نو کینے قرآن پہ عربو کینے سبکارا او عربو پتو لو پہ جمع
 دے رہا دتور کولو بنہ زور اگلو دودہ دودہ نیم کالونہ زیات وخت

قرآن دے آزادا شاعت (خوزولو) دیارہ وخت نہ وو مؤندلے شوے،
 لیکن دے لہزہ مود کاکینے قرآن عربو لہزہ دے کوم خائے نہ تزکوم خائے
 ارسول دے اندازہ دے قرآن نہ ویرا ندے او دے قرآن نہ وو ستودے پو
 دے نسبت کولو نہ معلومیدے شی عرب نبیل القرآن ہنہ وو چہ دے کومو
 موبز ذکر او عرب بعد القرآن دا سے یو قوم جو رہ شو چہ پہ تنظیم
 اتحاد، اخلاق، بلند خیالی، اولوالعزمی، ایثار، قربانی، خدا پرستی،
 شجاعت، سخاوت، عفت، پاکدامنی، رحم او شفقت، عقل و تدبیر،
 جہان بینی، جہانگیری، دیانت، امانت، صدق اور استی، دوعہ دے پورے
 کولو او پہ عدل و انصاف کینے دے دوی یو قوم ہم سیال نہ وو، بلکہ دے بشریت
 بتول تاریخ دوی دے مثال پیش کولو نہ تش تو دے ہر دغہ وجہ دے چہ
 دتیر شو و اتہ کمزور و سرہ ہم ہنوی دے مشرق او مغرب دودہ لو یو
 متمد نو او بے اندازے سامان نہ دے پک با دشا ہر قیصر دے کسے
 پہ یو وخت تکرہ او ہلہ او پہ دیر لہزہ وخت کینے ہنوی تار پہ تار کور
 دے ہنوی دے وے والو خولے او دے ہنوی لوئے او تخت و تاج تے کسے کسے
 کول۔

اوس سوال دا دے چہ داسیا سی غلبہ عربو تہ پہ کومہ وجہ حاصلہ
 شوہ، چہ دے دے ہنہ طوفانی چہ پہ مشرق کینے کاشغرا و دیوار چین
 سہارا اتمیدے او پہ مغرب کینے مراکش او فرانس پورے
 دے جواب دا دے چہ سیاسی اقتدار او غلبہ حاصلو دے پارہ دودہ
 قسمہ اسباب کیدے شی، (۱) یومادی (۲) او دریم روحانی او فیزی
 اوس ذکر شو چہ ما دی ہیخ اسباب عربو سرہ نہ وو، بلکہ دے عربو
 دشمنانو او حریفانو سرہ وو، کچرے پہ ما دی اسبابو دے غلبہ فیصلہ
 کولو دے نو عرب بہ دے دے کہ نہ قطعاً اردک وو او نتیجہ بہ اے وے،

(پہ عکس) وہ، تو معلومہ شوہ چہ دا ہر خہ پہ ہفہ غیبی اور و خا
 طاقت چہ کوم عربوتہ دقرآن او صاحب قرآن علیہ الصلوٰۃ والسلام
 دبرکتہ نصیب شوے وو اس بشکارہ خبرہ دہ چہ دا سے معجزانہ طاقت
 د کتاب الہی د طاقت نہ بغیر ممکن نہ دے ہم دے نہ معلومہ شوہ چہ
 قرآن کلام الہی دے او پہ کوم یا ک ذات چہ دا نازل شو ہفہ دیولونہ
 زیات کامل او خاتم النبیین ذات وو د مسلمانانو او سنی زوال باعث
 ہم دا دے چہ دوی د اسلام او د قرآن پہ ہدایا تو عمل پرینے دے ورینہ
 د دے دوارو اس ہفہ طاقت دچہ کوم وو۔ د قرآن دا نسخہ د ذرو کالونہ
 ہمزیاں وخت از مینیت شوے او تجربہ شویدا، او نَزَّلَ مِنَ الْقُرْآنِ
 مَا هُوَ شَفَاءٌ۔ قُلْ هُوَ لِلَّذِينَ آمَنُوا هُدًى وَ شَفَاءٌ۔ لیکن پہ کاغذ
 لیکلے شوے او پہ خوے وچلے شوے بہترینہ نسخہ تر ہفہ اثر نشی کوے
 ترخوچہ پہ ہفہ عمل انشی دیورپ مستشرقین داراز بنہ پیڑنی چہ کہ
 چرے مسلمانانو اسلام او قرآن نہ رجوع اکرے نونوی کہورہ۔
 مسلمانان پہ یوحائے شی پہ یومرکز کینے بہ راشی د ہغری خوارہ وارہ
 طاقتونہ او د ترقی ذرائع بہ یوموتے شی او د دنیا ر و ہیمہ منبر طاقت
 بہ جوہر شی او چھو بز دلاس نہ بہ دغہ بنکار اٹھی، نو خکہ خہ مودے
 را سے ہغوی مسلمانانو لورہ د قرآن او اسلام نہ د بیرتہ کولو کوششونہ
 شروع کری دی، او دا واتی چہ د مسلمانانو ذوال د قرآن او د اسلام پہ
 وجہ دے او دا ہم واتی کچرے مسلمانانو د مغرب ہفہ گنداہ او خدائے
 ویزارہ تہذیب اختیار کرو نو دوی بہ ترقی اکرے او ہمدنا وجہ دہ چہ
 پہ اسلامی منکر نو کینے زور او نوسہ جنگ جاری دے اوور ترورے پہ مسلمانانو
 کینے انتشار او مرکز نہ تہتید وکی جذبات پائتم مومی۔ مو بز پہ خپلو
 لے سورہ بنی اسرائیل آیہ ۸۴ لے سورہ تم السجدة آیہ ۲۵

دوو کتابونو ترقی او اسلام اشترکیت او اسلام کینے دامسلہ پورہ حل
 کرے دہ چہ د ہفے رُوح دوا خیزہ دی ہفہ دا چہ دیورپ کار یگری،
 ہزارو علم یو خیزدے او د ہفہ طرز ژوند، معاشرت او تہذیب بل
 سینے دے۔ اول شے دا سلام دے چہ یورپ پر قبضہ کریدا، یعنی یورہ
 ہغوی صنعتکاری چہ ہفہ واخلائ اودوم د ہغوی کنہکاری دہ چہ
 پریندی پہ دے د زور تعلیم یافتہ ہفہ اعتراض نشنہ خکہ چہ ہفہ
 اسلام سر ہ پچلہ فتی دے دفت کولو ضرورت کے نشنہ دلائل خما پہ
 نور و کتابونو کین شتہ او دیور پی تہذیب کنہکاریانے پریندی چہ ہفہ
 د اسلام او ترقی دوارونہ خلاف او پچلہ یورپ د ہفہ پہ وجہ د تنزل
 بنکار دے او د خنکدن پہ حالت کینے دے، دا سے خمو بز خانہ جنگی
 ختمیدے شی، دنوی او زور تعلیم دوارہ وزرے د ترقی د پرواز د پارہ ضروری
 دی دوارہ د لے یوحائے کری جگہوی لے مہ۔

۴۔ غذائی اعجاز

النسان د جسم اور روح نہ جوہر دے دا دوارہ پہ دے بداید وکی او
 خرابید وکی جہان کینے آباد دی، خکہ پہ دوی کینے ہم بدالی او خرابے
 راخی، نو ترخوچہ دے دوارہ د پارہ د غذا انتظام نہ وی نو د دوی باقی
 پاتے کیدل نا ممکن دی پہ دے وجہ قدرت د جسم او بدن د بقا د پارہ
 د غذا انتظام کرے دے، چہ دے د ختمید و نہ بچ شی او د دے د پیدا کولو
 نہ چہ کوے فائدہ اخستل مطلب وو ہفہ ہم پورہ شی او دے کینے
 خہ نقصان را نشی او د روح د غذا د پارہ لے ہم پہ دے غرض انتظام
 کرے دے چہ دے ہم ژوندے پاتے شی او د دہ د پیدا اٹس مقصد پورہ
 شی، قدرت دانسانی بدن د غذا دا سے لوتے انتظام کرے دے چہ د
 زکے نہ واخلہ تر آسمانہ او تر نمر او سپوز مٹی پورے ددہ د غذا پہ

پہ تیار کی گئی تھی مثلاً بدن غذا رو دیتی، دپارہ ذمکہ غنم را
 اُتو کوی اوبہ اوہو ہفہ شہہ اونازہ ساقی دستور و پہ کشش ہفہ دانہ
 نیسی اوغٹیری، نمر د سمندار نہ براس اوجت کپی پورتہ ورچ شی
 اود ہفہ نہ تباران پہ شکل کینے د اُبو انتظام اُکری او پھیلے گرمی ہفہ د غنم
 دانے پغوی، بادونہ بوس او غنم جُدا کولو کینے مدد کوی شپہ ورچ یوبل
 پسے لکیدی دی نو دے کینے اعتدال پیدا کوی مطلب دا چہ بولہ کارخانہ
 د جہان پہ غنم جو رہہ لو کینے لگیا دہ چہ انسانی بدن لہ د خوراک تیار کپی
 حالانکہ د روح نہ بدن قیمت او قدر دیر لگ اولاندے دے چڑغہ
 لاندے او کمزوری جُردپارہ دومرہ لوئے او وسیع انتظام د قدرت د طرفہ
 موجود دے نو دا خو ہیچرے نشی کیدے چہ د روح د غذا دپارہ د شہ
 انتظام نہ وی دا خونہ عمل معنی او نہ لے حکمت خو بیلٹون صرف دومرہ
 دے چہ بدن ذمکہ شہ دے دے غذا سامان ہم ذمکہ نہ اُشو
 اور روح آسہانی او امر ربی دے لہ دے وجہ دے غذا اہم د غہ خائے نہ
 پکار دہ :-

د روح آسمانی غذا

د روح د ژوند د پارہ قدرت یو روحانی
 غذا بتجویز کپے دہ خو ہفہ دلے دہ
 چہ خوک د ہفہ کیفیت او مقدار نشی بنود لے حکم چہ د روح پہ دے
 کینے اللہ تعالیٰ سرہ مشابہت او مناسبت دے نو دے د پارہ بہ غذا ہم
 دا سے پکار وی چہ دا اللہ ذات سرہ تہذون لری، بلکہ د ہفہ صفت وی
 دا اللہ د غہ صفت صرف ہم د ہفہ کلام کید بئی چہ روح انسانی تہ متنتقل
 شی اودے ژوندے اُ ساتلے شی نو د کلام الہی او وحی ربانی تہ بغیر انسانی
 روح ژوند نا ممکن دے، لکہ خنگہ چہ د جسمانی غذا تہ بغیر د جسم
 ژوند نا ممکن دے :-

د روحانی ژوند معیار

د روح اصلی ژوند او مرگ ہم ہفہ
 معیار لری کو مرچہ یو انسانی اندام لری

دا فیصلہ بہ د غذا پہ مقرر معیار موقوف وی چہ واقعی کلام الہی یا قرآن

د غذائیت معیار

د غذائیت معیار دوہ خیزونہ دی (۱) طبعی
 میلان (۲) ترقی او نشوونما، (۳) مثلاً دو دئی

او غوبنہ جسمانی غذا دہ او اُ سپنہ اولرکے جسمانی غذا نشی کیدے د دوار
 پہ مینج کینے بناکارہ بیلٹون دا سے دے چہ دو دئی او غوبنہ خورل د
 انسان طبیعت غواری او دانے طبیعت نہ غواری چہ د اُ سپنے اولرگی یو
 جو رہہ کپی او وے خوری :-

(۲) دویم معیار دا سے چہ دو دئی او غوبنے خوراک سرہ بنا غٹیری
 او ترقی کوی مگر اُ سپنے اولرگی خوراک سرہ دا سے نہ بلکہ نقصان
 کیری، د غہ رنگ قرآن ہم طبیعت غواری، حکمہ خو پہ، لکھونو حافظ
 د برعبر لگیا وی قرآن یاد کپی او بیا د ہفہ د ساتلو د پارہ تہ مرگہ بول عمر
 ہ ہفہ دورونہ او تکرارونہ کوی۔ د دے قرآن د علم او عمل سرہ پہ لوج
 دا سے اصلی رحیقی، ژوند پیدا کیری چہ بیا یوموتے خلق پہ زرگونو نور
 خلقو تہ کیدے شی لکہ موبزہ سیاسی اعجاز، کینے چہ بیان کپے کپے
 روح تہ قرآنی غذا اور تکرے شی نور روحانی ژوند دا سے ختمیری، لکہ چہ
 خنگہ بدانی ژوند د بدانی غذا نہ ہوندا لو پہ وجہ ختمیری :-

د روح مرگ او ژوند

دھر خیز ژوند د ہفہ د پیدا کولو د
 مقصد نہ معلومی :-

دا د ستر پہ پیدا کولو مقصد لیدل، اود غوبنہ پیدا کولو مقصد اور بیدار
 ستر کہ چہ لیدل نشی کولے او غوبنہ چہ اورید لے نشی نو دا د دوی مرگ

دے دغہ شان درُوح پیدا کول دے معرفتِ الہی دپارہ دی خوپردے
چہ دامقصد حاصلیری نوز روح ژوندے گوندی مردے۔

۲۷) دالله پہ معرفت اودالله پہ تعلق سرہ روح کینے بولوئے دا سے
طاقت راشی، چہ دھے مقابلہ ددے قوت نہ خالی روحونہ نشی
کولے اُس ددے طاقت نوم روحانی ژوند اوددے نیشتوالے روحانی مرک
دے، داسے ژوند قرآن حکیم پہ دے الفاظوبیا نومی:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ ط: أَمْئِي هَغْوِي تاسوداسے خیزتہ
سورۃ الانقال - آیہ ۲۳ : دابلی کومچہ تاسوتہ ژوند درکوی،

دے نہ معلومہ نشوہ چہ روحانی ژوند دجسمانی ژوند نہ اعلیٰ اوزیات
اوجت دے ددے روحانی ژوند پہ برکت اوطاقت سرہ صحابہ کرامو
دخپل نہ خوچند لایات لبسکروتہ ماتے ورکریہ سرہ ددے چہ
هغوی سرہ بہ ہیج سامان نہ ووا و تحیرانی دل سے کارنایے بہ فی اکریہ
چہ صرف دجسمانی ژوند خاوند انوبہ نشوے کولے دا ژوند هغوی تہ
دقرآن اواسلام نہ حاصل دوا دابن جریر طبری پہ تفسیر کینے۔

وَكُنْتُمْ عَلَىٰ شَفَا حُفْرَةٍ مِّنَ النَّارِ لِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ
دحضرت ابوقتا دہ وضاحت داسے بیان شوے (کدائے ترجمہ) چہ د
عربو خلق دیرذلیل خوار اودیتولونہ زیات کمراہ و و هغوی سرہ نہ
خوراک اونہ پوتشاک و و هغوی درومر او فارس غوندے ددووزمرو
پہ مینج کینے تری و ووی سرہ دپشخید و ہیج خیزنہ و و هغوی دخوراک
نہ محروم و و، نوردو گوانہای خلقوبہ هغوی خوپرد تردے چہ اسلام راغے
اسلام ورنہ یو کتاب رقرآن و وکر و چہ هغه دوی لره د قومونو
سرداران اوحاکمان جوہ کول۔

قرآن روحانی غذا دہ

کعدا دپارہ موبزوراندے ددوہ معیارہ
بیان کیری دی دا د طبیعت میلان ۲۷) او

ترقی را قرآن طرف تہ د ماتے خوداحال دے چہ دنرئی بل یو کتاب دومرہ
نشی لوستے خومرہ چہ دالو ستے کیری نرئی کینے دھیج کتا دومرہ خافظان
نشتہ خومرہ چہ دقرآن دی، حالانکہ دے غریبانو حافظانوتہ نہ د
مسلمانانولہ طرفہ خہ عیوضانہ ورکولے نشی نہ د قوم یا حکومت له طرفہ
اویا خود قرآن ژبہ همر غیر عربود پارہ اُپرادہ چہ د مجبوری نہ بغیر
هغه تہ طبیعت نہ ورعی، هم ددے نہ معلومیری چہ قرآن روحانی غذا دہ
حکله خوددے تہ لومشکلا تو با وجود دے تہ د طبیعت میلان نشتہ .

۲۷) دویمہ خبرہ دادہ چہ غذا خوپرد نکلی تہ د غذا نہ ترقی اوطاقت
حاصلیری نو دقرآن تاریخ هم دا بنائی چہ دقرآن پہ برکت کمزوری انسانان
طاقتور شول، بے اخلاقہ با اخلاقہ شول، لاندے خلق بڑا اوناپاک خلق
پاک شول، ددے نہ پس دھیچا هر پہ دے کن شک نہ پاتے کیری، چہ قرآن
آسمانی غذا دہ چہ درُوح دپارہ دآسمان نہ نازلہ شوے دہ او قرآن باندے
یقین لرونکو تہ همر دے قرآن هغه عظمت اوشان ورا بخیلو چہ د هغه
مثال پہ انسانی تاریخ کینے نشی موندے اوداشان یواحے دکلام الفی کیدیشی

(۶) دلیل نظامی

قرآن حکیم د انسانی ژوند دپارہ داسے نظام قائم کپے دے چہ دهغینہ
چخپله دا یقین پیدا کیری چہ دا دخالق انسان له طرفہ دے دانسان
جوہ شوے نہ دے، محکله چہ د انسانی ژوند رازونہ اورمزونہ صرف
خالق حیات پیژنی نہ چہ بل خوک انسان چہ کله هم ددے لاسے نہ
داوریدو او پہ یوانسانی لائحه حیات باندے دتگ کوشش اکرونو
هغه تہ امن اودام نصیب نشود قرآن نظام حیات دومرہ کامل اود

ژوند په ټولو اړخونو باندې خور دې چې کچرې د هغه تفصیل بیان
 شی نو د بیړغت کتاب به تر جوړ شې لهندا مو بزد قرآن د صداقت په
 غرض یو خو نیا دی اُصول پیش کوو،
 (۱) د انسان تعلق د خالق کائنات سره (۲) د انسان تعلق د خپلو هم جنسو
 انسانانو سره

(۳) د انسان تعلق د ټول عالم د کائناتو سره -

(۴) د انسان د ژوند مقصد -

(۵) د انسان د ژوند اخیری پورې -

(۶) روحیه اصول — د انسان تعلق خالق کائنات سره -

خالق کائنات د انسانی ژوند مرکز دے، د انسان ژوند، د هغه د ضروریاتو
 د ژوند د ظاهری اوباطنی فائدا اخری فیصله د خالق کائنات مرضی
 سره تړلې ده د خپل مرکز حیات نه د انسان جدا کیدل د هغه
 مرگ دے او د هغه سره یوځای کیدل د ده حقیقی ژوند دے لهندا د
 انسان پرمو بئی ذمه واری داده چې هغه د خالق کائنات په وړاندې
 په دے حیثیت رشات، یقین اُلری - د انسان دے حیثیت بشکاره کولو
 د پاره قرآن پوځی ارشاد فرمایلو:

حَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ رَسُوْرُهُ مَلِكٌ آيَةٌ عَدِيْعِي خَالِقِ كَائِنَاتٍ
 د انسان د مرگ او ژوند خالق دے، بیائے اعلان اُکړو -

وَمَا بِكُمْ مِّنْ نَّعْمَةٍ مِّنْ رَّبِّكُمْ فَذُكِّرُوْا لَعَلَّكُمْ تَعْلَمُوْنَ
 نعمتونه د خالق کائنات بخشش دے، بیائے ارشاد فرمایو چې انسان
 خپل کوشش سره چې کوم څیزونه حاصل کولو د هغه آخری فیصله
 هم د قدرت په لاس کینے ده انسان له پخپل کوشش نیاز بدل نه دی پکار
 وَمَا تَشَاءُوْنَ اِلَّا اَنْ يُّسْأَلَ اللّٰهَ رَسُوْرَةُ التَّكْوِيْنِ اِيَّةٌ عَدِيْعِي سَنَأَسُوْخِرِيْنَه

د الله د خوښې تابع ده

قرآن د سید الکائنات د خوښې مبارکې نه دا اعلان اُکړو -

قُلْ لَا اَمْلِكُ لِنَفْسِيْ نَفْعًا وَلَا ضَرًّا اِعْلَانِ اُكْرَهْ جِهْ خَهْ د خپل خان د
 اِلَّا مَا شَاءَ اللّٰهُ ط رَسُوْرَةُ اِعْرَافِيَّةٌ ۱۱۰ پاره هم د سو د اوزیان اختیار نه
 لر تر څو چې د الله خوښه د فیصله اُنکړی -

د دے خیالاتو لازمی نتیجه به داوی چې (۱) رب العلمین سره به د انسان
 د محبت یو مضبوطه رښته پیدا شی، چې کله هُم نښلیزی،

وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا اَشَدُّ حُبًّا لِلّٰهِ ط د ټولو نه زیات محبت د الله سره د ایمان
 سوره البقره ایه ۱۶۳ : اُو یقین د خاوندانوی هم د دے محبت

د اثر وی چې د هغه فکری او عملی ژوند د الله سره اُتر لے شی او د هغه
 ظاهرا و باطن د الله په محبت سر چپیتے شی، د هغه ظاهرا و باطن د الله

به یاد اباد شی او په کائناتو د هغه نظر د اسی وی چې هغه د ا د جمال
 د محبوب صیرف یو آئینه کزوی، هغوی په ولاړے په ناسته او په ملاسته

يَذْكُرُوْنَ اللّٰهَ قِيَامًا وَرُقُوْدًا ۱۰۰ : الله یادوی او په دے خیال او فکر په
 عَلٰی جُنُوْدِهِمْ وَيَتَفَكَّرُوْنَ فِيْ خَلْقِ : آسمانونو او زمکے نظر اُچوی چې له

السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ : د عالم خالق نه تا د عالم بے مقصد نه
 هَذَا يَا طَّلَاطُ رَسُوْرَةُ اَلْاِعْرَافِ ۱۱۰ : دے پیدا کړے :

او د ایتک تعبید و ایتک نستعین ه : په تصور کینے دے د دین د نیاد کامیابو
 چشمه رب العلمین کسری او اعتقاد دی، قوی او عملی عبادت صرف د هغه

کوی، او د خپلو منبها و تر و نه پس د دین د نیاد خپلو مشکلا تو د حل د
 پاره هم د هغه مدد غواړی هغه خپله رضا د الله په رضا کینے ورکه کړی

او د الله تعالی په اصر، نهی باندے عمل کول یعنې د هغه د حکمونو تعویل
 د خپل ژوند ضروری حصه جوړ کوی، قرآن نه چې چا فائدا رییض

حاصلہ کرے دہ قرآن پچھلہ ذہنوی حال پچھلو دے الفاظ کو کہنے بیا کہی
 وَلَئِنْ جَبَّ إِلَيْكُمْ الْإِيمَانُ وَزَيْنَتُهُ... اللهُ ستا سو پہ زہر و نو کینے دایمان مینہ
 فِي قُلُوبِكُمْ وَكَرَّهَتْ إِلَيْكُمْ الْكُفْرَ وَالْفُسُوقَ وَاجْتَلَوهُ أَوْ سَتَّاسُوهُ زُرُّوهُ كَيْفَ تُمْرُّ
 وَالْعِصْيَانُ أُولَئِكَ هُمُ الرَّشِيدُونَ : نَبُو سَتَّو اوستا سو پہ زہر و نو کینے دکفر
 گناہ اونا فرمائی کرکہ واجولہ ہم خلق پہ سمہ لاددی رسورہ حجات آیت ع
 داہم ہفہ خیز دے چہ پہ دے دخالق کائنات او د مرکز حیات سرہ
 ترون پیدا کیری او داترون بیا ہفہ خیز دے چہ ہفہ سرہ دانسان زہر
 او د ماعوتہ نسل او آرام نصیب کیری او دتولو د نبوی پریشا نو خاتمہ اش
 الْأَيْدِي كِرَاللَّهِ تَطْمِئِنُّ الْقُلُوبُ ر الوعدا آیت ع
 صرف دا اللہ پہ یاد زہر و نو تہ
 (اطمینان حاصل کیری)

دویم اصول، دانسان دنور و انسانا نو سرہ تعلق

دانسان ژوند پہ تمدن افا جتماعیت بنا دے یعنی پہ گنہ لا وخت تیرولے شی
 بواجے نہ خپل ژوند ضروریات دنور و انسانا نو پہ مدد حاصلوی
 حجامت دپارہ دنانی ضرورت مندوی، جامو دپارہ دجولا دلو بنو دپارہ
 دکولال دکمان جور و لو دپارہ دکلاما او علاج دپارہ دکطیب او دکتر محتاج
 وی دارنگ بے شمیرہ نور و ضرور تو نو دپارہ دبیشمیرہ نور و انسانا نو
 محتاج وی ترخوچہ ددہ دنور و انسانا نو سرہ تعلق نہ وی نو ہفہ ژوند
 نشی تیرولے نو ضروری شوہ، چہ دانسانا نو پہ مینج کینے تعلق دپارہ د
 دا سے بنا نسلہ اصول وی چہ انسان پہ ہفہ دا جتماعی ژوند فائدے
 حاصلولے شی قرآن حکیمہ د حقوق انسانی متعلق دا سے بنکارہ احکام او
 جامع ہدایات و رکری دی چہ پہ ہفہ عمل کولو سرہ دانسان دکہا
 ژوند دبجو شحالہ او پرامن جوریدے شی د تفصیلا تو گنجائش
 نگ کینے دانسان دکہا دے ڈژوند یو خو اصول قرآن

قائم کروی دی، لا ک بشریت دی و الی اعتقاد یعنی د رنگ نسل او وطن
 دا اختلاف باوجود ہنول انسانی قومونہ دیو بہر مثال لری لہذا ایوانسان
 د ہنولوانسانا نو سرہ ہم ہفہ سلوک کوی کوم چہ ہفہ دخپل بہر
 (خاندان) سرہ کوی، حکمہ چہ ہنول انسان دیو مو دپلا مرعی د آدم علیہ
 السلام او د حوا آبی اولاد دی،

رب رنگ، نسل او د ملک اختلاف صرف دپیژندگلی دپارہ دے دجنگ
 جگرو یا دکوکے دپارہ نہ دے۔

دریم اصول، دانسان دکائنات عالم سرہ تعلق

دانسان تعلق دکائناتو سرہ دخادم او دتختاومر پہ، حیث دے کل کائنات د
 انسان پہ خدمت کینے لگیا دی انسان تہ معلومہ وی او کہ نہ خوشفلی
 عناصر ہنول یعنی زمکہ، باد، اوبہ او اور، ذرکے آسان مینج کینے وریج
 او باران او بکری نمر، سپور مئی او ستوری دا ہنول پہ خپل خپل خائے
 دانسان پہ خدمت کینے لگیا دی او دوی ڈژوند ضروریات تو تیار زہر و نو کینے
 لگیا دی ہمدہ حال دخنا ورو، اونو بوتر او دمعدنیا تو دے چہ ڈھریو
 دکفائد و تحقیق یو مستقل علم دے ددے حقیقت قرآن حکیم پہ دے
 الفاظ کو کہنے اعلان کرے دے :-

خَلَقَكُمْ مِمَّا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا ط اے انسانہ دزمکے او د آسمان ہنول خیزونہ
 سورۃ البقرہ آیت ع : ستا دکفائدے دپارہ پیدا دی
 وَسَخَّرْنَاكُمْ مِمَّا فِي السَّمٰوٰتِ وَمِمَّا فِي الْأَرْضِ ط او لگیا کروی دی ستا سو دکفائدے
 سورۃ الحجاثیہ آیت ع : دپارہ دزمکے او آسانو ہنول خیزونہ دکائناتو
 دے تعلق معلومیندوسرہ پہ انسان بانڈے شو حقیقتونہ پراستے شی
 (دے دے جہان ہنول بکری اولاد مینی خیزونو کینے دانسان فائدے دی
 انسان لہ بکار دی چہ دا لیتوی ددے نہ دانسان پہ زہر کینے پہ

کائناتوں کو حاکمیت اور دھنے کا قبو کو لو جذبہ پیدا کیڑی، دانسان او
د کائناتوں پہ صیغہ کینے د فائدے و کولو او د فائدے ا غسٹو ترون .

قائمیڑی انسان دے نہ د فائدو او غسٹو کو ششونہ کوی، او د علوم کوینہ
پہ ذریعہ پہ دے فائدو قابو مووی او د دے فائدو د تخلیق حکمت پورہ کوی

رب (دوبہہ نتیجہ د عالی تعلق بہ داوی، چہ انسان بہ خان حاکم او
مخدوم او قبول کائنات بہ محکوم او خادمان کنری لہذا ہنہ بہ داوی

د نبوی فائدے د انسانی شرف خادم، محکوم او تابع جو کوی وی او شرف انسانی
بہ د دوی خادم محکوم یا تابع نہ جو کوی وی او دے پہ دے نظریہ عمل کوویکی

(جہان ہے تیرے لئے، تو نہیں جہان کے لئے) جہان تا د پارہ دے تہا جہان د پائے
نہے بلکہ دخالق جہان د پارہ ہے پہ دے بنا بہ ہنہ د نیاد انسانی شرف د تکمیل

ذریعہ جو کوی وی انسانی شرف بہ پہ د نیاد تقریباً نوی ہنہ بتا زرواں
حاکم وی دھنے بندہ او غلام کہ نہ وی پہ دے اصولو بہ دھنہ خودی

نورہ ہر گورہ شی ہنہ بہ دخیل روحانی شخصیت د لویبی اقراری شی
او د گنیاد د بیلو ضرورتو د پارہ بہ پہ انسانی شرف ہا تک داغ نہ لکوی۔

رج) د کائنات عالم د قابو کولو او دھنے د خاد میت یو نتیجہ بہ د اہم
وی، چہ انسان بہ د شرک نہ ہج شی خپل خان بہ اشرف المخلوقات او

نور قبول مخلوقات بہ خپل خادمان کنری ہنہ بہ د عبادت لائق نہ
کنری حکم چہ محذوم مکملہ ہم د خادم عبادت نکوی او نہ دھنہ نہ

مرا دونہ غواہی ہم دغہ وجہ د چہ قرآن د ہنہ انسانانو پہ بارہ
کینے فرمائی کو مو چہ آسمان یا زہکے خسیزونہ معبودان جو رکڑی :-

وَمَنْ يَشْرِكْ بِاللّٰهِ فَكَانَ شَاخِرًا مِّنْ جَانِبِ الذَّلٰتِ الَّتِي هِيَ اَشْرَکٌ مِّنْ عِبَادَتِ الْوَالِدِ
الْتَّمَاؤِ : سورہ حج آیت ۳ :- شوہ چہ ہنہ انسانی شرف د آسمان
نہ خان را گذار کوی :-

او ہم د دے تعلق اثر بہ وی چہ انسان بہ د مخلوق د عبادت نہ ویزارہ
مصرف د خالق کائنات عبادت گذار شی، او ہم دا د قرآنی تعلیم نتیجہ دہ

۴- خلورما اصول، دانسان د ژوند مقصد

دانسانی زندگی خلورم بنیادی اصول دا چہ چہ انسان دخیل ژوند د
مقصد معین کولو غتہ پرا بیٹی د ہولو نہ ضروری علم دا دے چہ انسان

تہ د دخیل ژوند مقصد معلوم وی او دا د اعلیٰ وی، لکہ خنگہ چہ
انسان د ہولو مخلوقات نہ برتر او اشرف دے، نو د ہنہ مقصد حیات

دہم دا سے برتر او اشرف وی چہ پہ ہنہ کینے د سر بل یو مخلوق
ہم نہ وی برابر - د غوا، مینے او بڑے مقصد پئی دی پہ کومہ کین چہ

پئی د پیروی او بنہ وی نو ہنہ بہ زیاتہ قیمتی وی بڑے نہ غواو
غوانہ مینہ زیاتہ قیمتی دہ د خرنہ آس خکہ زیاتہ قیمتی دے چہ

دخرنہ د ہنہ مقصد او چت دے پہ دے خبرہ کچرے انسان فکر
اگر و نوثا بتہ بہ شی، چہ دانسان نہ بغیر قبول مخلوقات دانسان د پارہ

دی انسان بہ دے نہ خادمت او فائدہ آخلی اُس د غور جو کہ دا خبرہ
دہ چہ دانسان د ژوند خد مقصد دے، او د دے سوال حل کول د
انسان د ہولو نہ رومی ذمہ واری دہ

دا خوکیدے نشی چہ معمولی خیزیونہ خود د مقصد بت نہ خالی نہ وی
دانسان غوندے د ہولو نہ دلوتے ہستی پیدا کول د بے مطلبہ وی؟

خکہ چہ د خالق کائنات پہ حکمی بہ داغ اُلگی نوینا پہ دے دانسان د
پیدا کولو مقصد د پر غتہ دے لکہ خنگہ چہ انسان پھلہ یو غنہ ہستی

دہ، د مادہ پرستانو پہ خیال کینے خود دغہ مقصد صرف خون د و نہ
اعتقل ری د خوراک خون د وی او کہ د غرتہ یا د حکومت، روجے خبر

(خوراک) خود انسان د ژوند مقصد خکہ نشی جو پہ دے چہ بعض

خناور لکہ میں ہوا، ہاکی دانسان نہ دیر نریات خوراک کوی اودا لہ خون
 ہم زیات ورکوی، حکم دیر خوراک کینے خوندا ہم دیر وی، لکہ خنک چہ
 یوکس دوا آمونہ خوری اوبل کس شل آمونہ اُخوری نو دے دویم
 کس لہ بہ خوندا ہم زیات ورکوی، دا وئیل حکم غلط دی چہ دمیسنہ
 اوہاکی نہ دانسان خوراک بنہ دسر ہاکی اومیسنہ وابنہ گیا خوری
 او انسان پولا داوچرکان ا حکم چہ دہاکی اومیسنہ دپارہ دغہ وابنہ
 گیا پولا داوچرکان دی دوی تہ داخیزونہ نریات خوندا ورکوی اُس
 دویم خیزر رتبہ، عزت) امام غزالی رحمہ اللہ تعالیٰ دینا مطابق
 وہی خیزونہ دی حکم چہ عزت اورتبہ دمال دپارہ دمال ہم د
 خوراک دپارہ خوفرق صرف دواسطے دے ورا ندے ہم مقصد خوراک
 ووبلا واسطہ او اُس ہم مقصد خوراک دے خوبلا واسطہ :-
 دغہ دہکتا دیریم خیزر حکومت) ہم یو مستقل مقصد، حکم نہ دے
 چہ دادمال اور تہ دپارہ اومال ورتبہ دخوراک دپارہ مطلوب دی
 لکہ خنک چہ ورا ندے ذکر شو، خوراک خنک مقصد نہ دے، بلہ دا
 چہ دانسان حکومت دگو نیش او د تکلیف دے، مال پر خرچ گیری
 منہ سے تریے پکینے وھلشی شرو نسا د پکینے گیری، ووتونہ دھن
 دپارہ بکاروی حکومت آوری دل پکینے راحی، مطلب داچہ دزر کونو
 خنکونہ انسانی حکومت دک وی پہ دے پکینے خوددہ پیا زمرے بنہ
 دے چہ دھنہ حکومت قدرق دے ہول خناور کے قدرتی زیر فرمان
 دی اودا سے ہیخ قسم خطرے ہم پکینے نشتہ ہم پہ دے دور انسانی
 لذات اوخوندا ہم دغونو او تکلیفونو نہ دک دے پہ دے خوندا ونو
 اغسنو کینے کلہ سرو مال او ہول تہ ہم ا بیلی مگرد خناور ولذات
 ددے ہولو خطر و نر خالی دے دھنہ رجہ دا دہ چہ دانسان بہ فطرت

کینے تیر شوے غم اود مستقبل فکر پروت دے ددہ پہ منگرویا
 خیلوانو کینے خوک چہ ورا ندے سردی دہ تہ چہ ریا دشی خامخا
 غم جن گیری او آندہ خطرے فکر ہم دسرہ خا مخاوی ددے وچہ
 دانسان ہول لذتونہ دغونو او فکر و نو نہ دک دی اود خناور وھنچ
 یولذت کینے ہیخ قسم غم فکر نشتہ ددے ہول تقدیر خلاصہ داشہ
 چہ انسان دخیل ژوندا مقصد پچیلہ نشی مقرر رولے دامقصد
 بہ ددہ خالق مقرر وی، لکہ خنک چہ دہوائی جہاز جورہ ونکے د
 ہوائی جہاز مقصد متعین کری نہ چہ پچیلہ ہوائی جہاز خیل مقصد
 متعین کوی ہر دامقصد بہ صفا و بلیغوالفاظ کون قرآن حکیم بیان
 کرے دے :-

وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ ○ دپیریا نوا مبنیاً مود تخلیق
 مَا أُرِيدُ مِنْهُمْ مِنْ رِزْقٍ وَمَا أُرِيدُ أَنْ يُطْعَمُوا ○ مقصد عبادت الہی دے مو
 سورۃ التدریات آیہ ۵۵ :- ددوی نہ روزی گھنل دغوار

اونہ پہ بل خور دل :-
 دا سے لکہ خنک چہ انسان دادوہ مقصدونہ پچیلو غلامانوا اپورہ
 کوی حکم چہ موزتہ نہ ددروزی حاجت نشتہ اونہ دخوراک ات
 اللہ هُوَ الرَّزَّاقُ ذُو الْقُوَّةِ الْمَتِينُ ○ بلکہ خداوند تعالیٰ دوا ندے
 نہ دانسانی مشین قائم ساتلو دپارہ ددروزی انتظام کرے دے، حکم
 چہ ہنہ دیر کوی اوزور آور دے،
 کچرے یومشین تہ درنگ روغن ضرورت دے دپارہ وی چہ ہنہ
 خراب نشی نو دادمشین دوجود مقصد نہ دے، بلکہ ددے مقصد ہنہ
 کار دے چہ مشین ساز کوم کار دپارہ جور کرے دے ہم دغہ مال
 دانسان اودھنہ دبرق دے دانسان دپارہ روزی بقاء سامان دے

مقصد تخلیق نہ دے، مقصد تخلیق بہ ہم ہفہ وی چہ کوم د پارہ
 انسان پیدا شوے دے، یعنی عبادت الہی۔ ذنیل اور وغن۔ ایشان رد
 مشین د پارہ (روزی ہم د انسان صحیح ساتلو د پارہ یوسامان دے د
 ہفہ د ثوندا مقصد نہ دے، پہ د نیا کئے د ہر مشین قیمت د ہفہ د
 مقصد مطابق متعین کولے شی مثلاً د چینو بہ ہفہ مشین زیات قیمتی
 گنرے شی چہ لپر وخت کئے د پرچینی پیدا کوی ہم د غرنک دانسا
 مشین قیمت بہ د ہفہ د تخلیقی مقصد بہ مطابق وی چہ ہفہ عبادت
 الہی او تقوی دے فرمائی، اِنَّ اَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللّٰهِ اَتْقٰىكُمْ، او ہم دا
 انسان د الله پہ نزد د پر قیمتی د شرافت او عزت خاوند او دیر
 مقبول کئے۔

پنجم اصول دانسا فائز وند آخری منزل

دانسانی ژوند آخری پورپی الله سرہ یو خائے کیدل دی، قرآن دا وظیفہ
 دانسان ژوند متحرک دے ساکن نہ دے۔
 يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ إِنَّكَ كَادِحٌ إِلَىٰ رَبِّكَ كَدْحًا، تَهْ فِي مَرْحَلَةٍ مِّنْ تَكْلِيفُونَ
 فَمَلِّقِيهِ ط سوره الانشقاق آیت ۷: تَبْرَأُونَ لِلّٰهِ تَه و دروان ئے او
 بیا بہ ورسفرہ یو خائے شے۔

- ① ددے آیت نہ معلومہ شوک، چہ انسانی ژوند متحرک دے۔
- ② پہ دے حرکت کئے ورتہ تکلیفونہ ہم خائے پینیری۔
- ③ ددے حرکت آخری پورپی خدائے سرہ یو خائے والے دے۔

دا خبرہ دیرہ ہکارہ دے چہ انسانی ژوند متحرک دے انسان اولیٰ
 شوم وی، بیا ہلک او خوان شی، تردے د ترقی حرکت دے بیا مرگہ
 پورے د تنزل حرکت جاری وی، د مرگہ نہ پس برزخی حرکت شروع
 شی، دا ہول قسمہ حرکتونہ ضروری دی دا ہیخوک نشی بندلے د

ترقی پہ حرکت کئے بہ ترقی کیری او د تنزل پہ حرکت کئے بہ
 خائے تنزل کیری خود ا ہول حرکتونہ د غمونا او مصیبتونہ د ک
 پاک دی۔

دا خود ہکارہ ژوند حرکتونہ وو، د پت حرکت، یعنی د قبر او د برزخ
 حرکت ہر خوک نشی بندلے دا ہکارہ او پتہ قسمہ ہول حرکتونہ
 پہ، ہلہ ختمیری چہ ددے حرکتونو آخری پورپی راشی او دا آخری
 پورپی کومہ دے، دا پورپی ہفہ دے بہ کومہ کئے چہ دانسا فائز وند
 نتیجے او غرے بیا موندلے شی،

پہ دنیا کئے ہر حرکت یو عمل نہ ویلے شی، چہ خد وخت د ہفہ عمل نتیجہ
 را ائی نو د ہفہ عمل حرکت ختم شی، یوزمیندا از مکہ چو کوی
 تخم پکھے آجوی، د ہفہ ا بہ خورد کوی، سرہ پہ کئے آجوی۔ خیال ئے
 ساتی، خچکیداری ئے کوی، چہ فصل پوچ شی بیا گیبی، پہ مشین
 یا پہ غوایا نو او خروئے غولوی، بوس او غلہ بیلہ کری چہ د غلہ
 درمن واخلی نو دا حرکت ختم شی، حکمہ چہ ہفہ د عمل نتیجے او حرکت
 آخری پورپی تہ ارسی او ددے نہ پس د غلہ حرکت ختمیدل ضروری دے
 ہم د غلہ حال دانسان دے ہفہ پچیل ژوند کنی تکلیفونہ تیرہ وی
 اوور سرہ حرکت کوی، خوک د خیر او نیکی د پارہ تکلیفونہ تیرہ وی
 او خوک د شر او بدی د پارہ خان خوری دا سلسلہ ترمرگہ
 جاری وی بیا و پاندا ہے پہ آخرت کئے چہ ہر گلہ دا دوارہ قسمہ
 خلق د خلو عملونو نتیجے او د خلو حرکتونو ثمرے د جنت او دوزخ
 پہ شکل کئے بیا مومی نو ژوند بہ خپل خائے او آخری پورپی بیا مومی آویہ
 تہ بہ ا دریزی او دا د ژوند د حرکت انتہا د لکہ خنگہ چہ پہ دے آیت
 کئے د عملونو د نتیجہ بیان دے۔

فَأَمَّا مَنْ أُوْتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ ۖ فَسَوْفَ
يَحْسَبُ حِسَابًا يَسِيرًا ۖ وَيَنْقَلِبُ إِلَىٰ أَهْلِهِ
مَسْرُورًا ۖ وَأَمَّا مَنْ أُوْتِيَ كِتَابَهُ وَرَاعَهُ ۖ
ظَهَرَ ۖ فَسَوْفَ يَدْعُو نُبْرًا ۖ وَوَصَلَّىٰ
سَعِيرًا ۖ إِنَّهُ كَانَ فِي أَهْلِهِ مَسْرُورًا ۖ
سورة الانشقاق آية ۷ تا ۱۳

چاہتہ چہ عمل نامہ پہ بنی لاس
ورکپہ شہوہ، نوہفہ نہ بہ آسان
حساب آغستہ شی اوخپلو خلقوتہ
بہ خوشحالہ راشی اوچاہتہ چہ
عمل نامہ، دشاڈر سترورکپہ
شہوہ نوہفہ بہ مرگ غواہی او

یہ جہنم کینے بہ اغور خیری، حکمہ چہ ہفہ بہ کورکینے بیغمہ وو:
دانسان دا حالتونہ قرآن حکیم پہ دے آیتونو کینے بیان کری دی
وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ إِلَّا عَلَيَّ اللَّهُ ۖ بِرِمْحٍ دَرْمِكَةٍ كَرَّخِيدٌ نَكَّةٌ
رَزَقَهَا وَيَعْلَمُ مُسْتَقَرَّهَا وَمُسْتَوْدَعَهَا ۖ نَشْتَه مَكْرِيهٍ اللَّهُ دَهْفَه رُوْرِي
سورة هود آیت ۵۱ : : دہ او دہفہ داستوکینے اوامانت
الینوخائے ورتہ ہم معلوم دے،
پہ دے آیت کینے دانسان ددرے وار و حالتو ذکر دے دُنُوْیِ ثَوْنِد
چہ خہ وخت پہ زمکہ گرجی او حرکت کوی دَاخِرْتِ مَزَلِ کَوْمِ نَحَا
چہ آستوگنہ کوی یعنی جنت یا دوزخ د قبراو برزخ حالت چہ کوم کینے
امانت وی تا اکتل چہ دانسانی ثوند پنچہ بنیادی اصولہ قرآن پہ
خہ بنہ طریقہ حل کریدی او دانسانی ثوند نظام ٹے پہ بنہ دول
پیش کریدے چہ داد ول بوغت فلسفی او حکیم ہر نہ دے حل کرے
نودا دلیل ددے خبرے دے چہ قرآن کلام الہی دے۔

۷۔ شمولی اعجاز

د اعجاز شمولی مطلب پہ قرآن کینے دا سے خوشیزونہ دی کوم چہ
پہ انسانی کلام کینے نشی جمع کیدے ددے نہ معلومیازی چہ دانسانی
کلام دے نہ چہ انسانی ہفہ خیزونہ دادی :

۱۱) حدیث اسلوب مطلب داچہ د قرآن حکیم طرز بیان دانسان
کلام نہ مختلف دے پہ دے بتول ماحول کین دے مثال نشی مانت
انسان چہ خہ واخلی نوخپل ماحول نہ ٹے مراخلی نوکچرے دانسانی
کلام دے نودعربود ماحول نہ بہ ماخوذوے خود ایسے حکمہ نہ دہ
چہ پہ عربو کینے خو خہ چہ پہ بتولو ژبو کینے د کلام دسے طرز
موندے شی :

۱۲) کلام منظوم یعنی شاعری رب کلام منشور مسجع رجم کلام
منثور غیر مسجع : قرآن حکیم پہ دے دریاو وکینے یو طرز ہم نہ دے
اودوست دشمن دا قرار کوی چہ قرآن د سبع معلقات یا ددیوان
حماسہ پشان شعر ہم ندے حکمہ چہ دردیف، قافیہ او بحر وغیرہ
پابندی پہ دے کینے نشتہ او دمقامات حریری پشان منشور مسجع، یعنی د
بند و نوالہ نشر ہم نہ دے او دعام مصتفیبنو پشان بے بند
نشر ہم نہ دے، دینہ معلومیازی چہ پہ مخ د نکے دا سے کلام بل
هدا و شتہ نہ نود دے بئیا داوسر چشمہ انسانی اوزمینی ندا
بلکہ الہی او آسمانی دک:-

۱۳) پہ انسانی کلام کینے د متکلم د جذباتو جیر دخل وی چہ ہفہ د
قہر خبرے کوی نو، پکینے درحم بونی ہم نہ دی اوچہ درحم خبرے
کوی نود قہراوخ پکینے نہ وی حکمہ چہ انسانی جذباتو کینے اعتدالی نہ وی
پہ خلاف د قرآن حکیم چہ دے کینے پہ یو وخت د زیری او د ویرے
د جنت او د دوزخ او قہر او درحم نو کور پہ یوخائے وی دے نہ معلومیازی
چہ دانسان پہ شان د جذباتونہ مغلوب ہستی د قرآن نہ دہ فہائی
نَبِيٌّ عِبَادِي اَنْتَ اَنَا الْعَفْوُ الرَّحِيمُ وَاَنْتَ عَدَاوِي هُوَ الْعَذَابُ الْاَلِيمُ
سورة الحجر آية ۷۵ پہ دے آیت کینے د مغفرت دا اعلان سرہ د

دردناک عذاب ہم ذکر دے، مگر انسان کے قصے اور یہ وقت
درحم او شفقت اظہار، پھرے نشی کو لے اور دم او شفقت پہ وختے
کے غصے خبرہ پہ خولہ فنی راتلے :-

اس کے ہر انسان کے کلام چہ مطالعہ اُسی نو پہ ہجے کہتے بہ خانقا کے الفاظ
بنکارہ شی چہ کے بھرنی دُورے دباؤ پیداوار بہ وی چہ کے ہجے نہ بہ
معلومیزی چہ متکلم کویرے پہ وجہ داسے خبرے کوی، دینہ علاوہ
پہ انسانی کلام کہنے خوکلہ کے قوت اظہار کیزی مگر کے داسے قوت پھیرے نہ
چہ ہجے نہ پہ زمکا آسمانوں باندا کے حکومت اظہار کیدے شی کہ
چرے چالبرہ مطالعہ کے قرآن ہم اُکریا، نو ہفتہ پہ ہر ہرہ صفحہ دا
محسوسہ شی چہ داسے متکلم کلام دے چہ کے کائنات عالم کے یوٹیز
نہ ہم ہجے نہ ویریزی اور نہ دباویری بلکہ عظیم توکل کائناتو باندا کے
حکمرانی کوی۔ دُور فغان نوح دیندیز پہ بارہ کہنے کے قرآن کے الفاظ نور
جو اگورہ :-

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقْوَاهُ ۖ وَاللَّهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ
آقِلِي : سورہ ہود آیت ۱۰۷ : اے آسمانہ دورید و نہ بنداشہ
چرے یوانسانی طاقت ہم داسے حکم و رکولے شہ :-

انسانی کلام دانسان کے دماغی قوت کے محدود والی مظهر وی کے ہجے
کے بلاغت اس پہ ہر میدان کہنے پر شان منہ کے نشی و ہلے ۔ ددہ
قابلیت پہ خاصو مضامین کہنے کے بلاغت نور بنو دے شی بل قسم مضامین کہنے
دہفتہ کے بلاغت کے ہجے زور نہ وی، یو عرب مشہور شاعر ابو نواس صرف
دشراو پہ تعریف کہنے بہترین شعر خود ہیٹلے شی پہ بلہ موضوع نہ
بل شاعر ابوالتاہیہ "پہ دُھد و تقولے، پہ فتاؤ دُنیا او پہ شوق
آخرت باندا کے کے بلاغت نہ کہ شعر و ہیٹلے شی خو بہ نور و مضامینو

داسے نشی و ہیٹلے، پہ فارسی شاعرانہ تو کہنے فردوسی نظامی پہ جنگی
مضامینو پورا زور سرہ شعر و ہیٹلے شی لیکن پہ بل میدان کہنے ہجے
پس راجی، سعدی، اخلاق شاعر دے جنگی یا بل نہ دے، کچرے کے
خوش قسمتی نہ یو شاعر پہ ہر موضوع باندا کے شعر و ہیٹلے شی نو دا
فرق بیا ہم وی چہ پہ بعض مضامینو دیر بنہ کلام او پہ بعضو لڑکم
او پہ نور و ہجے ہم کم و ہیٹلے شی۔ دے نہ علاوہ کے شاعرانہ و بلیغانو
تول مضامین کے فکر او دما دیا تو کہ دائرہ نہ بھر نہ وی پہ دے
تول کہنے غیبیات او دما دیا تو نہ پور نہ مضامین دیر کم وی، پہ
محسوسا تو کہنے کے شاعرانہ خیالات کار کو لے شی، لیکن پہ غیبیا تو کہنے
کے خیال پر واز ختم شی او دے تولو نہ علاوہ شاعرانہ کے رشتیاؤ
او دے واقعہ تو پابند نہ وی، حکم چہ پہ دے بیا پہ خیال پابندی راجی
د شاعرانہ کا ردغہ وی چہ پہ خیال کہنے خہ خبرہ ہر خنگہ چہ راغلہ
ہجے دپارہ ہر خہ الفاظ چہ کے ہجے پہ خیال کہنے راغلہ نو کے شعر پہ نقاب
کہنے کے گیتی سرا و رو پچوی پہ دے کہ بے نہ وی چہ داسے کیدے ہم
شی کہ نہ او دارشتیا دی او کہ دروغ، ہر پہ دے وجہ کے شاعرانہ
پہ بارہ کہنے یو معقولہ دے چہ، "أَحْسَنُ أَكْذَابًا، چہ دیر بنہ
شعر بہ ہجے وی کو کہنے چہ دیر دروغ بیان وی، لیکن کے قرآن حکیم
مضامین یو طرف نہ دوسرے وسیع دی، چہ دے کہنے عبادات،
معاملات، قوانین منزلیہ، معاشرت احکام، مملکت قوانین، بین
القوامی قوانین او بیا عقائد، اخلاق، تاریخ محسوسات، غیبیات،
واقعات دُنیا او حقائق آخرت تول مضامین دی بیا دے وسیع مضامینو
دبیا نولو دپارہ دائرہ دوسرے تنگہ کے چہ ہیٹلے یو مضمون او عبارت
نہ دروغ او خلاف واقعہ نہ وی اور سرہ دے کے قرآن پہ فصاحت

او بلاغت کئے یو ذرہ فرق ہم نہ راسخی لکہ چہ فرمائی :-

وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللَّهِ لَوَجَدُوا كُفْرًا وَخُدَاةً لَهُ سَوَادِیل
فَبِمَا اخْتَلَفْنَا لِكُلِّبِلَاءٍ ۝ سورۃ النساء ۶۷ چا کلام وی نوزد ہم یہ مشا
۱۱ ی۲ ع۲ :- بلاغت ارد مضامینو یہ صداقت کئے بہ خا مخا فرق

را غل ووا

داسے شان دھند کلام کیدے شی چہ دھے سرچشمہ لا محدود
قوت وی او ہند صرف خالق کائنات کیدے شی، نو دا دلیل ددے خبر
شوچہ قرآن ہم دالله تعالیٰ رشتیا کلام دے :-

۸ - غیبی اعجاز

یہ قرآن کریم کئے د غیبی علومو یو لویہ ذخیرہ موجودہ چہ
ہے نہ دیر غبت فلسفی اولو کے عالم رسائی نشی کیدے نو دا بہ کلہ
اشی چہ دنا لوستی قوم یو نالوستی ذات بہ ہے نہ رسائی اشی ددے
غیبی علومو دیر نمونہ وی :-

۱) کو با ندینو پیغمبرانو علیہم السلام او قومونو تاریخ، دھے نتیجے او اثرے
۲) داتلوکے واقعے، دوخت نہ ڈو وچے دھے خبر ورکول اردھے داسے
حقیقت بیا نول چھ ظاہری اسبابو اثرہ نہ وی،

۳) دمرک اطبعیا تو نہ بعد امورو یہ بارہ کئے داسے حقیقتو نہ
بیا نول چہ دلوکے فلسفی او دتو فلسفیا نورد مجموعی قوت نہ ہم
دیر اوچت وی :-

(۴) دتیر شوو پیغمبرانو علیہم السلام مثلاً آدم علیہ السلام حضرت
نوح ۲- حضرت ہود، حضرت صالح، حضرت ابراہیم، حضرت
اسعیل ۳- حضرت اسحاق، حضرت یوسف ۴- حضرت موسیٰ
حضرت ہارون ۴- حضرت داؤد - حضرت سلیمان ۴- حضرت عیسیٰ

حضرت یحییٰ

۱) حضرت زکریا علیہم وعلی نبینا الصلوٰۃ والسلام
تاریخی واقعات اوردے تو لو حضرتو علیہم السلام ددعوت او تبلیغ
مقصد و نہ اوردے تو لو حضرتو علیہم السلام مرد قومونو امتونو
واقعات اوردوی پیغمبرانو علیہم السلام ددعوتونو ارشادونو یہ
خپل خپل امتونو بانڈے موافق او مخالف اثرات اوردوی انجامونہ
اونتیجہ، ددے نتیجہ علتونہ او اسباب عبرتو نہ اونصیحتونہ چہ خٹکے
تحقیق او حیرت انگیز صداقت او بلاغت سرہ قرآن بیان کریدی
دھے مثال پہ انسانی تخریر کئے نشی موندے :-

دے واقعاتو یو حصہ پہ تو زیت کئے موجودہ او حہ حصہ دتو زنت
دعالمانو او تاریخ پہ سینو کئے محفوظ وہ لیکن دصاحب قرآن علیہ
السلام پہ نول ژوند کئے یو واقعہ ہم داسے نشہ چہ ہغوی نہ دانشانی
استاذ نہ دزکلی کرے خہ موقعہ پینہ شوی وی یائے تیر تکر کریدی
وی، یا چا استاذ داسے ویلی وی، چہ ما نہ حضور علیہ السلام زکر کریدی
داسے علومو باقاعدہ حاصلو دپارہ بالخصوص دیوانا لوستلی
سری دبارہ دیرہ زمانہ او دپرلہ نیسے زکر کرے ضرورت وی، دے
دپارہ دتو کینتو یا خوملتو ملاقات کافی نہ وی لیکن دنبوت دزمانے
دقرآن دشنا نو ہیغ وخت ددوی ددائی تو بہ انکار انکروا نہ د
تیر شوو پیغمبرانو علیہم السلام یا دتیر شوی قومونو بہ واقعاتو کئے
خہ شک بنکارہ کرے وودا خبرہ ددے واضح دلیل دے چہ نول دشنا
اودوستانو دا حقیقت او رشتینی منلہ چہ ہغوی علیہ السلام ائی و
اوچانہ ہم ہغوی زکر کرہ نہ وہ کرے او قرآن کومر و صبی واقعات
دانبیاو یا دامتونو چہ بیان کریدی ہغوی ہم صحیح منل کہ منڈے
منل نو خاغا بہ فی اعتراض کرے وے، یہ دے بنا موجودہ مستشرقینو

اعتراضات رد و اورد و موروپه بار کجککه غلط او بے بنیادی چه ددے، مقصد سیاسی دے او استعمار تہ و دہ ورکول دی، داستراقت فتنہ علمی ارادہ نده بلکه د تحقیق پہ مرکزی سرچشمے د طاقت د قرآن او یہ نبوت بانہ سے حملہ کول غوازی چه د مسلمانانو د زبونونہ د قرآن او نبوت ہفہ جرے غٹے شی او د ہغوی د فطری وحدت خاتمہ اشی او دردی د جگد اکولوا و خان خان لہ کولونوی دو کو تہ پرا نستے شی:

يُرِيدُونَ لِيُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ بِأَنۡوَاهِهِمْ ۗ دوی غوازی چه دانلہ نور پچپلو
 وَ اللّٰهُ مُنۡتَزِعُ نُوۡرِهِۦ وَاَلۡكٰفِرُوۡنَ ۙ خولو مرکزی اوللہ د خیل رنہ
 سورۃ الصف ایۃ، ع: پورہ کونکے دے ہر خومرہ چه کافران بے بدگنہ
 پہ عاموانگریزی دانو کئے صحیح علم دین نشتہ او د دینی ژبے عربی ہم
 مہارت نشتہ او ددے نہ علاوہ د دوی دیورپ ہر یوم صنف سرہ
 عقیدتندی ہم دہ چه داد مغربی تہذیب اثر دے او د علماء دین نہ
 کرکہ دے، دا خلور خیزونہ دا سے دی، چه مستشرقین خیل فتنہ تہ پہ دے
 ہنہ ودہ ورکولے شی، مؤید د گولڈزیتر د مذاہب تفسیر یہ نوم کتاب
 او د ولیم میور د دلائل آف محمد، نوم کتاب پہ آزاد فکر دیرہ ہنہ مطالعہ
 کریدہ لیکن پہ مؤید ہر ہفہ اثر شو چه نوم مؤید اس بیان کہ و او دا
 خمونیز د یقین د مضبوطوالی یو باعث جو رہ شو، مؤید دراتلو کی ۹ مورہ
 پہ بارہ کئے د قرآن کریم یو خو ہفہ غیبی اعلانات بیا نوو چه نوم لاشو
 نہ وواونہ د ہفہ خہ اسباب او ذرائع وو

۱ قرآن کریم دا سے قسم اعلان پہ دے الفاظ کئے کہیدے: عَلِمَتِ
 الرَّؤۡفُ فِیۡ اٰدۡنِ الْاَرْضِ وَ هُمۡ مِّنۡۢ بَعۡلِ عَلَیۡہِمۡ سَیۡلٰتُۡنَ ۙ سورہ
 الروم آیۃ ع: رومیان د ایران پہ مقابلہ کئے د سے مغلوب شو چه د
 کسری فو کونوروی حکومت او د ہفہ مرکز دل سے تباہ کرو، چه د اے یو

خیل فلنگی، یا ست جور کرو، تاریخ ا بنو دل چه ددے خبرے خہ نبیہ
 ہونہ و، چه رومی حکومت بہ بیاراپا لشی او د کسریہ ہفہ لوے حکومت
 تہ بہ ماتے ورکوی، مگر قرآن یضع سینین، یعنی دلسوکالونہ کہہ مودہ
 مقرر کرے او ہر دفعہ ا شوہ دلسوکالونہ کہہ مودہ کئے رومیانو کسری
 تہ شکست ورکرو او دوست دشمن د قرآن دا غیبی اعلان پچپلو
 ستر پرورشتیا او کیلہونکے ا کید و او د تاریخ پہ بانو کئے محفوظ شو۔

۲ مسلمانان دیر کمزوری ووا او قدیش دیر زور آورو، با مخصوص
 د حدیبیہ پہ مقام سسنہ ہر کئے چه صحابہ کرام د دیر لہرے خایہ
 مدینے سورے تہ د عمرے پہ نیت راغلی وو قریشو د طاقت بہ نشتہ کئے
 ہغوی دمکے شریف او د عمرے نہ منع کول سرہ ددے چه داکار د عربو
 د منل شری قانون نہ ہم خلاف وو، مسلمانانو د صلح حدیبیہ ہغی
 کمزورے دفع ہوا منل پہ ہفہ کئے یو دادفعہ ہر و، چه داخل د مسلمانان
 عمرہ نہ کوی بلکہ آسنہ کال د بیاراشی او پہ دے حال کین سورہ فتح
 نازل شو، اِنَّا فَتَحَّا لَکَ فَتْحًا مُّبِیۡنًا ۙ (سورہ الفتح آیۃ ع) چه پہ دے
 کئے د دو فتنو پیشگوئی شوے و، یو د یہود و خیبر ازہ زمکہ د مسلمانان
 پہ قبضہ کئے را تلک او کھنوی لوے طاقت تہ ملنے ورکول، او دویم د
 قریشو بلکہ د عربو مجبوعی طاقت تہ ماتے ورکول او مرکز عرب مکہ
 مکرمہ فتح کول، دا دوا رہ فتح مسلمانانو صرف پہ د دو کالو کین حاصل
 کرے، ددے نہ معلومہ شوہ چه قرآن کریم د عالی الغیب کتاب دے

۳ قرآن حکیم دا سے وخت کئے د خلفاء راشدینو د خلافت پیشگوئی
 کرے چه د صحابہ کرام و زون تہ ہم خطرہ وک بلکہ یومسلمان ہم خان
 محفوظ نہ کترو لیکن د قرآن حکیم دا پیشگوئی درستہ ثابتہ شوہ او ہم
 ددے مطابق ہغوی د دھکے حکومت حاصل کرو د ہغوی دین

او اسلام هم سیاسی طاقت بیا مؤند او مضبوط شوا و اسلام په بقل جهان
 د خلفا و راشدینو په ذریعه خورشو، او د مسلمانانو نه د یو حکومت نه هم
 خدیو په پاتنه نشوه، د دے څلور وارو خبرو اعلان په څلور دے الفاظو
 کینه قرآن کریم وو، وَعَدَّ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
 لِيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ مِنْ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَلِيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ
 دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَى لَهُمْ وَلِيُبَدِّلَنَّهُمْ مِنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا ط (سوره نور
 آیه ۴۱) په نادوغه حالا تو کینه قرآن حکیم د اے نور د یرغیبی اعلانات
 دوخت نه لرو چه کړیدی او بیا رشتیا اخیستل مکره لهند والی په عرضی
 صرف هم دا مثالونه کافی گنرو.

۹- انجذابی اعجاز

د قرآن حکیم د جاز بیت دا اے یو خاص شان دے چه په هېڅ
 انسانی کلام کینه نشته:
 دا د جاز بیت یو دلیل دا دے، چه غیر عرب خلق د پردی ژبے د قرآن
 په ډیر تکلیف یا دوی یاد دے ساتی او د دے دورو نه او تکرارونه کوی،
 حالا نکه د دے کین د نبوی هېڅ فائده نشته. دا جاز بیت یواځے د قرآن
 کیدیشی، د بل هېڅ کتاب نه. ۱-
 (۲) دویم دا چه د دے په معنی نه پوهیدونکی خلق هر بیا بیا ټول
 د دے تلاوت کوی او زړه ته یو پورته کیږی نه دینه معلومه شوه چه
 انسانی روح د باره په قرآن کینه یو خاص جاز بیت مؤند د شی
 (۳) دریم دا چه د دے په مطلب نه پوهیدونکی خلق هر چه دا تلاوت
 کوی تو په هغه هم یو خاص اثر کیږی، او د دے تجربه شوه د هېڅ بیا
 پوهیدونکو خوا اثر خا هماغه کیږی، نو دا اے کشش چه په بل یو انسانی کتاب
 کینه هم نشته. د دے خبر دے دلیل نشی جوړید دے چه قرآن کلام الهی دے

۱- تالیفی اعجاز

د قرآن حکیم په تالیف کینه هم اعجازی شان موجود دے، ځکه چه
 انسان یو کتاب جوړه وی، نو د هغه یو څو مضامین، د فصل، بیا څو
 فصلونه د باب، بیا څو بابونه د کتاب په عنوان سمه یا دوی او
 بل لیکن د قرآن تالیف بالکل د انسانی تالیف نه جدا ونه شای
 لری، او سره د دے دومره معقول دے، چه ما ما را زوی رح فرمائی،
 چه د قرآنی ایتونو ربط هم یو مستقلة معجزه ده، په قرآن کینه په
 یو ځل اے احکام، واقعات انبیاء، امور آخرت، او صفات د باری تعالی
 بیا ښی، نو ظاهریین نابوهه خلق د اے ربطی گنری خو قرآن حکیم
 خپل مضامین د دوو مقصدونو د باره بیا کوی یو د د اے څیز ښودل چه
 انسان ته لرو چه د هغه علم نه وی، او دویم چه قرآن په دے عمل غواړی
 ځکه چه یو بهترینه نسخه معلومول څه کمال نه دے تر څو چه په هغه
 عمل نه وی شوه، نو قرآن دا دواړه غواړی، علم او عمل لیکن د هبل
 تر غیب د پار د قرآن حکیم نور مضامین هر بیا کوی چه هغه به د تاریخ
 منای شوی واقعات وی یا بخصوص د پیغمبرانو علیهم السلام او د هغوی د
 امتونو واقعات او یا به دا آخرت نتایج وی ځکه چه ښه عمل انسان
 هله کوی چه د هغه ښه نتیجه د هغه په دماغ کینه راشی او بد عمل پرینو
 په هله تیار کیږی، چه د هغه بد نتیجه په وړاند د وی، او یا به دا
 صفات د باری تعالی وی د دے مطلب به دا وی، چه انسان به ځان د عالم
 اکمل، قاهر مطلق، عادل، ذات په وړاند د ذمه دار گنری نو نتیجه تی
 دا وی چه د د اے ذات د حکمونو خلاف ورزی به نکوی، د تالیف دا
 حیرت انگیز نظام د دے دلیل دے چه قرآن کلام الهی دے

۱۱- اعتدالی اعجاز

انسان جذباً تو گوید دے دے ددہ ہر حرکت پہ جذباً تو بنا وی
 قہر پہ وخت و رحم او شفقت نہ خالی وی او درحم پہ وخت دے
 او غصہ نہ تن وی، پہ خو شمائی کینے بہ چووی ضم بہ ورسرہ پوتے نہ وی
 لیکن دالله شان جذباً تو نہ پاک دے، او قرآن دہنہ کلام دے
 پھنے کین غضب سرہ د مہر بانئی او مہر بانئی سرہ د قہر ذکر وی خوٹا یونہ
 جدا وی مثلاً د غضبہ خائے گنہگار ان وی او د مہر بانئی خائے
 فرمان برداران وی ہر مدعہ وجہ دہ چہ قرآن کینے دویزہ لوسرہ د زہ
 و رکولو اوزیری و رکولو سرہ دویزہ لو، جنت سرہ ددوخ او دورخ سرہ
 جنت ذکر پہ یو محائے کینے موجود وی او بے شمیرہ خایو کینے پہ یو آیت کینے
 مینہ، او قہر، دواہہ موجود وی مثلاً،

نَبِيِّ عِبَادِي أَنِّي أَنَا الْعَفْوَ الرَّحِيمُ ۝ حُصَا بندگان خبر کرہ چہ
 وَأَنَّ عَذَابِي هُوَ الْعَذَابُ الْأَلِيمُ ۝ خومعاف کوونکے او مہر بان
 سورۃ الحجراتہ ۵۴

دے دے جمع نہ مطلب دا چہ دقرآن سرچشمہ د جذباً تو گوید دے انسانہ
 نہ بلکہ د جذباً تو نہ پاک د حکمتونو د خزانے کلام دے، دہنہ د حکمت
 تقاضا دہ، چہ انسان کینے د محبت او خوف دواہہ حکم وی، کچرے خوف
 خدا نہ وی، نو بیابہ د خدائے پاک د فرمان برداری کارخانہ کلبہ او د
 شی، کچرے معمولی انسانی حکومت کینے د حاکم ویرہ نوی نو حکومت
 پاتے کیری دارنگ د محبت ضرورت حکم دے، چہ پہ عبادت کینے
 وی د محبوب حکم پہ اخلاص سرہ مینے شی او دہنہ د پارہ عجب د خا
 قربانئی و رکولو نہ ہم تیار وی، ہر کلمہ چہ پہ اللہ تعالیٰ کینے دا دواہہ
 جمع دی نو دہنہ کلام قرآن کینے د ہم د دواہہ خا مینا جمع وی، پہ نہ

خیزو نو کینے دا دواہہ جمع کیدل د نینت پہ حساب دیر کم دی،
 انسان دہ زموی یا د ظالم انسان نہ ویریزی مینہ نے ورسرہ نشہ
 مور سرہ دہنہ محبت شتہ لیکن ویرہ نے تر نشہ معلومہ فتوح
 بولے خالق کائنات کینے دا دواہہ جمع کیدے شی بلکہ دہنہ ذات دے
 دواہہ و مرکز دے، ثابتہ شہہ چہ قرآن حکم ہر دے ذات کلام

د ترغیب او ترہیب پہ بارہ کینے آیتونہ پیش کوم
 لَا تَقْظُوا مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ دَرَحْت نہ نا امیدی مکو
 يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ بَشِيكُ اللَّهِ تَوَلَّ كُنَا ہونہ معاف
 الْعَفْوَ الرَّحِيمُ سورۃ الزمر ایۃ ۵۷؛ کولے شی، پہ تحقیق ہنہ معاف
 کوونکے او مہر بان دے،

فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَّا أُخْفِيَ لَهُمْ مِنْ قُرَّةٍ ۝ ہینہ نفس نہ پوہیزی چہ ما کوم
 أَعْيُنٍ جَزَاءً لِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ (سورۃ ستر) ۝ ستر و یضولو والا نغنونہ دہنہ
 السجدة ایۃ ۷۷ ۝ ۷۸ ۝ ۷۹ ۝ ۸۰ ۝ ۸۱ ۝ ۸۲ ۝ ۸۳ ۝ ۸۴ ۝ ۸۵ ۝ ۸۶ ۝ ۸۷ ۝ ۸۸ ۝ ۸۹ ۝ ۹۰ ۝ ۹۱ ۝ ۹۲ ۝ ۹۳ ۝ ۹۴ ۝ ۹۵ ۝ ۹۶ ۝ ۹۷ ۝ ۹۸ ۝ ۹۹ ۝ ۱۰۰ ۝
 دکا، دویزہ لو پہ بارہ کینے ارشاد دے،

وَحَابٍ كُلِّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ ۝ مِنْ وَرَائِهِ نَكَامہ دے ہر ہنہ کس د چا چہ
 جَهَنَّمَ وَيُسْفَى مِنْ مَاءٍ صَدِيدٍ ۝ يَتَجَرَّعُهُ ۝ پہ خیل زور ویا پروا و اسلام
 وَلَا يَكَادُ يُسِيغُهُ ۝ وَيَأْتِيهِ الْمَوْتُ مِنْ كُلِّ ۝ سرہ نے ضد کولو دہنہ د رستو
 مَكَانٍ ۝ وَمَا هُوَ بِمَيِّتٌ ط ۝ وَمِنْ وَرَائِهِ ۝ جہنم دے، دہنہ د زور او پہ پتہ
 عَذَابٍ عَلِيمٌ ۝ سورۃ ابراہیم ایۃ ۷۷ ۝ ۷۸ ۝ ۷۹ ۝ ۸۰ ۝ ۸۱ ۝ ۸۲ ۝ ۸۳ ۝ ۸۴ ۝ ۸۵ ۝ ۸۶ ۝ ۸۷ ۝ ۸۸ ۝ ۸۹ ۝ ۹۰ ۝ ۹۱ ۝ ۹۲ ۝ ۹۳ ۝ ۹۴ ۝ ۹۵ ۝ ۹۶ ۝ ۹۷ ۝ ۹۸ ۝ ۹۹ ۝ ۱۰۰ ۝
 مگر تیزولے بہ نے نشی او د ہر طرف نہ پہ دہ دے دمرگ سختی وی خرموی
 بہ نہ او دے نہ پس بہ، سخت عذاب کینے کیری،

۱۲- ملکی اعجاز

دہولو ہولو انسان بادشاہ حکم ہر چلیزی او خلق تر ویریزی ہم

مگر دایوارہ محد و دوی، اوداسے ہچرے نشی کرے چہ زمکے یا
آسمان غوندے یوغت مخلوق تہ حکم درکری، لیکن قرآن طوفان
نوح علیہ السلام کینے زمکے او آسمان تہ داسے حکم و رکرو:-

يَا زُحَلْ اِبْلَعِيْ مَاءَكِ وَنِسْمَاءِ : اے زمکے خپلے اہے تیرے کرہ او اے
اَقْلَعِيْ : (سورہ ہود آیت ۸۷) : آسمانہ اہے بندے کر:-

اودا حکم کے جاری ہورکرو دد نیالوئے باد شاہان د خلق و خورشامدو
تقریرونہ او خبرے دے د پارہ کوی چہ ہعری چر تہ بغاوت ا نکری او حکم
تروا تخلی، لیکن دیو یورپی مصنف پہ قول قرآن نہ دامعلومیری،
چہ ددے مصنف چانہ نہ ویریری دے نہ معلومیری چہ قرآن د
خالق کلام دے :-

دریم فصل

د تفسیر و تاویل اود دے دوار و د متعلقاً تو بیان :
را د تفسیر و تاویل د لفظونو معنوی تحقیق :-

تفسیر پہ عربی لغت کینے د فسر نہ جو رہے چہ د ہعے معنی دیو خیز بنکارہ
بیا توں دی او پہ دے وجہ فارورہ، تہ ہم تفسیر و ویلے شی حکم چہ د
ہعے پہ لیدو بہ د اکثر د مریض حال بنکارہ شی تاویل پہ عربی لغت کینے
د اول نہ جو رہے چہ د ہعے معنی را اگر خیدال دی، د تاویل اصطلاحی
معنی ہمد غے د قرآن الفاظ تہ لو احتمال معنی کانو کینے یومعنی تہ
را اگر خول دی،

د تفسیر و تاویل پہ شرعی او اصطلاحی معنی کینے خرفواں دی
دا ابو عبیدہ قول دے چہ دوارہ یومعنی لری (۲) امام راغب فرمائی
چہ تفسیر عام لفظ دے د کلام الہی تشریح اود کلام انسانی تشریح دواں
تہ ویلے شی، مگر تاویل یوائے د کذب الہیہ تشریح تہ ہر ویلے شی :-

(۳) دامام ابو منصور ما نزدیک داری دے، چہ تفسیر دے تہ وائی چہ
د قرآن مراد یقینی طور متعین کرے شی، اونا ویل بہ دے تہ ویلے شی
چہ احتمال معنی کانو د قرآن کیں یوہ معنی غیر یقینی طور متعین کرشی، روح المعانی
جلد اول ص ۱۲۳، جلد دوم ص ۱۲۳، جلد سوم ص ۱۲۳، جلد چہم ص ۱۲۳
نشہ صرف د اصطلاح کانو اختلاف دے د متقدمینوا اصطلاح دادہ چہ
تفسیر و تاویل دوارہ پہ یومعنی کینے استعمالہ وی او د تفسیر پہ موقعہ لفظ
د تاویل استعمال وی، تفسیر ابن جریر دا طرز غورہ کرے دے ابو عبیدہ
دوارہ ہم معنی بولی د ہعہ پہ جو رواندے د غہ اصطلاح د متقدمینو د
اود متاخرینوا اصطلاح ہعہ دے کومہ چہ ابو منصور ما نزدیک بیان
کریدہ، چہ تفسیر ہعہ دے چہ نو یقینی دلیل نہ مراد الہی متعین کرے
شی او تاویل بہ ہعہ بلے شی چہ بہ احتمال معنی کانو کینے یومعنی پہ ظن او
جتہا متعین کرشی۔ دامام راغب فرق حقیقی نہ دے بلکہ د متعلق پہ
متباریوا اصطلاحی فرق دے، چہ د تاویل تغنی د کتب الہیہ تہ تشریح
سورہ دے او تفسیر عام دے :-

(۴) دارنک دا قول چہ روایہ د قرآن د معنی متعین کول، تفسیر اودوایہ
تعیین کول تاویل دے :-

(۵) یا کومہ معنی چہ د قرآن د عبارات نہ واضح معلومیری ہعہ تفسیر
کومہ چہ پہ اشارے د الفاظ سورہ معلومیری ہعہ تاویل دے :-

(۶) متاخرینوا اصطلاح کانے دی کونڈی د قد ماڈ پہ اصطلاح کینے
دوارو یومعنی دے چہ صاحب ناموس دا بنکارہ بیان کریدہ اود

متاخرینوا اصطلاح علامہ آلوسی پہ روح المعانی کینے بیان کریدہ :-
(۷) د تفسیر، تعریف، موضوع او غایہ (فرض)

علامہ آلوسی پہ روح المعانی کینے د علم تفسیر دا تعریف کرے دے، چہ

علم تفسیر ہفہ علم دے، چہ پہ ہفہ کینے دقران ذالفاظ طرز لفظ ہر معلومی دقران رومی محاطبو (صحابہ کرام و اعراب) تہ د
 دمفرداتو دقران مدلولات اومعانی مرادہ اود ہفہ افرادمی او تکریم ذولقران پہ وخت ددے علومو ضرورت نہ وو حکمہ دہغوی
 احوال اود بورومتعلقا تو بحث دی او پہ قول دصاحب ذمناهل العرفان زبہ ہر دادہ پہ دے کینے دہغوی طبعی مہارت و ووافطری ذوق تہ ہم
 رجلہ، اصلاً ددے مختصر تعریف دادے، چہ علم تفسیر قرآن سر دے لرلو نو حکمہ ہغوی ددے علومو دمقاصد و ماہرو، لیکن دغیر
 تری دہفہ تحقیق نوم دے، چہ دہفہ نہ مراد الہی متعین کیدے شیء ربوا و نزول قران ذرمانے نہ پس دنور و عربود پارہ دقران دپو
 دقدما و ذاصطلاح مطابق قران دتفسیر او تاویل یومعنی بنودے، پہ غرض ددے علومو مہارت ضروری اگنرے شو حکمہ چہ رستی
 سورہ فرقان کینے دی، **وَلَا يَأْتِيَنَّكَ بِمِثْلِ الْاِجْتِنَاكِ بِالْحَقِّ وَالْاِجْتِنَاكِ بِمِثْلِ نَفْسِ**
نَفْسِ رَا آيَةَ عَمَّ پہ بل خلتے کینے ارشاد دے، **وَمَا يَعْلَمُ تَا وَيَلَهُ** ددے شرط ضرورت پچھلہ دقران نہ ثابت دے:

اِنَّ اللّٰهَ رَا ل عَرَا آيَةَ عَمَّ) موضوع د علم تفسیر کلام دے روح المعانی لے علی قلبك لتكون من المنذرين (بلسان عربی مبین) او
 غایت او غرض د علم تفسیر دمراد الہی علم حاصلون بہ دے غرض دا قول دالله تعالی اِنَّا اَنْزَلْنٰهُ قُرْاٰنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُوْنَ
 چہ پہ اعتقاد او عمل کینے دہفہ تا بعداری اکرے سہی۔

د تفسیر او دمطالبو دقران دپوہ آداب او شرائط

روح المعانی، الاتقان، برهان، مناہل العرفان او پہ تور دکتا بونو کینے
 تفسیر کاہلیت او استعداد اود قران دپوہ دقاہلیت دپارہ
 شرطونہ ذکر دی موبزہ داسرکہ ددلالتوبہ ذکر کو:

عِلْمُ اللّٰغَةِ يَأْخِذُ اللّٰسَانَ

(عربی) مہارت دپیر ضروری دے۔ علم السنۃ

اودامہارت پہ دے علومو حاصلیری، دمفردات قران دمذلولات تو
 دموقوع استعمال تحقیق چہ داہہ پہ علم اللغہ سرہ کیری، دقران
 مفردانولسانی تغیرات اوتصرفات چہ داہہ علم الصرف والاشتقاق پہ
 ذریعہ حاصلیری، دمرکبا تو اود قران دجملود تغیرات او تصرفات
 حرکاتو اوعدا با تو دبدال چہ داہہ علم النحو سرہ معلومی، دقران کوۃ حکم شوے دے لیکن داوضاحت نشتہ چہ دنومخونو بقول
 الفاظو دانتخاب اود محیل استعمال دنگتو اود آسرا وچہ داہہ علم البلاغہ، خومرہ دے۔ دہرمونج وخت دکوم خلتے نہ شروع کیری

علم تفسیر ہفہ علم دے، چہ پہ ہفہ کینے دقران ذالفاظ طرز لفظ ہر معلومی دقران رومی محاطبو (صحابہ کرام و اعراب) تہ د
 دمفرداتو دقران مدلولات اومعانی مرادہ اود ہفہ افرادمی او تکریم ذولقران پہ وخت ددے علومو ضرورت نہ وو حکمہ دہغوی
 احوال اود بورومتعلقا تو بحث دی او پہ قول دصاحب ذمناهل العرفان زبہ ہر دادہ پہ دے کینے دہغوی طبعی مہارت و ووافطری ذوق تہ ہم
 رجلہ، اصلاً ددے مختصر تعریف دادے، چہ علم تفسیر قرآن سر دے لرلو نو حکمہ ہغوی ددے علومو دمقاصد و ماہرو، لیکن دغیر
 تری دہفہ تحقیق نوم دے، چہ دہفہ نہ مراد الہی متعین کیدے شیء ربوا و نزول قران ذرمانے نہ پس دنور و عربود پارہ دقران دپو
 دقدما و ذاصطلاح مطابق قران دتفسیر او تاویل یومعنی بنودے، پہ غرض ددے علومو مہارت ضروری اگنرے شو حکمہ چہ رستی
 سورہ فرقان کینے دی، **وَلَا يَأْتِيَنَّكَ بِمِثْلِ الْاِجْتِنَاكِ بِالْحَقِّ وَالْاِجْتِنَاكِ بِمِثْلِ نَفْسِ**
نَفْسِ رَا آيَةَ عَمَّ پہ بل خلتے کینے ارشاد دے، **وَمَا يَعْلَمُ تَا وَيَلَهُ** ددے شرط ضرورت پچھلہ دقران نہ ثابت دے:

اِنَّ اللّٰهَ رَا ل عَرَا آيَةَ عَمَّ) موضوع د علم تفسیر کلام دے روح المعانی لے علی قلبك لتكون من المنذرين (بلسان عربی مبین) او
 غایت او غرض د علم تفسیر دمراد الہی علم حاصلون بہ دے غرض دا قول دالله تعالی اِنَّا اَنْزَلْنٰهُ قُرْاٰنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُوْنَ
 چہ پہ اعتقاد او عمل کینے دہفہ تا بعداری اکرے سہی۔

د تفسیر او دمطالبو دقران دپوہ آداب او شرائط

روح المعانی، الاتقان، برهان، مناہل العرفان او پہ تور دکتا بونو کینے
 تفسیر کاہلیت او استعداد اود قران دپوہ دقاہلیت دپارہ
 شرطونہ ذکر دی موبزہ داسرکہ ددلالتوبہ ذکر کو:

عِلْمُ اللّٰغَةِ يَأْخِذُ اللّٰسَانَ

(عربی) مہارت دپیر ضروری دے۔ علم السنۃ

اودامہارت پہ دے علومو حاصلیری، دمفردات قران دمذلولات تو
 دموقوع استعمال تحقیق چہ داہہ پہ علم اللغہ سرہ کیری، دقران
 مفردانولسانی تغیرات اوتصرفات چہ داہہ علم الصرف والاشتقاق پہ
 ذریعہ حاصلیری، دمرکبا تو اود قران دجملود تغیرات او تصرفات
 حرکاتو اوعدا با تو دبدال چہ داہہ علم النحو سرہ معلومی، دقران کوۃ حکم شوے دے لیکن داوضاحت نشتہ چہ دنومخونو بقول
 الفاظو دانتخاب اود محیل استعمال دنگتو اود آسرا وچہ داہہ علم البلاغہ، خومرہ دے۔ دہرمونج وخت دکوم خلتے نہ شروع کیری

او کله ختمبیزی، بیا د هر منوخ د کتونو شمیر خومره دے د منوخ او
 ترکیبی خومره دی او څنکه دی د منوخ شرائط خومره دی، او کوم کوم
 دی دغه رنگ د زکوٰة حال دے چه زکوٰة په کوم کوم مال کښه دے او په کوم
 کښه نشته. د میاشت دے که د کال د مال په هر جنس کښه د دے د
 خومره دے، د زکوٰة شرطونه څه دی او د هغه مصارف کوم دی
 دے ټولو تشریح چه حقیقت کښه د قرآن تشریح دے بغیر د سنته نامکده
 د دغه حال د حج روغی او د نورو احکامو دے، څنکه چه مونږ
 د قرآنی الفاظو په مطلب د پوهیدو د پاره د هر بودوخت محتاج یو
 دغه رنگ د قرآن عملی شکل متعین کولو د پاره د حدیث او سنت
 محتاج یو، او دا خوینږ محتاجی د قرآن محتاجی نه د ځکه چه
 مونږ ته د قرآن نه د فائده اغستو د پاره قدرتی طور د دے
 امور و ضرورت دے، مونږ چه اوبونه فائده اغستل غواړو
 مونږ ته د کومې کښتو یا د و لے جوک و لو ضرورت وی، د دے
 دا مطلب هرگز نه دے، چه اوبه محتاج دی، یا کوه یا و لکه محتاج
 دے بلکه مونږه فائده اغستو د پاره د دے د وارو محتاج یو او په
 بے نیازه دی، همداغه وجه دے چه پخپله قرآن د خپل پوهه د پاره
 د حدیث او د سنت ضرورت بنود لے دے کوم چه د حضور علیه السلام
 قول او عمل بللے شی ارشاد دے،
 وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ ط (سوره جمعه آیه ۵) د حضور علیه
 السلام منصب داد دے چه هغه خلقوته د قرآن او د حکمت تعلیم ور
 کړی، دا د قرآن د مطالبو تعلیم بنائی، ځکه چه د قرآنی الفاظو ته
 ژو چه ذکر دے، بَيِّنَاتٌ لِّعِبَادٍ آيَاتِهِ، ځکه د عامے قاعدے له مخه
 کچرے یو استناد صرف د کتاب علمت و اوږدی نودانسی و بیله چه

د د کتاب تعلیم ور کړی و تدخو چه هغه د کتاب د مطالبو تعلیم
 نه وی ور کړی په بل ایت کښه دی :-
 لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ س (سوره النحل آیه ۱۰۶) د پاره چه ته
 واضح کړی، خلقوته هغه کتاب چه دوی د پاره نازل شوی دے
 علی هذا القیاس په دے باره کښه د پرا ایتونه موجود دی چه د هغه
 د قرآن پوهه په علم الحدیث باندے موقوفه ثابت شوی دے
علم الآثار د قرآنی معنوی پوهیدو د پاره د صحابه او تابعینو
 د آثارو علم ضروری دے صحابه خو برا راست
 د حضور علیه السلام شاگردان دی او تابعین په یو واسطه
 شاگردان دی، د دوی د قرآن پوهیدو رو شتو خلقونه زیات
 صحیح دے، امام شافعی رحمه الله تعالی په الرساله کښه بیکي چه
 اجْتَهَادُهُمْ فَوْقَ اجْتِهَادِنَا، چه د صحابه کرامو رض اجتهاد خوینږ
 د اجتهاد نه د پیر غوره دے، د صحابه کرامو په باره کښه د قرآن
 کریم ارشاد دے،
 رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ ط (بینه آیه ۵) الله تعالی د هغوی
 نه راضی او دوی د الله تعالی نه راضی دی
 د رضائے الهی دا آسمانی سند دومره اوجت (اعلی) دے چه دے
 سره دا احتمال نه پاتے کیدی چه مجبوری حیثیت سره به دوی نفسیر
 غلط شی او د امت د پاره به د گمراهی سبب جوړ شی، ځکه چه د رضائے
 الهی نه پس د دے قسمه احتمالاً تو گنجائش نه پاتے کیدی، دے نه علاوه
 د علم الآثار نه د صحابه رض او تابعینو د آثارو علم را تلے شی او
 مفسر قرآن د داسے تفسیر کولو نه محفوظ پاتے شو چه د دے ټولو خلاف
 دی او د تحریف قرآن غوندے د یو غلط جوړ شوی په

چہ پہ ہفتے ہاندے قرآن کینے دے دوزخ و عید را غلے دے
 وَمَنْ يَشَاقِقِ الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدَىٰ وَيَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيلِ الْمُؤْمِنِينَ ۚ اُو دَمُومِنَانُونَه پَه خِلَاف لَارْمِي
 تُوْلَه مَا تُوْلِي وَتَصْلِيَه جَهَنَّمَط وَسَاءَتْ نَوْمُونِنَبَه هَعْنِي دَهغُوِي د
 مَهِيْرَاط رَسُوْرَه النَّسَاءُ آيَه عَهَا ۚ حَوْجِنَه پَه لَار تَلُوْتَه پَرِيْزُوْاو
 جَهَنَّم كِنَه بَه تُوْرَا تُوْمُوْو چَه هَعْم دِيْر خَرَاب خَا تُو دَه، دَدَه آيَت
 نَه مَعْلُوْمَه شُوْرَه چَه خُتْكَه مَخَالَفَت دَرَسُوْل عَلِيَه السَّلَام جُرْم دَه دَغَه
 رَنَك دَصِيْحَابَه كَرَامُو مَخَالَفَت هَم جُرْم دَه، خُتْكَه چَه دَنَزُوْل قُرْآن
 مُوْمِنَان هَم دَغَه دِي، لَه دَه وَجَه دَايَسَه تَفْسِيْر چَه دَصْحَاب كَرَامُو د
 مَجْمُوْعِي رَا تُو نَه خِلَاف دِي هَم تَخْرِيْف اَوْ جُرْم دَه، چَه دَهغَه سَزَا
 دوزخ دے ۛ

۴- علم القواعد و اصول استنباط ۛ

دَمَفْسِيْر دَپَارَه دَعَرَبِي زَبَان دَهغَه تُوَانِيْنُو عَلِم هَم ضَرُوْرِي دَه
 چَه پَه هَعْم دَجْمَل، مَفْصَل، عَام، خَاص، مَطْلُق، مَقْيَد، اَمْر
 نَهِي وَغِيْرَه حَقِيْقَتُوْنَه اَوْ مَقْتَضِيَات مَعْلُوْمَه كِرَه شِي چَه دَتَفْسِيْر
 كُوْلُو پَه وَخْتَل اَحْكَامُو اَوْ نِيْجُوْر اَوْ سَلْزَكِنَه غَلْطِي اُنْكَرِي، دَا قُوَاعِد
 دَا اَصُوْل فِطْهِي دَعَلِم نَه مَعْلُوْمِيْرِي۔ دَا دَعَرَبِي تُوْرَه پُوْوْوْر عِلْم دَه
 چَه خَاص اَهْل عِلْم تُوْرَه پِيْزْنِي اَوْ دِيْنَه اَهْل اسْتِنْبَاط وِيْلَه شِي دُوِي
 پَه دَه قَاعِد وَكِنَه مَاهِرُوِي، اُو دَدَه پَه زُوْرَه اَحْكَامُو دَا سَخْرَاج
 جُوْكَه وِي قُرْآن كِنَه دَدَه خَاص طَبَق دَكُر دَه ۛ

وَإِذَا جَاءَهُمْ أَمْرٌ مِنَ الْأَمْنِ أَوِ الْخَوْفِ يَخَفُوا ۚ وَإِنَّ رَبَّكُمُ اللَّهُ يُدْعِي إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ ۚ وَلَوْ كَرِهَ الْغَافِلُونَ ۚ
 اَدَا عَزَابَه وَاكُوْر دُوْرَه اِلَى الرَّسُوْل رَا لِي حَادِثَه پِيْسِنَه شِي تُوْو كِچَرَه هَعْم
 اُوْلِي الْأَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ ۚ اَللّهُ اُو دَرَسُوْل عَلِيَه السَّلَام تَه حَوَالَه

مِنْهُمْ ۚ سُوْرَه النَّسَاءُ آيَه عَشْر ۚ كِرِي تُو دَا اسْتِنْبَاط خَا وِنْدَا تُوْبَه دَهغَه حَقِيْقَت
 پِيْزْنَدَا لَه وِسَه ۛ
 شَرِي اَحْكَام كِچَرَه اُو اَمْرُوِي تُو اَمْرُوِي اُو دَا مَن خِيْز دَه اُو كِچَرَه مَهِيَات وِي
 تُوْنَهِي دَه اُو دَخُوْف خِيْز دَه، خَه مَعَامَلَه كِنَه دَا تَحْقِيْق كُوْل چَه مَاهُوْر
 دَه كَه مَنَهِي تُو دَدَه بَدَا مَطْلَب وِي چَه دَا مَن كِنَه دَا خِل دَه كَه
 خُوْف كِچَرَه اُو دَا اَللّهُ اُو دَهغَه دَرَسُوْل صَلِي اَللّهُ عَلِيَه وَا سَلَم رَا كِتَاب اَللّهُ
 اُو حَدِيْث طَرَف تَارَا وِيْل كِجَار دِي، دَه دَه پَارَه چَه اَجْتِهَاد كُو نَكِي
 دَكِتَاب اَللّهُ اُو سُنَّت مَنصُوْصَا تُو سُوْرَه دَدَه مَعَامَلَه مَوَازِنَه اُنْكَرِي اُو
 دَهغَه حَكْم تُوْرَا اُو بَاسِي دَدَه دَه پَارَه دَعَرَبِي پَه عَامَه تُوْبَه دَه پُوْهِيْدَن
 حَلَاوَه دَعَرَبِي تُوْبَه دَخُصُوْصُو قُوَاعِد وَا مَعْرِفَت رِيْزْنَدَا لَه هَم ضَرُوْرِي
 دِي چَه پَه هَعْم دَقُرْآن دَصَحِيْح قَانُوْنِي اِنْدَا نَه فِكْر دَارُو مَدَار دَه
 اُو دَا اَصُوْل فِطْهِي دَعَلِم نَه دَدَه قَانُوْنِي قُوَاعِد وَا پِيْزْنَدَا لَه حَاصِلِيْزِي

۵- علم قواعد الالهيات

دَمَفْسِيْر فَرَض دِي چَه هَعْم تَه دَا ذَاتِ اَلِهِي سَه كَه تُوْرُو جَا سُوْرَا وَا جَا تُوْرُو
 عِلْم حَاصِل وِي، اُو هَعْم پَه دَه پُوْهِيْرِي چَه اَللّهُ تَعَالَى يُو دَا يَسَه هَسْتِي
 دَه چَه دَجْسَمِيْت، طَرَف اَوْ مَكَان اَوْ زَمَان نَدَا مُنْزَرَه اُو پَاك دَه اُو د
 دَه قِيْد وَا تُوْبَه بِالْكَل بَهْر دَه، هَعْم دَا يَسَه ذَاتِي كَمَالًا تُو سُوْرَه مَوْصُوْف
 دَه چَه لَا مَحْدُو دَدِي دَا دَه دَه پَارَه چَه دَهغَه آيَتُو تُوْبَه تَفْسِيْر كِنَه رِيْج
 اُنْخُوْرِي كُوْم چَه اَلِهِيَا تُو اُو دَا اَللّهُ ذَات اَوْ صِفَاتُو سُوْرَه مَنَعْلَق وِي، اُو بِيَا دَه
 اُمُوْرُو دَه پَارَه دَعَلِم اَلْعَقَائِد اُو عِلْم اَلْكَلام ضَرُوْرَت دَه، چَه دَا اَلِهِيَا تُو
 پَه مَسْئُوْلُو كِنَه دَكُر اَهْلِي نَه مَحْفُوْظ پَاتَه شِي ۛ

إِنَّ اللَّهَ شَهِيدٌ كَيْدِهِ شَيْءٌ ۚ وَجَا پَه زُوْرَه كِنَه دَا شُبَه وِي چَه د تَفْسِيْر
 قُرْآن دَه پَارَه پَه كُوْمَر عِلْمُو مَوَكِنَه دَه مَهَارَت شَرَط اِيْخُوْمَه

شوے دے نو ہفغہ علوم خود نزول قرآن پہ زمانہ کہتے نہ ووبلکہ دہفغہ تہ
 تداوین شو لکہ علم الصرف، علم النحو، لغت، بلاغہ علم الحدیث والاثر
 علم العقائد او علم الکلام او اصول فقہ۔ اُس ددے ضرورت ولے پیدا
 شو او کہ ددے ضرورت وی نوذول قرآن دینی صحابہ کرام او تابعین تو تفسیر
 بیاختگہ ووجواب دادے چہ د علم وجود او دہفغہ تداوین کہتے فوق دے دا
 بقول علوم مذکورہ، د نزول قرآن بلکہ دہفغہ نہ ہم ویراندے موجود و
 عربی ژے سہہ دا گندہلی وواو پہ عربی خبر و اترو کہتے بہ استعمال لیدل میں
 ددے علوم تداوین او تصنیف نہ ووشوے ہے خو فاعل مرفوع و نیل
 مفعول منصوب و نیل، عام، خاص، مطلق او مفید دغہ رنگب د صرف
 او نحو تغیرات، دا استعمال بلاغتی موقع دا بقول د نزول قرآن پہ
 وخت کہتے موجود و او عربو بہ استعمال قول صرف د تصنیف او تداوین
 پہ سانچہ کہتے پس واچولے شو۔ علم الحدیث او علم الآثار د قرآن د تشریح
 پہ حیث قرآن سہہ سرہ وجود تہ رافل خو صرف تصنیف او تداوین تے
 رستوا شو نو دا شبہ حکمہ بے حایہ دہ۔

۶۔ علم الموهبة

دقرآن دپوہے او دتفسیر د مہارت د پارہ علم
 و ہبی او دشاہ ولی اللہ رحمہ اللہ بہ قول علم لدنی
 ضروری دے، چہ د نور ایمان او تقوی نہ پیدا کیزی، دقرآن ارشاد دے
 لَا يُمْسِكُهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ ○ (سورۃ الواقعة آیہ عشر) دقرآن ظاہری الفاظ
 او نقوشوتہ صرف پاک لاس لگولے شی، یعنی دکوم، کس چہ طہارت او
 اودس نہ وی، نو ہفغہ ظاہری قرآن تہ لاس نشی لگولے دغہ رنگ چہ د
 چا طہارت باطنی او قلبی نہ وی، نو ہفغہ دقرآن باطن او دہفغہ معانی
 نشی موندے۔ دا طہارت باطنی او قلبی نور پہ طاعت الہی او تقوی سرہ
 پیدا کیزی، چنانچہ امام سیوطی رو پہ اتقان جلد ۷ ص ۱۸۱ کہتے دامام

ذکرشی د البرہان فی علوم القرآن نہ نقل کویدی،

إِعْلَامَاتُهُ لَا يَحْصِلُ لِنَاظِرِ فَهْمٍ مَعَانِي: دقرآن معانی او اسرار داسے کس
 القرآن وَلَا يَطْهَرُ اسْتِرَافًا لِمَنْ فِي قَلْبِهِ
 بَدْعَةٌ أَوْ كِبْرًا أَوْ هَوًى أَوْ حُبًّا لِلدُّنْيَا
 أَوْ مَحْرَبَةً عَلَى ذَنْبٍ أَوْ غَيْرًا مَلْحَقًا بِالْإِيمَانِ
 أَوْ ضَعِيفُ التَّحْقِيقِ أَوْ يَعْتَمِدُ عَلَى
 مُفَسِّرٍ لَيْسَ عِنْدَهُ عِلْمٌ أَوْ رَاجِعًا إِلَى
 مَعْقُولِهِ وَهَذَا هِيَ كُلُّهَا حُجُبٌ وَمَوَالِجٌ
 بَعْضُهَا أَكْبَرُ مِنْ بَعْضٍ وَهَذَا مَعْنَى
 قَوْلِهِ تَعَالَى سَأَصْرَفُ عَنْ آيَاتِي
 الَّذِينَ يَتَكَبَّرُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ
 الْحَقِّ، قَالَ سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ
 يَقُولُ أَنْزَعُ عَنْهُمْ فَهْمَ الْقُرْآنِ
 أَخْرَجَهُ ابْنُ أَبِي حَاتِمٍ قَالَ
 سُفْيَانُ الشُّورَى لَا يَجْمَعُ فِيهِمْ
 الْقُرْآنَ وَالْإِسْتِعَالَ بِالْحُكْمِ
 فِي قَلْبِ مُؤْمِنٍ ط

پوہے نوراً باختم سفیان ثوری فرمائی چہ حکام پرستی او دقرآن
 پوہے دوا بہ د مؤمن پہ زہہ کہتے شی جمع کیدے۔
 دے نہ معلومہ شوہ چہ دقرآن دپوہے دپارہ زہہ درنہ ضرورت
 دے، چہ خوک دے نہ محرومی نو ہفغہ بہ دقرآن دپوہے نہ ہم محروم
 دی او دارنہ دہفغہ امور نہ پیدا کیزی کومر چہ پور تہ عبادت کہتے ذکر
 دی او داللہ تعالی نہ دنیض حاصل وود پارہ شرط دی ددے نوم

”عِلْمُ الْمَوْهَبَةِ“ دے چہ پہ دے دَقْرَانِ دَرَوَازَةِ پِرَانْتِے شِیْءِ

پہ حدیث شریف کہتے دی چہ چا پچھلہ رائے دَقْرَانِ صَحیحِ تفسیر
 هُمْ اَكْرَمُ رُتُوبًا هَمْدَهُ فَهَلْ اَكْرَمُ رَابِدًا وَاوَدَ تَرْمِذِي، نَسَائِي (د
 ابوداؤد پہ یوبل روایت کہتے دی، فَلْيَتَّبِعُوا مَتَعَدًا اَوْ مِنَ النَّارِ يَعْنِي پچھلہ
 رائے تفسیر کوونیکے ددوزخ مستحق دے پہ دے وجہ بتول علماء پہ دے
 متفق دی چہ تفسیر بالرأے یوبدکار دے

د تفسیر بالرأے بتحقیق

د تفسیر بالرأے نہ دامعنی قطعاً
 مُرَادُ نَهْ دَهْ چہ دَقْرَانِ پہ تفسیر
 دہندورائے او فکر استعمال نشی، حُكْمُ چہ دے نہ خوبیر تفسیر
 کیدے نشی او پچھلہ قُرْآنِ پہ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ چہ خلق د
 قُرْآنِ کہتے فکر کوی او پہ أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنِ چہ دا خلق
 پہ قُرْآنِ کہتے ولے غور نکوی) قسم الفاظوسرہ پہ قُرْآنِ کہتے د فکر او
 تذکر کوونیز غیب ور کہتے دے پہ دے وجہ رائے او فکر خہ بد نہ دے
 بلکہ د تفسیر بالرأے مطلب دادے،

را، چہ پچھلہ رومی قائمہ کہتے رائے بنیاد جو رکری او تک آن دے
 رائے نہ ذرا آکر ولو کو شنش کوی پہ دے صورت کہتے رائے اصل شرہ
 او قُرْآنِ تابع شو، چہ موضوع پہ سب کول دی او بددی او ددوزخ
 باعث دی، پہ دے صورت کہتے تفسیر بالرأے کہتے داسپ، سیبیت
 د پارادہ سیاق سیاق او د عربی قواعد و مطابق درائے پہ استعمال دے
 تفسیر کول چہ د قُرْآنِ او د اسلام د بنیادی مقاصد ونہ خلاف نہ
 وی ہغہ محمود“ دے مذموم نہ دے او دے تہ تفسیر بالرأے ہم
 نشی ویٹیلے، بیا ہر کہ دے نہ خوک تفسیر بالرأے اوائی نو د گتہ
 بِالْقَلَمِ“ کہتے استعمال شوے ”پ“ پشان رائے بہ صرف یو آلہ د تفسیر

د تفسیری عمل مجتہد اور مرجع بہ ندوی،

دویم صورت دادے، چہ پہ قرآنی تفسیر کہتے د عمل او نقل
 دود جہدا دائرے دی، د قرآن د مفردا تو معنی متعین کول اسباب
 نزول، ناسخ، بیان د جملاتو او مختلف قرائتوںہ، دا بتول داسے خیزو
 پہ چہ صرف پہ نقل معلومی ری رائے پہ دے کہتے نشی چلیدے۔ لہذا
 پہ دے امور و کتب د رائے د دخل تفسیر بالرأے وی، چہ ہغہ بد دے
 باقی پچھلہ رائے ذالیت جیرو معنی یومعنی متعین کول یا د ہغہ نہ د
 حکم استنباط د قواعد و استنباط مطابق یا د قرآنی حکم د حکمت
 او سراز وغیرہ استخراج دا بتول تفسیر بالرأے کہتے داخل نہ دے،
 حُكْمُ چہ دا بتول امور د عقل او درائے دائرے سرہ تپلی دی نہ
 چہ دنقل او درایت سرہ رالاتقان جلد ۲ ص ۱۰۱ و ص ۱۰۲ نو د
 تفسیر بالرأے بہ دامطلب وی، چہ رائے د نقل پہ دائرہ کہتے مدخلت
 اگری، او د نقل اور روایت پہ موقعہ نقل اور روایت پہ جائے پہ راجح
 سرہ تفسیر اگری، نو دا حد نہ تجاوز دے،

د شبہی ازالہ، د صوفیہ و اباطنیہ و د تفسیر پہ منہج کہتے فرق
 د اسلام صوفیہ و ہم د قرآن تفسیر و نہ کوی وی، او باطنیہ ملاحظہ
 ہم لیکن اول تہ تحریف او تفسیر بالرأے نشی ویٹیلے او دویم قسم پہ
 تحریف کہتے شامل دے، ددے فرق دادے، چہ صوفیہ کرام د قُرْآنِ
 ظاہری معنی مینی او د ہغہ سرہ د مناسبرا و مہائلو خیزو نو ذکر کوی
 چہ د ذہن د پرواز دائرہ وسیع وی، او دہنہ مناسب خیزو نہ د اسلامی
 مسلماً تو نہ خلاف نہ وی، ددے نہ د اسلامیاتو انکار نہ لازمی
 مگر باطنیہ ظاہری معنی نہ مینی او د خپلے خوبنے دغہ باطنی معنی
 اصل مواد د اللہ گنری، لکہ حُكْمُ چہ دا فرق روح المعانی بلکہ تفتازانی

ہم بیان کریدے، علامہ اوسمی فرمائی

وَأَمَّا كَلَامُ الصُّوفِيَّةِ فِي الْقُرْآنِ فَهُوَ
 مِنْ بَابِ الْإِشَارَاتِ تَسْكِنُفَ عَلَى
 أَرْبَابِ السُّلُوكِ وَيُمْكِنُ التَّطْيِيقُ
 بَيْنَهَا وَبَيْنَ الظَّوَاهِرِ الْمُرَادَةِ وَ
 ذَلِكَ مِنْ كَمَالِ الْإِيمَانِ بِمَحْضِ
 الْعِرْفَانِ لَا أَنَّهُمْ اعْتَقَدُوا أَنَّ
 الظَّاهِرَ غَيْرُ مُرَادٍ أَصْلًا وَأَمَّا الْمُرَادُ
 الْبَاطِنُ فَقَطْرٌ أَوْ ذَلِكَ اعْتِقَادٌ
 الْبَاطِنِيَّةِ الْمَلَاحِدَةِ تَوْسَلُوا بِهِ
 إِلَى نَفْيِ الشَّرِيعَةِ بِالْكَلْبِيَّةِ وَحَاشَا
 سَادَاتِنَا مِنْ ذَلِكَ وَقَدْ حَضَرُوا عَلَى
 التَّفْسِيرِ الظَّاهِرِ وَقَالُوا الْأَبْدُ مِنْهُ
 أَوْلَا إِذْ لَا يُطْمَعُ فِي الْوُصُولِ إِلَى
 الْبَاطِنِ قَبْلَ أَحْكَامِ الظَّاهِرِ وَمَنْ
 إِذْ عَلَى فَهْمِ آسْرَارِ الْقُرْآنِ قَبْلَ أَحْكَامِ
 الظَّاهِرِ فَهُوَ كَمَنْ إِذْ عَلَى الْبُلُوغِ إِلَى
 صَدْرِ الْبَيْتِ قَبْلَ أَنْ يُجَاوِزَ الْبَابَ
 (روینوالی) نہ دریا نڈلغیرد قرآن رازونہ حاصلون غواہی نوہغہ داسے دے
 لکہ دکوم، صیغ نہ لغیرد رواسے در سید لو دعوی کوی۔

د علامہ اوسمی ددے بیان نہ معلومیزی، چہ د صوفیہ کو پہ تفسیر کینے د
 خوا مؤرد لجاظوی، چہ ہغہ د باطنی تفسیر نہ جگا کوی،
 را د اللہ مراد صرف ظاہری تفسیر دے نہ چہ باطنی اشارات (۴) صرف پہ

ظاہری تفسیر کینے د مہارت پہ وجہ باطنی اشارات توتہ ساسائی کید یثی
 (۳) باطنی اشارات ظاہری تفسیر سہ مطابق کیدل ضروری دی (۴)
 د معرفت الہی پہ نتیجہ کینے د باطنی اشارات تو مطلب، د مناسبو خیر و ذواکشان
 دے، نہ چہ الحداد و خواہش نفسانی پہ نتیجہ کینے۔ د حدیث پہ دے
 الفاظ: لِكُلِّ آيَةٍ ظَهْرٌ وَبَطْنٌ وَكُلٌّ حَيْثُ مَطْلَعٌ. کینے د ظاہر نہ مراد
 ظاہری معنی دے اود باطن نہ آئینہ مراد دی (روح المعانی جلد ۱ ص ۴۷)
 د صوفیہ و اوباطنیہ و پہ معنو کینے د بیلٹون پہ عرض مؤربن یومثال پیش
 کو وجہ د بیلٹون بینہ بنکارہ شی، حدیث شریف کینے دی: إِنَّ الْمَلِكَةَ
 لَا تَدْخُلُ بَيْتًا فِيهِ كَلْبٌ وَ صُورَةٌ: یعنی پہ کوم کور کینے چہ سپے یا تصویر ی
 نو پہ ہغ کینے د رحمت فرشتے نہ داخلیری، دا حو ظاہری معنی شوہ اس
 کچرے، خوگ دا معنی پہ چہل خاگے ہر دل سے داخلی اوبل یومناسب مطلب
 لے دا ہم داخلی: ..... چہ دکور نہ مطلب ذرہ
 اود سپی نہ مطلب د ذرندگانو خوگور نہ دی اوتصویر نہ مطلب محبت دنیا
 دے نوچہ پہ کوم ذرہ کینے محبت د دنیا اود سپی پشان اخلاق وی،
 نوہغے کینے ملکی نور نہ داخلیری، اوسہ ددے حدیث د ظاہری الفاظ
 پہ جو رہے ضرورتہ سپے اود سناہ والہ خیز تصویر پہ کور کینے حرام گنوی
 دامثال د صوفیہ و د باطنی تفسیر دے، لیکن کچرے اس خوگ ددے دا
 مطلب بیان کوی، چہ دے نہ ظاہری کور ظاہری سپے اوظاہری تصویری
 مراد نہ دے اونہ ہغہ پہ شریعت کینے منع دے، بلکہ ددے مطلب پہ حدیث
 کینے د سپو خوگور نہ دی، اود تصویر نہ مطلب یواغے محبت د دنیا دے نو دے نہ
 بہ مؤربن ہغہ باطنی تفسیر رالو کوم چہ الحداد و تحریف دے، دغہ رنگ
 پہ سورت بقرہ کینے د بنی اسرائیلو پہ سلسلہ کینے دا غل دی، إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ
 أَنْ تَذْبَحُوا بَقْرَةً: سورۃ بقرہ آیت ۱۰۷ د بنی اسرائیلو دیکو

مقتول سہی د قاتل معلوم نہ ہو د پارہ دوی تہ حکم اُترچہ غواذ کبریٰ
 اویا د ہنہ یوجز مقتول سرہ اُ مبنی نو مقتول بہ ژوند ہ شی او خیل
 قاتل بہ اُ بنائی، اُس د دے ایت داسے تفسیر کول چہ د بقرة تہ غوا یا
 غوے تہ دے مَراد بلکہ نفس بہیمیہ ترمُراد دے بنکارہ مطلب ہرے دا
 وی، چہ خیل نفس بہیمیہ د عبادت او ذریاضت پہ چارہ ذبح کبریٰ
 یعنی مرے کبریٰ ہر گلہ چہ نسا سو پہ عبادت اور یا ضت سرہ د نفس سہی
 ختمہ شی نذر و حانی ژوند بہ نصیب شی، او اصل قاتل یعنی خواہشات
 نفسانی بہ پہ گو تہ کبری، د مطلب د اچہ د خواہشات نو مغلوب انسان
 مرے دے، د غوا/ غوی تہ مطلب ہنہ نفس بہیمیہ دے، ا کوم چہ د
 خواہشات نو مرکز دے، د دے ذبح کول پہ ریاضت او عبادت سرہ د دہ
 خواہشات مغلوب کول دی، چہ ہنہ قاتل بولی، د ژوندی کید و مطلب
 جسمانی نہ، بلکہ روحانی ژوند مراد دے، (مترجم)

د تفسیر کول چہ غوا/ غوی تہ دے ذبح شوے او نہ خولے
 مقتول بیبا ژوند ہ شہر او خیل قاتل تہ اُ بنودلو، نو دا تفسیر بالرا
 دے چہ چوہب الحاد او زندا یقیت دے،

کہ اصل واقعہ او د ایت ظاہری معنی پہ خیل حائے صحیح اگری اویا
 د غے باطنی تفسیر اگری نوخہ بدیت تہ نشتنہ لکہ خنگہ چہ قاضی
 بیضاوی پہ خیل تفسیر کینہ دغہ ذکر شوے اشارے د معرفت الہی د
 نکتو پہ درجہ کینہ نقل کبری دی:-

د تفسیر بالرائے قسمونہ امام سلو طنی رح پہ اتقان کینے د ابن
 النقیب رح نہ نقل کر تہ دی:-

مَا تَحْصِلُ فِي مَعْنَى حَدِيثِ التَّفْسِيرِ: بِه شَرِيْعَت كَيْفَ دَمَع شَوِي تَفْسِيرِنَجَه
 بِالرَّأْيِ حَسَنَةً اَنْوَالِ اَحَدًا هَا: صُوَر تُو تَه دِي

د تفسیر د پارہ د ضروری علومو
 حاصلونہ بغیر تفسیر کول :-
 ۱۷) د صفات باری تعالیٰ یاد مَقْطَعًا تُو
 یاد متشابہات تُو تفسیر کول چہ د ہنہ
 علم اللہ سرہ خاص دے (۱۳) د خیل
 غلطے قائلہ کہے شوے رائے مضبوط
 د پارہ داسے تفسیر کول چہ ہنہ دے
 خیلے غلطے رائے تابع کبری، او ہر دے
 تہ کے دیماردا کا بزی، غلور د اچہ
 بغیر دلیلہ دعویہ اگری چہ ہم دا
 مطلب یقیناً د اللہ تعالیٰ دے، پنجم
 د اچہ د قرآن تفسیر پہ خیلہ خوبنہ

التَّفْسِيرُ مِنْ غَيْرِ حُصُولِ الْعُلُومِ
 الَّتِي يُجُوزُ مَعَهَا التَّفْسِيرُ وَالثَّانِي
 تَفْسِيرُ الْمُتَشَابِهَةِ الَّتِي لَا يَلْبَسُ
 إِلَّا اللَّهُ وَالثَّلَاثُ التَّفْسِيرُ الْمَقْرُونُ
 لِلْمَذْهَبِ الْفَاسِدِ بَأَن يَجْعَلَ
 الْمَذْهَبُ أَصْلًا وَالتَّفْسِيرُ تَابِعًا
 فَيُرَدُّ إِلَيْهِ بِأَيِّ طَرِيقٍ أَمَكَّنَ
 وَأَنَّ كَانُ ضَعِيفًا الرَّابِعُ أَنَّ
 مَرَادَ اللَّهِ كَذَا بِالتَّقْطِيعِ مِنْ غَيْرِ
 دَلِيلٍ، الْخَامِسُ التَّفْسِيرُ
 بِالِاسْتِحْسَانِ وَهَوَى الرَّائِي

جلد ۱۳ ص ۱۳

او خواہش اگری:-

د ابول صور تُو تہ تفسیر بالرائے کین دا خل دی اپہ کوموچہ د
 دوزخ د سزا وعید را غلے دے، د توی رنگ پہ تفسیر و لؤ کینہ بہ ویر
 کم دا بھوی، چہ پہ دے پنحو صورتو لؤ کینہ بہ پہ خہ طریقہ داخل نہ
 وی، العیاذ باللہ:-

اقسام تفسیر:- ابن عباس رضی اللہ د تفسیر خلو ر قسمہ بنودلی دی

د اچہ صرف د عربی ژبے پہ خاص مہارت او د
 ہنہ پہ قواعد و پیژند و معلومیدے شی (۱۴) ہنہ اعتقادی او عملی بنکارہ

احکام چہ د تراوی الفاظو بہ آوری د سرہ معلومیدے شی، لکہ چہ
 فَأَعْلَمُ أَنَّكَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ سُوْرَه مَهْدَايَةٌ ع: ہونہ شہ چہ بغیر د اللہ بل معبود نشتنہ
 أَنْبِيَا الصَّلَاةَ وَالزَّكَاةَ وَالْبَقْرَةَ آيَةٌ ع: نوح قَامُوْى اَوْ زَكَاةَ وَرَكُوْى

چہ داد عربو عوام ہم معلومونے شی اودے د پاره د عربی دباریکو ضرورت نہ وی اونہ پہ دے بانڈے دنہ پوھید و خہ عذر قبول دے، (۲۳) چہ صرف مجتہدین علماء پر پوھیزی او عموماً دے تہ تاویل و تیلے شی مثلاً د فقہی احکاموا استنباط بیان د مجمل تخصیص د عام او تقید د مطلق حقیقت لغویہ بانڈے حقیقت شرعیہ تہ ترجیح ورکول او حقیقت عرفیہ تہ پہ حقیقت لغویہ بانڈے ترجیح ورکول خوھلہ چہ پہ خلافے دلیل قائم نہ وی، لکہ وصل علیہم ط ان صلواتکے سکن لهن: چہ دلیل پہ معنی لغوی ستہ نو معنی عرفی بہ ترمطلب نشی اغتہ :-

(۲۴) غلور مرہغہ چہ د هغه علم الله سرہ خاص دے، لکہ دمتشابہاتو د وخت د قیامت او دروح وغیرہ علم رالاتقان جلد ۱ ص ۱۱۷) وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ كَيْتَمَدَّ كُورَهٗ آسَانِي نَه مَطْلَبِ دویم قسم دے لفظ د ذکر دے قرینہ دہ چہ یولخے هغه قرآنی مضامین آسان کرے شوی دی چہ وعظ او نصیحت سرہ تروون لوی او هغه هم دغه دویم قسم دی امام زرکشی د التفسیر خوبن کریدے، او پہ دے تقسیم کینے علماء سرہ چہ کوم قسم خاص شوے دے هغه پہ عامہ اصطلاح کینے تاویل بللے شی خون تاویل محمود پہ دے لاندینی شراط و مفروض دے کہ دا سے نہ وی نو بیات تاویل مذموم او مخریف دے :-

(۲۵) د کومر ایت تاویل چہ کییزی هغه بہ دوپانندینی آیت سرہ جوہر خوری (۲۶) دُر ستنی آیت سرہ بہ هم جوہر خوری (۲۷) دلغت پہ اعتبار سرہ د آیت پہ مطلب کینے د دے خائے وی (۲۸) د کتاب الله او سنت رسول نہ بہ خلاف نہ وی :- الاتقان جلد ۲ ص ۳۱۱ کینے وی :-

قَالَ قَوْمٌ مِّنْهُمْ الْبَغْوِيُّ وَالْكَرَائِيُّ التَّوِيلُ صَرَفُ الْآيَةِ إِلَى مَعْنَى مُوَافِقِ لِمَا قَبْلَهَا وَمَا بَعْدَهَا تَحْتَمِلُهُ الْآيَةُ غَيْرَ مُخَالِفٍ لِلْكِتَابِ وَالسُّنَّةِ (۲۳) د کتاب الله او سنت سرہ مخالف

کیدل امام زرکشی د علامہ زمخشری نہ دانچم شرط هم نقل کرے دے، چہ د دے تاویل او تفسیر نہ د قرآن پہ معجزانہ بلاغت کینے خہ نقصان نہ پیدیزی، بلکہ اعجازی بلاغت پہ خیل خائے باقوی قال الزمخشری مِنْ حَقِّ مُفسِرِ كِتَابِ اللَّهِ الْبَاهِرِ وَكَلَامِهِ الْمُعْجَزِ أَنْ يَتَعَاهَدَ فِي مَدَائِهِ بَقَاءَ النَّظْمِ عَلَى حُسْنِهِ وَالْبَلَاغَةَ عَلَى كَمَالِهَا (۲۴) البرهان جلد ۱ ص ۳۱۱

(۲۵) د مفسر قرآن د پاره د اضروری دہ، چہ هغه د تفسیر پہ یولو لارو کینے دا خبرہ پہ نظر کینے ساتی چہ د قرآن د نظم رعبارت، خوبی او د قرآن د بلاغت کمال پھیل خائے پلے وی، دے نہ پنجم بشرط هم معلوم شود علامہ زمخشری رائے بالکل صحیح دہ د قرآنی ایت اصلی مقصد د پاره پہ قرآنی تفسیر کینے اعجازی شان موجود دے کچرے معنی بدلہ شی او د خیلے خوبنے معنی اکرے شی نو د قرآنی تفسیر اعجازی شان پختہ شی او پہ قرآنی الفاظ کینے د نظم قرآنی او د سیاق سباق د ارتباط او د دلالت شان د دغه خانی معنی راہو مبلو پہ ر جہ کمزورے شی، (۲۶) کتاب او سنت کینے چہ کوم بیان شوے دے هغه یونا قابل تقسیم آسانی حق دے نو د قرآن د کوم ایت چہ تفسیر کییزی نو دا بہ کتل بکاروی، چہ د تفسیر یا مطلب پہ بل خائے کتاد قرآن یا سنت نبوی د مطالبوسرہ خو تکرہ نہ وی

x

کہ نگرا وہی نودا بہ ددے خبرے دلیل وی چہ ڈا تفسیرخپل خانی او تحریف
 دے حتی یو د بل سرہ نہ تگرا ویری نو تفسیر بہ ہم ہفہ صحیح دی چہ
 پہ ہفہ کہے یو بل سرہ تگرا و تعارض نہ وی خو تعارض نہ مطلب حقیقی
 تعارض دے ہسے خو ظاہری تعارض مضر حکم ندے چہ ہفہ پہ قرآن
 کہے عور کولو سہ ختمیری، ہم دغہ وجہ دہ چہ دھرایت پہ تفسیر کہے
 ڈہ مفسر نظر دپہ ہتول کتاب او سنت وی دے ڈپارہ چہ ڈہفہ تفسیر
 ڈ مجموعی کتاب او سنت نہ خلاف نشی، دارنگ ڈ خیر القرون (یعنی صحابہ
 تابعین او تبع تابعین چہ ڈ قرآن ڈ پوہ یوغنہ او ممتاز، برخ لری) ڈ
 تفسیر و نو ڈ مجموعی روح پچہر ستنے کوم تفسیر خلاف وی نو ہفہ بہ
 تحریف وی او ڈ قبکو لو قابل بہ نہ وی، البت کچرے یوما ہر مفسر تفسیر
 ڈ شراطلو پہ رہا کہے داسے مطالب قرآنی بیان کبری، چہ سلفونہ وی
 بیان کبری خود ہفہ خلاف کے ہم نہ وی کہے، نو ڈ داسے معارف
 قرآنیہ و دروازہ ڈر سٹو خلقو ڈ پارہ بندہ ہم ندہ او پہ قرآن
 ڈ صحیح غور او فکر پہ زور ڈ معارف و اسرار و استخراج کار بہ تزیامتہ
 جاری وی، پہ حدیث شریف کہے راخی، لا یذکری عجاہبک؛ ڈ قرآن
 عجیبہ مضامین نہ ختمیری ڈ دے متعلق ڈ امام شافعی رح ارشاد دے
 جَمِيعُ مَا تَقُولُهُ الْأُمَّةُ شَرْحٌ لِلسُّنَّةِ
 وَ جَمِيعُ السُّنَّةِ شَرْحٌ لِلْقُرْآنِ وَ
 جَمِيعُ الْقُرْآنِ شَرْحٌ لِأَسْمَاءِ الْحُسْنَى
 وَ صِفَاتِهِ الْعُلْيَا : یا شرح دہ او قدآن ڈ اللہ تعالی ڈ اسماء
 حسنی او ڈ صفات عالیہ و شرح دہ : او ددے اسرار و متعلق ڈ حضرت
 ابن مسعود رضہ ارشاد دے :
 قَالَ ابْنُ مَسْعُودٍ مَنْ أَرَادَ الْعِلْمَ : خُوكَ چہ علم غواری نو ڈ قرآن

فَيْشُورُ الْقُرْآنَ فَإِنَّ فِيهِ عِلْمٌ : د مضامین و لیتون ڈ ان کبری حکہ
 اکا و لاین و الآخرین رر و اہ : چہ پہ دے کہے ڈ اولینو او آخرینو
 البیہقی فی المدخل : علم دے مراد اصول د علم دی
 او ہر پہ دے بارہ دار شادات ڈ باری تعالی دی، تَبَيَّنَتْ لِكُلِّ شَيْءٍ
 تَفْصِيلاً لِكُلِّ شَيْءٍ، غرض دا چہ ڈ دین ہتول اصول پہ قرآن حکیم
 کہے موجود دی او پہ فیضان الہی سہ ڈ اللہ تعالی پہ خاص بند کا نو ڈ
 قرآن نہ ددین اسرار پرانے کیزی ددے فیضان ڈ کر پہ روح المعانی
 جلد علی گوری، دے قسم فیوضاتو تہ تفسیر اشاری و بیلے شی
 ڈ باطنیہ و پہ تفسیر اشاری کہے چونکہ ڈ ظاہری معنی انکار دے پہ دے
 وجر ہفہ مردود دے، ڈ اهل السنة صوفیہ و چہ کوم اشاری تفسیری
 کبری دی پہ ہفہ کہے آہم خلود دی، تفسیر نیشا پوری، تفسیر الا لوسی
 المتوفی سنہ ۱۲۰ھ تفسیر التستری سہل بن عبد اللہ التستری المتوفی
 سنہ ۳۱۳ھ و لم یتیم (یعنی پورہ نہ دے) او تفسیر ڈ محی الدین بن
 عربی المتوفی بد صنف سنہ ۵۰۰ھ دا ہتول صاحبان ڈ قرآن ظاہری
 معنی تسلیم کولو نہ، پس اشاری تفسیر و نہ کوی چہ ڈ ہفہ متعلق ڈ کہے
 پہ برہان کہے لیکے :
 كَلَامُ الصُّوفِيَّةِ فِي تَفْسِيرِ الْقُرْآنِ : د صوفیہ و کلام تفسیر نہ دے بلکہ
 قِيلَ لَيْسَ بِتَفْسِيرٍ وَ إِنَّمَا هُوَ مَعَانٍ : ہفہ واردات او وجدانیات دی
 وَ مَوَاجِدًا يَجِدُونَ عِنْدَ التَّلَاوَةِ : چہ ہفوی ڈ تلاوت پہ وخت
 محسوسوی بن الصلاح پہ خیلہ فتاوی کہے لیکے :
 وَ جَدْتُ عِنْدَ الْأَمَامِ أَبِي الْحَسَنِ الْوَاحِدِيِّ : ما ذابوا الحسن الواحدی
 أَنَّهُ قَالَ صَنَّفَ أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ السَّلْمِيُّ : نہ معلومہ کرہ ہفہ او بیلے
 حَقَائِقُ التَّفْسِيرِ فَإِنْ كَانَ اعْتَقَدَ أَنَّهُ تَفْسِيرٌ : چہ عبد الرحمن السلمی

x

فَقَدْ كَفَرَ قَالَ ابْنُ الصَّلَاحِ أَنَّهُ لَمْ
 يَذْكُرْهُ تَفْسِيرًا أَوْ لَا ذَهَبَ بِهِ
 مَذْهَبُ الشَّرْحِ لِلْكَلِمَةِ فَإِنَّهُ لَوْ
 كَانَ كَذَا لَكَ كَانُوا قَدْ سَلَكُوا مَسَلَكَ
 الْبَاطِنِيَّةِ وَإِنَّمَا ذَلِكَ مِنْهُمْ ذِكْرُ
 نَظِيرٍ لِيَأْوِدَ بِهِ الْقُرْآنُ فَإِنَّ النَّظِيرَ
 يُذَكَّرُ بِالنَّظِيرِ

حقائق التفسیر لیکلے دے کچرے
 ہغہ دا تفسیر گنری نوکا فردے
 ابن الصلاح فرمائی چہ ہغوی دا
 ک تفسیر پہ توگہ نہ دے ذکر کرے او
 نہ تے دغہ لفظ تشریح گنری، کچرے
 دا بے نو دا باطنیت دے،
 دا خو یو لگے د قرآنی مدلول نظیرے

ذکر کرے دے، حکم چہ یونظیر نہ بل نظیر یا دپزی:

دے اقوالو نہ معلومہ شوہ چہ صوفیہ دا سے قسم تفسیر نہ بولی بلکہ د
 قرآنی مقاصد و نظیر بیا: ہغوی او دے سرے د باطنیہ و او د صوفیہ و
 د تفسیر بیلتون دا علوا و ل د قرآن د ظاہر نہ انکار کوی لیکن صوفیہ
 د قرآن ظاہری معنی مفلونہ بعد دا سے قسم بیان کوی، پہ منا اهل

العرفان جلد ۱ ص ۵۵۵ کہنے دی:

وَمِنْ هُنَا يُعْلَمُ الْفَرْقُ بَيْنَ
 تَفْسِيرِ الصُّوفِيَّةِ الْمُسَمَّى بِالتَّفْسِيرِ
 الْإِشَارِيِّ وَبَيْنَ تَفْسِيرِ الْبَاطِنِيَّةِ
 الْمَلَاحِدَةِ فَالصُّوفِيَّةُ لَا يَمْتَعُونَ
 إِرَادَةَ الظَّاهِرِ بَلْ يُحْضِرُونَ عَلَيْهِ
 وَيَقُولُونَ لَا بَدَمِنَهُ أَوْ لَا ذَمَّنْ
 إِذْ عُلِيَ فِيهِمْ أَسْرَارُ الْقُرْآنِ وَ
 وَلَمْ يُحْكِمِ الظَّاهِرُ كَمَنْ إِذْ عُلِيَ
 بَلُوغَ سَطْحِ الْبَيْتِ قَبْلَ أَنْ
 يَجَاوِزَ الْبَابَ

دے خاکے نہ د صوفیہ و د تفسیر اشاری
 او د باطنی ملحدینو د تفسیر فرق
 معلوم شو، صوفیہ د ظاہری معنی
 انکار نہ کوی، بلکہ د ہغے ترغیب و رکوی
 او وائی چہ دا دیرہ ضروری دے، حکم
 چہ د ظاہری مراد د پختگی نہ بغیر
 د قرآن پہ اسرار و د پوہ دعو
 دا بے دے لکے چہ خوک د طوی ا لری
 چہ پہ دروازہ د ننو تو بغیر حما
 د نمنہ کورتہ لارم

صاحب د منا اهل د تفسیر اشاری قبلو لود پار لا پنچہ شرطو نہ بیا کریدی
 (۱) ظاہری معنی د قرآن خلاف نہ وی۔

(۲) دادعوئی د ہر نہ وی چہ معنی مراد کا یولگے معنی اشاری دہ نہ چہ
 معنی ظاہری۔

(۳) د قرآنی الفاظو د پیر لے تاویل د نہ وی چہ د الفاظو عربی حیثیت
 د ہغے خلاف وی۔

(۴) تفسیر اشاری د د شرع او عقل مقابل او معارض نہ وی۔
 (۵) اشاری مضمون د پہ شرعی دلیل مضبوط او مؤید وی۔

مناهل العرفان جلد ۱ ص ۵۴۵ بانڈے امام ابن تیمیہ رح د قرآن
 ہر ہغہ تفسیر غلط بنودے دے چہ د صحابہ و او د تابعینو د تفسیر نہ
 خلاف وی، اصول التفسیر کہنے لیکی:

وَفِي الْجُمْلَةِ مَنْ عَدَلَ عَنْ مَذَاهِبِ
 الصَّاهِبَةِ وَالتَّابِعِينَ وَتَفْسِيرِهِمْ
 إِلَى مَا يَجَالِفُ ذَلِكَ كَانَ مُحْتَطًا فِي
 ذَلِكَ بَلْ مَبْتَدِئًا عَالًا لَيْسَ لَهُمْ
 بِتَفْسِيرِهِ وَمَعَانِيهِ كَمَا لَهُمْ أَهْلُهُمْ
 بِالْحَقِّ الَّذِي بَعَثَ اللَّهُ بِهِ رَسُولَهُ
 أَنْتَهَى :-

ہر ہغہ تفسیر چہ د صحابہ و
 او تابعینو د تفسیر نہ خلاف وی
 نو دے مفسر پہ غلطہ دے
 بلکہ بد معنی دے، حکم چہ د قرآن
 پہ تفسیر او د ہغے پہ معنودوی دیر
 بنہ پوہ وونکہ خنکہ چہ ہغوی د
 حضور علیہ السلام د را وری شوی حق

دیر زیات عالمان و

امام سیوطی رح پدا نقان جلد ۱ ص ۵۴۵ کہنے ہم دے پہ بار کہنے لیکی
 وَهُوَ نَفِيسٌ جِدًّا چہ د ادیرہ قیمتی او اعلیٰ خبرہ دے لیکن دے سرے
 لیکی چہ د صحابہ و او تابعینو د سند د صحت تحقیق پکار دے حکم
 چہ پہ دے قسم روا یا تو کہنے ضعیف او موضوعی ہر موجودی ہر دغہ

يَا اِلٰهَ عُلَمٰمٍ فِيْ خَفَاٍ رَفَعَ الْبَارِيْ اِبْتَدَا جِلْدَاوَلِ يَعْنِيْ بَلْ نَهَيْتَ خَدَّ
بنودل، دادوحي لغوی معنی دی، اود دے شرعی معنی اِلَّا عُلَمٰمٍ بِالْشَّرْعِ
یعنے صرف شرعی احکام بنودل وحی دے۔ دوحی لغوی، درے قسم دی

۱) فِطْرِي ۲) اِيْجَادِي ۳) عِرْفَانِي

فِطْرِي لکہ د خدا ئے پاک پہ الہام د نورو مچو گبین جو بول
اوپہ ہنہ کئے شہد جمع کول د غہ رنگے د نورو حیوانان
کارنئے خود اقسام وحی صرف حیوانان تو ر خنارو و خارو و دپارہ وی، پہ
قرآن کو پیر کئے دی :

وَاَوْحِيْ رَبِّكَ اِلَى النَّحْلِ اِنِ اتَّخِذِيْ مَوْبِنًا مِّنْ دُونِ مَوْبِنٍ وَمُجْتَمِعًا مِّنْ اَوْحٰی
مِنَ الْجِبَالِ بِيَوْمَئِذٍ رَّسُوهُ النَّحْلُ اِيْتِهٖ فِطْرِيْ سِرَّةً اُبْنُوْدَلْ چہ تاسو

پہ غرو نو کئے گبینو نہ جو پکری

اِيْجَادِي لکہ دیورپ سائنسدان چہ یو آرخ تہ مخہ کپری او
ہنہ دپارہ کوشش کوی نو دد غہ مطلوب خیز صورت

اونقشہ اللہ پاک ددہ پہ ذہن کئے راوی اود غہ خیز بیا جو رشی، مثلاً
ہر وہمی سری ہوائی جہاز جو بول غو بننہ ہنہ اول ذالو کئے شکل نورو
لید لے دیو آلو تو نکی خیز شکل ئے پہ خیال کئے راو سنوا و کار ئے پر
شروع کرو بخرجے ئے کولے او تکلیفونہ اوتوا و نو نہ ئے برداشت کول نورو
چہ قدرت د آلو تک مکملہ نقشہ ددہ پہ ذہن کئے و اچولہ، د موجد
کار خیل ذہن متوجہ کول و او د خدائے کار د مطلوب خیز نقشہ اچول
دا ہنہ وحی او الہام دے چہ عاموانسانانو تہ کپری ہنہ د کافرولے
نہ وی:

كَلَّا تَتَذَكَّرُ اِنَّ هُوَ لَآءٍ وَّ هُوَ لَآءٍ مِّنْ عَطَاٍ : یعنی مؤمن او کافر دو اپہ کوشش
رَبِّكَ وَاَمَّا كَانَ عَطَاٍ رَبِّكَ لِحُطُوٰتِكُمْ كُوِيْ نُوْمُوْبِنُوْدَلْ ہنہ مدد کو و ستا

سورہ بنی اسرائیل ایتہ ۱۹۱ | د خدائے بخشش او فیض پہ چا بند دے
دا قسم وحی عاموانسانانو د پارہ خاص دہ اگرچہ ہنہ کافر ہنہ وی:

عِرْفَانِي دریم قسم وحی عرفانی دہ چہ اولیا و سرہ خاص دہ
ہلہ چہ یو ولی د شریعت پہ تابعداری او پہ ریاضت سرہ

ذکرہ صفاتی بیاموی نو پہ دہ باندا سے خاص علوم د الہام پہ ذریعہ
د اللہ د طرفہ وارد پیری چہ ہنہ تہ قرآن اشارہ کوی:

وَالَّذِيْنَ جَاهَدْنَا وَاٰمِنَّا كَتَبْنَا لَهُمْ مِّنْ دُونِ مَا جَاهَدُوا وَاٰمَنَّا
سُبُلَنَا وَاَسُوْرَةُ عَنْكِبُوْتِ اِيْتِهٖ ع ۱۹۱ : اللہ پہ فرمان برداری کئے محنت کوی
نومو بنو پہ ہغوی د ہدایت خاص لارے پرا نیجو:

د دے ہدایت مطلب الہامی معارف دی چہ د ہدایت ایسانی زیوا
دی، حکمہ چہ ایسانی ہدایت خود محنت کولونہ ورا نیدا ہم حاصل دے
دادرے وارہ قسم الہام پہ لغت او پہ معنی عامہ کبی وحی دہ دا حیوان
انسان اولیا و کراموتہ کیدے شی اگرچہ دصرتیو فرقت پکتن ہنہ دے
چہ کور ماورپاندا سے بیان کرو او دا وحی یو لے د پیغمبرانونہ دہ
بلکہ د پیغمبرانوحی خاص وحی شرعی دہ :

وحی شرعی

خلورم قسم شرعی دہ چہ انبیاء علیہم السلام سرہ خاص دہ
خوہر نبی ولی ہم وی نو ہنہ ترو حی عرفانی ہم کپری چہ د ہنہ نو
حیت دوحی شرعی دے، چہ د قانون او احکامو حیثیت لری، بخلاف د
ولی دوحی عرفانی چہ ہنہ قانونی حیثیت نہ لری او دا د علم کلام یو
عامہ مسئلہ دہ: وَاللّٰہَامُ کَیْسٌ بِحُجَّةٍ عِنْدَ الشَّرْعِ : یعنی د ولی
الہام قانون شرعی نشی جو پیرہ : دوحی شرعی حقیقت دا د
چہ دا اللہ د جانبہ د فرشتے پہ واسطہ یا بیغ پہ نیغہ پہ خوبیا پہ

۱) د یو جسم په یو مکان کېنې لکه او کیدل لکه
 نَزَلَ الْأَمِيرُ الْمَدِينَةَ : (امیر په ښار کېنې بکا و شو)
 رَبِّ أَنْزِلْنِي مُنْزَلًا مُّبَارَكًا : ترجمه : اے خدایه ما د برکت
 سورة مؤمنون آیه ۲۳ : وَاللَّهُ خَالِعٌ يُكِنُّ كَمَا وَكُرِهٌ :-
 ۲) د یو جسم باندې نه لاندې را تلل، لکه
 وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً مُّبَارَكًا : موبز د آسمان د برکت اوبه را کوڅې
 کړی دی :

د قرآن حکیم الفاظ د جسمیت او مکانیت نه بهر د پاک (دی په دے وجه
 د نزول قرآن مطلب اعلام ربنودل) دے مطلب دا چه قرآن په فریدم
 د فریسته رسول علیه السلام نه بنودل دا نزول قرآن دے او په
 دے تعبیر نزول (کښی د قرآن د شان لوی ښکاره کول مقصود دی
 (مناهل العرفان جلد ۱ ص ۳۳) چه انسان ته د لور مقامه پر خیز
 را غلے دے، یا قرآن باندے د نزول اطلاق په دے اعتبار دے چه
 جبریل علیه السلام دی لور مقامه په زمکه را کوڅ شو دا خو حقیقت
 دے نو په دے واسطه قرآن ته هم نزول منسوب شو :-

(۳) د یمه معنی د نزول دا هم ده چه پخپله خویو خیز را کوڅ نه شو
 خوا سباب ته د عالم بالا سره تړون لری چه اراده الهی هم کیدای شي
 یا آسمانی تاثیرات او هم په دے اعتبار سره اُسپنه خارووا و انسانی
 لباس د پارده هم قرآن د نزول لفظ استعمال کړی دے.
 وَأَنْزَلْنَا الْحَدِيدَ فِيهِ بَأْسٌ شَدِيدٌ : موبز اُسپنه را کوڅه کړه چه د هغه
 وَصَلَفٌ لِلنَّاسِ : سورة الحديد آیه ۲۵ : نه د جنگ سامان هم جوړیږی
 وَأَنْزَلْ لَكُمْ مِنَ الْأَنْعَامِ تَمَایِنًا : موبز ستاسو د فاندے د پارده
 اَشْرَاحٌ وَأَنْزَلْنَا عَلَيْكُمْ لِبَاسًا يُوَارِي : خارووا ته جوړے را کوڅه کړی دے

سَوَاءٌ تَكْمُرُ، سورة الاعراف آیه ۱۷۰ : موبز لباس را کوڅا کړه چه د هغه
 په اغوستو ستاسو د حیا حایونه پرده شي،
 د دے درے وار و خیزو نوا سباب آسمانی وی تودے د پارده هم د
 (نزول) لفظ استعمال شو :-
 نزول نه بیا دوه نور لفظونه، انزال او تنزیل جوړیږی، (۱) تنزیل
 په وار وار را کوڅیدو ته وائی، او انزال په وار وار او په یوځل را کوڅیدو
 د پارده استعمالیږی، لکه چه عذاب د پارده هم د دے استعمال شو :-
 دے :-

إِنَّمَا نُنزِلُكَ عَلَىٰ أَهْلِ هَذِهِ الْقَرْيَةِ : موبز په دے کلی د آسمان نه عذاب
 مِنْ جَزَاءِ مِمَّنِ السَّمَاءِ (سوره منکوت) : نَزَلُوا نَكِيحًا
 آیه ۳۳) : : : :
 ښکاره خبره ده چه عذاب په یوځل نازل شویدے. او قرآن په
 وار وار د دے د وار د پارده در انزال) لفظ استعمال شو، نورمانی
 الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَىٰ عَبْدِهِ : توعے خوبی د هغه الله دی، چه په
 الْكِتَابِ (سوره كهف آیه ۱) : خپل بند دے دا کتاب نازل کړو
 د مفردات امام مراغب ص ۳۰ :-

د قرآن درے تنزلات

۱) نزول اول : د بارگاه خداوی نه لوح محفوظ نه نزول، چه هغه
 دے آیت لیکه ذکر دے :- بَلْ هُوَ قُرْآنٌ مَّجِيدٌ فِي
 لَوْحٍ مَّحْفُوظٍ ○ سورة البروج آیه ۲۲، ۲۱ :-
 ۲) دویم نزول : د لوح محفوظ نه د لاندینی آسمان د بیت العزة
 مقامه نه نزول چه په سورت د خن سورت
 قدر او سورت بقره لیکه ذکر دے :-

اودویم کرت دَرُومبی آسمان پہ بیت العزّت مقام کئے اودریم کرت
 نزول سے پہ واروار پہ حضور علیہ السلام اُشو، نور آسمانی کتابوں
 پہ یوخل پہ کتابی صورت کئے نازل شوی دی دَقْران دوارہ قسمہ ریپو
 خل، پہ واروار نزول دابنائی چہ دَحْدائے حکمت فرستوتہ را
 بنود و، چہ دا آخری کتاب دے، یارُومبی آسمان تہ دَنازِلوومطلب
 ذہبی علیہ السلام شوق زیاتنول وور، حکمہ چہ دَحْوَجے شے رانزدہ کیدل
 شوق نُورہم زیاتنوی، یاد احکمت دوچہ دَقْران دَمکمل حفاظت
 یقین راشی اوشک شبہ بالکل خترشی (مناہل العرفان جلد
 ص ۳۶ تا ۴۰)

دَاحقرداخیال دے، چہ دَقْران دَحفاظت مُکمل انتظام کول پہ دے
 وجہ مقصود ووجہ دا آخری کتاب دے، یوخل دَعومی انتظام پہ صوت
 کئے قُرآن پہ لوج محفوظ کئے محفوظ کرے شوچہ دَحکومت الہیہ
 مرکزی محافظ خانہ دہ - دویم خل پہ بیت العزّت کئے دَآسمانی حفاظت
 انتظام اُشو اودریم خل دَنبی م پہ زرہ نازید سرہ دَزمینی حفاظت
 انتظام اُشو، پہ خلورم خل دَامت پہ سینو دے دَحفاظت انتظام اُشو
 لکہ فرمائی: اِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَ اِنَّا لَءِ لْخٰفِضُوْنَ رِسُوْرَةُ الْحِجْرِ اِیْدُوْ
 وَ نَحْمُ خُلْدَ حَضْرَتِ اَبُوْبَکْرٍ عُمَرَا وَعَثْمَانَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ اَجْمَعِيْنَ پهِ ذَرِيْعَم
 دَحْوِیو پہ صورت کئے دے دَحفاظت انتظام اُکرے شو پہ زرہ وور
 بے خبرہ اچوونکے اوپہ سینو کئے محفوظ کوونکے یوائے اللہ دے،
 جبرائیل علیہ السلام قُرآنی الفاظ خٹکے حاصل کرل،
 صحیح خبر دَا دہ چہ جبرائیل علیہ السلام اللہ نہ قُرآن واوردید او و
 دے الفاظ پئے حاصل کرل، لکہ خٹکے چہ بیہقی دَرَا اِنَّا نَزَّلْنَا لَنْهٖ، بہ تفسیر
 لیکلی دی او دے تاہد د طبرانی ہفہ حدیث شریف دے چہ د

اِنَّا نَزَّلْنٰهُ فِيْ لَيْلَةٍ مُّبٰرَكَةٍ ۝ هُمْ مُّؤْمِنُوْنَ بِاٰیٰتِنَا لٰكِنَّمَا يَتَّبِعُنَا
 سُوْرَةُ دُخَانَ اِیْتِهٖ عَسَ : کپے دے،

اِنَّا نَزَّلْنٰهُ فِيْ لَيْلَةِ الْقَدْرِ ۝ هُمْ مُّؤْمِنُوْنَ بِاٰیٰتِنَا لٰكِنَّمَا يَتَّبِعُنَا
 سُوْرَةُ الْقَدْرِ اِیْتِهٖ عَسَ : نازل کپے دے،

شَهْرٍ رَّمَضَانَ الَّذِيْ اُنزِلَ فِيْهِ ۝ دَرَمضان میاشت ہفہ دہ پہ کومہ
 الْقَدْرَ اِنَّ رِسُوْرَةَ الْبَقْرَةِ اِیْتِهٖ عَسَا ۝ نیکے چہ دَقْران نازل کپے شوے دے
 دے دَرَا وور نزول مطلب پہ یوخل نازلیدل دی، شبہ دَقدر اوشبہ
 مبارکہ دوارہ لودی اوید رمضان شریف کئے دی نوایتونو کئے ہیج تعارض
 نشہ لکہ خٹکے چہ مستدرک، حاکم اونسائی اوبیہقی ہم دا بن عباس
 نہ نقل کپری دی۔

(۳) دریم نزول | دریم نزول دَجبر بل علیہ السلام پہ واسطہ
 دَنبی علیہ السلام پہ زرہ مبارک شویدے، لکہ

فرمائی اللہ جل شانہ
 نَزَّلَ بِرُوحِ الْاَمِيْنِ سَتَا پهِ زرہ راکوڑ کپے
 لَتَكُوْنَنَّ مِنَ الْمُنذِرِيْنَ ۝ بَلِيْسَانِ
 عَرَبِيٍّ مُّبِيْنٍ ۝ سُوْرَةُ الشُّعْرَاءِ
 آیة ۱۹۳ تا ۱۹۵

دانزول تقریباً پہ دروئیت کالہ کئے مکمل شو، دلته داشبہ کول بے خایہ
 دی چہ دَنبی علیہ السلام پہ زرہ مبارک دَقْران دنزول مطلب دَاچہ صرف
 معانی پہ نازل شوی وی الفاظ بہ نہ وی نازل خٹکے چہ دَقْران دَبَلِيْسَانِ عَرَبِيٍّ
 مُّبِيْنٍ ۝ الفاظ دَاکواھی وکوی، چہ دَقْران الفاظ ہم نازل شوی وو،
 حکمہ چہ الفاظ دَرَبان رڈبے وی،
 قُرآن دوہ کرتہ پہ یوخل نازل شویدے اول کرت پہ لوج محفوظ کئے او

نوا س بن سمان رضی اللہ نہ تے مرفوعاً نقل کرے دے :-
 اِذَا تَكَلَّمَ اللهُ بِالْوَحْيِ اخَذَتِ السَّمَاءُ
 رَجْفَةً شَدِيدَةً مِّنْ خَوْفِ اللهِ فَاِذَا
 سَمِعَ اَهْلُ السَّمَاءِ صَفِقُوا وَخَرُّوا
 سُجَّدًا فَيَكُوْنُ اَوَّلُهُمْ يَرْفَعُ رَاْسَهُ
 حَتَّىٰ يَنْبِئَ فِي كَلِمَةٍ اللهُ بِوَجْهِهٖ مَا رَاَدَ
 فَيَنْهَىٰ بِهٖ حَيْثُ اَمَرَ : : :
 راہ چت کرمی نوا اللہ تعالیٰ دوحی کلام ہفہ سرہ اگری چہ کوم خائے نہ
 ورتہ حکم اشی ہلتہ د خدا تے وحی ارسوی :-

د جبرئیل علیہ السلام دوحی حاصلو یوغیبی معاملہ دہ بہ ہفہ
 کئے درائے خہ خدائے نشتمر لہذا ادا صورت د تلو نہ نہایات غور
 دے ، پہ مناہل العرفان جلد ۱ ص ۱۱۱ کئے اللہ تعالیٰ نہ د جبرئیل
 بیغ پہ بیغہ رو حانی حصول او دلوح محفوظ نہ حاصل ہر ذکر دی
 دقران تازل شوی الفاظ کلام د انسان پہ ذہن کئے وی بیائے
 پہ ثبہ د الفاظو پہ شکل کئے ادا کو
 داکلام کہ کرو پونہ خلق ہروائی نو دغہ رومی کس کلام بہ بلے شی
 مثلاً کو امر و القیس قصیدہ یا د حریری مقامات چہ خوک ہم لول
 اووائ نو دابہ ہم د امر و القیس او د حریری کلام گنر لے شی ، دغہ د
 اللہ تعالیٰ خپل کلام د قرآنی الفاظ پہ شکل کئے ظاہر کرو بی جبرائیل
 علیہ السلام اوستو حضور علیہ السلام اوستو پہ اربونز انسانا
 اوستو اولوی بہ تے مگر کلام بہ د اللہ گنر لے شی نہ چہ د جبرئیل علیہ
 یا د محمد علیہ السلام پہ قرآن کئے دی رحتی یسمع کلام
 اللہ اوبلسان عربی مبین دہنہ بنکارہ ثابت پری چہ د

لفاظ د اللہ د جانبہ دی ، او د اذ اللہ کلام دے ، کچرے مضمون دیوزید
 وی او د دغے مضمون اذاپہ الفاظو د بل (عمر و) وی نو دے نہ بہ د زید
 کلام نہ بلکہ د عمر و کلام و بیٹے شی پہ دے ، وجہ د قرآن الفاظ او معنی
 دوارہ د اللہ د جانبہ دی او قرآن لہ ہم دے ذات ترتیب
 کچرے دے ، موبز نور زیات د خبر و پہ و لو نو کئے خان نہ تسکو و حکہ
 چہ خہ دیرہ فائدہ تے نشتہ ، پہ مناہل العرفان کئے داپور اتہ ذکر
 مضمون شبتہ دے :-

دقران ، سُنَّت او د حدیث قدسی بیلتون

مام سیوطی رحمہ اللہ د امام جوینی نہ نقل کریدی ، چہ د قرآن
 لفاظ او معنی دوارہ د جبرائیل علیہ السلام پہ واسطہ د اللہ تعالیٰ
 د جانبہ نازل دی او د حدیث مضمون د اللہ د جانبہ دے مگر الفاظی
 د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم دی ، اتفاقاً جلد ۱ ص ۱۱۱ او حدیث
 قدسی بہ ہفہ وی چہ الفاظ تے ہم د اللہ د جانبہ وی لیکن معجز نہ وی
 ونہ د ہفہ د الفاظو پہ تلاوت ہفہ ثواب حاصل پری کوم چہ د قرآنی
 الفاظو پہ تلاوت حاصل پری او نہ پے منحج کئے د دے لوستہ کیدیشی
 مناہل العرفان فی علوم القرآن جلد ۱ ص ۱۱۱

د آحقر پہ رائے کئے د حدیث نبوی او حدیث قدسی دوا لہر مضمون
 د اللہ د جانبہ دے لیکن د حدیث نبوی نسبت اللہ تعالیٰ نہ کول
 معنوی دی ، مطلب د جانبہ د اللہ خو مضمون دے لیکن پہ بنکارہ
 الفاظو کئے تے نسبت اللہ تعالیٰ نہ نہ دے شوے مگر د حدیث قدسی
 نسبت پہ بنکارہ الفاظو کئے اللہ تعالیٰ تہ کول حکہ ضروری دی چہ دا
 د اللہ تعالیٰ حکم او امر دے او ہم پہ دے وجہ د حدیث قدسی الفاظ
 بل لول اوروایت بالمعنی جائز نہ دے او د حدیث نبوی جائز دے

خوبہ شرط دے چہ اصل معنوی کے فرق را نشی ہمدغم
 وجہ دہ چہ حدیث قدسی تہ کے حدیث اوتیل چہ الفاظ نبوی د
 پارہ دار حدیث خاص دے (قدسی) لفظ زیاتے د بکارہ نسبت پر
 وجہ شوے دے چہ حدیث نبوی نہ د دے زیات اہیت او
 خصوصیت ثابت شی، واللہ اعلم :-

دوہی دنازید و قسمونہ

دوہی نازلیدل بہ یا پتہ ذریعہ د فرینتے دی یا بیخ پہ نیغہ د اللہ د
 جانبہ

دروہی قسم بیادریے قسمہ دی

۱۲) وحی متصلی ۱۲) وحی تمثلی ۱۳) وحی روعی
 ۱۲) وحی متصلی کہے جبرئیل علیہ السلام پہ خیل اصل حقیقت (ملکیت)
 باندے قائم وی اور وحی راوری چہ پہ حدیث د بخاری کہے دے تہ دیوار
 سختہ وحی ویلے شوے دہی فرمائی (وہو اشدک علی) داشتات پر دے
 وجہ دے چہ بشریت اوملکیت دوارہ یوحائے کیدل دیروے پیتے حکہ
 دے چہ فرینتہ اوانسان یوجنس نہ دے اوبلہ وجہ دے دادہ چہ
 نبی علیہ السلام د بشریت نہ ملکیت تہ عروج اگری گویا کن دوارہ
 حضرت جبریل اوحضور علیہما السلام فرشتے خیل منیع کہے یو
 جائے شی اودا حکہ پیتے دے چہ گویا کہے د حضور علیہ السلام جنس
 بدل شی د بشریت نہ ملکیت تہ اودا خہ آسان خبرہ نہا :-

۱۳) دوہی وحی تمثلی دہ چہ جبرئیل علیہ السلام د انسان پہ شکل کہے
 راوری پر دے صورت کہے حضرت جبرئیل علیہ السلام د ملکیت
 بشریت نہ تنزل اگری اودے وہم جنس یوحائے کیدل خہ پیتے نہ جنس
 دادوارہ قسمہ وحی - اودے وہی قسم وحی شدت د بخاری پہ ابتدا کہے د

او قرآنی وحی عموماً پہ دے دو طریقہ غلطے دہ :-

۱) دریم قسم وحی روعی دہ : چہ جبرئیل علیہ السلام وحی پہ خراسا
 مبارک د نبی علیہ السلام د اللہ پہ حکم نازلہ کہی اود حضور علیہ
 السلام د آوری د ور پہ غوب و مبارک ہن سہا خہ تعلق نہ وی :-
 (اخرجہ الحاکم)

د بالذات رینغ پہ نیغہ) وحی دوہی قسمہ دی

۱) پہ ویسہ لکہ د معراج پہ شپہ د اللہ د جانبہ بیغ پہ نیغہ (بلا واسطہ)
 پہ وحی شوے دہ :-

۲) یا پہ خوب کہے لکہ د حضرت معاذ رض پہ حدیث کہے دی :- آتانی رینغ نقال
 نینم یخصم الملک الا علی ، یعنی خوب کہے ماتہ اللہ تعالیٰ راغے اووے
 رومانیل چہ د عالم بالا فرینتے پہا خہ کہے بحث کوی راتقان جلد رات

پنجم فصل

د قرآن جمع کول اود ہنغ تدوین

قرآن د خالق کائنات اخری کتاب دے، حکم اللہ تعالیٰ د دے د
 محفوظ ساتلومکمل انتظام اگری و عالم بالا کہے تے پہ لوح محفوظ
 بیت العزت کہے محفوظ کروا و پہ زمکہ تی د دے د حفاظت دوہی قسمہ
 نظام اگری، یوحفاظت صداری، چہ د نبی علیہ السلام اود امت پر زبونو
 د ماغون کہے تے محفوظ کرو، چہ د قرآن پخیلہ ذکر کہیدی پہ بخاری
 د ابن عباس رض نہ منقول دی، چہ د قرآن د نازلید و پہ وخت بہ
 جبریل علیہ السلام سہ سہ حضور علیہ السلام لوستہ اوتلاوت کولو
 قرآنی وحی محفوظہ شی نو د آیت نازل شو :-

شوے دے چہ پہ ہنخہ صحابہ کرامو ایمان او کامل یقین و وتردے حد
چہ پہ قرآن عمل کولو بانڈے بہ ہغوی پچیل حائونو قربانوںو فخر
اوویار کولو، اوکلہ بہ چہ صحابہ کرامو د ترغیب الہی آیتونہ و او ریدل
نود ہغوی د شوق اور بہ نور زیات پہ لمبو شو مثلاً دا آیتونہ۔

وَأَنَّ الَّذِينَ يَتْلُونَ كِتَابَ اللَّهِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَأَنفَقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ
سِرًّا وَعَلَانِيَةً يَرْجُونَ تِجَارَةً لَّن تَبُورَهُ سوره فاطر آیت ۷۷
۲۳) كِتَابٌ أَنزَلْنَاهُ إِلَيْكَ مُبَارَكٌ لِيَدَّبَّرُوا آيَاتِهِ وَلِيَتَذَكَّرَ أُولُو الْأَلْبَابِ
د صحیح مسلم پہ روایت د حضرت عثمان رض یوحنا پت شریف دے
خَيْرُكُمْ مَن تَعَلَّمَ الْقُرْآنَ وَعَلَّمَهُ؛ پہ تاسو کینے دے تلوونہ زیات بنہ
ہنخہ کس دے چہ قرآن زدہ کری او بل تہ تے اذدہ کری۔

او بل حدیث د عبد اللہ بن مسعود رض پہ روایت د ترمذی دے
مَنْ قَرَأَ حَرْفًا مِّنَ الْقُرْآنِ فَلَهُ بِهِ حَسَنَةٌ وَ الْحَسَنَةُ بِعَشْرِ أَمْثَالِهَا
لَا الْقَوْلُ الْم حَرْفٌ بَلْ أَلِفٌ حَرْفٌ وَلَا م حَرْفٌ وَمِثْلُ حَرْفٍ ؛
پہ دے حدیث کئی د قرآن پہ یدر یو لفظ د سولسونیکو د بد لے او ثواب
موند لو وعدہ شوے دہ نو داسے قسیم ترغیباً تو او تشویقاً تو نہ بہ پہ
صحابہ کرامو دیر غنبا اثر غور کید و کوم نہ چہ قرآن او حدیث
چک دے، ہمدغہ و جدوہ چہ صحابہ کرامو خپل نول ژوند د قرآن
پہ حفظ کولو کینے نیکو و۔

پنجم محمّد

د صحابہ کرامو د دین د نجات راگی یوہ ذریعہ
ہم دا قرآن و ودوی بہ خپلہ بتولہ کتہ او کامیابی
ہم قرآن سرہ تر لہ او دا عشق جد بہ او یقین د دے باعث شو چہ ہنخہ
بہ قرآن ددے د عاشق پہ توگہ یا دولو۔

شپنم محمّد

صحابہ کرامو بہ قرآن حکیم پہ نما خنہ کینے پہ

تراویح کینے لوستلو د ژوند پہ تلوو کارونو کینے بہ تے ہم پہ دے فیصلہ
کولے پہ عقائد و عباداتو، اخلاقو او اعمالو کینے بہ ددے پہ ہدایت
تلل غرض دا چہ اسلامی ماحول او معاشرہ کینے د قرآن حفظ د پیر
عزت او شرافت ذریعہ وہ نوحکہ ددے باعث شو چہ قرآن حفظ
یاد کرے شی۔

د قرآن یا د اول او صحابہ کرام

ددے تیرو شوو محمّد کاتو اثر و وجہ صحابہ کرامو خپلہ بتولہ ہنخہ قرآن
یا د ولونہ کرے وہ۔ د عربو قبائلو د پیر لہ لہے مزلونہ کول او د
قرآن د یا د لود پارہ بہ ملوینے منورے تہ راتل او بتی علیہ السلام بہ
ہم قاریان او حافظان د قرآن، قبائلو تہ پہ دے غرض لیزل چہ
قرآن ہغوی تہ و زیاد کری پہ صفر سنہ ۶ ہ د ابو براء پہ در خوا
نجد یا نوتہ د قرآن د تعلیم او تبلیغ بہ غرض د حضرت منذر بن عمرو ساعدی
پہ مشرئ کینے داویا د قاریانو یوتولے حضور علیہ السلام ورا لیزلو
خود عامر بن طفیل پہ تکی سواد د و صحابہ کرامو منذر بن محمد رض
او عمرو بن أمیہ رض بتول شہیدان کرے شو د شہید کید و پہ وخت
چہ حرام بن ملحان رض نہ نیزہ پورے را پورے او تہ نو ہغوی افریابیل
اللہ اکبر فزت وکبت الکعبۃ را اللہ اکبر حجاب د کعبہ پہ پروردگار قسم
وی چہ خد کامیاب شو م۔

ددے بتول نوم د سیرتہ القرآن (ط) و او ہم د دینہ پہ دغہ دخت کینے
د قاریانوا و د حافظانو د گنبر الی پتہ لگی د فتح الباری جلد ۱ ص ۲۹۶
علامہ ذہبی پہ طبقات القراء کینے دا و مشہور حافظانوا و قاریانوا
نومونہ بنودلی دی کومونہ چہ د قاریانوا د قرات سند سیرئ
ہنخہ دادی، (۱) عثمان بن عفان رض (۲) علی بن ابی طالب رض (۳) ابی بن

کعب رضی (۱۸) عبد اللہ بن مسعود رضی (۵) سالم مولیٰ رضی (۱۶) ابی حذیفہ
 (۷) معاذ بن جبل رضی چہ پہ دے کئے ابی بن کعب رضی قاریا نو سہ داردے
 پہ مفتاح السعادات جلد علی کتبہ وی چہ ابو موسیٰ الاشعری پورہ قرآن
 یاد کرے ووا و حضور علیہ السلام تے واورولو، پہ صحابہ کرام کیتے سن زہ
 حافظان صحابہ کرام دیر مشہور ووجہ پہ ہغوی کیتے اوہ دیر شوتہ اعلیٰ
 مقام حاصل وود ہغوی نو موندہ دادی رب ابو بکر صدیق رضی اللہ تعالیٰ عنہ
 عمر فاروق رضی اللہ تعالیٰ عنہ عثمان بن عفان رضی اللہ تعالیٰ عنہ علی بن
 ابی طالب رضی اللہ تعالیٰ عنہ عبد اللہ بن مسعود رضی اللہ تعالیٰ عنہ طلحہ رضی
 اللہ تعالیٰ عنہ سعد بن ابی وقاص رضی اللہ تعالیٰ عنہ حذیفہ بن الیمان
 رضی اللہ تعالیٰ عنہ ابو ہریرہ رضی اللہ تعالیٰ عنہ عبادہ بن الصامت رضی اللہ
 عنہ معاذ بن جبل رضی اللہ تعالیٰ عنہ مجمع بن حارثہ رضی اللہ تعالیٰ عنہ (۱۳)
 فضالہ بن عبید رضی اللہ تعالیٰ عنہ (۱۲) ابو موسیٰ اشعری رضی اللہ تعالیٰ
 عنہ (۵) عمرو بن العاص رضی اللہ تعالیٰ عنہ (۱۶) سعد بن عبادہ رضی اللہ تعالیٰ
 عنہ (۱۷) عبد اللہ بن عباس رضی (۱۸) ابویوب انصاری رضی اللہ (۱۹) عبد بن ذو
 ذوالحارث رضی اللہ تعالیٰ (۲۰) عبید بن معاویہ بن زید بن ثابت رضی اللہ
 تعالیٰ عنہ (۲۱) ابو زید رضی اللہ تعالیٰ (۲۲) سالم مولیٰ ابی حذیفہ رضی اللہ
 تعالیٰ عنہ (۲۳) سلمہ بن مخلد بن الصامت رضی اللہ تعالیٰ عنہ سعد بن عبید
 بن نعمان الانصاری رضی اللہ تعالیٰ (۲۵) زید بن ثابت رضی اللہ تعالیٰ (۲۶)
 ابی بن کعب رضی اللہ تعالیٰ (۲۷) عبد اللہ بن السائب رضی اللہ تعالیٰ (۲۸)
 سلیمان بن ابی حشمتہ رضی اللہ تعالیٰ (۲۹) تمیم الداری رضی اللہ تعالیٰ (۳۰)
 معاذ بن الحارث رضی اللہ تعالیٰ (۳۱) ابوالدرداء رضی اللہ تعالیٰ (۳۲) عقبہ
 بن عامر الجہنی رضی اللہ تعالیٰ (۳۳) عبد اللہ بن عمر بن الخطاب رضی اللہ
 (۳۴) سعد بن المنذر بن اوس رضی اللہ تعالیٰ (۳۵) قیس بن صعصعہ رضی

(۳۶) عبد اللہ بن عمرو بن العاص رضی اللہ (۳۷) ابو حلیمہ معاذ (۳۸)
 بحوالہ تہذیب، طبقات بن سعد، تذکرۃ الحفاظ ذہبی، مفتاح
 السعادات، اتقان، صحیح البخاری) دا خود پورہ قرآن د حافظان
 لندیان دے اوچا تہ چہ نیم گریے قرآن یاد وود ہغوی خوشمیر
 نشی کیدے اودا د قرآن د حافظان، رومیہ دور و نو اسلام چہ خورہ
 بہ خرید و ہومرہ بہ ورسہ حافظان د قرآن
 ہم زیاتیدل، سرولیم میور غوندہ اسلام د شمن ہم خیل
 کتاب "لائف آف محمد" کیتے اقرار اکر وچہ صحابہ کرام حافظہ
 زیاداشت) بے مثالہ وہ لکے چہ لیکے چہ ددوی حافظہ دیرہ اوچتہ
 وہ خود قرآن د پارہ بہ لے دا دیرہ زیاتر استغناء لولہ، ددوی حافظہ
 دومرہ مضبوط واد مجتہدے ہم دومرہ قوی ووجہ اکثر صحابہ و د پیغمبر
 علیہ السلام بہ حیات مبارک کیتے بہ وحی صحیح لوستہ او یاد وود، پہ شپیر
 صدی عیسوی کیتے عرب چہ ہولہ د نیا کیتے د لیکو لکولو ستونکو وخلقو
 شیر زدو کیتے یونہ ہم کم وود پریس اوچاپ خانے انتظام نہ ووپہ دے
 ددوی نیات کار بہ پہ یاد وود روان و وگوندی پہ یو خوشخبری و نو کیتے خو
 زیاتے کیتے را و ستل چہ پرا سان وود ہم دغہ وجہ دہ چہ د نیا ہولو
 مذہبی کتابونو کیتے تحریف اشو۔ قرآن حکیم پہ زمانہ د پیغمبری
 کیتے پزیرگونو سینو کیتے پورہ محفوظ ووا لکھونو سینو کیتے نیم گریے محفوظ و
 دا بیان پہ سورہ عنکبوت کیتے شویدے،
 بَلْ هُوَ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ فِي صُدُورِ الَّذِينَ: قرآن د واضح آیتونو مجموعہ دہ چہ
 اَوْ نُؤْتِ الْعَلَمِ (سورہ عنکبوت آیت ۲۰) : ذاهل علویہ سینو کیتے محفوظ دی؛
 د قرآن د یاد وود واد تلاوت کار تلو و مسلمانا ناو جاری ساتلو، مسلمانا نو بہ
 حکم قرآن پہ نونج کیتے لوستو چہ ددے لوستہ پہ نمانجہ کیتے فرض وہ

تُرَدے چہ عثمان غنی رضی اللہ تعالیٰ اوتیم داری رضہ پہ یو یورکت
 کئے قول قرآن ختمولو (تہذیب التہذیب واستیعاب) عبداللہ بن عمر
 اوعبداللہ بن عمرو العاص بہ پہ یوشپہ کئے قرآن ختمولو (فتح الباری)
 سعد بن المنذر بہ پہ درے ورخو کئے قرآن ختمولو (اسد الغابتہ) دسلفو
 دقرآن دتلاوت دا حال ووجہ بہ بعضے شواروز کئے اٹھ کر تہ قرآن
 شریف ختمولو، یعنی خلور ختمہ دورے اوخلور ختمہ د شپے بعضہ دورے
 درے کر تہ او بعضہ بہ دوہا حلہ حالانکہ حضور علیہ السلام د درے ورخونہ
 کم وخت کئے دقرآن شریف د ختمولو نہ منع کویو، چہ دقرآن دمطالبو
 پہ پوہہ کئے خہ نقصان رانشی، ترمذی کئے عبداللہ بن عمر رض مرفوعاً
 روایت کہے دے :-

لَا يَفْقَهُ مَنْ قَرَأَ الْقُرْآنَ فِي أَقَلِّ مِنْ ثَلَاثٍ (اتقان جلد ۱ ص ۱۰۰)
 پہ سینو کئے د حفاظت دا انتظام ہیچ یو انسانی کتاب نہ نصیب شوہ
 نہ دے کوم کتاب چہ د مسلمان پہ غور بہنہ خرمن خہ چہ پہ رگ رگ
 اوپہ زہرہ اود ماغون کئے نوتے وی اومشرق اومغرب دواہو کئے ددے داسے
 حافظان موجود وی چہ د هغوی الفاظ اوحروف بالکل یوشان وی، خہ
 کئے زیاتے پکئے نہ وی، ددے بیمثله انتظام باوجود دقرآن پہ حفاظت کئے
 بیامہ دچاشک شبہ کیدے نہی :-

ذکر قرآن حکیم تحریری حفاظت

پہ اتقان کئے د مستدرک حاکم پہ حوالہ نقل دی چہ قرآن پہ تحریری صورت
 کئے درے کہ تہ جمع شوہ دے (۱) د پیغمبر علیہ السلام پہ زمانہ کئے (۲)
 دا ابو بکر صدیق رضی اللہ پہ زمانہ کئے (۳) د حضرت عثمان رضی اللہ تعالیٰ عنہ
 پہ زمانہ کئے دا رومی د وہ جمع پہ بخاری وغیرہ کئے د خرید بن ثابت الانصاری
 د روایت نہ ثابتنے دی (اتقان جلد ۱ ص ۱۰۹ تا ۱۱۰) اودا دہمہ جمع،

یعنی عثمانی جمع د حضرت حذیفہ بن الیمانی د روایت نہ منقولہ دہ دے
 دکر وارہ وجمعوہ نوعیت کئے فرق وو، د رومی قسم ربنوی جمع مقصد
 دا وچہ قرآن ضائع نشی نو حکم قرآن پہ مختلفو خیزونوا لیکلے شوہ -
 خہ خود سپینو کانرونہ جو رہے کرو تختوبانندے، خہ د سپینو خرمنو پہ
 تکرر و اوخہ دکرگی پہ ہوارو تختوبانندے، نو دا جمع دیو کتاب پہ
 شکل کئے نہ وہ د صدیقی رض جمع مطلب قرآن د کتاب پہ شکل یوخلے
 کول ووجہ د خان خانان لہ تکرر د ضائع کیدو ہیچ خہ خطرہ پاتے
 نشی دا جمع پہ کاغذ شتوے وہ چہ د نبی علیہ السلام پہ زمانہ کئے نہ وو
 (کاغذ) اودا ابو بکر صدیق رضی اللہ پہ زمانہ کئے د شام نہ مدینہ منورہ
 تہ دارسید لے وو۔ موطا امام مالک رکھے د سالم بن عبداللہ نہ
 روایت دے :-

جَمَعَ أَبُو بَكْرٍ الْقُرْآنَ فِي الْقَرَاءِطِيسِ، ابو بکر رض صدیق قرآن پہ کاغذ
 جمع کویو (مغازی موسی بن عقبہ کئے دی :-

حَتَّى جَمَعَ عَلَى عَهْدِ أَبِي بَكْرٍ فِي الْوَرَقِ، (اتقان جلد ۱ ص ۱۰۹) دا ابو بکر
 پہ زمانہ کئے قرآن پہ کاغذ لیکلے شوار جمع شوہ :-

د حضرت عثمان رضی اللہ تعالیٰ عنہ پہ زمانہ کئے دقرآن جمع کولو مطلب داوہ
 چہ د مختلف قسمہ تلفظ نہ دا محفوظ کرے شی، چہ دے نہ فساد
 پیدا نشی، دا فرق امام سیوطی پہ اتقان کئے د ابن تین نہ نقل کویو
 (اتقان جلد ۱ ص ۱۰۹) :-

صدیقی جمع

دے جمع محدث فاروق اعظم رضی اللہ عنہ بخاری کئے د خرید بن ثابت نہ
 روایت دے، چہ کلہ پہ جنگ یمامہ کئے او یارہ، حافظان شہیدان
 شول نو ابو بکر صدیق رضی اللہ عنہ، خہ لایم نو ہلنتہ حضرت عمر رضی

ہم موجود ہو، حضرت صدیق رضی اللہ تعالیٰ فرمایا یہ ہے:

أَنَّ عُمَرَةَ أَتَانِي فَقَالَ إِنَّ الْقَتَلَ
قَدْ اسْتَحْرَجَ يَوْمَ الْيَمَامَةِ بِقُرْآنِ
الْقُرْآنِ وَإِنِّي بِنَ أَخْشَى أَنْ
يَسْتَحْرَجَ الْقَتَلَ بِالْقُرْآنِ فِي الْمَوَاطِنِ
ذَهَبَ كَثِيرٌ مِنَ الْقُرْآنِ وَإِنِّي
أَرَهُ، (۳) أَنْ يَأْمُرَ بِجَمْعِ الْقُرْآنِ
فَقُلْتُ كَيْفَ تَفْعَلُ شَيْئًا لَمْ يَفْعَلْهُ
رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

① ما تہ عمرہ را غلو او وے و بیل
چہ د پیامہ پہ دے گرم جنگ کئے د
قرآن فامایان شہیدان شول :
② کچرے نور و جنگو نو کئے ہم دا سے
فاریان شہیدان کیدل نو د قرآن
د اکثر حصو د ضائع کید و خطرہ د
③ لہذا ناسو حکم و کرمی چہ قرآن
د تحریری صورت کئے جمع شی ما ہنہ
نہ او بیل چہ موبن خنکہ ہنہ کارا کرم و کوم چہ پیغمبر علیہ السلام بنا کرم
④ فَقَالَ عُمَرَةُ هَذَا وَاللَّهِ خَيْرٌ قَلَمٌ يَزِيلُ : حضرت عمر رضی اللہ تع
⑤ بَرَأ جَعْنِي حَتَّى شَرَحَ اللَّهُ صَدْرِي لِذَلِكَ : او بیل چہ خدا یم د قسم وی
چہ دے کئے خیر دے، نو ہمیشہ بہہ : ⑥ ما تہ ہم دا سے و بیل نو دے چہ

چہ خاسینہ اللہ دے کار د پارا پرانستہ :

مؤنبر و وجہ لیکل دی چہ نبی علیہ السلام بچیلہ زمانہ کئے د قرآن لیکلو
حکم و کرمے وو، لیکن ہنہ پہ کتابی شکل کئے نو و خود حضرت عمر
مطالہ داوہ چہ دا د کتابی صورت کئے جمع شی، حکم خو حضرت ابو بکر
ا فرمایا چہ مؤنبر خنکہ دا سے کار کولے شو کوم چہ حضور علیہ السلام
نہ دے کرمے لیکن حضرت عمر رضی اللہ تعالیٰ دے ہنہ ضرورت پہ
ابو بکر رضی اللہ عنہ منلو کوم چہ دے وخت کئے را پین و د نبی علیہ السلام پہ زمانہ
کئے نو و پین شری، د نبی علیہ السلام زمانہ کئے قرآن چہ کتابی شکل کئے
جمع نو و د ہنہ و جہے داوے لا د نبی علیہ السلام پہ زمانہ کئے ہنہ
حالات نو و کوم چہ صدیق رضی اللہ عنہ پہ زمانہ کئے را پین شوا و د ہنہ پہ وجہ

قرآن تہ کتابی شکل و کرمے شو، (۲) د نبی علیہ السلام پہ زمانہ کئے
ہنہ خیز و نہ نہ مؤنبر کیدہ کوم چہ د صدیق رضی اللہ عنہ پہ زمانہ کئے مؤنبر
شوہ ر لکہ کاغذا و نو ز د لیکلو سامان و غیرہ :-

③ د نبی علیہ السلام پہ زمانہ کئے لا د تلاوت منسوخ کید و احتمال او و
کچرے دغہ وخت د کتاب پہ شکل کئے قرآن لیکلے شوے وے، نو یہا بہ د
بعضے تلاوت منسوخ کید و پہ وجہ ہنہ ہنول کتاب بد کولے شو چہ ہنہ
پیر کمران کار و :-

④ قرآن بہ د احوال او و فعاتو پہ تر نیب ناز لید و او ایتنو نو او سورتو
بہ د مضا مینو پہ ترتیب لکیدل کچرے د نبی علیہ السلام پہ زمانہ کئے
قرآن د کتاب پہ شکل جمع شوے وے، نو د نوی ایتنو نویو خاکے کول بہ
مناسبو ایتنو نو او سورتو نو سہ ہیا م پر کمان وو، دا صورت د حضرت
ابو بکر صدیق پہ زمانہ کئے ختم شو، حکم چہ وحی راتل بند شو، کاغذا و
نور سامان د لیکلو ہیا مؤنبر دے، شر حافظان د پیر شہیدان شول، نو
حکم قرآن تہ کتابی شکل و کرمے ضروری شول :

د صدیقی جمع دستور

حضرت صدیق رضی اللہ عنہ د قرآن پہ جمع کئے پورہ احتیاط کرمے وو دا سے انتظام
کرمے وو، چہ د قرآن پہ کتابی جمع کئے د ہیرے یا بیلے غلطی خہ احتمال
ہم پاتے نشی ہنوی پہ جمع کولو د قرآن کئے صرف پہ دے اکتفا نکرمے، چہ
ہنہ یا تونہ د سا جمع کرمے شی کوم چہ چا نہ یاد وی، یا پہ خہ خیز لیکلی
وی، یا د حضور علیہ السلام نہ آوری دلی شوی وی، بلکہ دے بار لکئے گئے
پہ دوہ قاعدو عمل کرمے :-

① ہنہ لیکلی شوی آیتونہ د جمع کرمے شی، چہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ
السلام د خیل و راندے پہ چالیکلی وی او د دو عادیلا نو گواہانو پہ

ذریعہ دے ثبوتاً مؤندے شی، پہ ابوداؤد کہتے حضرت عروہ بن نہ
روایت دے،

إِنَّ أَبَا بَكْرٍ قَالَ لِعُمَرَ وَزَيْدٍ أَقْعَدَا
عَلِيَّ بَابِ الْمَسْجِدِ فَمَنْ جَاءَ كَمَا
بِشَاهِدَيْنِ عَلَى شَيْءٍ مِّنْ كِتَابِ اللَّهِ
فَاكْتَبَاهُ:

حضرت ابوبکر رحمہ حضرت عمر رحمہ اور زید
دواہوتہ اوسیل چہ تاسود جماعت پہ
دروازہ کہتے کیئی چہ دکتاب اللہ پہ کوم
لیکلی شوی ایبتونودہ کسان گواہان

تیسر شول نوہغہ ایبتونہ ا لیکئی،

دویم داچہ دغہ لیکلی آبتونہ دے دیرو صحابہ کرامورہ پہ سینو محفوظ
ہم وی ہوناہل العرفان جلد ۲ ص ۲۳۵

دغہ رنگ ابن ابی داؤد پہ کتاب المصاحف کہتے سندسہ بیان کریدے چ
وَمَا كَانُوا يَكْتُبُونَ فِي الصُّحُفِ وَالْأَلْوِاجِ : صحابہ ورمہ پہ چہ کوم قرآن پھصحیفہ
وَالْعَصْبِ وَكَانَ لَا يَقْبَلُ مِنْ أَحَدٍ حَتَّى : پہ تختواؤد تجوروپہ خاگولیکلی
بِشْهَادِ شَاهِدَيْنِ : : : : : نوہغہ بہ ددو کسانو دگواہئی نہ
پس قبلوے شو

عثمانی جمع

د اسلام دائرہ ہرکلہ چہ لویہ شوہ نوکومو مسلمانا نو
قرآنی آبتونہ دکومر استاذ نہ پہ کوم تلفظ او قرآن

کہتے چہ زدہ کروی وو نوپہ ہغوی کہتے او بہ نوروہغہ مسلمانا نو اختلاف پیدا
شو کوموتہ چہ پہ بل قرأت کہتے تعلیم ورکرتے شوے وو، لکہ خنکہ چہ مجازہ
کہتے د حدیف بن الہالی داؤد کو شوے خبرہ ددے قسمہ فتنے دلیل دے کوم چہ
دارمینیا او د آذربائیجان د فتح کولونہ پس مدینے منورے تہ واپستی کہتے
د حضرت عثمان رض پہ خدمت کہتے داعرض وپانداے کہو۔

أَدْرِكُ هَذِهِ الْأُمَّةَ قَبْلَ أَنْ يَخْتَلِفُوا : پہ دے امت کہتے دیہود داو انصاف
اخْتِلَافِ الْيَهُودِ وَالنَّصَارَةِ : : : : : پشان اختلاف پیدا کیوں نہ وپانداے

تاسود اسنبال کرئی:

تردے چہ پہ مدینہ منورہ کہتے ہمد استاذانو اشاکر جانو پہ مینخ کہتے د
قرأت د اختلاف فتنہ پیدا شوہ . نو حکہ خو حضرت عثمان رضو اللہ
پہ خطبہ کہتے ا فرسہل حہ ہرکلہ تاسو کہتے دا اختلاف دے رچہ پہ مدینہ
کہتے یئی) نو لہ بنارونو کہتے خود دے نہ ہمد نیات اختلاف پیدا
کیدر خطرہ دہ ہغوی خیل الفاظ دادی،

أَنْتُمْ عِنْدِي تَخْتَلِفُونَ فَمَنْ نَأَى مِنَ الْأَمْصَارِ أَشَدَّ اخْتِلَافًا .
رناہل العرفان جلد ۲ ص ۲۳۵ واتقان ص ۲۳۵

نوبیا ہغوی دا قضیہ صحابہ کراموتہ وپانداے کہو او د ہغوی پہ
اتفاق سرہ حضرت عثمان رض د حضرت حفصہ رض نہ د قرآن ہغہ
نسخہ را ابللہ کومہ چہ د حضرت صدیق رض پہ زمانہ کن لیکلے شوے وہ
او د ہغہ نویر نقلونہ وے واغستل دے د بارہ چہ ہغہ مشہور و

بنارونوتہ ا کیبری او ہمد ہغہ پہ مطابق ددے قرآن ذکر کرپہ
اوبنود نہ جاری وی او ددے نہ علاوہ د نورو قرآنو نو بندیزے
اکرو، ددے عثمانی مجموعے نومر امام حکہ کیبنودے شوچہ ہغہ د قولو
قرآنی نسخو پدشو او امام دے، پہ اجماع د صحابہ کراموسہ ددے لیکل
چہ دکوم مجلس (کیتقی) پہ حوالہ شو، ہغہ خلورت تہ وو، ددے تیش
اویوانصاری وو د قریشو صاحبان داوو،

(۱) عبداللہ بن زبیر رض (۲) سعد بن العاص رض (۳) عبدالرحمان بن
الحارث رض (۴) اوزید بن ثابت انصاری وو۔

عثمانی جمع دستور رائین

پہ عثمانی جمع کہتے ددے خبرو خیال ا ساقے شہ۔

(۱) پہ مصحف کہتے ہم ہغہ خیز درج دی کوم چہ یقینی قرآن منے شی۔

۲) داہم معلومہ وی چہ حضور علیہ السلام پہ آخری دور کتبے دے تلاوت باقی وو۔

۳) ذکر صحیح والے چہ حضور علیہ السلام نہ ثابت وی او دھنے تلاوت منسوخ نہ وی (مناہل العرفان جلد ۱ ص ۲۵) : امام سیوطی رح نقل کریدی چہ دے نسخہ شہیرا وہ و وجہ او و بنا و نوسرہ تہرون لری، یوہ نسخہ حضرت عثمان رضیہ مدینہ منورہ کتبے اساتلہ اونورے مے مکہ مکرمے، شام، یمن، بحرین، بصرے، او کوفے تہ البین لے راتقان جلد ۱ ص ۲) بیاد دے نسخہ نہ مسلماً نانو پیشیرہ نسخے نقل کرپہ او حضرت عثمان رضیہ حکم اکرے، چہ دے نہ سیاپہ کومونور و نسخہ کتبے چہ دقرات اختلاف وی نوہغہ ضائع کرپی، دحارث مجالسی تہ پہ اتقان کتبے نقل دی چہ مشہورہ دادہ چہ حضرت عثمان رضیہ جامع قرآن دے مگر پہ اصل کتبے جامع قرآن حضرت ابو بکر رضیہ دے، حضرت عثمان رضیہ خلق دے تلفظ (قرآت) پہ یوہ طریقہ راجع کرل اٹکھ چہ پہ ویراند بیو نسخہ کتبے دیر قرآن تو نہ موجود و خو پہ اصل مضمون دقرآن کتبے تہرنہ ہیخ فرق نہ را تلو، حضرت علی رضیہ فرمائی کچرے خہ پہ دغہ و خت کتبے امیر المؤمنین دے، نو ما بہ ہم ہغہ کول چہ کوم حضرت عثمان اکرل (راتقان جلد ۱ ص ۲)

دقران آیتونہ او سورتو نہ

عثمانی جمع پہ سہنہ مکتبے اشوہ امام زرکشی اونور و علماء و اجماع پہ دے خبرہ نقل کریدی چہ دقرآن دآیتون ترتیب توقیفی دے مطلب دا چہ داللہ پہ حکم شوے دے کہ کتب دچارلے او خیال کارنہ دے کرے دہر ایت پہ بارہ کتبے بہ جبریل علیہ السلام دا حکم را و روجہ فلانے ایت دفلانی ایت سرہ بوخائے اگلوئی، امام احمد دعثمان بن

العاص نہ پہ اسناد حسن سورا نقل کریدی، حضور علیہ السلام رضیہ نقل دی چہ فلانے ایت پہ فلانی سورت کتبے شامل کرئی ہمدغہ رنگ ابو داؤد

ترمذی اونسانی کتبے دا بن عباس رضی اللہ تعالیٰ نہ نقل شویدی، کان اذ نزل علیہ الشیء دعا بعض : یعنی پہ حضور علیہ السلام بہ چہ من کان یکتب فیقول ضعوا ہذیہ : خدوخت خہ ایتونہ نازل شو تو الایات فی السورۃ التی یدکر : لیکونکے بہ فی را بلوا و وے بہ نے فیہا کذا و کذا : فرمایل چہ دا ایتونہ پہ ہغہ سورت کتبے شامل کرپہ پہ کوم کتبے چہ دا دا مضمون دے،

دسورتونو پہ ترتیب کتبے غور یزہ خبرہ دادا چہ ہغہ ہم توقیفی دے، مطلب دا چہ دا ہم داللہ پہ حکم شویدی، امام جلال الدین سیوطی رح دکر مانی رح دکتاب البرہان نہ نقل کریدی،

ترتیب السور ہکذا ہو عند اللہ فی اللوح المحفوظ : دسورتونو ترتیب ہم دفعہ شان د اعلیٰ ہذا الترتیب و علیہ کان صلی اللہ بعرض : اللہ پہ نزد پہ لوح محفوظ کتبے دے علی جبریل کل سنۃ : او ہم پہ دفعہ ترتیب بہ حضور علیہ السلام ہکذا لجزیریل ۳۳ لہ آورلو :

دغہ شان دامام یحییٰ نہ ہم منقول دے امام بیہقی پہ المدخل کتبے ہم لیکلی دی،

کان القرآن علی عہد رسول اللہ : د نبی صلی اللہ علیہ وسلم پہ زمانہ صلی اللہ علیہ وسلم مرتباً سورۃ : کتبے دقرآن سکورتونو آیتون نہ وایتہ علی ہذا الترتیب الا البراءۃ : ہم پہ دے ترتیب و و، سوا دسورۃ براءۃ او سورۃ انفال،

ابوجعفر نجاس نہ ہم دغہ منقول دی، امام سیوطی رح پہ اتقان

جلد ۶۳ کتبہ دَحْدِيفَه تَفْقِي رَضِ پَه رَوَايَتِ يُوْحَدِيْثِ دَا سَعِ
نَقْلِ كِرْپَه دَعِي كَوْمِ چَه پَه مَسْنَدِ اَحْمَدِ اَوْ پَه سُنَنِ اَبِي دَاؤُ دِكْنِي هَمْ
مَوْجُوْد دَعِي اَوْ دَا بِنِ رُشْدِ دَكْتَابِ المَصَاحِفِ نَه هَمْ پَه تَأْيِيْدِ كِنِي
دَا سَعِ رَوَايَتِ نَقْلِ كِه يَدَا سَعِ چَه دَقْرَانِ دَا اَيْتُوْنَاوِ سُوْرَتُوْنُو تَرْتِيْبِ
هَمْ دَا اللّٰه پَه حُكْمِ شُوْبِدَه رَتُوْقِيْقِي دَعِي

اِمَامِ زُرْكَشِي رَجِ پَه رِبْرَهَانِ كِنِي لِيكْلِي دِي چَه حُوكِ دَسُوْرَتُوْنُو
تَرْتِيْبِ نَه اِجْتِهَادِي وَا ئِي نُو هَغْرِي تَعِي هَمْ تَوَقِيْقِي مَنِي جَكْرَه يُوْلَئِي
دَلْفُوْتُوْدَه اَحْكَه چَه تَوَقِيْفِ عَامِ دَعِي كَه قَوْلِي اَوْ كَه فِعْلِي بَهْرِ حَالِ
دَحْدِي شُوْدِ دَخِيْرَه نَه ثَابِتَه دَه چَه دَسُوْرَتُوْنُو تُوْمُوْنَه پَه زَمَانِ
دِنُوْتِ كِنِي مَشْهُوْرِ اَوْ مَعْرُوْفِ هُوْ كَوْمِ چَه پَه اِتْقَانِ كِنِي سِتّه اَوْ دَا
دَعِي خَبِرَه ثَبُوْتِ دَعِي چَه دَسُوْرَتُوْنُو تَرْتِيْبِ تَوَقِيْقِي دَعِي

دَعْمَانِي رَضِ مَصْحُوفُوْنُو تَارِيْحِ

مصحف مدني

دَعْمَانِي مَصْحُوفُوْنُو كَوْمَه نَسْخَه چَه پَه مَدِيْنَه
مَقْرُوْرَه كِنِي اَيْنُوْدَه شُوْءَه وَه نُو هَغَه دَشَاهَاتِ
تَرُوْحْتَه حَضْرَتِ عَثْمَانَ رَضِ سِرَه وَه دَهغُوِي نَه پَسِ حَضْرَتِ عَلِي رَضِ سِرَه
اَوْ بِيَا دَخْلَافَتِ مِلَاوِيْدِ اَوْ سِرَه حَضْرَتِ مَعَاوِيَه رَضِ تَه اَسْپَا لَه شُوْءَه
بِيَا دَا اَنْدَلَسِ تَه اُرْسِيْدَه بِيَا دَمِرَاكَشِ دَا رِالسُلْمَنْتِ مَفَاسِ اِنَّ اُرْسِيْدَه
رِتَارِيْحِ اِدْرَايْسِي تَذَكْرَه المَصَاحِفِ بِيَا پَه خَه طَرِيْقَه مَدِيْنَه مَنُوْرَه تَه
اُرْسِيْدَه پَه رُوْمِي جَكِ عَظِيْمِ كِنِي دَمَدِيْنَه كَوْمِ نَزْفَخْرِي پَا شَا نُوْرُوْتُوْبَكَ
سِرَه قُسْطَنْطِيْنِيَه تَه يُوْرَه اَوْ تَرَا سَه هَلْتَرِ پَرْتَه دَه

مكي مصحف

مَكِّي نَسْخَه سَنَه ۶۵۴ هَجْرِي پُوْرَه پَه مَكّه مَعْظَمَه كِنِي پَرْتَه وَه مُحَمَّدِ بِنِ
جَبْرِ اَنْدَلَسِي پَه سَنَه ۵۹۸ هَجْرِي دَغْلَتَه دَهغَه زِيَاْرَتِ كِرْپَه دَوَا

مَوْلَانَا شَيْبَلِي نَعْمَانِي لِيكْلِي دِي چَه دَهغَه دَسِيَاْحَتِ پَه وَخْتِ دَهغَه نَسْخَه
پَه جَامِعِ دَمَشَقِ كِنِي پَرْتَه وَه اَوْ هَغُوِي تَه غَالِبَاْدِ نُو لِيْمَه صَدِي پَه اَخِرِ كِنِي
زِيَاْرَتِ كِرْپُوْرَه اَكْشَافِ المَهْدِي صَنَه ۱۵۰۰ كِنِي لِيكْلِي دِي چَه سُلْطَانَ عَبْدِ
الْحَمِيْدِ خَانَ سَنَه ۱۸۰۰ هَجْرِي تَرْدِيْرِ شُوْكَالُو بُوْرَه حُكُوْمَتِ كِرْپُوْرَه وَه
زَمَانِه كِنِي جَامِعِ دَمَشَقِ كِنِي اَوْ رَا لِكِيْدِ اَوْ دَهغَه نَسْخَه بَكِنِي مَسْجِدِ
سُوْحَيْدَه

شامي مصحف

مُوْتَرِيْحِ اَحْمَدِ مَقْرِي سَنَه ۳۰۰ هَجْرِي دَعِي نَسْخَه زِيَاْرَتِ كِرْپَه يُوْدَا دَكُوْفَه
نَه دَا اَنْدَلَسِ دَبَا دَشَاهَا نُو بِيَا دَسُلَاطِيْنِ مَوْحَدِيْنُو بِيَا دَسُلَاطِيْنُو
بَنِي مَرِيْنِ پَه قَبْضَه كِنِي رَاغْلَه اَوْ جَامِعِ قَرْطَبَه كِنِي پَرْتَه وَه قَرْطَبَه وَالْوَلَدِ
سُلْطَانَ عَبْدِ المَوْمِنِ نَه وَرَكْرَه اَوْ هَمْ دَعِي پَه حُكْمِ اَبِنِ الشُّكُوَالِ دَمِرَاكَشِ
دَا رِالسُلْطَنْتِ تَه پَه شَوْلِ سَنَه ۵۰۰ هَجْرِي سَنَه ۵۰۰ هَجْرِي كِنِي خَلِيْفَه مَعْظَمَه
مُطِي بِنِ مَامُوْنِ سِرَه وَه اَوْ هَمْ پَه دَهغَه كَالِ دَه هِرْكَلَه چَه پَه تَلْمَسَانَ
حَمْلَه اَكْرَه نُو دَعِي پَه كِنِي مَرِ شُوْبَه دَعِي هَلَه كَلَه كِنِي دَهغَه نَسْخَه وَرَكْ شُوْءَه
خُوْبِيَا دَتَلْمَسَانَ بَا دَشَاهِي خَزَانَه تَه رَا اُرْسِيْدَه دَهغَه خَا تَه
يُوْسُوْدِ اَكْرَه پَه بِيْعَه وَاغْسْتَه اَوْ فَا سِ تَه رَا وِرَه چَه تَرَا وِسَه هَلْتَرِ پَرْتَه دَه

بصري مصحف

دَا نَسْخَه دَمِصْرِ پَه كُتُبِ خَانَه خَدِيُوْبِكِنِ پَرْتَه وَه دَسُلْطَانَ
صَلَاحِ الدِيْنِ اِيُوْبِي يُوُوْزِيْرِ پَه سَنَه ۸۰ هَجْرِي دَا پَه دِيْرِشِ زِدَه
اَشْرَفُوْ وَاغْسْتَه

يماني مصحف

يَمَانِي مَصْحُوفِ دَمِصْرِ جَامِعِ اَزْ هَرِ پَه كُتُبِ خَانَه كِنِي اَسْ هَمْ شَه
دَا بَحْرِيْنِ مَصْحُوفِ
دَا دَفْرَانِسِ پَه يُوْ كُتُبِ خَانَه كِنِي پَرُوْتِ دَعِي

گوئی مصحف

ذاد قسطنطنیہ پہ کتب خانہ کچنے شتہ دے، حضرت عثمان رضی اللہ
 درے نور مصحفونہ ہم دی پہ دے کچنے دویم مصحف عثمانی دقاہرہ
 پہ جامع سیدنا حسین رضی اللہ عنہ کچنے شتہ۔ دریم مصحف عثمانی دینپہ جامعہ
 ملیہ دلی کچنے ووا کچرے د تفسیر پہ ہلک کچنے کلا و د شریعے نہ وی نو
 ہلتہ بہ پروت وی، غلور مصحف عثمانی د لندن پہ اندیا آفس
 کتب خانہ کچنے شتہ پہ دے لیکل دی، کتبہ عثمان بن عفان، دا
 د مغلوباد شامانوسرہ وو، د اکبر باچا مہر ہم پر شتہ پہ ہفت ستر
 کچنے دا مہجر راؤنس لہ گو تونہ و، غلو ہغہ د ایست اندیا با کتب خانہ
 تہ ور کرو۔ د دے یوسل یوا تیا صفحے دی او پہ یوصفہ کچنے شادس
 کرینے دی

د قرآن محفوظو لے یو داسے حقیقت ہے، د ہغہ اقرار بحدہ د
 اسلام مخالفینو ہم کچے دے لیکن بعضے مستشرقینو مثلاً گولڈ لیتز
 وغیرہ د مسلمانانو د یقین او عقیدے کمزورے کولو د پارا دے سولویج
 سکو نو پیدا کولو کو شش کریدے، نومونز اس د دے نہ تا سو خبرور
 د دے خلقو اصلی غرض پہ قرآن کچنے گپون او بدلون راوستل دی
 دغے گولڈ لیتز یہودی مستشرق خوبیا پہ دے د یوزور کولے دے
 پہ نقسیری مذاہب کو کچنے ہغہ د بیشیرہ اسلامی کتابونو مطالعہ کریدے
 او دا خیل کتاب کے د علمی تحقیق پہ تو ما لیکلو لیکن بیا ہم د مستشرقینو
 د عادت پہ تو گدے دوی ہر کتاب تحقیقی او علمی شان کہ لری خو
 سیاسی شان د یوزریات لری دوی یقین دے، چہ مسلمانان د خیل
 مرکز و نور قرآن او صاحب قرآن نہ د تیکارہ سیاسی طاقت پہ ذریعہ
 لریے سائل ممکن نہ دی نو د خیل اصلی مقصد د تکمیل د پارہے د جنگ

او سیاست د میدان پہ خائے علمی میدان فوراً کچے و او داستن
 پہ زہر جنہ و سلہ دے د مسلمانانو د یقین کمزوری کولو او پہ دو کچنے
 لے د شک د زہر و خور لولو د پارہ د اسلامی تحقیق پہ نور کمزورونہ
 روپئی لگو لے او کتابونہ لیکل لے دکامیابی پہ امید شروع کر دے د کامیابی آمین نہ دای
 را، د مغربی طاقتونو سیاسی ترقی او د مسلمانانو سیاسی تنزل چہ دے
 نہ ہغوی دا پر شتونی نتیجہ را ا بیکلہ چہ پر یوتی تو موندے د غالب قومونو
 ہر قسم د غلطہ ہم خبرہ منی او پر یقین کوی:

۱) انگریزی دان یوازے نہ بلکہ تو مغرب زدہ خلق (چہ احساس
 کہتری کچنے مبتلا دی) د یورپ ہر مصنف محقق گنری او د خیل دینی
 عالمانو نہ کر کہ لری، خو بز نو ی تعلیم یا فتنہ خلق د دینی تعلیم نہ تا
 خبرہ د یورپی مصنفینو ہر یو خبرہ ہے تحقیقہ منی او دینی علما و تہ ذکرے
 پہ وجہ ہد و گوری نہ چنا چہ د مسلمانانو دا قسم کمزوری د مستشرقینو
 دکامیابی باعث شوے، او مسلمانان پچھلہ د دے نہ پہ شکوک او شبہاتو
 کچنے را کبر شو د قرآن د محفوظیت پہ بارہ کچنے د دوی شیعہ اصولاً دا دی

- ① بعضے آیتونو اور وایتونو د قرآن د غیر محفوظ کید و د لیلونہ نیول د
- ② د اختلاف قرأت او سبعا احرفونہ دلیل نیول د
- ③ د شیعہ و د روایتونو نہ حجت نیول د

موزیہ دا نیول پہ لند و نقل کو او د دے جوا بونہ بہ و ہر کو
 د بعضے آیتونو اور وایتونو نہ دلیل نیول
 د سورہ اعلیٰ آیت **سَنُقَرِّئُكَ فَلَا تَنسَىٰ اَلَا مَا شَاءَ اللّٰهُ : الْبَیِّنَاتُ**
 موزیہ تاتہ ا لوو نو تہ بہ ہیر نکرے خو چہ کو م
 اللہ ا خوار ی،
 د آیت نہ مستشرقینو دا نتیجہ را ا بیکلہ د چہ د قرآن خوا آیتونہ ہیر کچے

خودا غلط حکمہ دے (ا) چہ دا استثناء صوری دہ حقیقی نہ دہ، پہ علی
اصطلاح کہنے دا قسم استثناء دخیل فضل یا قدرت د اظہار د بارہ
استعمالی بی دے نہ دیوخیز مستثنیٰ کول مطلب نہ وی بلکہ مطلب دا
دے چہ مؤنذ بہ تا تہ قرآن داسے ا لو لو وچہ تہ بہ تہ ہیر نکری نو دا
د اللہ فضل او احسان اکثرہ ددے مثال داسے دے، لکہ د قرآن
کریم پہ بل یو خائے کہنے پہ جنت کہنے د جنیا نو د ہمیشہ پاتے کید و بیان
نہ پس الا ماشاء اللہ چہ ذکر دی، او مطلب تے دا دے چہ جنت
کہنے ہمیشہ الے د اللہ فضل دے، مگوندی اللہ تعالیٰ خودا ہیٹوالے د
جنتی ژوند واپس ہم اغتے شی خود اللہ وعدا دہ چہ واپس تے نہ
اخلی رہ دہ تہ علا و کہ د امنب ہم و اغتے شی چہ تہ بہ تہ نہ ہیر دے
خوہلہ کہ مؤنذہ تے ہم نہ ہیر د ل ا غوار، یعنی داستا نہ ہیر د ل
د اللہ پہ مرضی موقوف۔ نو بیا ہم ہیر د ل حکمہ ثابت نہ دی چہ
قرآن کریم پہ بل خائے کہنے صفا فرمائیلی دی، چہ مؤنذہ تے تا نہ
ہیر د ل نہ غوار و بلکہ مؤنذہ دا خوبنہ دہ چہ قرآن دستاسینہ کہنے،
محفوظ وی، لکہ چہ سورہ قیامتہ کہنے دی۔
ان علینا جمعہ وقرآنہ: سورہ القیامتہ رستا پہ سینہ کہنے د قرآن جمع
کول د ہیر محفوظ کول اوستا پہ ژ بہ د ہیر د لوستلو ذمہ واری مؤنذہ دہ
پہ دے سورت کہنے د استثنائی صورت جو رہ تے ہیر د ل پریکرا اُس خوہلہ
د ہیر د ل بیا ہیر د ل سوال نہ پیدا کیوی۔
(۳) دہیم جواب دا دے کچرے خہ آیتونہ ہیر کپے شی نو دا بہ د ہیر د
منسوخ کید و یو شکل وی پہ دے د قرآن پہ محفوظیت کہنے ہیر د ل خیر فرق
نہ راخی یعنی کوم آیتونہ چہ د حضور علیہ السلام پہ سینہ مبارکہ
کہن اللہ تعالیٰ محفوظ اُس اتل او ہغوی اُمت تہ ا د سول نو ہم دا

قرآن دے او کہ د حکمت پہ وجہ د حضور علیہ السلام نہ ہیر
کپے شونو ہغہ قرآن پاتے نشو، بلکہ خالق کائنات پچیلہ ہغہ
د قرآن برخہ جو رہ نکرہ، لکہ خنگہ چہ ہر حاکم تہ اختیار وی چہ
خپل فرمان کہنے خہ تکی او جیلے لیکے او خہ تکی او جیلے تر لرے کوی دا
کار د فرمان د محفوظیت نہ خلاف نہ دے، دا خود صاحب فرمان خپل
کار دے د بل چا کار خونہ دے، چہ فرمان پر بیکارہ کیوی د قرآن
کریم ارشاد دے،

قُلْ مَا يَكُونُ لِي اَنْ اُبَدِّلَهُ مِنْ اَمْرِ مَنِ اعْلَمَ بِهِ اِنَّهٗ اَكْبَرُ ۗ
تِلْقَاؤِ نَفْسِيْ اِنْ اَتَّبِعُ اِلَّا مَا يُؤْتِيْ: خپلہ حاد پہ وحی الہی کہنے د
اِنَّ: د سورہ یونس آیتہ عا: بدل نشم کولے خہ خو صیرف دوحی
تا بعد اری کوم:

د حضرت عائشہ حدیث

عَنْ عَائِشَةَ اَنَّهَا عَلِيْهِ السَّلَامُ سَمِعَتْ
رَجُلًا يَقْرَأُ مِنَ اللَّيْلِ قَالَ يَرْحِمُهُ
اللّٰهُ لَقَدْ كَرَّمَنِيْ كَذَا وَكَذَلِكَ اَيَّةُ كُنْتُ
اَسْمَعُهَا مِنْ سُرُرٍ وَكَذَلِكَ اَرَوَاهُ مِنْ

د ایاد کبری دو

د دے روایت نہ دا ثنا بتیزی چہ د قرآن دغہ آیتونہ بالکل بیکارہ اوضائع
شول بلکہ د دے سری د لوستلو ذمہ وارا ندا د حضور علیہ السلام نہ دا
یاد و، صحابہ کرامونہ ہم یا دور لیکے شوی ہم ورا صحابہ کرام پہ بوسل
لکہ خنگہ چہ دغہ سری ا لوستل، نو پہ دے وجہ د دے آیتونہ
ضائع کید و خو خہ احتمال پاتے نشویرف دومرہ خبرہ دہ چہ د نبی
علیہ السلام توجہ ورتہ نہ دہ او دغہ سری پہ لوستو د نبی علیہ

تَوْجُّهٌ بِيَاوَرْتَهُ أُشْوَهٌ دَلَسَ نَهَ چہ حضور علیہ السلام نیا کل ہیر و
دا خوب عامہ محاورہ دہ خودے سرہ ہر کلہ چہ قرآن د لیک پہ شکل
کینے موجود دو، لکھو توتہ یاد و، نوبیا خوکسانو نہ کہ ہیر ہم شی نو دے
سرہ د قرآن پہ محفوظیت ہیخ اثر نہ پریوخی ۔

یوعامہ ضابطہ یوعامہ قاعدہ دادہ چہ داسے قسم ہر جائے
کینے بکار دخی، ہغہ دادہ چہ قرآن یہ تواتر او
قطعی اجتماع سرہ ثابت دے د اعتراض دیارہ کوم روایتونہ چہ پیش کولے
شی ہغہ خویا ضعیف وی او بیاریات نہ زیات خبر واحدی، خبر واحد
ظنی وی، او ظنی د قطعی پہ مقابله کینے بیکارہ دے، نو حکم داسے بقول قسم
اعتراضونہ بالکل بے حایہ وی ۔

روایت مسعودی

مسند احمد او طبرانی او ابن حبان کینے د حضرت عبد اللہ بن مسعود
نہ منقول دہ، چہ ہغوی بہ قرآن کینے معوذتین یعنی قُلْ اَعُوذُ بِرَبِّ
الْفَلَقِ اَوْ قُلْ اَعُوذُ بِرَبِّ السَّمٰوٰتِ درارہ سورہ تونہ نہ لیکل، دغہ
شان ابو عبیدہ رح پہ روایت د ابن سیرین رح د ابن مسعود رح نہ نقل
کوی چہ ہغوی بہ سورت فاتحہ پہ قرآن کینے نہ لیکلہ او حافظ
بن حجر د بخاری پہ شرح کینے دے روایتونو نہ صحیح و ثعلبی دی خود دے
خوجوابونہ دی ۔

رح د سورۃ فاتحہ او د دوار و معوذتین و قرأت پہ یقینی تواتر سورہ
ثابت دے نو ظنی خبر دے مقابله کینے ہیغ نہ دے او کچے د ابن مسعود
دا انکار ثابت ہم شی نواجماع او تواتر دیو کس پہ مخالفت نہ ماتہزی کہ
داسے کیدے ہاشوے نوبیا خوب متواتر ہر ج نہ رو پاتے او دین بقول کار
بہ بیارنگ و، قاضی ابو بکر رح د ابن مسعود د انکار جواب داور کینے

چہ داد ہغہ د قرآنیت نہ انکار ندے، بلکہ پہ مصحف کینے دنہ
د لیکلونہ انکار دے، حکہ چہ لیکل د ہغہ خیز ضروری دی چہ د کومود
ہیر یکتا ویرہ وی او سورۃ فاتحہ او معوذتین داسے سورہ تونہ دی
چہ د دے د ہیرید و ہدو خہ امکان نہ وو، ہر دا جواب ابن قتیبہ پہ
مشکلات القرآن، کینے ور کرے دے اگر چہ پہ روایت کینے اَللّٰهُمَّ
لَيْسَتْ مِنْ كِتَابِ اللّٰهِ رَدَّ دوارہ د کتاب اللہ نہ نہ دی راغہ دم خو د کتاب
اللہ: مطلب مصحف وی او پورہ مطلب بہ بی داسی چہ د دے دوارو پہ
مصحف کینے د لیکلو ضرورت نشہ ۔

(۳) ابن الصباغ رح جواب ور کرے دے، چہ دا سورہ تونہ د ابن مسعود رح
پہ زمانہ کینے متواتر دو مگر ہغوی تہ د تواتر علم نہ وور سیدے
پہ دے وجہ تے احتیاط کولو خہ وقت چہ دوی تہ د تواتر علم اشنو نو د
خپل قول نہ دے رجوع اکبر، لکہ چہ عاصم رح پہ واسطہ د ر د ابن
مسعود نہ قرأت نقل کریدے چہ دادرے وارہ سورہ تونہ کینے ثابت دی
نو دا د خپل رومی قول نہ دے د رجوع کولو دلیل دے

د دے تلو جوابونو ضرورت ہلہ پینیزی چہ د ابن مسعود نہ دے
انکار ثابت شی، لیکن دیرو محققینو د ابن مسعود نہ د انکار تردید کریدے
او دے روایت تہ فی موضوع، باطل او غلط و ثعلبی دی ۔

قَالَ النَّوَوِيُّ فِي تَرْجِيحِ الْمَهْدَبِ اَجْمَعِ امام نووی رح پہ شرح مہذب کینے
المُسْلِمُونَ عَلَيْهِمْ اَنَّ الْمُعْذَاتَيْنِ وَ لیکلی دی چہ د مسلمانانو پہ دے
الْفَاتِحَةِ مِنَ الْقُرْآنِ وَ اَنَّ مَنْ اتفاق دے چہ معوذتین او فاتحہ
تَحَدَّثَ شَيْئًا مِنْهَا كَفَرُوا مَا نَقَلَ عَنْ ابْنِ د قرآن حصہ د کہ چہ خوک دے
مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ لَيْسَ بِصَحِيحٍ وَقَالَ نہ انکار کوی ہغہ کافر دے او کوم
ابْنُ حَزْمٍ فِي تَدْوِجِ الْمُعَلِّ الْمَجْلِيِّ چہ د ابن مسعود نہ نقل دے

هَذَا كَذِبٌ عَلَى ابْنِ مَسْعُودٍ وَإِنَّمَا
 صَحَّ عَنْهُ قِرَاءَةُ عَاصِمٍ عَنْ زَيْدٍ
 عَنَّهُ وَفِيهَا الْمَعْوَدَةُ تَانِ وَالْفَاتِحَةُ
 رَاتِقَانِ جُلْدًا صَدْرًا : :
 روایت دزد در عاصم قرأت دے، چہ دے بکنی مادرے وارہ
 سورتونہ دی

دغہ رنگ امام رازی پہ تفسیر کبیر کین لیکلی دی پہ اتقان جلد عا مشہورہ کین
 تفصیل شتہ، چہ دابن مسعود الکاکر لوقہ نووی باطل ویشلی دی او ابن حنہ
 ورثہ دروغ او مہر ضوغ ویتلی دی

دَقِرَاتِ اِخْتِلَافِ اَوَاذِ اَحْرَافِ

مُسْتَشْرِقِينَ دَقِرَانَ دَخْرِيْفِ يُوْدَادِ لِيْلِ هَمْزٍ رَكْوِيْ چہ دے کئے کنہ
 قِرَاءَتُوْنَهُ وَيُوعِيْ يُوْقِرَاتُ لَيْ نَهْ دَعِي نُوْدَادِ لِيْلِ حُكْهْ غَلَطُ دَعِي چہ
 تَحْرِيْفِ هَمْزِ دَعِي چہ پہ باد شاهی دستاویز کئے دَا صِلِ مِتْکَلِمَا وَاوَدِ
 دِسْتَاوِيْزِ جُوْرُوْنِکِي نَهْ بَغِيْرِ بِلِ خُوْکِ زِيَا تَعِي کَعِي اَکْرِي کَهْ بَادِشَاهِ
 پُجَلَهْ دَعِي کَعِي زِيَا تَعِي کَعِي نُوْحِيْعِ عَقْلَسِنْدِ دَعِي تَحْرِيْفِ نَهْ وَا فَا
 دَقِرَانَ پَاکِ قِرَاتِ دُوْکِ قِسْمِ دَعِي رَا مَتَوَاتِرَهْ اَوْرَهْ غِيْرُ مَتَوَاتِرَهْ دَا
 دُوِيْمِ قِرَاتِ دَقِرَانَ حُکْهْ نَهْ دَعِي چہ دَا صَوْلِ اِمَامَانَ پَهْ دَعِي مُتَقِي دِي
 چہ قِرَائِيْتِ دَبَارَهْ تَوَاتِرُ شَرْطِ دَعِي اَوْ هَمْ قِرَاتِ مَتَوَاتِرَهْ قُرْآنِ دَعِي
 دَعِي نَهْ تَحْرِيْفِ نَهْ ثَابِتِ بِيْرِي تَحْرِيْفِ دَعِي تَهْ وَيَلِي شِي چہ غِيْرُ قُرْآنِ
 پَهْ قُرْآنِ کَعِي دَاخِلِ کَرِيْمِي اَوِيَا دَقِرَانَ خَهْ بَرَحَهْ دَقِرَانَ نَهْ بَهْرِ کَرِيْمِي
 نُوْدِ قِرَاتِ اِخْتِلَافِ پَهْ دَعِي دَوَالِ وِکْتِي يُوْهْمُ نَهْ دَعِي لَانُوْرِ دَا چَرَامِ
 زِرْکَشِي پَهْ بُرْهَانَ کَعِي يِکِي چہ قُرْآنِ دَا فَاظُوْنُوْمِ دَعِي اَوَدِ قُرْآنِ
 قِرَاتِ دَا فَاظُوْدِ تَلْفِظِ اَوَدَا طُرْزِ دَعِي نُوْدِ دَعِي پَهْ زِيَا تَوَالِي دَعِي

دَقِرَانَ پَهْ فَاظُوْکِي هَمْزِ کَعِي زِيَا تَعِي نَهْ رَا حِي (اِتْقَانَ جُلْدِ عَا صِنَهْ)
 اَوْهْ قِرَاءَتُوْنَهُ

پَهْ بُرْهَانَ کَعِي اِمَامِ زِرْکَشِي لِيْکَلِي دِي چہ قُرْآنِ دُوْحِي هُوْ فَاظُوْنَهْ
 وَيَلِي شِي چہ حَضُوْرِ عَلِيهِ الصَّلَاةِ وَالسَّلَامِ تَهْ دَا حُكَا مَوِيْيَا نُوْلُوْدِ بَارَهْ
 کُوْمِ چہ پہ مَعْجَزَانَهْ اِنْدَا زِ نَا زِلِ شُوْيَدِي اَوْ قِرَاتِ دَدِ تَلْفِظِ اَوْ
 دَا اَطْرَنْ تَهْ وَيَلِي شِي اَوْهْ قِرَاءَتَهْ تَرَاوُ قَا رِيَا نُوْ پَهْ تَوَاتِرُ ثَابِتِ
 دِي اَوِيَا دَدِ غَهْ اَوْ اِمَامَانُوْنَهْ تَرَحَضُوْرِ عَلِيهِ السَّلَامِ پُوْرَهْ سِنْدِ
 دَقِرَاتِ پَهْ کِتَابُوْنُوْ کَعِي مَوْجُوْدِ دَعِي چہ يُوْلَاوِي دَبَلِ نَهْ نَقْلِ کَرِيْدِي
 لِيْکِنِ پَهْ اِتْقَانَ کَعِي دَابِنِ جَزْرِي نَهْ نَقْلِ دَعِي چہ حَضُوْرِ عَلِيهِ السَّلَامِ پُوْرَهْ
 هُمْ دَا اَوْهْ قِرَاءَتَهْ مَتَوَاتِرِ دِي

وَقَدْ نَصَّ عَلَي تَوَاتِرِ ذَلِكَ كَلِمَةً : دَا صَوْلُوا مَامَانُوْبِنْكَارَهْ بِيَانِ كَرِيْمِي
 اَنْتُمْ اَلْاَصُوْلُ كَقَاضِي اَبِي بَكْرٍ : چہ اَوْهْ قِرَاءَتُوْنَهْ سِرَاسِرِ حَضُوْرِ
 غِيْرَهْ وَهُوَ الصَّوَابُ لِاِنَّهٗ اِذَا : عَلِيهِ السَّلَامِ پُوْرَهْ مَتَوَاتِرِ دِي
 ثَبَتَتْ تَوَاتِرُ اللَّفْظِ ثَبَتَتْ تَوَاتِرُ : نُوْهْرِ کَلَهْ چہ فَاظُ مَتَوَاتِرِ شُوْنُوْدِ
 هَيْئَةٍ اَدَا بَهْ لِاَنَّ اللَّفْظَ لَا يَفُوْمُ : هَمْزِ تَلْفِظِ اَوْ اَدَا هُمْ مَتَوَاتِرَهْ شُوْرَهْ
 اِلَّا بَهْ وَلَا يَصِيْحُ اِلَّا بِجُوْدِهٖ : حُکْهْ چہ تَلْفِظِ اَوَا دَا فَاظُوْسِرْتَرِي
 رَاتِقَانَ جُلْدِ عَا صِنَهْ : : دِي رَحَانَ لَهْ دَدِ وُجُوْدِ نَشْتِهْ

صَحَابَهُ رَمَقَارِيَانَ

هَمْزِ قَارِيَانَ اَوْهْ دِي کُوْمُوْ چہ نِيْغِ پَهْ نِيْغَهْ حَضُوْرِ عَلِيهِ الصَّلَاةِ وَالسَّلَامِ
 نَهْ قِرَاتِ زِدَهْ کَرُو دَقَارِيَا نُوْ پَهْ نُوْمِ مَشْهُوْرِ شَوْلِ دَرُوْسْتِ نُوْقَارِيَانَ
 اَسْتَاذَانَ اَوْ شِيُوْخِ دِي اَوَدِ دُوِي قِرَاتِ پَهْ تُوْلُوْ سَلْمَانَ مَلْکُوْنُوْ کَعِي
 خُوْرِ شُوْحَتِ چہ تَرَاوُ سَهْ دَا شْتِهْ رَا حَضْرَتِ عَفَّانِ رَمَزِ حَضْرَتِ
 عَلِي رَمَزِ اَبِي بِنِ كَعْبَرِ رَمَزِ زَيْدِ بِنِ ثَابِتِ رَمَزِ رَهْ عَبْدِ اللّٰهِ بِنِ مَسْعُوْدِ

(۶) ابوالدرداء رضی عنہ ابو موسیٰ اشعری رضی عنہما اهل العرفان جلد

ص ۱۰۰
اُوه قرأتونہ

زل ابن عامر رحمہ چہ نومئی عبد اللہ یحصبی دے
 یحصب دحیر قبیلے دیو شاخ نوم دے دا ہفتہ
 منسوب دے، ابو نعیم و ابو عمران نے کنیت دے، تابعی دے، ذہ
 د مغیرہ بن ابی شہاب المخزومی نہ قرأت حاصل کرے و واو ہفتہ
 د حضرت عثمان رضی عنہ او ہغوی د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم نہ، دا
 عامر بہ ستلنہ ہ کینے پہ دمشق کوفات شو۔

(۷) ابن کثیر۔ نومئی عبد اللہ بن کثیر دارمی، ابو محمد یا ابو عبدی
 کنیت دے، دا د مکہ معظمہ قرأت امام و ودوی د مجاہد نہ قرأت
 حاصل کرے و ہغوی د ابن عباس رضی عنہما دوی د ابی بن کعب نہ او ابی
 بن کعب د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم نہ حاصل کرے و، دا ابن
 عامر دہ بالواسطہ شاگردان ہشام او ابن ذکوان مشہور دی او
 دا ابن کثیر دہ بالواسطہ شاگردان النبزی او قبیل مشہور و، دا
 ابن کثیر رحمہ پہ ستلنہ ہ کینے پہ مکہ مکرمہ کینے وفات شو۔

(۸) عاصم، عاصم بن ابی النجود نے نوم، پہ قرأت، فصاحت او خوش
 آواز نے کینے مشہور و۔ دوی د زکریا بن حبیب او ہغوی د عبد اللہ بن
 مسعود رضی عنہما او ہغوی د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم نہ قرأت حاصل
 کرے و۔ یہ ستلنہ ہ کینے پہ کوفہ کینے وفات شو د دوی پہ خاصو
 (بلواسطہ) شاگردان کینے شعبہ بن عباس رحمہ او حفص بن سلیمان رحمہ
 زیان مشہور دی۔

(۹) ابو عمرو مازنی بن العلاء عمار البصری، دوی د سعید بن جبیر رضی
 او مجاہد رضی عنہما دوی د عباس رضی عنہما او ہغوی، دا ابی بن کعب

او ہغوی د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم نہ قرأت حاصل کرے و
 د یزیدی پہ واسطہ د ہغوی مشہور شاگردان د وہ ذی زان، د کوری
 ابو عمر حفص بن عمر المقری العزیز البغدادی المتوفی ستلنہ ہ
 ابو شعیب صالح بن زیاد المتوفی ستلنہ ہ

(۱۰) حمزہ بن حبیب بن الزیات الکوفی مولیٰ د عمر بہ بن ربیع الیمنی دوی دا ہفتہ ہغوی د
 و ثاب نہ ہغوی د زکریا بن حبیب نہ او ہغوی د عثمان، حضرت علی رضی
 عبد اللہ بن مسعود رضی عنہ او بیا دوی د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
 نہ قرأت حاصل کرے و۔ دے د عربیت د علی رضی عنہما د علی رضی
 مہر و وہ پہ ستلنہ ہ کینے پہ حلوان کینے وفات شو، دا ابو عینی و واسطہ
 د دوی د وہ مشہور شاگردان سلیم بن عیسیٰ الکوفی خلف المتوفی ستلنہ ہ
 او خلا د المتوفی ستلنہ ہ و واو د دوی د قرأت سلسلہ پہ د وار دروانہ
 شوے و۔

(۱۱) نافع بن عبد الرحمن بن ابی نعیم المدنی، دوی د ابو جعفر القاری
 او دنور و یاؤ تا بعینونہ قرأت حاصل کرے و، کومو چہ د ابن عباس
 او د ابو ہریرہ رضی عنہما دے د وار د ابی بن کعب نہ او ہغوی د رسول اللہ
 علیہ وسلم نہ قرأت حاصل کرے و، د نافع ہم کنیت ابو ریم دے د دوی
 دا قالون ابو موسیٰ، عیسیٰ بن منیا النخوی، د قالون معنی گرا دہ قرأت
 دیر گرا و و حکم و رتہ قالون و ییلے شی المتوفی ستلنہ ہ او رس و رس
 نوم نے عثمان سعید المصری دہ، پہ قرأت او خوش آواز نے کینے بیثالہ
 و وہ مصر کینے ستلنہ ہ کینے وفات شو د وہ د وہ مشہور شاگردان دی و
 کومو چہ د دہ د قرأت سلسلہ چلیدے د۔

(۱۲) الکسائی، ابو الحسن علی بن حمزہ الکسائی النخوی پہ احرام کینے بیث
 کساء (خادر) رنگ) آغوستو حکم پہ کسائی مشہور شو، پہ نوم ریت

اوپہ قرآن کتے بمثالہ دو سترہ مکتے وفات شو۔
پہ لشوقاریا نوکتے نور درے دادی۔

رو ابو جعفر یزید بن القعقاع ددوی دقرآت سند د ابن عباس
او ابی ہریرہ رض ددے دو وار د ابی بن کعب رض نہ او دگار رسول اللہ
علیہ وسلم نہ دے المتوفی سترہ مکتے م۔

روح یعقوب بن اسحاق الحصری دوی د عاصم ابو عمر بن المعلار
قرآت حاصل کرے و المتوفی سترہ مکتے م۔

را خلف بن ہشام بن ثعلب، کنیت ابو محمد دے د عاصم بالواس
شاگرد و المتوفی سترہ مکتے م رطبقات القراء اول ابن الجزری و

منہل العرفان جلد ۱ ص ۲۰ تا ۲۵ م
أحرف سبعة | پہ احو و آخر فود نزول قرآن حدیث دیو لیستہ

صحابونہ روایت شوے دے ابو عبید بنکارہ کرے
چہ دامتواتردی، اتقان جلد ۱ ص ۲۰ پہ صحیحین و کن د ابن عباس رض درو

الفاظ دادی چہ حضور علیہ السلام انما نزل علیہ السلام ما
یوحرف لولولوما نزلہم غریبتہ توہغوی بہا شریا نزل

نزدے چہ او تہ را ارسیدل ددے حدیث پہ شرح کتے امام سیوم
پہ اتقان جلد ۱ ص ۲۰ کتے خلونیت اقوال او علامہ آلوسی

المعانی کتب اوہ اقوال نقل کریدی، غور بیزہ خیرہ دادہ چہ د او
مطلب د عربو قبیلو اوہ لغتہ دی، گوہ د دیر و فصیح او و قبیلو و

دادی را قوش (۷) ہذیل (۳) تیس (۳) ارد (۲) ربیعہ (۲) ہوازن
سعد بن بکیر دا غورہ قول دے حکم چہ ابو عبید، ثعلب، زہری او

علم او بلکہ عطیہ ہم دے تہ مختار غورہ و ییل دے او بیہقی پہ شعہ
الایمان کتے د سترہ صحیح و ییلی دی، اتقان جلد ۱ ص ۲۰ روح المعانی

پہ دے قول امام سیوطی ددے اعتراض کرے دے، چہ دا اوہ قرآنہ
یوازے دقریشو و، حکم چہ د عمر او د ہشام دقرآت پہ جکرہ کتے حصہ
علیہ السلام دو وار تہ صحیح او ییل حالانکہ دا دو بارہ قریشیان و، دا سے
ابوقتیبہ او ابو علی الاہوازی ہروائی، خو خو بنز پہ خیال کتے دا اعتراض
صحیح نہ بنکاری، حکم چہ کیدیشی چہ د نبی علیہ السلام زہغہ یو
صاحب دیوے قبیلے پہ قرآت او دویم صاحب د پہ قبیلے پہ قرآت او رید
وی نہ دا چہ کیوازے۔ دقریشو د اوہ قرآنہ لغاتہ و و۔

دا و آخر فوحکمت

پہ شروع کتے دا و و وار و لغاتو قرآت
او بیاصرف دیو لغت قرآت مقرر و لو حکمت

دادے (واللہ اعلم) دقرآن بنکارہ بیان دے بلسان عربی مبین
چہ قرآن پہ عربی تہ بہ کتے نازل شوے دے، خو پہ بعض مخصوص و الفاظ
کتے د عربو قبیلو اختلاف و ولکہ خنگہ چہ کوی او لکھنو پہ اردو کتب
یا د پینور او د قندہار پہ پستو کتے۔

وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَّسُولٍ إِلَّا بِلِسَانٍ قَوْمِهِ، مو بنزہر، سول د ہغہ دوم
پہ شرا بہ کتے جو کرے و و)

بنکارہ خبرہ دہ چہ د حضور علیہ السلام خاص قوم قریش و و انعام
قوم نے عرب و و د عربو قبیلے پہ تعصب کتے دو مردہ ریاتے وے چہ
ڑے پہ خاصو تکو پہ خاص طرز او تلفظ بانہے بہتے مرکھونہ کول
نوذ اللہ تعالیٰ حکمت دا و وجہ اسلام پہا ابتداء کتے کچرے دوی تہ
یوازے دقریشو لغت مخصوص او مقرر کریشی، نوکیدے شی چہ
ددے تعصب پہ وجہ د عربو ہغہ نورے قبیلے دقرآن تہ فیض
وا نخلی نوہریو قبیلے تہ پہ دے غرض پہ خپل لغت کتے دقرآت
اجازت حکم و دکرے شوچہ یو خو بہ دقرآن تہ فیض یاب شی

او بل بہ ذخیل محرومی پہ سبب د تعقب اوضد بنکار نشی د
 عثمانی رض جمع قرآن پہ وخت کئے ہر کلمہ چہ اسلام دیر خور شود
 قبیلو خصوصیتو نہ او حان حانی ختمہ شویہ تول مسلمانان یورونہ
 شول کوربے وغیرہ ہیچ فرق بہ دوی اثر نشو غور زولے نو پہ مصحف
 عثمانی کئے صرف د قریشو پہ لغت د نبی علیہ السلام پہ ہومی حکم
 او یا د مذکور علت او سبب ختمید و پہ وجہ انفا کپے شوہ لکھنگہ
 چہ مؤلفۃ القلوب پہ زمانہ د نبوت کئے د زکوٰۃ مصرف وو لیکن فاروقی
 زمانہ کن د اسلام د طاقت اغستو پہ وجہ دا علت او سبب پاتے نشو
 حکمہ دوی بیام مصرف د زکوٰۃ نہ خارج کپے شود اسے نور ہم دیر
 احکام امام زرکشی پہ برہان کئے نقل کپیدی چہ د علت او سبب
 ختمید و پہ وجہ ہغہ ختم کپے شوی دی ۔

د قرآن تحریف نا بتولو د پارہ مستشرقینو دا وہ حرفو نہ یا اودہ
 لغثونہ ہم دلیل جو کپیدے ، خود ا حکمہ صحیح نہ دے لکھنگہ
 موبن و ہاندے ذکر کپول چہ تحریف د بل چا زیاتی کمی نہ ویلی شی
 کچرے متکلم د ملتہ اللہ پاک پخپلہ پہ خپل کلام کئے کے زیاتے خہ
 مصلحت د پارہ ا کپی نو دے نہ تحریف نشی ویلے لکھنگہ چہ د
 باد شاہانوا و دنور و حاکمانو پہ حکمونو کئے د ایو عام معمول دے او
 دغہ رنگ د تیر شوی مصلحت پہ بئیا دا ول پہ او و قرآنو نو د قرآن
 دلوسے اجازت او بیاداموقوق کول او پہ یو خاص لغت (د قریشو) د
 قرآن قرأت تحریف نہ دے بلکہ دا تصرف الہی پہ خپل کلام رقرآن
 کئے دے چہ پہ دے حق د بتولور و غوغو خلفوا اتفاق دے چہ پخپلہ خبرہ
 یا حکو کئے متکلم زیاتے کم کولے شی ، دغہ رنگ منسوخ التلاوت
 د د رجم ایت ہم ا گلرہ چہ اول د قرآن برخوہ او بیاد قرآن

نہ ددے تلاوت ا بشکل شو ، نو دا تصرف پہ قرآن کئے د قرآن دنازلو ککر
 پخپلہ وو نہ چہ د بل چا لکچہ فرمائی ۔

قُلْ مَا يَكُونُ لِي اَنْ اُبَدِّلَهُ مِنْ تَلْفَاظٍ نَفْسِي اِنْ اَتَّبِعَ اِلَّا مَا يُوْحٰى
 اِلَيَّ (يونس آية ۱۵) | خپلہ خانہ نشم بدلولے ہر خوہم
 دہغے تا بعد اری کوم کوم چہ ماتہ
 وحی کپری ۔

دغہ رنگ د خلغ سورت چہ ا بی پہ مصحف کئے وو او بیام نسوخ
 التلاوت شو نو دا تصرف الہی وو د بل چا نہ بے سرہ سرہ دا ہم
 حقیقت دے چہ پہ اعجاز کئے منسوخ التلاوت آیتونہ د قرآن حکم
 مستقل آیتونو سرہ ہرگز برابر نہ دی بلکہ کم دی حکمہ خو معلومین
 چہ د رو جسے نہ ددغے آیتونو د مستقل پریندو اللہ تعالیٰ ارادہ نہ
 وہ او قرأتونہ

دا و و حرفونو د حدیث دومیہ تشریح او کہ متواتر قرأتونہ دی ، د
 تحریف اعتراض پہ دے ہم حکمہ نشی کیدے چہ د اودہ وارہ قرأتونہ
 ہم قرآن دے پہ قرآن کئے دے سرہ ہیچ کئے زیاتے نہ راجی ، پہ دے
 صورت کئے دا و و حرفونو مطلب د تلفظ اوہ طردونہ دی ، د حرف ، مجزی
 معنی ، مطلب نہ دے بلکہ لغوی معنی مطلب دہ ، چہ معنی اے او کہ
 قرأتونہ دی ، قرأتونہ خود او و نہ زیات دی او پہ حدیث کئے اوہ
 یاد پیری ، دا ولے ،

ددے جواب یو ہغہ دے کوم چہ اتقان د جزری نہ نقل کپیدے
 ہغہ وائی چہ ما د صحیحو ، شاذ او د ضعیفو بتولو قرأتونہ چانہ
 ا کرونو معلومہ شویہ چہ آخر کین دا بتول د او و نہ بھرنہ دی ر اتقان
 جلد ا صحت کچرے د او و نہ زیاتی ہم وی ، نو ددے ہم خہ پروا

حکے نشہ چہ داؤ نہ مطلب مشہور قرأتوں دی اوبل داچہ لفظ
 داؤور (سبح) دحصر د پارہ نہ دے، دویم دا حدیث د نبی علیہ السلام
 رومیہ دے، او اؤ قرأتوںہ بیار ستو ظاہر شوی او تصنیف شوی
 دی داخنگہ چل دے، نو د دے جواب دادے چہ اؤ واپہ قرأتوںہ
 د نبی علیہ السلام پہ وخت بکنے وو، حکے خود ہغوی نہ دا تول داؤو
 مشہور و قاریانور پہ ذریعہ روایت شوی دی، صرف د دے
 کتابوںہ رستو جو رہ شوی دی۔

دریم اعتراض دادے چہ ہر ایت بکنے خواؤ قرأتوںہ نہ جاری
 کیزی، نو جواب دے دادے چہ پہ ہتول قرآن بکنے داؤو قرأتوںہ
 وجود بنود لے بنوے دے نہ چہ پہ ہر ایت بکنے۔

د اسلام مخالفینو پہ مصحف عثمانی خوا اعتراضونہ کریدی
 چہ پہ ہغے کین مشرقین پیش پیشی دی۔ مرنبر اس ہغہ نقل کو وادوار
 پہ وار بہ د ہغے جواب ور کوو۔

۱) رومیہ اعتراض دادے چہ خہ وخت حضرت عثمان رضی اللہ
 تعالیٰ نہ مصحفونہ ویراندے کریشونو ہغوی افرمائیل۔ اِنّی
 القرآن کُنَّا سَتَقِيمُهُ الْعَرَبُ بِالسِّنْتِهِمْ رُوح المعانی جلد ۱ ص ۲۵
 پہ مصحف عثمانی بکنے دا سے غلطی دی چہ عرب بہ ئی پہ خپلوڑ بودرے کرے
 ہم داشان پہ فوز الکبیر بکنے دی، نو اول جواب دے دادے لکہ چہ علامہ
 آلوسی یکی، لکم یصح عن عثمان أصلاً، رچہ داروایت د حضرت
 عثمان رضی اللہ عنہ بالکل ثابت نہ دے۔

۲) دویم جواب دادے چہ پہ مصحف عثمانی د صحابہ و اجماع دہ
 اور رسم عثمانی ہم وحی سرکہ ثابت دے، نو پہ غلطہ خنگہ اجماع کیدے
 شی، (۳) دریم جواب دادے، چہ حضرت عثمان د مصحف عثمانی

کاتبانوتہ پہ جمع شابا سے ور کر وے فرمائیل، احسنتم واجلتم
 ناسو دیر بنہ او بنائستہ کارا کر وئو صحابی پہ غلط کار خنگہ شایسے ور
 کو لے شی، بل داچہ ابو عبیدہ د عبد الرحمن بن ہانی تہ نقل کریدے
 وائی چہ خہ حضرت عثمان رضی اللہ تعالیٰ سہ اؤم کاتبانو چہ دغہ
 مصحف حضرت عثمان تہ ویراندے کر وئو ہغوی قلم دوات طلب
 کر و، او ددے غلطیا نے دے درستے کرے (۱) کم یتسن تے کم یتسنہ
 کر و (۲) لا تبدیل للخلق تے لا تبدیل للخلق اللہ کر و، اور (۳)
 امھل الکفرین تے مھل الکفرین کر و، تفصیل ویراندے ہم ذکر
 شوے دے (۴) داسے ورے د کتابت غلطی ہر کلمہ چہ حضرت عثمان

درستے کرے نو نورے غتے غلطی بہتہ پہ بکنے خنگہ پرینوے ۴۰
 خلوڑم داچہ دل تہ د لحن "معنی غلطی نہ دہ بلکہ د قرآن ہغہ صحیح
 الفاظ دی پہ کوموچہ دغہ وخت د عربوڑ بہ نہ چلیدہ او د ہغوی
 د خبرو پہ طرنا نہ وو، نو حضرت عثمان رضی اللہ افرمائیل چہ عرب
 بہ تے پہ بیابیانلاوت قابو کرے اوڑ بہ نہ تے پروا ڈری، دے کینے
 نشہ چہ د لحن دودہ معنی دی (۱) غلطی (۲) طرز کلام د حضرت عثمان
 پہ روایت بکنے دا ددیہ معنی مرادہ د کومہ چہ امام د لغت راعب رح پہ
 مفردات القرآن کینے لیکلے دہ خود تہ لحن محمود و ییلے شی لکہ د
 عربو شاعروائی: خیر الحدیث ما کان کخاربتہ خبرہ ہغہ وی
 چہ پہ بنہ طرز او ییلے شی) ہ او ہم دغہ معنی د قرآن پہ
 وکتعرتھم فی د لحن القول" بکنے استعمال دہ لعل بعصم لحن
 بحجبتہ د دے مطلب دادے، چہ د مقدمے یو فریق د فصیح طرز کلام
 ماہروی، نو خہ د ہغوی پہ خبرہ فیصلہ کوم کچرے داخبر واقعی
 د ہغہ حق نہ وی نو دا دگری بہ د ہغہ پہ حق بکنے دا اور یو کچر وی

دے حوالہ، مطلب داچہ د لحن نہ یوازے غلطی نہ مرادہ
بلکہ یو خاص طرز تلفظ مراد دے :-

پنجم داچہ د لحن مطلب درسم الخط لحن دے مزید تشریح نے
داد کاچہ پہ مصحف عثمانی کئے خہ رسم الخط د تلفظ سرہ مطابق
نہوی، لیکن د ژبے (عربی) والا پہ نے پچھلہ درستہ کری، لکہ خٹکہ
چہ پہ انگریزی کئے دیر داسے لیکل دی، چہ د تلفظ مطابق نہ دی خو
دے ژبے والا نے پچھلہ درستہ کوی :-

د تحریف پہ بارہ کئے دابن عباس رضی اللہ عنہما

مستشرقینو دابن
عباس رضی اللہ

خہ روایتونہ نقل کریدی بلکہ روضی رَبُّكَ پہ حائے ووضی رَبُّكَ
او د مثل نُورٍ پہ حائے مثل نُورِ الْمُؤْمِنِ : دد اسے روایاتونہ
نہ خود قرآن پہ معنی خہ خاص فرق نہ پرپوئی خوبیا ہم صاحب
د مباحل العرفان ددے خو جوابہ ورکری دی :-

رَبُّكَ هَذِهِ رَوَايَاتٌ ضَعِيفَةٌ : داضعیف روایتونہ دحضرت عبداللہ
لَمْ يَصِحَّ شَيْءٌ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ : بن عباس رضی اللہ تعالیٰ نے ثابت نہوی
داروایتونہ دقرآن دقراء متواترہ نہ خلاف دی حکہ پیکارہ دی
عام جواب ادابن عباس رض نہ داسلام مخالفینو خومرہ روایتونہ چہ نقل
کریدی دھے بتولو عام جواب دادے چہ ابن عباس رض پہ قرآن
اوپہ قراءت کئے دزید بن ثابت او دابی بن کعب شاکر ددے اودادوار
حضرت دھے کمیٹی ارکان دی کہہ چہ حضرت عثمان رض دقرآن دجمع
دبارہ مقررہ کرے وہ، نو ددہ دے دوارو استاذانوا نو رولویوصحابہ
چہ د کوموالفاظو دقرآن سرہ اتفاق کرپوی، نو ابن عباس رض دھے
ہیجرتی مخالف کیدے نشی نو داروایتونہ اول خوضعیف او بے اعتبارہ

دی کہ ثابت ہم نشی نو دقرآن دمتواتر و الفاظو مقابله دیوکسی بیان
نشی کو لے لکہ چہ بغداد بنا رہ تواتر ثابت دے کہ یوکسی ددے خلاف
بیان ورکری نو ہفہ اعتباری او دمنلو نہ دے، اصلی خبرہ دارہ
چہ خوگ صحابہ کرامونہ دا سے کچہ خبرہ منسوب کوی نو دا ددے
دلیل دے چہ دا نسبت کوئیکہ کچہ سرے دے او ددہ خبرہ د اعتبار
کولو او دمنلو جو کہ نہ دہ :-

شیعہ او دقرآن تحریف

مستشرقین پچھلہ دقرآن پہ تحریف ثابت لوکئے پاتے راغلہ نو دا ہونہ
نے خوشی کرل چہ دمسلمانانو یوغتہ فرقہ (شیعہ) دقرآن دتحریف
قابلہ دی اواندا ازے و دلہ ہفہ کیس نو د کوم چہ دا بنائی چہ د شیعہ و
منلے عقیدہ دہ چہ قرآن کئے تحریف ستہ خودا حکہ غلط دی چہ د
شیعہ و ہم ہفہ عقیدہ دہ کومہ چہ د سنیانو دہ ہفہ داچہ قرآن
پورہ او مکمل محفوظ دے پہ دے کئے دیو حرف کئے زیاتے نشتہ د
شیعہ و د دیروکتا ہونو حوالے دا دی :-

۱) شیخ صلوق ابو جعفر محمد بن علی ہابویہ پہ رسالہ اعتقاد یہ کتبیکی
مَابَيْنَ الدُّفْتَيْنِ لَيْسَ بِأَكْثَرَ مِنْ كَوْمِ قُرْآنٍ چہ ددے ددو دقاویہ
ذَلِكَ وَمَنْ نَسَبَ الْيَتِيمَ أَكْثَرُ مِنْ مِئَةِ مِائَةٍ ددے نہ نورزیات
فَهُوَ كَاذِبٌ : : : : : نشتہ او خوگ چہ موبز نہ دے

نہ دزبات منلو نسبت کوی نو ہفہ ددو غٹن دے،

۲) پہ تفسیر مجمع البیان دابوالقاسم علی بن الحسین الموسوی کئے دی
إِنَّ الْقُرْآنَ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ : قرآن د نبی علیہ السلام پہ زمانہ
صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ مَجْمُوعًا : : : : : کئے ہمد غسے جمع و لکہ چہ
مُؤَلَّفًا عَلَى مَا هُوَ الْآنَ وَذَكَرَ أَنَّ مَنْ : اس دے او کوم امامیہ یا حشویہ

خَالَفَ مِنَ الْإِمَامِيَّةِ وَالْحَشَوِيَّةِ لَا بِحَدِّ دَعْوَةٍ خِلَافَ كَوْنِ نُوْبِهِ هُنَّ
يُعْتَبَرُ بِخِلَافِهِمْ لِأَنَّهُمْ قَبِلُوا الْأَخْبَارَ حُكْمَ اعْتِبَارِ نَشْتِهِمْ هَعُوِي
الضَّعِيفَةَ : : ضَعِيفٌ خَبْرُهُ وَنَقَبُولُ كَرِيْدِي : -

سید مرتضے شیعہ لیکي

إِنَّ الْعِلْمَ بِصِحَّةِ الْقُرْآنِ كَالْعِلْمِ : دَأْسِي قُرْآنِ دَصْحَتِ عِلْمِ دَأْسِي
بِالْبَلَدَانِ وَالْوَقَائِعِ الْكِبَارِ : : يَقِيْنِي دَعْوَةَ لَكِهِ دَمَشْهُورِ بِنَارِ وَنُو
دَمَوْجُوْدِكُنِي أَوْ يَأْدَلُوِي لُوِيُوْتَا دِيْنِي وَاقْعَاتُ عِلْمِ :

قاضی نور اللہ الشوستری شیعہ پہ مآئب النواصب کن لیکي

مَا نَسَبَ إِلَى الشَّيْعَةِ الْإِمَامِيَّةِ : : كَوْمَهُ خَبْرَهُ جِهَ إِمَامِيَّةِ شَيْعِهِ قُوَّةِ
بُؤْفُوْعِ التَّغْيِيْرِ فِي الْقُرْآنِ كَيْسَ : : مَنْسُوْبٌ شُوْءُهُ دَعْوَةُ هَعُوِي يَه
بِمَا قَالِ بِهِ جُمُوهُورُ الْإِمَامِيَّةِ وَأَمَّا : : قُرْآنُ كَيْسَ تَغْيِيْرِ مَتْنِي دَأْدَلُوِي إِمَامِيَّةِ
قَالَ بِهِنَّ شَرِيْمَةٌ قَلِيْلَةٌ مِّنْهُمْ لَا : : قَوْلُهُ نُوْدِي بَلَكُهُ دَدُوِي دِيُوُوْدِي
إِعْتِدَادُ بِهِمْ، وَقَالَ الْمَلَاصِدِيُّ : : قَوْلِي قَوْلِ دَعْوَةٍ جِهَ بَعْتِبَارِهِ دِي
فِي شَرْحِ الْكَلِمِيْنِي يَبْطَهَرُ الْقُرْآنُ : : أَوْ مَلَاصِدِي فِي شَرْحِ كَلِمِيْنِي كُنِي لِيَكِي
بِحَدِّ التَّرْتِيْبِ عِنْدَ ظُهُورِ الْإِمَامِ : : جِهَ قُرْآنِ بِهَمْ يَه دَعْوَةَ تَرْتِيْبِ دَوْلَمِ
الثَّانِي هَسَمًا : : إِمَامُ ظَاهِرِي :

محمد بن حسن البحر العاملي داماميه شيعه و لوئے محدث په خپله رساله كېن
ليكي كومه ئے چه د خط زملنے د يو عالم په رد كېن ليكله ده چه
هر كس كه تتبع اخبار و فحوص تواريخ و آثاره چاهم چه د اخبار او آثار او توارينخو لئو
نورده بعلم يقيني ميداند كه قران در غايت : : اكر وهغه يقينا پوهيږي چه موجوده
درجه نواشر بوده و آلا ن صحا به ضبط : : قران په انتها ئي نواشر سه ثابت دے او په
ونقل كرده و آن در عهد رسول الله مجروح و : : زرگونو صحا به كراموهغه نقل كړے او
مؤلف بوده : : ضبط كړيدائے او هغه د حضور عليه السلام په زمانه كېن يو بحثه شوے او جمع شوے

فروع کافی کتاب الروضة مشکن حضرت علی رضی عنه روایت دے

هُوَ كِتَابٌ كَرِيمٌ فَضْلُهُ وَفَضْلُهُ وَ قُرْآنٌ يُوْعَزُّ بِمَنْدِ كِتَابِ دَعْوَةٍ كَوْمِ لَمِجِ
بَيْتِهِ وَأَوْضَحُهُ وَأَعَزَّهُ وَحَفِظَهُ اللهُ تَعَالَى فَضِيلَتِ أَوْ بَزْدِي كَوْر كَرِيْدِي
مِنْ أَنْ يَأْتِيَهُ الْبَاطِلُ بَيْنَ يَدَيْهِ أَوْ هَعُوِي دَبَاطِلِ دَكُوْنِ نَحْفُوْظِ كَرِيْمِ

شيخ صدوق رساله عقائد كينے ليكي،

الْقُرْآنُ الْمُنْتَرَلُ وَمَا بِيَدِي التَّاسِ : : نَازِلٌ شُوْءُهُ أَوْ دَخْلُوِي لَاسِرُو
وَاحِدًا لِأَزْيَادِهِ فِيهِ وَلَا نَقْصَانَ : : كَيْسَ مَوْجُوْدِ قُرْآنِ يُوْدِي جِهَ پَه
هَعُوِي كَيْسَ زِيَا تَشْتِ

د شيعه و د دے مستند و حوالو نه پس د احقيقت بشاره كيري چه د يو خو
بے اعتباره خلقو نه سوا په شيعه و كېن هم په قران كېن د تحريف ياد كړي زياتي قائل د دي
نور تفصيل د نعمان آلوسي په كتاب الجواب التيسر لما لفقته عبد المسيح : :
كېن ا كوري قران حكيم د تحريف او د ماغ په دولو او خو نه محفوظ دے او د
قران الفاظ او مطالب دواره معجز د دي :

د بائبيل تحريف

د دے په عكس د بائبيل نه تاريخي بنياد شته او نه علي د انجيلونو خو
د احال دے چه د اصل انجيل يو و او اوس خلوردي، او بخار په قصص
الانبيا كېن ليكلي دي چه د يورپ محققين دامنې چه روم بود دے
صدور كېن د سكونه زيات انجيلونه وو، چه خه موده پس د هغه نه خلور
انجيلونه د : : نائيسيا په كليسا كېن د يوفال په بنا چورن كړے شو او نور انجيلونه
پريښوے شو :

د ۲۷ د يورپ سگيس د زړے كتب خانے نه انجيل برنا بازا او توجه د سورت
صريم په مطابق د حضرت مسيح پيدائش او زيرے په پيغمبر اسلام مشتمل و

د یو پ خاص شاگرد (فرامرشو) چه دا ایدو نوملمان شو دا
 انجیل المنار، پریس کئے چاپ شو دے دے د یورپ محققین په دے متفق دی
 چه په دے انجیلونو کئے یو هم د حضرت عیسیٰ علیه السلام نه دے او
 نه د هغه ترجمه ده او نه د دے هغه سند شته، د مسیحیت مشهور
 دشمن پولوس دامشهوره کړه چه ماته صیح علیه السلام لاس
 را اړه دے، حکم چه هغه غور زید لے و ونه هغه او و نیل چه اُس بد
 صیح په هدایت د مسیحیت د دشمنی په حائے د هغه د تبلیغ کوشش
 کوم هغه او سینت پال مسیحیت گپ و د کړه د آثره المعارف مسیحی
 مصنف البستانی لیکي چه لوقا خود مسیحیت یو خراب دشمن سینت پال
 نه مسیحیت راغیته دے او ابنت، کفار، شراب، مردار او خنزیر
 حلالوالے په مسیحیت کئے شامل کړو او د اے د خرابو یو مجموعو
 جوړه کړه

انجیل متی د زرو نصاری و اتفاق دے چه دا اصلی انجیل نه دے
 او نه د هغه ترجمه ده کچرے ترجمه لے وی نو د ترجمے
 زمانه او د مترجم نوم نه دے معلوم، متی دا انجیل سنه ۳۰ کئی په بیت
 المقدس کئے کینا ستراو و لیکلو دے خود حضرت عیسیٰ علیه السلام
 صحابی هم ندے، زوین بغانی دا لیکلی دی:

مرقس پطرس گوانا گو په مروج الاخبار کئے لیکي چه مرقس یهودی
 و و د رومیانو په غوښتنه هغه دا انجیل غالباً سنه ۴۰
 کئی لیکلو :-
لوقا مستر کمال په رساله الهام کئی لیکي چه د لوقا انجیل الهامی
 حکم ندے چه د پخپله د دے په سر کئے لیکلی دی چه هغه
 دا انجیل شاه فیلس سره د خط و کتابت په پنا لیکل دے، لوقا په انطاکیه

کئے طیب وو، د مسیحیت یو خراب دشمن سینت پال نه مسیحیت راغیته
 دے او ابنت، کفار، شراب، مردار او د خنزیر حلالوالے په مسیحیت
 کئے داخل کړو،
انجیل یوحنا کیتھولک هیرالد جلد ۷ کئے پرو فیسریق نمونقول
 دے چه انجیل یوحنا د سر نه تر نیجه د اسکندر لیکلی دی

طالب علم تصنیف دے (الفاروق باجه زاده ص ۳۲۲)
تثلیث د دایرة المعارف مسیحی مصنف البستانی لیکي چه مسیحیانو
 د تثلیث لفظ د یو لونیرو و چه د سینت پال او پولوس ندوا
 و رید و کوم چه متعصب یهودی و او هغه مسیحی تو حید پر بشک کنده
 کړو او د کامیابئی سائے واغیسته په دے صنم پرستانه عقیده کئی
 مسیحی صداقت ورک شو :-

ختنه او د جنابت غسل نصاری منی چه ختنه یو لونیغیرانو
 علیم السلام کړیده، علیه علیه السلام
 سنت و پولوس یهودی د کتاب په مخالف سننول بند کړه چنانچه
 (۱) وَلْيَحْتَضِرْ كَلًّا ذَكَرَ رَهْرًا رِينَ د سنت کړیشتی) تورات تکرین
 (۲) قُلْ لَهُمْ فِي يَوْمِ الثَّامِنِ يُحْتَنُّ الصَّبِيُّ رَدْوِي تَرَاواید چه پداته
 ورځ د ماشوم سننولے شئی رسفر الاخبار باب ۱۷۱) او حضرت صیح
 فرمائی چه لَا أُغَيِّرُ شَيْئًا فِي التَّوْرَانَةِ (چه هغه به په تورات
 کئے هنج تبدیلی تکوم رمتی باب ۷۵)

(۳) کوم سری نه چه منی اوری تو نیول بدن د په ابرو دینجی او
 حائضه د هم دا لیکلی دی
 (۴) خنزیر حرام د کسفر الاخبار (باب ۷۱) د دے تولو حوالو ند
 معلومه شوه چه دا انجیلونو او د هغوی د احکامو تحریف تر کوم حد شو دے

دبا ئیبل دتخریف داخلی شہادت
 کچرے تاریخی شہادتونہ او د یورپ د محققینوا اقرارونہ شانہ اُتوونہ
 شی نو بیا ہم بائبل کن چوندنہ دا سے مضامین موجودی چه د هغه نہ
 ددے تخریف پے بنکاره دول ظاہر یزی حکم چه دین مذہب کنے
 بنیادی مسہل درے دی :-

- ① د اوهیت تصور ⑦ د نبوت تصور ③ د عملونو د بدلو تصور یا
 آخرت د ہر مذہب دا بنیادی اصول دی :-
- ① د اوهیت پر تصور کن د الله تعالیٰ عظمت، پاکی او تزییہ ضروری ده
 خکہ چه انسان د هغه صحیح معرفت بیا موندے شی او زرا د هغه د
 جلال او جمال پہ شان رنزا او آباد کړی شی،
- ② د نبوت تصور پہ دل سے یواند از کن پیش کړی شی چه د انسان زرد
 او دماغ د نبی د عظمت او عصمت پہ وړاندے ټیټ شی او د هغه د
 فرمانبرداری عشق د هغه پہ زړه کس پیدا شی :-

③ د بدلو تصور او د عملونو د جزا نقشه د دا سے جوره وی چه انسان
 د نیکی نہ بلی او بدی نہ و ور له کرکه او ویره پیدا کوی او د عملونو د
 نتیج دینی تصور د هغه پہ فرمانبرداری کولو تیاروی او د گناہ نہ وضع
 کوی، خکہ چه د نیکی د نتیج ویرے او د بدی د نتیج ویرے ویرو لومقصد د
 انسانی شخصیت اصلاح او د جماعتی ژوند پای کړه، په دے تلہ اُس
 مؤبذ د بائبل تعلیمات او هدايات تلو چه هغه د درے وار تصور
 مقصد ونه تر کومے پوره کوی :-

د اوهیت تصور او بائبل ① خد او ند، په زمکه د انسان په
 پیدا کولو پینیا نه او د لکیر شو
 (نورات پیدا ائشی درس ④) ② پینیا نه پینیا نه کیدو

سترے شور کتاب پر سیا باب ① درس ① د خط کشید الفاظ
 نه د خدائے تعالیٰ جاہل کیدل - غمزن کیدل او ستری کیدل ثابت یزی
 چه هچرے د الله د شان سره سمون نخوری :-

③ نه په بیشکه هغه زمکه ته ا نه د سیم، د کومے په بابت چه ما قسم
 خوړ لے دے، چه خه په هلته ستا د استوگنے بند و بست کوم رتولیت
 گنتی باب ① آیت ① بیا په آیت ② کن دی) تا ته به حما وعد
 ما تکل معلومه شی، د قسم وعدہ ما تکل یو شریف انسان سره
 نه بنائی تو خالق کا منات سره به خنکه ا بنائی،

④ تر صبا صادقہ پورے یعقوب خدائے سره پر زونے کولے او سحر
 چه خه وخت تلونو یعقوب پڑ هغه نه پریشو تر خو چه برکت ټے تیز
 وانغستور پیدا ائش باب ② آیت ② :-

⑤ خدائے پاک به د هغه پلان د سمان د بیخه را ا یاسی ر کتاب یسعیا
 باب ③ آیت ① :-

⑥ خدائے د خیم په دروازه ولا د هغه د خله نه اور او سپیر موند
 لوړے را اوتو او سور شو او منډا کړه - خلق موسیٰ او هارون ④ سره
 خدائے په گرسی ناست ا لیدو او خورل سبیل ټے ا کړه، د هغه جاے
 د وارے پشان سپینے او د هغه د سرو یشته ستره او د هغه پشان وولاول
 سلاطین باب ② :-

⑦ خونی خدائے یهودا پیدا شور عبرانیون باب ① آیت ①
 ⑧ د خدائے کم عقلی د خلقو د عقلمندی نه او د خدائے کمزوری
 د خلقو د زور نه زیات ده، اته خما خو ټے او مانه نن پیدا شوے :-
 اعمال باب ③ آیت ① :-

د دے خوالو نه تا سو د خدائے بائیلی تصور اندازہ کړی، د دینه

نوره زیاتہ دَخْدَائے بیعزتی خہ کیدیشی، بیاد قرآن دا حکم چہ ،
لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ اَوْ لَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا اَحَدٌ بنہ اگورئی چہ دَخْدَائے هستی
دخہ پہ شان ندہ اونہ دہغہ خوک سیال شتہ

بائیبیل اوک نبوت تصور

۱۶) نوح شراب اُخنبیل او بدامستہ شو، دہغہ ستر بر بندہ شو خود
ہغہ خامنوپت کپور پیدائش باب ۷۱

۱۷) لوط علیہ السلام شراب اُخنبیل او خیلو نو نروسرہ ئے زنا اکرہ
او معاملہ دوہ کرتہ اُشوہ : (پیدائش باب ۷۲)

۱۸) حضرت یعقوب علیہ السلام د بڑے د بچو خرمن د لاسہ تاؤ کپہ
اودر و غ ئے اُوئیل او خیل پلار تہ دوکہ و د کولوک پارہ ئے خیل نوم
عیص اُبنودور (پیدائش باب ۷۳)

۱۹) د جہور خوئے سکم د حضرت یعقوب اور وساسرہ زنا اکرہ :
(پیدائش باب ۷۴)

۲۰) د موبہئی علیہ السلام پہ غائبید و ہارون علیہ السلام دخلقوپہ وینا
د کالوہت جوہ کپرو او پہ خلقوئے د عبادت اکر لو او د ہغہ د پارہ
د قربانی و د کولو حکم و کپرو او وے وئیل چہ داستاسومعبودے
چہ د مصر د مکہ تہ ئے تاسورا اویستی د خروج باب ۷۵)

۲۱) داؤد علیہ السلام پہ چت اُختودحتی اور یا بنجہ ئے پہ لمبا لیدہ
نو پیر عاشق شورا وے بللہ او زنائے ورسرہ اکرہ چہ د ہغہ خیتہ
شوہ نو د ہغہ خاوند ئے پہ مکر او ژ لور د سموئیل دویم کتاب باب ۷۶
۲۲) حضرت سلیمان علیہ السلام د ممانعت باوجود موآبی او عمومی
بت پرستہ خیلے نیکے جوہے کرے او نفسانی خواہش ئے دومرہ پہ
چہوشو چہ او د سرو بیگمو او درے سوو خر مو تہ ئے خبرہ ارسیدہ

بیا پہ دی دومرہ عاشق اوزن مرید شو چہ بتولی تہ مائیل شواوپہ
آخری عمر کجے تہ ایمان تہ ہم سلام اکر ورا اول سلاطین باب ۷۷
۲۳) موبنزا ایمان ناؤر وچہ تہ خدا ئے نہ راوتے ئے، یعنی یسوع :-
د یوحنا باب ۷۸ آیت ۷

۲۴) یسوع اُوئیل چہ د آسان اوز مکے تبول اختیار مالہ را کپیشو
د متی باب ۷۹ آیت ۷ :-

۲۵) مانہ چہ خمورہ ورا ندے راغلی دی ہغہ تبول غلہ او پاکوان
دی، د یوحنا باب ۸ آیت ۷ :-

۲۶) امت د پارہ نبی د عمل نمونہ وی آید نبیا نو د اشان د نبوت
مقصد پورہ کولے شی

بائیبیل او دعوا نو بدلہ

۲۷) خمورہ خلق چہ پہ شریعت تکیہ کوی، ہغہ تبول لعنت لاندے
دی (کلیتون باب ۸ آیت ۷)

۲۸) خدا ئے د چا عدا التونہ نہ کوی ہغہ د عدالت تبول کار خیل جوئے
تہ اُسیار لور (یوحنا باب ۸ آیت ۷)

۲۹) کوم مسیح چہ خمونز د پارہ لعنتی جوہ شو ہغہ موبنزا پہ بیوع
اغسینوا و د شریعت د لعنت نہ ئے خلاص کپرو :- (کلیتون باب ۸
آیت ۷)

۳۰) ہغہ یوازے خمونز د گنا ہونو گفارہ نہ دہ بلکہ د تبولے د نیا
گنا ہونو ہم د یوحنا و جے عام خط باب ۸ آیت ۷ :-

۳۱) یاد دیا نو تہ د گناہ مجبستلو اختیار دے د چا گنا ہونہ چہ تا سو
بخشئی نو ہغوی اُبخیلے شو او د چا گنا ہونہ چہ قلکے پریز دئی نو
لکے اُساکلے شوے (یوحنا باب ۸ آیت ۷)

آیاد بدے داسے تصوّر نہ پس دنیکی کولو او دکنا کہ نہ بچ کید جن بدے پاتے کیدے شی، دے نہ معلومہ شکر، چہ دایتول تخریفات دی،

شپیزم فصل

مکی اومدنی سورتونہ او د هغه شمیر او د آیتونو کلو او د حروفنو د شمیر په بیان کینے

د مکی اومدنی متعلق درے اصطلاحات دی

را کوم سورتونو نه چہ د هجرت شروع کید و د زمانے نه ویرانده نازل شوی دی، هغه مکی دی او کوم چہ دے نه رستون نازل دی هغه مدنی دی (را کوم سورتونو نه چہ په مکه کینے نازل شویدی هغه مکی دی، خو مکه نه مطلب خود مکه او د هغه خواؤ شا علاقہ ده، لکه منی، عرفات او حُدیبیہ او کوم چہ مدینه کین نازل شوی دی، نو هغه مدنی دی خو دلته هم خود مدینه او د هغه خواؤ شا علاقہ مراد ده لکه بدر، احد، سلح، رس کومو آیتونو کین چہ خطاب اهل مکه ته دے هغه مکی او کومو کینے چہ اهل مدینه ته خطاب دے، هغه مدنی دی، خو مشهوره دے قول دے، د مکی اومدنی پیژندل د صحابه کراموله اقوالو معلومیری لکه چہ ابو بکر بن عربی په «انتصار» کین لیکلی دی په دے بار ک د نبی علیه السلام هغه قول نه دے نقل شوی په مکی اومدنی معلومو کینے دافائده ده چہ په نزول کین د ویرانده رستو سورتونو پته لگی او دے سه، د شیخ او تخصیص مسئله په آسانه حل کیدے شی ابراهیم بن الحصار نه منقول دی چہ شل خو په اتفاق سره مدنی سورتونو نه دی. دولسو سورتونو کینے اختلاف دے، اونور ټول بیا مکی دی، لیکن ابی بن کعب او ویشیت سورتونو نه مدنی بنا ئی اونور ټول مکی، زیات تفصیل اتقان جلد ۱ ص ۹۱ کتله شی. :-

قرآن د سورتونو شمیر د قرآن د سورتونو په شمیر کینے دوه مشهورا قوال دی :-

د قرآن سورتونو نه یوسل خواړس دی، مطلب دا چہ انفال او براءه خان له خاند سورتونو نه دی :-

دویم دا چہ سورتونو نه یوسل او دیارلس دی مطلب دے داشو چہ انفال او براءه دواړه په یو سورت حسابیری :-

د قرآن په سورتونو کین د تقسیمولو یو خو حکمتونه دی، هر یو سورت مستقل معجزه په شکل کینے ویرانده کول :-

د لوستونکو او یادوونکو نه یو قسم تسلی خوشحالی او همت ورکول په یو سورتو ختمولو سه، هغوی د قرآن یو مستقله برینه ختمه کړه :- متناسب مضمونونه یو خائے کول (اتقان جلد ۱ ص ۶۶)

د کار یوه فائده :- د مکی مدنی سورتونو پیژندلو یو خو ضابطه :-

کوم سورت کینے چہ «کَلَّا» لفظ راغله دے هغه مکی دی، د «کَلَّا» لفظ درے دیرش خایه په پنځلسو سورتونو کینے راغله دے چہ ټول د قرآن په آخری نیمه حصه کین دی کو آخری نیمه حصه زیات مکی خو استیثات کین مدنی دی :-

په کوم سورت کین چہ سجده د تلاوت ده هغه مکی دے، سواد سورت بقرة او آل عمران دنور و کومو سورتونو په سر

چد حروف لقیجی دی هغه مکی دی :-

مفصل یعنی د قرآن آخری اومه زیاته برخه مکی ده (طلاق، پریم او سورت نصر مدنی دی) :-

په کوم سورت کینے چہ حدود او فرائض دی، هغه مدنی دی :-

په کومو سورتونو کینے چہ د جهاد بیان دے هغه مدنی دی :-

۱) پہ کومو سورتونو کینے چہ دے مُنافقانو بیان دے ہخہ مدنی دی
رناهل العرفان جلد ۱ ص ۱۹۰-۱۹۱۔

دقران دایتونو شمیر

دحضرت عائشہ رضہ دشمیر مطابق دقران آیتونہ شپن زرہ شپن سوہ او

شمیر شپیتہ دی،

دقران دکلمو شمیر

دحضرت مجاہد رضہ دشمیر مطابق دا شمیر او
زرہ او دوہ نیم سوہ دی

دقران دحروفو شمیر

دحضرت ابن مسعود رضہ دشمیر مطابق
دا درہ لکہ دوہ ویشت زرہ شپن سوہ یواہ

زورونہ پنچہ خلویبیت زرہ دوہ سوہ او درے خلویبیت دی (۲۳۳ ۲۳۵)
زیرونہ یوکم خلویبیت زرہ پنچہ سوہ او دوہ اتیار (۳۹۵) دی :-

پینونہ آتہ زرہ آتہ سوہ او خلور (۱۱۰) دی :-

نقطہ (۲) یولک پنچہ زرہ شپن سوہ او خلور آتہ دی

رتاریخ القرآن ص ۱۱۹ او فنون الافنان م دابن الجوزی

د مختلفو سورتونو مختلف نومونہ

سبع طوال اده ابدہ سورتونہ (۱) بقرہ (۲) ال عمران (۳) نساء (۴)
سورہ مائدہ (۵) سورہ انعام (۶) سورہ اعراف (۷)

سورہ انفال سورہ د سورہ توبہ :-

صیین داہغہ سورتونہ دی، پہ کومو کینے چہ سل یا بزریات آیتہ دی
سورہ یونس نہ تر سورہ فاطر پورے :-

المثانی داہغہ سورتونہ دی پہ کومو کینے چہ د سلونہ کمر آیتونہ دی
دسورت یسین نہ تر سورت قی پورے :-

مفصل : ددوہو بیلو بیلو سورتونو نوم دے دسورت قی نہ داخل د

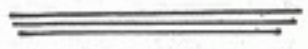
قرآن تراخرہ پورے، یعنی د شپن ویشتہ سپارے ددریم پاؤ نہ رستو
واخلہ تراخرہ قرآنہ پورے :-

طوال مفصل : بیادرے قسمہ دی :-

اوساط مفصل : دسورت بروج نہ تر سورت لم یکن ربینہ پورے
بصار مفصل : دسورت ربینہ) لم یکن نہ تر والناس پورے،

بعضو علماؤ پہ نزد طول مفصل دسورت قی نہ تر والمرسلت) پورے
واواساط مفصل دسورت نبأ نہ تر لکھنی پورے، او قصار مفصل

ذالم نشرح نہ تر والناس پورے :-

دَقْرَانِ مُہِمَّات

اول فصل: دَباری تعالیٰ جلّ مجدہ ہستی

انسانی تاریخ سرہ دَباری تعالیٰ جلّ مجدہ دثبوت عقیدہ راوا نہ
تول قومونہ او ملکونہ پہ اکثریت پہ دے مسئلہ کنس اتفاق لری
اگرچہ پہ نور و خیز و نو کینے اختلاف شتہ پہ ہرہ ذمہ نہ کنس خص
پہ دے زمانہ کینے دَخدا گئے نہ مُنکر خلق ہر وی، خود اپہ شہ دلہ
یا علم ارا نرہ نہ لری بلکہ د بے علمی نتیجہ دہ، د ملحدانود اور وک
تولے وائی چہ موبز د سائنس او د محسو ساتو پہ احاطہ کنس خدار
ا نہ موندو بعضہ کم عقل خلق دے تہ علم بالعدم وائی خود اسے
بلکہ داعدم علم دے۔

دَباری تعالیٰ ہستی ہر کلہ چہ د محسو ساتونہ بھزدہ نو پہ دے کن
خدائے خنکہ بیاموندے شی خود دے دامطلب ہر نہ دے چہ خدا
ہدو و شتہ نہ او کہ خوک بے عقل گئے دامطلب واخلی نویا بہ داسے
شی لکہ خوک وائی ہر کلہ چہ پہ اوجہ مھے نشی موندے، نو پہ
دریاب کینے بہ ہر نہ وی، یا پہ دریاب کینے سمسرہ ا نہ دینی نو وائی
چہ پہ اوجہ ہم سمسرہ نشتہ، موبز چہ خنکہ ا لیکل ملحدان پخیلہ
ہم دے اقرار کوی پروفیسر لیٹیر (CEATIA) چہ د ملحدانوسر
پینچ دے او ددی غت عالم دے لیک، چہ موبز د کائناتو د اول
اخرتہ ناخبرہ یونو موبز دا کارندے چہ دیوانلی یا ابدی ہے
انکار ا کرو لکہ خنکہ چہ موبز دا کار ہر نہ دے چہ دا ہستی ثابت
مادی مذہب خپل خان د عقل اول وجود د بحث نہ جگد

ساتی، خنکہ چہ ہغوی تہ د دے شیخ علم نشتہ۔ موبز د حکمت الہی خو
مُنکریو ا و نہ گئے تا بتوونکی موبز کار بالکل د نفی او اثبات نہ میل وی
لیکن د سائنسدانانو اکثریت د خدائے د ہستی قائل دے را کلام
حصہ دوم ص ۱۱

۱) ایزک نیوتن لیک چہ د کائنات پہ بر خو کنس کوم جو رخت او تناسب
چہ سرہ د زرگونو انقلاباتو د زمان او مکان دے دا بغیر د یو ذات نہ
قائم ساتل مکن بندی کوم ذات چہ اول دے او د علم او اختیار
خاوند دے،

۲) د دے زمانے د یولو نہ لو گئے ہو بنیاس سائنسدان ہر برت پسند
وائی، د کومورازونو او پتو خیزو نو چہ دا حال وی چہ موبز پر خومرہ
زریات غورا و فکر کو و ہومرہ ہغہ نور ہمداسے پتیز وی، دینہ یقینی
ثابتیز وی چہ انسان نہ پور تہ یوانلی او ابدی دا سے یو طاقت شتہ
چہ ہغہ نہ یول خیزو نہ صا وریزی،

۳) د فرانس یو فاضل کیمل فلا مریاں وائی، چہ یول اُستادان پہ دے
خبر پو ہید و نہ عاجز دی چہ جو د موجود کیدل خنکہ ا شو او خنکہ
جاری دے پہ دے پنا د داسے یو خالق خا مخا اقرار کول دی چہ ہر وخت
د ہغہ موثر کیدل ہیشہ قائم دی۔

۴) پروفیسر لینی لیک چہ قادرا و دانا خدائی خما پہ ورا ندے خپلو عجیب
غریبہ کار یگر و سرہ دل سے جلوہ گر کیزی، چہ خما ستر بے وازے
پاتے شی او خہ پاکل شم ہر خیز کینے خواہ ہغہ خومرہ وروکے وی
د ہغہ خومرہ عجیبہ قدرت، خومرہ عجیبہ حکمت او خومرہ عجیبہ
ایجاد موندے شی،

رہی فونسل پہ انسا ٹیکلو پیڈیا یا کینے لیک، چہ د علوم طبعیا تو مقصد

یوازے دانہ دے، چہ خمونبز د عقل تندہ دمانہ کبری بلکہ د هغه
لوئے مقصد دادے چہ مؤنبز د خیل عقل نظر خالی کائنات ته و پرورد
کړو، او د هغه په جلال و عظمت عاشقان شو،

... ر الکلام ص ۳۹۰

د نوي فکر په رنډا کېن د باري تعالی ثبوت

دنوی فکر خاوندانوته د معرفت الهی په لار کېن د سره شیخ
خندان جوړ شوی دی، د خدای د انکار سره پینېچ د امریکه یو مشهور
ملحد دا شبیه پلش کوی،

① د یقینی علم ذریعې یا جس دے او یا وجدان ریعی جس باطنی (خو
په دے دواړه لارو د باری تعالی وجود نه ثابتیږی،

② د باری تعالی ذات او حقیقت د تصور نه پورته دے او د کوم چیز
چہ حقیقت نامعلوم وی، نو هغه به څنگه ثابت ا منل شی،

③ کچرے د خدائے هستی ا منل شی، نو په د نیا کېن موجود شر
د هغه د حکمت نه خلاف دے لهدا داسے کائنات چہ هغه کېن شر

هم شامل دے دغه ذات ته نشی منسوب کیدے،

د دریمې شبیه جواب | د دریمې شبیه جواب داسے چہ باری
تعالی په وجدان رحسی باطنی سره

څنگه ثابت دے چہ انسانی اکثریت د وجود د خدائے اقرار کوی کچرے
دیو څو کسانوله دے انکار دے نو د هغه وجه داده چہ د هغه وجدان

صیح ندے، لکه څنگه چہ ظاهری حواسو کېن نقصان راتلے شی دغه
رنگ په وجدان یعنی باطنی حواسو کېن هم نقصان راتلے شی کچرے

د ستریزو نظر درست نه وی نو څه ورته نه بشکاردی دغه رنگ کچرے
وجدانی بینائی خرابه شی نو د وجدانی امور و احساس ورته نه کیږی
مؤنبز بویس هم ویلی دی چہ ظاهری جس سره خدائے څنگه نشی
معلومیدے چہ هغه د دے احاطه نه بکړ دے، که بیا هر څوک
خاتمًا زور لگوی، نو د هغه به د مطلب وی، چہ هغه خوب او تر یخ په
ستریزو معلومول غواری، حالانکه هغه د دے احاطه نه بهر د مبصرانو
په ځای د مدد و قاتو په احاطه کېن داخل دے، نو د باری تعالی ذات
د ظاهری محسوساتو نه بالاتر د وجدانیا تو او معقولا تو په احاطه
کېن راجی،

د دویمې شبیه جواب

د دویمې شبیه جواب دادے چہ د دریمې
شبیه جواب داسے چہ باری

مؤن، نو د خدای په منلو کېن د الاشکال و لے وی، لکه چہ شیخ ندیم الحبر د
خپل کتاب رِقْصَةُ الْإِيمَانِ بَيْنَ الْفَلْسَفَةِ وَالْعِلْمِ وَالْقُرْآنِ په ص ۳۰ کې

لیکي چہ سانس دانان ماده، روح او حیات منی او حقیقت لے ورته معلوم
نه دے، دغه رنگ د عقل حقیقت او ادراک جسی سره د هغه جوړخت

هم معلوم نه دے، لیکن سر د دے، داخو منی نو د خدائے له هستی په
دے ببناء انکار کول و لے ډی ډ

د دریمې شبیه جواب | د دریمې شبیه جواب دادے، چہ
را کچرے کائنا تو کېن د شر داسے

واقعات شته کوم چہ حکمت خد او ندی سره اُس خمونبز په علم
کېن سمون نه خوړی، خو کیدے شی چہ ر ستر څه وخت د دے سمون

خمونبز په علم کېن راشی، په دے خبره اُس خمونبز علم نه ساتل د دے
دلیل نه دے، چہ بل وخت به هم علم نه راجی، لکه څنگه چہ د ابو حقیقت

دے چہ زکوٰۃ کالہ ویراندے انسان تہ ذہر و قوانین قدرت
 علم نہ و واوڑ ستور تہ دے علم شو،
 (۲) د عالی واقعات کو کرمی چہ موبز تہ شر بنکاری دھے وجہ
 داد چہ موبز تہ کہتولو واقعاتو در تخریر علم نشستہ کچرے داسے
 کیدے شوے، نودا بنکاری و نکے شر بہ موبز تہ خیر معلومیدو،
 (۳) ابن سینا پہ شفا، کئے جواب و رکھے دے، چہ د دنیا درے حالت
 فرض کو لے شی، (۱) خالص خیر (ب) خالص شر (ج) پر خیر او
 بز شر، د قدرت پہ ویراندے داد ریوار لا صور تونہ وو، پر ہومی
 صورت عمل کیدے شو، دویم صورت حکم نشو کیدے، چہ قلات
 داسے دنیا نہ پیدا کرے چہ تہول و شر شروی، دریم صورت
 کئے خبرے شتہ لکہ دا خبرہ چہ قدرت لہ داسے عالم پیدا کول،
 مناسب و وجہ پہ ہھے کئے خیر زیات او شر کم وے، کہ د شے
 بالکل کت کرے وے، نو تہول بہ خیر خیر پانے شوے وو، خود اسے حکم
 نشی کیدے چہ د دغہ بز شرکت کو لو پہ وجہ بہ دنیا کہ پر خیر نہ
 محرومہ وے، لکہ چہ اور د سوخو لو پہ وجہ شر دے بدن، جامے آبادی
 سوخوی، کہ د بز شان شر نہ وے، نو پچھے کرمول او نور، پیرد فائدے
 کارونہ بہ ہرور سرہ ختم وو دنیا بہ خنکہ چلیدے، یا لکہ او پہ چہ د
 شر اچھے (سیلاب وغیرہ) پر کم دے مگر د خیر اچھے دیر زیات
 دے د دنیا د پر و خیزو نوژو نند دے سرہ ترے دے او نور بیشیرہ
 خیرونہ پکینی دی، یا لکہ ہوا چہ د شر اچھے (طوفان او بیابان
 اُونے د بیخہ را گزاریدل) کم او د فائدے اچھے دیر زیات دے
 پہ دے د اُونہ زیات د پر و خیزو نوژو نند و لا دے، او نور
 پر خیرونہ پکینے، نو قدرت داسے اکرہ چہ بز شرے د پر

خیر د پارہ پکن پرینبو، اور بہ بیا اور نہ و وجہ پچھے کولے شوے
 او جماعتے نشوے سبز لے دے خوبہ بیا پچھے ہم نشوے کولے اونہ
 بہ پکینے داسے گرمی و کہ چہ پہ پچھنی کینے پر خان کرم کرے وے
 (۴) ابن رشد دے شرے دا جواب و رکھے دے، چہ دنیا کئے
 تہول شہ و نہ خان لہ ندی بلکہ خیر سرہ د تابع پہ وول تہدی
 لکہ غصہ بدہ خودہ لیکن کہ دانہ وے، نو چاہہ ہمہ د قابل مقابله
 نشوے کولے اونہ بہ شے د خپل مال او عزت حفاظت پہ ہغہ وخت
 کئے کولے شو کو م وخت چہ چاہے دے حملہ کولے، شہوت خراب
 دے خوبنکارہ غنہ فائدے داہم دے چہ دنیا تیرا یاد دے او تہول
 السانی نسل ہم پہ دے قائم دے د ملحدانود شہو لریے کولونہ
 پس موبز د نوی فکر پہ نہرا کئے د باری جل مجدہ د اثبات دلائل
 پیش کو،

اول دلیل

د عالم وجود بہ یاری تعالیٰ تہ منسوب وی یا بہ مادے او دھو حرکت
 تہ بے لہ قصد او ارادے او یا بہ مادے او ارادے تہ منسوب وی خو
 سرہ د قصد او ارادے، دے دریم صورت ہیچو ک قائل نشستہ نہ د
 خدائے منونکی او نہ ناصونکی حکم چہ مادے تہ پہ دے متفق دی چہ مادہ
 ارادہ نہ لری اُس صرف دویم صورت د بحث د پارہ پانے شو چہ عالم
 د مادے تہ بے لہ قصد او ارادے اتفاق طور منسوب وی، لیکن داصر
 ہم قطعاً باطل دے حکم چہ عالم کس حکیم نہ ترتیب موجود دے
 او پہ دے د قدرت قوانین دلیل دے، پہ عناصر و او مرکبات کئے تہ
 شتہ، د نباتات و او حیوانات پہ تخلیق کئے مرتب نظام شتہ د موسونو
 او د شے ورٹے پہ تبدیلی کوئی د سیار و پہ حرکات کوئی یو خاص ترتیب
 دے، چہ د مادے یا دھے د حرکت مسادفہ یا اتفاقیہ نتیجہ نشی

کیدے حکم کچرے کاغذ پہ لسو جڈا جڈا تکرود تونہ ترلسو ہند سے
 ا لیکلے شی بیاپہ یونہیلہ کنس واچولے شی او یونا بینا ما شوم تہ او نیلے
 شی چہ دے نہ یو یو تکرہ را ابا سہ نوکہ ہغہ کرو رو نہ واره دا پرچے
 بیاسا ابا سی ہچرے بہ پہ ترتیب را او کئی، دغہ رنگ کہ دیو قسیدہ
 پیلے پیلے جیلے او تکی پہ یو بوجنگئی کینے واچولے شی او بیاد غسے یو
 اشوم نا بینا تہ دھنے د را و ستوا او نیلے شی نو ہچرے بہ د قسیدے
 پہ اصل ترتیب را او کئی اگرچہ پہ کرو رو نو واره دغہ پیلے پیلے پرچے
 را ابا سی نو د د نیادا مرتبہ سلسلہ بہ دیونا بینا او بے شعورہ مادہ نہ
 بے لہ قصد او ارادے خنکہ ظاہرہ شی، ددے نہ دامعلومہ شوہ
 چہ د عالم متعلق رو مے صورت چہ داد یو حکیم خدا تے پہ قصد
 او ارادہ ظاہر شوے دے، صحیح او معقول دے (قصۃ الایمان بین
 الفلسفۃ و العلم و القرآن لابن ندیم المبرص ۲۶۷ ح)
دویم دلیل توے اوزرہ فلسفہ پہ دمتفقہ دہ چہ د عالم مادہ
 علم، شعور او ژوند نہ لری او پہ کائنا تو کن دادر
 واپہ خیزو نہ موجودی، پہ ژوندی خیزو نو کن ژوند شتہ انسان
 علم او شعور لری پہ خنا ورو کن شعور شنہ نوے تحقیق خوداوائی
 چہ بعض اونیو بو توجنہ ہم شعور شتہ، نو دا خنکہ کیدے شی چہ دا
 خیزو نہ خود د مادے یا د ہغہ د حرکت نہ پیداوی او پچیلہ د مادہ
 د علم، ژوند او شعور درے واپہ و نہ تشہ وی، حالانکہ د نفی محض
 نہ د اثبات، وجود ناممکن دے، لہذا کائنا تو سر چشمہ ہغہ ذات
 کیدے شی چہ ہغہ کینے ذاتی ژوند او علم وی داسے ذات صرف ہغہ
 خدا تے کیدے شی چہ اصل ژوند دے علم او حکیم دے،
دسایم دلیل دانسانیت جوہر فکر او ادراک دے ہغہ چہ پہ

ا نیو بو توجنہ اودہ ووپہ خنا ورو کن دے رخ واپہ لو او پہ انسان
 کن ساوین شو او یو اوچت مقصد تے ا غو بنسوا س د خا غا د دے ترقی
 سبب وی د علم الحیات مشہور ماہر د اکثر لائیڈ مارکن لیکر چہ دے
 ترقی ظہور د دے خبرے دلیل دے چہ د کائنا تو د تخلیق اصل
 او بنیاد شتہ چہ خدا تے دے حکم چہ ارتقاء ترقی، د پارہ
 د منزل وجود ضروری دے، د علم تقاضا دادہ چہ د کوزنی علم
 رازو نہ پہ برنی علم کن حل شوی وی، د طبعیا تو د پتورا نو وکن بہ علم
 الحیات کینے او د دے د پتورا نو وکن حل بیا پہ علم النفسیات کن ددے
 د پتورا نو وکن حل بیا پہ علم تحلیل او تعلیل منطقی کینے او بیا د دے علم
 د پتورا نو وکن حل پہ مقاصد روحانی کن وی۔

خلوہم دلیل

دانسانی عقل دا خصوصیت دے چہ ہغہ فیڈیت
 نہ کلیت را آخلی او تجر بیڈت او تصوریت پیدا کوی
 مثلا انسانی اشخاصونہ نفس انسانی، حیوانا تونہ نفس نباتی او بیاد
 عالی کنروالی نہ د عالم نفس کئی را آخلی، دانفس کئی روحیت اللہ
 دے چہ ہنول کنروالی ہم پہ دہ ختمیزی د مطلب دا چہ دا آخری
 وحدت دے دے نہ پس بل وحدت نشتہ مترجم

د باری تعالیٰ ثبوت د سلفی دلائلو پر نرا کن

دویم دلیل

دے رومی دلیل نہ مونبر دلیل غرق، حکمہ واپہ چہ
 امام جعفر صادق رح نہ چا د اللہ د وجود دلیل ا غرتو
 نو ہغہ ورتہ ا فرمائیل چہ دریا ب کن ستا کشتی د وہ شی تاسہ د ہغہ
 تختہ قدرے نہ وی اولامبو ہم نہ د سخی نو ستا بہ د بیج کید و خہ امیدای
 نو سائل او نیل چہ و لے نہ، بیا امام موصوف او نیل چہ کچر کید و
 ظاہری اسباب نشتہ بیا ہم ددے امید لری د چا پہ آ سرا خوب وی

دغه آسرا خدائے دے، نو داد باری تعالیٰ کہ هستی نفسیاتی دلیل دے
دویم دلیل دے دویم دلیل تہ مؤنبر دلیل ٹلکی حکمہ و ایوچہ امام
 ابوحنیفہ رحمہ یوسائل تہ بہ ثبوت باری تعالیٰ دادلیل
 پیش کرے وو، چہ بو بیروی پخبلہ دیوے غارے نہ کہ دریا ببلے غارے
 تہ نشی راتے نو کہ تول عالم دادومرہ غتہ بیروی بہ پخبلہ خنگہ چلیزی
 درے عالم کہ غتہ بیروی پہ انتظام چلیدل کہ دے دلیل دے چہ دے
 چلوونکے شتہ چہ ہغہ خدائے دے،

دریم دلیل دے دریم دلیل تہ مؤنبر دلیل ثوقی حکمہ و ایو
 چہ امام شافعی رحمہ اللہ کہ اثبات باری تعالیٰ دیارہ
 پہ دے طرہ پیش کرے وو چہ کہ ثوت پانہے چہ بزہ اُخوری نو پچے
 کوی چہ کہ رینمو چینجے اُخوری نو دینم تر جوری شی او کہ شہد و
 چنی چہ اُخوری نو شات تر جوری شی نو دیو خیزہ درے مختلف خیزونہ
 جو پیدل دے اقرار تہ مؤنبر مجبور وی چہ داد ہغہ قادر مطلق کار
 دے کوم تہ چہ مؤنبر خدائے و ایو :-

خلورم دلیل دے تہ مؤنبر دلیل صوتی و ایو، حکمہ چہ امام مالک
 دادلیل داسے ورکپے وو چہ ہرکلمہ کیو انسان
 آواز بل سہ نہ ویلاویزی اودغہ رنگ شکل ہم نو معلومی چہ دا
 اختلاف دیو عظیم قوت کار دے کوم تہ چہ مؤنبر خدائے و ایو :-

پنجم دلیل دے تہ مؤنبر دلیل بیضی داسے و ایو چہ دچرکے
 آگئی نہ پچے را اوچی او کہ آگئی ہغہ مضبوطہ قلعہ
 ماتہ کرمی او کہ پچی کہ را و تو نزوختہ چرکہ ہمداسے پہ آگونا ستہ وی،
 چرکہ کہ دے کینا ستو پابند و ل کہ پچی کہ جو پید و وخت معلومول
 کہ آگئی کہ ماتول وخت معلومید دا بتول الہامی کارونہ دی چہ خدا پید

تعالیٰ پہ الہام چرکے او پچو تہ ا بنودل، دے نہ کہ اللہ هستی ثابتہ نشوہ
شپنم دلیل دے تہ مؤنبر دلیل بناتی و ایو ا بنو نواس کہ سما قسم
 او نو بو تود ہغہ کہ سما قسم پانہرو میو و او کلو تونہ
 کہ اللہ تعالیٰ پہ هستی داسے دلیل بنوے دے چہ دے ہو لوما دہ
 یوہ دہ یعنی اوبہ او خاورہ) ادبیا دے نہ عجیبہ مختلف قسمہ خبرونہ
 پید اکیدل دا بنائی چہ کہ دیو عظیم قوت کار نامہ دہ کہ ہ چہ
 خدائے و بیلی شی،

دا قول دلیلونہ امام رازی رحمہ تفسیر کبیر جلد اول کین نقل کریدی
 مؤنبر نور ہم واضح بیان کرہ : سعدی رحمہ فرمائی :-

برگ درختان سبز در نظر ہوشیار	ہر ورقے دفترست معرفت کر برگار
------------------------------	-------------------------------

اوم دلیل دے تہ مؤنبر لسانی داسے و ایو، چہ پہ دنیا کینہ
 دے وخت گزے ژ بے شتہ دا ژ بے اولاد کہ مو
 پلا سرباد خپل ماحول کہ خلقونہ از دہ کوری دی او دا سلسلہ تراخو
 تلے دہ تردے چہ کہ اول انسان کہ دنیا پہ بارہ کین دا جواب ختم
 شی چہ آخر ہغہ کہ چانہ ژ بہ زدہ کرہ چہ بغیر کہ دہ نہ بل ہیشوک
 دغہ وخت کین نہ وو، نو دا بہ مجبوراً منلے شی، چہ دہ ژ بہ الہامی
 وہ او کہ دغے الہام کوونکی نو مر خدائے دے، اُس مؤنبر باری تعالیٰ
 پہ ثبوت فلسفی او کلائی دلیلونہ پیش کوو :-

دبازی تعالیٰ کہ ثبوت کلامی او فلسفی دلیلونہ
 ا: دلیل حدوتی : کائنات او عالم ددو و خیز و نوم دے، یا بہ
 جسم وی یا بہ پہ جسم اہلثرہ بل خیز داد و اہلثرہ خیزونہ

بالذات وی، او کہ بالواسطہ لہ دوو حالتو بہ خالی نہ وی حرکت
 او سکون، کچرے جسم یا پہ دے ادا نرہ نور خیز و نہ پہ دوو
 وختو کین پہ دوو خالیو کین وی نو دامتحرک دے، او کچرے پہ دوو
 وختو کین پہ یو خائے وی نو ساکن دے بیاداد وارہ دیوبل ضد وی
 چہ حرکت راشی نو سکون ختم او سکون چہ راشی نو حرکت ختم
 شی معلومہ شوہ چہ دو وارہ حادث (نو پیدا) دی، دغہ رنگے جسم
 او جسم سرہ تری نور خیز و نہ لہ دے دوو حادث حالتو نو خالی
 نہ وی بلکہ دا بہ ور سرہ نسبتی وی نو جسم او جسم سرہ تری خیز و نہ
 ہم دے پہ وجہ حادث شو، حادث د پارہ محدث رپیدا کوونکے
 ضروری دے کچرے ہغہ پخیلہ ہم حادث وی نو ہغہ د پارہ بہ بل محدث
 ضروری وی او دے نہ بہ تسلسل رد پیندا نے قصہ جور شی داسے
 کیدے نشی نو ضرور دالمحدث بہ قدیم وی چہ ہغہ خدائے دے او
 دے نہ د خدائے وجود ثابت شوہ

۲: دلیل امکانی

دھر خیز درے حالتہ فرض کو لے شی مستح
 الوجود چہ د کید و جو کہ نہ وی لکہ دوہ پہ دوو
 کین پنٹہ واجب الوجود چہ د ہغہ وجود ضروری وی، یا ممکن الوجود
 چہ کیدل او نہ کیدل لے دو وارہ ضروری نہ وی لکہ ا بہ چہ رنگ دارے
 ہم کیدے شی او بے رنگ ہم ا س عالم مستح الوجود ٹھکہ نہ دے
 چہ دا موجود دے، او واجب الوجود ہم ٹھکہ ندے چہ دیر خیز و نہ
 پکین ختم شی او اخر بہ بتول ہم ختم شی دا خوشہ موبز بہ ستریز و
 او پینواو خہ پہ قیاس معلومو، نو عالم بیامکین الوجود شو دے
 وجود ہم ضروری ندے او عدم وجود ہم ضروری نہ دے لکہ ا بہ
 چہ د ہغہ رنگ ضروری ندے کہ را غلو پکینے نو د ہغہ وجہ بہ

بہر نی وی حکہ چہ دا خیل ہنچ رنگ نہ لری داشتن دعالم وجود
 ضروری نہ وو، کہ موجود شو، نو د اد بہر نی علت نتیجہ دہ دا
 علت کہ ممکن وی، نو ہغہ د پارہ بہ بل علت پکار وی او دا سے بہ
 تسلسل (د پیندا نے قصہ) جور شی، چہ محال دے نو فیصلہ دا
 نوہ چہ داعلت بہ ممکن الوجود نہ بلکہ واجب الوجود وی چہ دا
 نور د خدائے دے چہ د ہغہ وجود دا سے ضروری وی چہ د
 بہر نی علت نتیجہ نہ بلکہ ہم د ہغہ دککات دا سے تقاضا دہ چہ د
 عقل د رک پکین نہ لگی :-

دلیل قاسمی

د یو خیز بل تہ چہ نسبت اشی نو دادوہ
 قسمہ دے یا بہ دادویم ترے خیز اصل خیز سرہ
 درخت وی تریہ نہ جد اگیری، لکہ د اور نہ گرمی او تاؤ دے تہ پہ
 بالذات، ویلے شی مطلب بہ لے دا وی چہ دا اور ذات دا غواری
 گرمی او تاؤ دو سرہ خامخاوی، یا یا بہ دویم د گرومی خیز لازم نسبتہ
 وی کلہ بہ وی او کلہ بہ نہ وی دے تہ رما بالعرض، ویلے شی لکہ
 د سرہ گرمی چہ کلہ پکین پہ بہر نی علت (اور، ضرور غیرہ) راخی
 لکہ پکین نہ راخی پہ دے رما بالعرض) خیز کین د علت تپوس
 لکہ بہ و لے گرمی وی او پہ ما بالذات کین د علت داسے تپوس نشی کیدے چہ اور و لے گرم دے
 قاعدے مطابق دکائنا تو وجود او پہ ما بالعرض، ٹھکہ د کچرے پکین یو خیز وی کلہ پکین نہ وی کلہ ریک
 پہ وی کلہ نہ وی، نو دلتمہ د سوال خامخا گیری، چہ دکائنات
 موجود دی د دے جواب بہ دا اور کو لے شی چہ د اد داسے ذات
 نامہ دہ چہ ہغہ واجب الوجود دے وجود د ہغہ ذاتی او ضروری
 دے، او ہغہ تہ رب العالمین ویلے شی دلتمہ بیابل سوال رچہ اللہ
 موجود دے داسے ختم شی لکہ دا سوال ختم شی چہ اور و لے

اور تہ لکھو

گرم دے، نوپہ دے دلیل د باری تعالیٰ ک ذات اوصفات د وارو
ثبوت کیزی، مثلاً انسان او ک انسان ژوند، علم، لیدل، آوسا یدل،
قدرات، کلام او ارادہ بتول "ما بالعرض" دی، چہ ک دے فیضان ک
پارہ درما بالذات م او ذاتی سر جسٹے ضرورت وی، نو ک انسان بلکہ
ک بتول عالم ک وجود ک پارہ وجود ک باری تعالیٰ او ک صفا تو ک پارہ صفا
د باری تعالیٰ سر چشمہ او خزانہ ک چہ ہفہ "ما بالذات" او واجب
الوجود ک

۴۲ دلیل اتقانی

پہ کائنا تو کینے حکیمانہ قوانین شتہ، چہ ک
ہفہ پہ زور علنو نو نہ ک معلول اتوا و اسبابونہ
ک مسیبا نو علم مراحی، دا حکیمانہ قوانین دومرہ و سبع دی چہ ک مان
نہ تراوسہ ک سائنسی پہ ذریعہ خممرہ قوانین معلومہ شوی و
ک ا د ہفوقا نینوپہ نسبت چہ تراوسہ لا معلومہ ہم نہ دی دیرک
دی، بلکہ ک دے معلومہ قوا نینو نسبت نا معلومو قوا نینو سرہ ک
دہ کہ دیو خا خکی چہ سمند سرہ دے ہمدغہ وجہ دہ چہ پہ
سائنسی قوانینو کین ترقی لا ترا نہ دہ کچرے دا حکیمانہ قوانین کم و
نو سائنسی ترقی پہ تپہ ولارہ کہ حکمہ چہ سائنسی ک قدرت ک قوا
معلومول او بنکارہ کولو نو م دے، دا بنکارہ خبرہ دہ چہ د
حدہ او بیجسا بہ حکیمانہ قوانین ک قادر مطلق حکیم کیدے شی
ہفہ خدائے دے، ک ا ہچرے ک مادے کار حکمہ نشی جو پیدے چہ
پچلہ ک علم، شعور، حیات او حکمت نہ نشہ دہ،

۵ = دلیل حبئی

د شاہ رفیع الدین نور اللہ مرقدہ، ک آس
الحبۃ، نوے رسالے مطابق ک بتولو کائنا
پہ خہیرا کین محبت آخلے شوے دے؛ او خصوصاً پہ انسان کین

دیر خریات محبت شتہ بیا ک دے محبت دوہ قسمہ دی :-

۱) یوم محبت ناقصہ :- (۷) دویم محبت کاملہ :-

دویم قسم کمال اولاد محبت دے، او دویم قسم ک اللہ محبت دے
بتول مذہبونہ ک اللہ پہ محبت قائم دی دے نہ معلومیزی چہ محبت
الہی پہ فطرت کین داخل دے، محبت ک موجود سرہ کیزی، مثلاً
مؤنبر خیل ذات یا مال اولاد سرہ محبت حکمہ کوو چہ دا موجود دی
نیشٹ سرہ محبت خرمعنی نہ لری ک محبت ناقصہ دا حال شو
چہ ک ہفہ محبوب د موجود وی نو ک محبت کاملہ د لے محبوب
موجود نہ وی؛ ضرور موجود دے دا ہم دو وجود باری تعالیٰ دلیل
شو، او ک اللہ محبت تہ کامل حکمہ و پیلہ شی چہ د محبت ناقصہ بتول
محبوبات لکہ مال اولاد وغیرہ پہ محبت الہی قریا نو لے شی :-

۲: دلیل التجائی

د دنیا ظلم نہ ک دہ، او پہ ہرہ زمانہ کینے ک
مظلوما نو شیر ک ظالما نو نہ دیر خریات
وی، نو انسانی فطرت ک ظاہری بتولو اسباب او ذریعہ نا امیدئی کینے
د خیل زرہ مضبوط لو ک پارہ او دغنا امیدئی پہ امید کین بد کو لو پارہ
یوغیبی قوت سرہ ک رابطے او ترون پید او لو کوشش کوی چہ ہفہ و
ک بتولونہ بالا اوقادیر مطلق وی او حالات بد لول و ک ہفہ پہ قابو
کین وی دا سے قسم التجا کانے ک ما کانے اوزاری پہ بتولونہ ہو نو
کینے شتہ چہ ک ذات الہی ک وجود دلیل دے :-

۳: دلیل ترقیبی

بتول کائنات پہ ترتیب دی، یخنی گرمی
شپہ و رخ، سپر لے او خزان، دستر
حرکت ک حیوانا تو اونباتا تو نشو کما بتول پہ ترتیب دی، دا بتول ک
یوحکیم ذات ک موجودیت حکمہ دلیل دے چہ ک ہر ترتیب

سرے عقل مند دے ڈرومی بیان چوت غلط اور دروغ اور کدویم بیان بالکل رشتیا اور صحیح دے دغہ رنلی د جہان د عبارت بارہ کتے د مادہ پرستو بیان د رومی کس پہ شان دروغ او غلط و کتے او د مؤمن او خدا پرست بیان بالکل صحیح اور رشتیا حکیمانہ او عاقلانہ دے لہذا عقل پہ موجب د جہان د عبارت د پارہ د خدائے وجود پر ضروری دے او پچھلہ د جہان د عبارت د خدائے ذات، صفات او کما لونیو د ثبوت یوغت دلیل دے

۹: حیاتی دلیل

پہ دنیا کین ژوند مؤنر وینو کور، وچہ شتہ مؤنر ژوندی یو دیر نور خیز و نہ ژوندی دی، نو دا دلیل د دے خبر دے دے چہ دنیا عالمی حیات ر ژوند د پارہ یو د ژوند سرچشہ او بنیاد شتہ چہ د حقیقی او اصلی ژوند دے ذات ہم د رب العالمین دے

۱۰: ذکری دلیل

د الله پہ ذکر کین کامل خون د، د انجذاب انبساط او ذرہ د اصلاح بننے شتہ، د نیشٹ پہ ذکر کین خون د خولا خہ کور د سرکہ ذکر کئے وی نہ، نو دینہ معلومیری چہ د الله ذات موجود دے

۱۱: د اطلاق دلیل

د اقا نون دے چہ د هر مفید د پارہ د مطلق وجود ضروری دے محکمہ چہ د تقیید او تحدید مطلب د وسیع او مطلق خیز نہ یو محدود او مفید خیز حاصلول دی، مثلاً د مکہ حد بندی هلہ کیری چہ وسیع زمکہ موجودی نو کائناتو نیولو وجود محدود دے چہ زمان او مکان پہ حدود و کتے بند اور اکیر دے دے د پارہ د حدود، قبود او مکان او زمان بالا تر د یو هستی ضرورت دے او د صرف در رب العالمین ذات دے

ترتیب و رکونکے وی، د دیوان حافظ د الفاظ ترتیب د ا بنا ئی چہ د دے ترتیب و رکونکے شتہ الفاظ پچھلہ یو پل سرہ ترتیب نحو کتے ہمد عسے د کائناتو داغت او حیران کن ترتیب د اکواھی و رکوی چہ دلتر یو عظیم ترتیب و رکونکے شتہ چہ الله دے او ہم دا د الله تعالی د هستی دلیل دے

۸: دلیل شعوری

دا جہان یو لوئے عمارت دے چہ د دے ہرہ پرزہ د حکمت د کہ دہ او دا دلیل دے چہ د دے با فی او معمار د عقل او شعور خاوند دے نویا د دے نسبت بے شعورہ مادے کو دا سے نامعقولہ دے لکہ درہ کسان پہ یو بیابان کینے یو بنا شتہ کوتہ بیاموی ہفتہ دوارہ و در نوحی ہر شے پکینے موجود پہ ترتیب پروت وی اس دا دوارہ کسان پہ دے خیل خیال بنکارہ کوی یو وائی چہ دا ہر خہ پچھلہ شوی دی کچہ خستہ پچھلہ جورے شوے بیا پچھلہ پچہ شوے او پچھلہ ماغلو، بل شو خستہ پچھلہ و رفے پچہ شوے پچھلہ بیا یو خائے شوے دیوالو نہ چتو نہ وغیرہ پچھلہ جورے شوے قالینو نہ پچھلہ جورے شوے د گد و بزور نہ پچھلہ وری را او تہ یو خائے شوے پچھلہ رنگ ا بو رائے دا پکین پچھلہ رنگ شوے او بو تی کلونو پر پچھلہ ا شو او قالین تریار شو، او بل وائی چہ دا سے نہ دہ دا تبول پچھلہ نہ دی شوے د د ماہر انجینیر او کار یگر د پو ہے او فکر نتیجہ دہ دے چہ د عمارت نقشہ کئے پہ ذہن کین تیارہ کرہ، بیائے ضروری خیز و نہ او سامان راجع کر و او پہ ماہر انو او کار یگر انو کئے د نقشہ پہ مطابق جو رکڑے اس د دے دوارہ بیان چہ د عقل پہ عدالت کینے پیش شتی نو فیصلہ بہ دا وی چہ ر و مے سرے لیونے دماغ خراہ دے او دویم

وجودِ باری تعالیٰ اور قرآن مجید

قرآن دہشتائی چہ د خدا اقرار د انسان پہ فطرت کن داخل دے
 د علم الانسان د ماهر انود ا متفقہ فیصلہ دہ، چہ کوم وخت د علم
 فٹونواوتھذیب ووجود نہ وواو انسان پہ فطری حالت کینے وونو
 ہفہ دا سے وخت کین ہم د خدائے عبادت کریدے، د یوم مشہور
 مکتس مولر، پہ کتاب "الکلام" کین دا خبرہ نقل دہ چہ "خونبزا اسلا
 د خدائے پاک پہ ورا ندہ ہفہ وخت سرتیبت کر پھو وچہ د خدائے
 پاک نوم لے ہم نہ ووزدہ، د جسمانی خدائے یعنی د بت عبادت
 دیکھ پس دا سے پیدا شو چہ اصلی انسانی فطرت د مثالی صورت
 پہ پردہ کین پت شہ، اہم دغہ وجہ دہ چہ د دنیا د تاریخ معلوم
 سرہ د دنیا پہ ہرہ برخہ کین د خدائے عقیدہ موجودہ وہ۔ اٹوری
 مصری، کلدانی، یہود، اہل فینیشہ بتول د خدائے قائل وو،
 پلو تارک وائی چہ د دنیا تہ اگورائی، پہ دیرو خایونو کین قلا کلا
 کار خانے، سیاست، علم، فن، کار کسب، دولت بہ نہ وی لیک
 خدائے بہ ہر خائے کین موجود وی، دوحی او الہام متبرک د فرانس
 یوم مشہور، فاضل ر فولتیر، وائی چہ زردشت منوسون، سقوا
 بتولود یوسردار، یومنصف او یو خدائے عبودت کولو، ہمدغہ

فطرت دے، چہ قرآن لے دا سے بیا اتوی:

وَإِذْ أَخَذْنَا مِنْ بُنَيِّ أَدَمَ مِنْهُ ذِكْرَ خَدَائِهِ وَذِكْرَ
 ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ، دملانہ د ہفہ نسل دا ابکو
 عَلَىٰ نَفْسِهِمْ، اَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَىٰ وَرَبُّنَا الَّذِي
 بَلَىٰ شَهِدْنَا ج سوردہ الاعراف اتہن کر ل چہ آیا حہ ستا سو خد
 یم نو بتولوا وئیل چہ اوئے مونز گواہان یو،

لیکن د خارجی اسباب او اثراتونہ کله د فطری احساس د باؤشی نو
 فکہ قرآن خائے پہ خائے د فطرت خیر دارہ کرو،

آی اللہ شک فاطر السموت و الارض القرآن را یا د خدائے پہ بارہ
 کین ہم خہ شک کید بیتی، کوم چہ د آسان او من مکہ موجد دے
 کہ خود خارجی اسبابونہ دا فطری احساس دومرہ د باؤشی چہ
 بوازے د خبر دارئی اشارہ و رلہ کافی نہ وی پہ دے وجہ قرآن د
 تجربہ او د جس پہ بنیاد د خدائے پہ وجود استدلال اگرو، دانسانی
 تمیز او پوہے د شروع نہ، انسان تہ چتہ کومو بدیہی او حیسی !!
 مقید ما تو علم وی ہفہ دا دے، چہ کله ہفہ خہ خیز پہ ترتیب او
 تنظیم بیا مومی نو د ہفہ یقین راشی چہ چا عقلند ذات د ترتیب
 و تنظیم ور کریدے او د بے ترتیبہ خیزونو دا اندازہ آخلی چہ
 دا خیزونہ پچیلہ رایو خائے شوی دی د حافظ یا نظامی د شعر بے
 ترتیبہ الفاظ یومعمولی انسان تہ ور کر کہ ہفہ چہ لے سل وارہ وارہ
 ارا و اروی نو ہم بہ تربہ اہکل ددوی ہفہ شعر پچیلہ جور نشی
 حالانکہ ہر ہفہ الفاظ د شعروی خو صرف د ترتیب ور کولو کسر
 پکینے باقی وی نو دا بہ کله اشی چہ د دنیا دا پہ ترتیب نظام د
 پچیلہ جور شوے وی، قرآن مجید د خدائے پہ وجود د اسے استدلال
 کرے دے:

- ① صُوعَ اللّٰهُ الَّذِي اتَّقَنَ كُلَّ شَيْءٍ ۖ
  - ② مَا تَرَىٰ فِي خَلْقِ الرَّحْمٰنِ مِن تَفْوِيتٍ ۚ
  - ③ فَارْجِعِ الْبَصَرَ هَل تَرَىٰ مِن فُطُوْرٍ ۚ
- دا د خدائے کار یگری دہ چہ
 ہر شے لے پہ پچہ جور کریدے
 د رحمن پہ پیدا و بنت کین بتناسو
 خہ فرق ان و بینی بیا بیا ہم گورئی
 سورہ ملک آیت ع
 چہ درز پکین چرتہ بنکاری ہ

رَسْمٌ خَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ فَقَدْ دَرَكَهُ تَقْدِيرًا
 لَا تَبْدِيلَ لِمَخْلُوقِ اللَّهِ ط
 كُنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللَّهِ تَبْدِيلًا ۝
 ہنخ تبدیلی نشی کیدے د خداے پہ طریقہ کس بہ تہ ہنخ تبدیلی نہ
 موے

خداے پاک ہر یو خیز جو
 کرو، او بیائے د ہنخ یواند ازہ منہ
 کہہ (د خداے پہ پیدا او بنت کئے
 پہ طریقہ کس بہ تہ ہنخ تبدیلی نہ

پہ دے آیتو لو کس قرآن د جہان د دے صفتہ بیان کریدی را کامل
 او بے نقصانہ دے (۲) پہ ترتیب او مناسب دے (۳) د دے اصولو
 اوضوا بطو پای بند دے چہ خو ک ئے ما تہوے نشی ۔
 ن چہ تحقیقات آخری حد تہ سیدلی دی او دکا ثنا تو پہ سو نورالو
 بنکارہ شو، لوئے لوئے فلسفیان او حکیمان پہ دیر شور او فکر سرہ د
 خداے د ثبوت ہم دا اسناد لال پیش کوی :-
 ارسطو د خداے د وجود، د ہنخ د توحید او د تیامت قائل وور ملل
 و نخل د شہرستانی جلد ۳ ص ۳۹

را مللین ایڈ و ردوائی چہ انسان ہنخ وخت حق دق شی چہ دا سے
 خلق او بینی چہ ہنخ داوائی چہ د ناطق او مکرم مشاہد او غور
 عجائب تو پہ لید و ہم داوائی چہ دا صرف د بخت او اتفاق رچپلہ د پیدا
 کیدو نتیجہ دہ، دا فرضی احکام لو نہ او عقلی کمرہائی کو مولہ چہ خلد
 د علم محسوسات، تو مریبے دے دے لورہ علم حقیقی یا لکل باطل کوی
 دے پہ فزیکل سائنس پوہیدونکی ہنخ پہ دے یقین نشی کولے،
 (۲) ہر برت اسپنس لیکر دارازونہ چہ ورخ پہ ورخ تو دہ پاریک، کیرہ
 ہر کلہ چہ موبز پہ ہنخ زیات بحث کرو، نو دا بہ خامتا منل شی چہ
 انسان د پاسہ دا سے یوازی او ابدی قوت موجود دے چہ د ہنخ
 موجب دا ہول خیزو نہ موجو دینی :-

۲) پروفیسر لینہ وائی، کومر لوئے خداے چہ آزی دے، د تو لو
 خیزو نو عالم دے پہ ہر خیز قادی دے، د خیلو کار یگرو پہ ذریعہ
 حیا پہ ویراندے دا شان جلوہ کردے چہ حیران او بیخودہ شم
 (الکلام جلد ۲ ص ۵۶ د ۵۷)

دیاری تعالیٰ توحید

پہ کومر لاٹلو چہ د خداے د وجود یقین را محی ہم ہنخ د خداے
 دیووالی دلائل ہم دی، عالم دیرے برنخے بنکاری خو حقیقت کس ہنخ
 یو خیز دے، لکہ خنکہ چہ د انسان اندامونہ مثلاً ستریزے غورونہ
 خو پہ لید و دیر بنکاری لیکن ہنخ حقیقت کس یو خیز را انسان دے
 اس د دے پیدا کوونکے او چلوونکے ہم یو ذات دے دودہ ندی نو دیکو
 نہ بہ زیات خنکہ وی، خکہ چہ یو خداے انتظام چلوے شی، نوبل خدا
 بیابکارہ شو او بیکارہ خداے کیدے نشی او کچرے دوارو ہم انتظام
 نہ شو چلو لے نو دوارہ خدا یا ن خکہ نہ شو چہ دوارہ بہ ہے د سہوی
 او بے وسہ خداے موبز چر نہ نہ دے لیدے، کچرے دوارہ مختلف
 نظامونہ چلوی، نو عالم بہ تس تس شی او کچرے دوارہ یو نظام
 چلوی نو بیہم عالم خکہ بہ گما و د او ختم شی چہ د عالم حقیقت
 یو دے او چلوونکی د یو حقیقت دودہ یا زیات خکہ نشی کیدے چہ د
 وجود او ذات پہ مینخ کس دا سے نسبت وی، لکہ د ظرف او مظروف مثلاً
 پنرہ اونخہ، اس کچرے یو خداے یو ذات تہ یو وجود و رکوی او بل
 خداے ہم دغہ ذات تہ بل وجود و رکوی، نو دغہ یو ذات پہ دینخہ
 ختم شی، لکہ چہ یو پنرہ کس دودہ خیرے ورا منڈے نو ہنخ شلیزی
 او پنرہ پاتے نشی، دغہ رنگ د دوارو خدا یا نو پہ دخل و رکولو د
 عالم تباہی دہ او کچرے بل خدائی پکین دخل نہ و رکوی نو داسے بیکارہ

او عاجز خدائی نہ وی بل داچہ د اتفاق ضرورت ہلتے وی کوم خائے
 کین چہ د اختلاف نہ ضرر پیدا کیری کچرے دواپہ خدا یان وی نو
 ضرورت او حاجت د اتفاق بہ ورتہ نہ وی
 نہ بہ ورتہ د ضرر ویرہ وی، حکم چہ دادواپہ کمزورئی د خدائی
 خلاف دی، نو دواپہ خدا یان بہ خائفا پورہ تصرف کوی او کامل
 دخل بہ ورکوی، نو اس موبز و نیلی دی چہ کچرے دوی دواپہ مخالف
 تصرف کوی نو ہم عالم نس اس او کچرے موافق کوی نو ہم عالم
 تباہ بریاد لکہ چہ دواہ منیزہ بوجئی کین دواہ نتہ خان خان لہ
 دواہ دومنہ غلہ آجوی نو ہفتہ بہ پرق اشلیزی، دادلیل قرآن

داسے بیان کرے دے :-
 لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلِهَةٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا ۖ كَچرے زمکہ آسمان کینے دیر
 سُورَةُ انْبِيَاءِ آيَةُ ٢٢ ۖ : : خدایان وے، نو دواپہ بہ بریاد
 شوی وو
 ہم دغہ وجہ دہ چہ دعوی د توحید پہ ہتو لومذہب نو کین شتہ مشرک
 قومونہ ہم یو ذات فادر مطلق منی :-
 وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَوَاتِ ۖ كَچرے د مشرکانونہ تپوس
 وَالْأَرْضِ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ طر سورہ ۱۶ : ا کہے، چہ آسمانونہ اوزمکہ
 لقمن آیہ ۲۷ : چا پید اکری دی نو خائفا بہ داوائی چہ اللہ پید اکری
 عیسیان رمشرکان منی درے خدایان خووائی، چہ دادے واپہ یودی
 خبرہ غلطہ دہ خوبیاہم حقیقی گنروالے ہغوی ہر نشی برداشت
 کوے، باری تعالی سرہ پہ صفتونو فعلونو او عبادت کین دوی نور شیونہ
 ہم شریک کرے : حکم د کامل توحید نہ محروم شولہ، پہ ہتو لومذہب نو
 کینے بوازے اسلام داسے مذہب دے چہ ہفتہ د باری تعالی توحید

دھر قسم شرک د بوئینونہ پاک کرو :-
 د شرک مذمت

۱) شِرْكٌ دَمَغْفَرَاتٍ جَوْكُهُ نَهْ دَعَا، اِنَّ اللّٰهَ لَا يَغْفِرُ اَنْ يُشْرَكَ بِهٖ
 وَيَغْفِرُ مَا دُوْنَ ذٰلِكَ لِمَنْ يَّشَاءُ سوره النساء آیہ ۴۸
 ۲) پہ مشرکانونجنت حرام دے، اِنَّهُ مَن يُّشْرِكْ بِاللّٰهِ فَقَدْ حَرَّمَ
 عَلَيِّهِ الْجَنَّةَ وَمَا وُجِه النَّارُ ط
 ۳) د مشرکانونو تے نیکی بر باد دی: وَلَقَدْ اَوْحٰى اِلَيْكَ وَاِلَى الَّذِيْنَ
 مِنْ قَبْلِكَ ۚ لَئِنْ اَشْرَكْتَ لَيَحْبَطَنَّ عَمَلُكَ وَلَتَكُوْنَنَّ مِنَ الْخٰسِرِيْنَ
 سورة الزمر آیت ۲۵ :-

۴) د مشرک د پارہ د بخینے د عاجز نہ دہ، مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِيْنَ
 اٰمَنُوْا اَنْ يَّسْتَعْفِفُوْا اِلِلْمُشْرِكِيْنَ وَلَوْ كَانُوْا اَوْلِيَٰى فُرِّدِيْ مِنْۢ بَعْدِ مَا
 تَبَيَّنَ لَهُمْ اَنْهٗمُ اَصْحَابُ الْجَحِيْمِ سوره التوبہ آیہ ۳۷
 مشرکین ہم د اللہ پہ ذات او دعالم پہ خالقیت کین دہ سرہ پہ شریک
 نہ منلو متفق دی، لکہ چہ شاہ ولی اللہ رم بنکارہ فرما نیلی دی
 : مشرکانونو صفاتی، افعالی او عبادتی شرک کبیدے،
 مطلب داچہ د اللہ پہ صفاتو او پہ فوق الاسباب افعالو او عبادت کین
 تے ورسہ نورے مقصد سے ہستیانے شریکے کرے خود اسلام او
 قرآن کوئے خصوصیت دادے چہ دوی د باری تعالی توحید د ہر
 قسم شرک د بوئنی نہ پاک کرے تزدے چہ دما فوق الاسباب نفع
 اوضر، مرکزے بوازے د رب العلمین ذات کرے، ولو، قُلْ لَا
 اَمْلِكُ لِنَفْسِيْ نَفْعًا وَّلَا ضَرًّا ط سورة اعراف
 حاضر او ناظرے یو ذات خدائو ندی اگردہ ولو، و هو معکم
 ایتما کنتم ر سورة الحديد آیہ ۱۷ :-

علم غیب نے صرف ذات خداوندی سرہ خاص کرو، قُلْ لَا يَعْلَمُ
مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ الْغَيْبَ إِلَّا اللَّهُ طرسورۃ النمل آیت ۲۷
دہشکلا تو حل کر لو دپارہ نے بلل ہر ہفہ سرہ خاص کر کے :-
فَلَا تَدْعُوا مَعَ اللَّهِ أَحَدًا طرسورۃ الجن آیت ۱۷ :-

ہر قسم عبادت او ما فوق الاسباب مدد دعو بنتل نے ہم داللہ
ذات سرہ خاص کر کے :- اِيَّاكَ تَعْبُدُ وَاِيَّاكَ نَسْتَعِينُ طرسورہ
الفاتحہ آیت ۱۷ :-

تردے چہ سجدہ تعظیمی نے ہم اللہ سرہ خاص کر کے کومہ چہ
نورودینو تو کبن دغیر اللہ دپارہ جائزہ آت المساجد لله :-
سورۃ الجن آیت ۱۷

نذار لغیر اللہ، قسم بغیر اسم اللہ، طواف لغیر بیت اللہ نے بند کرو
اودا سے د شاک تولے دروازے بند کرے، حقیقت دا دے چہ
دخدا نے د اقرار نہ پہ زہرہ چہ کوم اخلاق اشر غور زیزی ہفہ بغیر
د دے توحید کامل نہ نشی کیدے، دا طاعت، النقیاد، اِحبات،
خشوع، استقلال، توکل او ا خلاص حالت پہ زہرہ ہلہ طاری
کید پشی چہ دا خیال او اعتقاد نے وی چہ خمون بن دتولو حاجتو نو،
ضرور تو نو، امیدو نو، غرضو نو او مقصدو نو ہم یومرکز دے،
دا شان دآزادی، زبردتیا او بے نیازی صفتو نو ددے توحید کامل
نہ بغیر نشی پیدا کیدے کومرگس چہ د یو ذات نہ سوا بل خوک
حاجت روا کتری دہفہ سر پہ ہرہ آستانہ د تیبیتید دپارہ تیاروی

نبوت

دنبوت لغوی بنیاد کچرے (نبی) خبر وی، نوذ نبی شرعی او عرفی
معنی پہ داللہ لہ طرفہ خبر و کونکے وی، او کچرے دنبوتہ پہ معنی د

۱۷۳
رفعت نہ منقول وی نوذ نبی معنی بہ دتولونہ لوپا او وچت شان
والاوی، او کچرے دنبی بمعنی طریق، نہ منقول وی، نو مطلب بہ نے
داوی چہ پیغمبر عم اللہ نہ د رسید و لاہرا و وسیلہ دہ، پہ رومی
صورت کبن مہموز اللام او پہ آخرو دو و صورتو کبن بہ معتل
اللامروی، دد اشاعرہ و نہ دمواتف، شارح دنبی، شرعی او اصطلاحی
تعریف دا نقل کرے دے،

مَنْ قَالَ لَهُ اللَّهُ أَرْسَلْتُكَ إِلَى قَوْمٍ بِنِي هَفَه خوک وی، کوم تہ
أَرْسَلْتُكَ إِلَى النَّاسِ جَمِيعًا :- چہ اللہ دا فرما تیلی وی، چہ
نہ ما یوقوم یا تولو خلقوتہ پیغمبر لیرے نے:

دنبی رومی دوہ لغوی معنی امام راغب رحمہ اللہ پہ مفردا تو کبن
لیکلی دی، دنبی یو خوصتو صیات دی چہ پہ ہفہ دغیر نبی نہ چا کبری
دنبوت خصوصیتو نہ

۱) یوانسان دنبوت د عہدے دپارہ چو نر کول داللہ کار دے، د
عہدہ و ہبی دہ کسبی نہ دہ، اللہ تعالیٰ پہ ظاہر یا ظن پہ حال او مستقبل
پورہ خبر دار دے چہ ہفہ کوم انسان تہ دنبوت فرض پہ غاہرا کوی
نوذ دے فرضو دا کولو پہ ہفہ کبن کامل قابلیت او استعداد موجود وی
اللہ اعلم حیث یجعل مرسلہ طرسورۃ اللہ بنہ پوہیری چہ د پیغمبری
منصب چالہ ور کول پہ کار دی :-

۲) دنبی علوم ہم و ہبی وی کسبی نہ وی، ہفہ دزکے د کوم ا ستاذ نہ
زد کرا نہ وی کبری، بلکہ دآسانی ا ستاذ نہ د آسانی علومو
زد کرا کبری وی، او ذہن کے پہ تعلیم کینے ہفہ ارمی رنالو ستے وی
امام غزالی رح داحیاء العلوم پہ رومی جلد کبن د عقل دمرتہو
د فرق دا سے بیان کرے دے چہ د خلقو د عقل مرتبہ مختلف دی

بعضے دیر غبتی وی چه په بنود لوهم زد کړه نشی کولے، او بعضے
تیز د ماغی وی چه په بنود نه زد کړه کولے شی او بعضے هغه
حضرات دی کومر چه د انسانی بنود لے نه بغیر د خپل زړه په رانوا
علومر حا صدوی، دا پیغمبران علیهم السلام دی،

۳) په شکل و شباهت او په خوئے خصصت کبس دنورو نه ممتاز وی
بخاری وغیره کب دی :-

كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: نَبِيَّ عَلَيْهِ السَّلَامُ بِصُورَتِ
أَحْسَنِ النَّاسِ خَلْقًا وَخُلُقًا: ۱۰ اوسیرت کبسه ټولو خلقو
بهتر وو :-

۴) په علم او عمل دواړو کبسه کامل وی، د علم کمال ته د اده چه
کبسه غلطی نه وی او د عمل کمال ته د اده، چه کنا ه توهمینه کبیری
او د عبادت الہی د حد نه تیریدال دده په عمل کبسه وی، نبی د امت
د پاره د عمل نمونه وی :-

لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ: نوحکه د کنا ه ټپاک
وی او د خپل عمل غلطه نمونه نه ورکوی، لکه انسان چه د خپل کب
د پاره درزی ته غلطه نمونه نه ورکوی، الله تعالی چه نبی د عمل نمونه
را لیر له نو په هغه کبسه د غلطی ادکنا لا څنکه امکان کبده شی :-

۵) نبی علیه السلام د علم او عمل تکمیل کوی، مطلب دا چه څوک
د هغه تربیت کبسه راشی نو هغوی په علم او عمل کبسه کامل جوړ شی
د هغوی د علم او عمل شان د نورو ټولو خلقونه بلند او ممتاز شی :-

۶) د نبی د تعلیم او عملی ژوند نه دا بڼکاره معلومبیری، چه دده
اصل مقصد عام مصالح دی یعنی دده په وړاندے، د یوکس یا د
ټبر او ټولی د فائده په خائے به عموی فائده وی :-

۷) د نبی اومر خصوصیت دادے، چه د نبی معاشی ژوند او اخلاقی
کبردار د بے مالئی او مالدارئی په دواړو صور تو نو کبسه یو شان وی
کوم خورا ک سینا ک استوگنه او آغوستنه چه د بے مالئی په

حالت کبسه وی هم هغه ته د مالدارئی په حالت کبسه وی، کومه
عاجزی او خاکساری چه د بے مالئی په حالت کبسه وی هم هغه ته
د مالدارئی په حالت کبسه وی لکه چه د حضور علیه السلام او نورو
پیغمبرانو علیهم السلام، د انبوت د تاریخ په پا نرو کبسه محفوظ دے
کویا کب پیغمبران علیهم السلام په عوامی مفاد و خپل ذاتی مفاد :-

قربا نبوی، او د غلبه او حکومت حاصلولو نه پس هم د هغوی د عجز و
نیاز د بندگئی د شان او د هغوی په تواضع هیڅ اثر نه پریوزی،
د پیغمبرانو علیهم السلام د زړه ادر روح خدا داد پاکي او صفائی د
هیڅ ماحول نه خراببیری او کنا ه کبیری نه دده مطلب دا شو چه
عامو انسانانو نه د هغوی فطرت مختلف دے :-

۸) د نبی په ژوند کبسه د تصنع تکلف، نمائش، خپلے لویئی او د ځان
بڼکاره کولو هیڅ نښه نه وی، او د هغه محبت او بغض د خپل ذات
د پاره نه بلکه د رب العلمین د ذات د پاره وی، هغه خود
خپل ځان حق معاف کوی، لیکن د الله حق نه معاف کوی :-

۹) نبی د الله د فرمانبرداری عملی نمونه وی، هغه په بڼکاره او پټه
په دننه او بهر دو ستا نو او د شمنانو سره، په قهر او په خوشحالی
کبسه بلکه په هر حالت کبسه د رضائے الہی د لارے نه یو دزه هم نه اوږی
د کبسه حالات او ځائی کیفیات د هغه په استقامت کبسه څه نقص
نشی راو ښته کویا کبسه د الله رضا او د شرعے تابعداری د هغه په خبیر
آخله شوی وی،

۱۰) کہ غنہ پہ ذریعہ دے دے دیا رہے عجائبات اور معجزات ظاہریزی
 چہ دہ غنہ دے نبوت تائید پر اوشی۔ پہ شرح مواقف کینے دے معجزے
 اوہ رہے شرطہ لیکلی دی۔

راج دابہ دے خدائے فعل وی رہے عادت خلاف بہ وی، (۳۲) دہ غنہ مقابل
 بہ نشی کیدے (۳۳) دے نبوت دعوی دار نہ بہ ظاہریزی رہے دعوے
 موافق بہ وی (۳۴) بل نبی تر بہ دروغون نہ دائی رہے دعوے کو لو نہ بہ ورنہ
 وی رطیع نو لکشور ۲۷۵ تا ۲۷۸

د معجزے اصولی قسمونہ دے دی راج معنوی معجزہ دے خاصا نو دیا
 (۳۵) جسی معجزہ چہ عوامو دے پارہ وی دے حضور علیہ السلام معنوی
 معجزہ قرآن دے، او جسی معجزہ شق القمر، تکثیر طعام و میا ہ
 ریغے خوراک خبناک زیا تہول او دے خوار و خوار و او نو بو تو خبرے
 کول دی۔

پہ معجزے، کرامت اور کربن پیلٹون

معجزہ او کرامت دوا رہے دے اللہ کا روتہ دی، معجزہ کہ پیغمبرانو
 او کرامت لہ ولی، ظاہریزی دوا رہے اختیار ہی نوی پہ اکتساب
 حاصلو لے نشی، بنود نہ اوز دے کہ تے نوی، دے دے دوا رہے سبب
 صرف دے اللہ الادہ وی، پہ خلاف دے سحر چہ دے غنہ معنی دلغت امان
 او مفسرینورم دا بیان کریدے، مَا دَقَّ مَا أَخْلَطَ وَ لَطَفَ، یعنی کوم
 فعل او عمل چہ پہ مخفی اسبابو بناوی ہنہ سحر دے، دے سائنس
 بعضے موجودہ مصنوعات ہم دے سحر پہ تعریف کین داخلیدے شی، جکہ
 چہ دانسانی فعل دے، دانسان پہ اختیار کین دے پہ بنود نہ اوز کرے،
 کسب او اکتساب، پہ مشق او تجربہ حاصلیری دے نہ علاوہ عادی
 آوردی دے دے اسباب لکہ دے عام کار کسب دا سے بشکارہ او ظاہری

چہ عام خلق پر ہم پوہیزی، کچرے لہ دے دروغون بنی یو خلاف
 عادت کار ظاہرشی نو دابہ معجزہ نہ وی، بلکہ پہ استدراج او سحر
 کینے بہ حکم داخل وی، چہ دے غنہ مخفی ہنہ اسباب موجودی کوم چہ
 مادی وی او کہ غیر مادی وی، خو تعلیمیاتہ او مشق کو وکی خلق
 نے استعنا لوی، عبد اللہ المقنع یا زردشت نہ کچرے دا سے کارونہ
 صادر شوی وی، نو ہنہ ہم پہ دے قسم کین داخل دی، لکہ چہ دے شیخ
 الاشراف او سکاکی نہ ہمداسے امور بشکارہ شوی دی چہ دے نبوت

دعوئی تے نہ لولہ ز تاریخ کین شتہ دے درنگ دے ابوالطیب المتنبی او دے نو
 متنبی نو نہ ہمداسے کارونہ ظاہر شوی دی دا تہول سحر، استدراج
 تجربو، او تعلیم سہ تعلق لری مثلاً دے شیونکی پہ لاس اچو لو دے شیخ الاضر
 لاس دے او بے نہ را بیکیدل او دے شیونکی تک نہ پس بیالاس جو رہیدل چہ
 پہ حقیقت کینے لاس نہ و بلکہ رومالو، اولکہ دے سکاکی چہ بھدا کین او دے
 دا سے بند کرو چہ یو نغزے ہم نہ بگیدو، دے طاش کبری زادہ روحی نہ نقل
 دے رجمالہ مسلمانوں کا نظام تعلیم و تربیت گیلانی جلد ۱ ص ۱۱۸ حاشیہ ابن سینا
 پہ آخر دے اشادات پہ یو باب کین اگر چہ دے خوارق دے خلاف عادت خیزونو
 طبعی اسباب ہم بیان کریدی او پہ تفہیمات کین شاہ ولی اللہ رح دے
 إِنَّمَا الْمُعْجَزَاتُ وَالْكَرَامَاتُ أُمُورٌ أَسْبَابِيَّةٌ غَلَبَ عَلَيْهَا السُّبُوحُ
 فَيَأْتِيَتْ سَائِرُ الْأَسْبَابِيَّاتِ، او خوارق تے پہ متازا سبایا تو کینے
 شمیر کریدی لیکن دہ غنہ مقصد خوارق پوہ تے تزدے کول او دے
 مقصد تے دے چہ دے درجہ دے عامو سبایا تو پہ شان کسبی او
 مشقی دے

دنبوت حقیقت

دے نبوت حقیقت خو اللہ تعالیٰ پیٹرنی یا پخپلہ نبی لیکن دے شکل

پہ ذہن کین را وستود پاره امام کا زوی رحمہ اللہ پر مطالب علم لید
 کچھ چہ خہ لیکلی دی دہغے خلاصہ دادہ . چہ انسان کین دودہ طاقت
 دی ، (۱) د خیر او شر معلوم قول (۲) او دویم د خیر د عمل کو لو او د شر
 د عجز کید و طاقت ، د رومی طاقت نوم قوت نظری دے او د دویم
 طاقت نوم قوت عملی دے دے دوار و قوتو نو تو پہ لحاظ د انسان
 دے قہ دی ،

(۱) یو ہغہ خلق چہ پخپلہ پہ دے او صافو کین ناقص وی :-
 (۲) بل ہغہ خلق چہ پخپلہ خو کامل وی لیکن د ناقصا تو تکیل نشی کو
 (۳) بل ہغہ خلق چہ پخپلہ ہم کامل وی او ناقصان ہم کاملان کو لے شی
 دکمال بیا مختلفے درجے دی دے آخری حد دادے چہ قوت نظری
 دومرہ کامل وی چہ ددہ پہ خہ علم راشی نو ہغہ د بالکل صحیح وی او
 غلطی امکان ہدیو پکین وی نہ او د قوت عملی دکمال آخری حد دادے
 چہ ہغہ تہ د داسے قوی ملکہ حاصلہ وی چہ پخپلہ تر بنہ کارونہ صادر
 او بدئی د صادرید و امکان تریمہ وی ، کوم یو انسان تہ چہ د نظری
 او عملی کمال دا انتہائی درجہ حاصلہ وی ہم دغہ پیغمبر او نبی وی
 (۴) امام غزالی رحمہ اللہ تعالیٰ ، پہ (معاہج القدس) اور (المنقذ من
 الضلال) کین د نبوت پہ حقیقت د پوھے لہ پاره چہ کوم تقریر کو
 دے د ہغہ خلاصہ دادہ چہ انسان د پیدائش پہ وخت جاہل وی
 د بتو نہ رومی پہ ہمت کینے د مس قوت پیدا کیری چہ پرگرم ، بیخ
 او سخت پیڑنی ، بیا پہ کہ کین قوت حاسہ او باصرہ پیدا شی چہ پہ
 رنگ او مقدار پیڑنی بیائے د آوری د او خلو قوت پیدا شی چہ پہ
 ہغے آواز او مزے پیڑنی او پہ دے د محسوساتو حد ختم شی
 بیا یوہ توے د تیز دور شروع شی چہ پہ ہغے دے د ہغہ خیز و نو

صادی ، چہ پہ کوموددہ لاس نہ رسی د آدور پہ او م کال د عجز
 شروع کیری کیری دے دور کین دے خپل ، پردی د خوراک خکاک قابل
 بزور نہ او پیڑنی ، بیا د عقل زمانہ راشی چہ پہ ہغہ انسان ممکن ،
 مال ، صحیح او غلط پیڑنی اُس د دے تہ ویراندے یو بلہ داسے د
 د عقل رسائی ہغلنہ نشتر لکہ خنگہ د حواسو چہ د عقل درجے تر سا
 دے دے درجے نوم نبوت دے چہ د ہغے پہ وجہ دوحی پہ رہنما
 ہغہ علوم او معلومات حاصلیری د کوموددہ کوند و نہ چہ عقل

جز دے :-
 د نبوت تا بتو لو د پاره د امام غزالی رحمہ اللہ تعالیٰ ، دویم طریقہ
 چہ نہ بول کارونہ د کولو دی ، اونہ د نہ کولو ، بلکہ بعضے
 کولو دی او بعضے د نہ کولو ، اُس دا سوال پیدا کیری چہ د کولو او
 نہ کولو د کار و نو فرق ہر انسان کو لے شی ، او یائے ہیشوک نشی
 یائے شوک کو لے شی او شوکے نشی کو لے رومی دوارہ احتمالونہ
 راباطل دی ، یوازے دریم احتمال داسے پائے کیری ، چہ بعضے انسانان
 چہ ہغوی دا حد و نہ متعین کو لے شی چہ فلا فی عملونہ د کولو او فلا فی د
 اولو جو کہ دی دغہ حضرات پیغمبران او صاحب شریعت دی :-
 (۱) د احقر پہ خیال کین د بعضے لطیفو خیزونو مثلاً د ایمان ، کفر د طلعت
 عصیت تا ثبات د عقل د حد نہ بہر دی ، لکہ خنگہ چہ معقولات د حواس
 نہ بہر دی نو د دی علم د عقل پہ ذریعہ حکہ نشی حاصلیدے مگر د
 د تاثیراتو علم د یرنیات ضروری دے ، حکہ چہ د کثیفو خیزونو
 د تریا قوا و زہر و نفع نقصان معمولی دے لیکن روح سہ د
 پہ وجہ د لطیفو خیزونو اثر قوی وی ، مادیا تو کینے لطیف اشیا
 الاثر وی ، لکہ ستیم چہ دومرہ قوی الاثر دے چہ ریل کا دے

پر مہدی وہی، لہذا آدم انسان فلاح دے خیزونو د نفع و نقصان
 یوازے رب العلیین حکم کو لے شی چہ ہفہ پچیلہ لطیف او خیر دے
 انتہائی مشرف او عظیم دے او انسان بے حدہ کمزور ہے او ذلیل
 پہ دوارو کئے ہیج جو رخت نشو نا تے لہذا دے د پارہ یو واسطہ داسے
 چہ خہ قدرے نسبت تے د اللہ سے وی او خہ د انسان سرہ چہ پہ
 طریقہ د اللہ فیض انسانا نو پورے را ا ر سبوی اودا واسطہ د نبوت
 شی ددے واسطہ بہ داسے مثال وی لکہ داورا و ابو یوحانے کولو د پارہ
 چہ د اور پشان گرم اولطیف ہم نہ دے او د ابو پشان یحز او بنید و کئے
 د اور فیض رگرمی) بیغ پہ بیغہ حکم ابو تر نشی منتقل کو لے چہ ددے
 سینخ کنی جو رخت نشہ ہر کلہ چہ د پچکے واسطہ شوہ نو دا اور فیض
 ہلہ ا د سی او ہفہ کرے شی، دغہ حال د محبت الہی اود نبوت د علوم
 چہ د نبی پہ ذریعہ امت او عامو انسانا نو تہ منتقل کو لے شی د روحا
 او ملکیت پہ اعتبار د نبی ذات اللہ سرہ نسبت لری اود بشریت
 انسانیت پہ اعتبار انسانا نو سرہ نسبت لری اودغہ رنگے دیو
 پہ تو کہ د نبی مناسبت مفیض د اللہ) او مستفیض د انسان) د
 سرہ دے :-

رہ) شاولی اللہ نور اللہ مرقدا، پہ حجتہ اللہ کنس د نبوت پہ انسا
 کوہ کلام کریدے د ہفہ خلاصہ حادہ چہ پہ نیاتا تو کنس دہر یو
 جدا خاصیتونہ دی دغہ رنگ د حیوانا نو د ہر قسم خان خان لہ
 دی، داہول خاصیتونہ ددوی د صور نوعیہ و فطری غوبنتنہ دہ
 نوعیہ پہ موجب حیوانا تو لہ چہ د ہغوی د ژوند د پارہ فطری او
 عنوی، نہ علاوہ بوبل قسم ادراک ہم در کرے شوے دے چہ ہفہ
 اکتسابی او نظری و پیلے شی اودا پہ تجربہ، غور، فکر او پہ ترتیب

بقدماتو حاصلیزی، ددے پہ ذریعہ انسان، تجارت، کار کسب او
 علوم او فنون حاصلوی، خود اتول علمونہ د انسان بدنی حالت
 ترون لری، ددے نہ بغیر انسان تہ یوبل قسم ادراک ہم در کرے
 دے چہ د ہفہ د روحانیت فطری خصوصیت دے، او ہفہ تہ
 ملکیتہ ہم رو پیلے شی ہم ددے قوت پہ اثر ہفہ د کائناتو پہ کارخانہ
 کو ی چہ داخہ لہ جو رہ دہ، خہ چا پید ا کرے یم، شوک مالہ روزی
 ی، او خہ د پارہ تے پید ا کرے یم، او ددے سوا گونو پہ جو ا بر تو کئے
 د یو دیر لو تے طاقت اقراری شی، او د ہفہ پہ ویراندے د زاری،
 زنی تہ توالی او د تا بعد اری آداب پہ خائے را ژبری خود مہ ا مود
 پہ یو قانون الہی موقوف دے، چہ د ہفہ د رضائو لے مقرر ہے
 ددے صورت د اجوز کری چہ لہ دیر و مود و پس خپل منظور نظر
 انسان پیدا کرے کوہ چہ ددے فطری غوبنتنہ (د فرما نبرداری
 تون) د ظہور سبب جوہ شی دانہی وی، پہ اصل مضمون موندے د پارہ
 ضافہ ا کرے، چہ عام فہم شی،

د قانونی دلیل د اللہ جل جلالہ، ددے صفتونہ نول قومونہ او

فیونہ منی، ① حاکمیت ② قدرت ③ حکمت
 او بار و صفتونو تقاضا دادہ چہ خپل رعیت او انسانی مخلوق باندا
 قانون ا جلوی حکم چہ بے قانونہ حکومت ہسے شرم دے، قدرت
 حکمت ہم بے قانونی نہ منی، نو دا ضروری شوہ چہ د حاکم اعلیٰ او د
 العلیین د ذات یو قانون و موجودوی اودا ہم ضروری دہ چہ انسان
 قانونہ خبردار کریشی حکم چہ بے اعلانہ او بے خبرہ قانون بیکارہ

د قانون د اطلاع دوه صورت کید بيشی، یو عمومی او دویم انتخابی او عمومی داچه الله رب العلمین هر کس ته ځان ځان له په هر ملک زمانه کښ ددے خبر ورکوی، خودا د الله د شان او عظمت نه ځکه خلاف ده، چه یو حقیر انسان امیر یا بادشاه هم داسه نه کوی چه کور په کور دگرزی او هر هرتن ته د خبر ورکوی، نو دویم صورت اوس داسه مناسب دے چه الله تعالی یو غوره انسان اټاکي او د هغه په واسطه د خپل قانون خداوندی نه خبر کړی چه د خلقو دین دنیا بشی، او عدل او انصاف قائم شی، او د خیر او شر د عملونو د نتیجونه خبر شی د داسه منتخب او نمائنده حاکم اعلی هستی نوم د شریک په اصطلاح کښ ښی اور رسول دے :-

(۶) د جې د لیل د انسان په فطرت کښه د جسمانی ضروریاتو لکه خوراک، شیناک، نکاح وغیره) محبت هم پروت دے، او د روحانی ضروریاتو (د الله) محبت هم، په دنیا کښه د بتولو قومونو او مذاهبونو د ایشمیر، عبادت کا هونه ددے، صحیح یا غلط مظاہر دی، د عبادت طریقو وی او که غلطه خو مطلب ته الله سره د محبت ثبوت دے، هر که الله پاک د ټولو خلقو محبوب دے او د محبوب، ضالبتول هم فطری غوښتنه ده خود ارضایو پټ خیز دے چه د هغه اظهار به په کلمه نه چه په قیاس او انکل دغه کلام د الله کوم پالک او اعتباری ذات چه بنکاره کیری هغه ته ښی اور رسول وینلے شی، او په دغه کلام د اخوښی او ناخوښی متعین حدود و د شریعت په اصطلاح کښ خو باطله عقیدے، بښه او خراب خوښونه او نارا و عملونه وینلے (۷) عدلی دلیل، انسانان د خپل ذات باقی ساتلو د پاره د خیزونو محتاج دی، خوراک، شیناک، او ځان خاییکه، او د

نوعه د باقی ساتلو د پاره ددنه علاوه د نکاح او د ښه هم محتاج وی دا خلوس ضروریات ټول انسانان غواری او طلب کوی، هر کله چه هر انسان پرخپل شهوانی او په نزوی قوت د ضروریات لټوی نو ځان خایه جگرے او کشمکش پیدا کیری او هر یوه په خپل غضبی توت نوم دقت کوی، ددے جگر و او شر ختمولو د پاره د انصاف قانون په ښکار دے چه د هر انسان خپل خپل حق محفوظ کړی اوس به دا قانون د چا وی (۸) دیوانسان یا د کڼرو انسانانو پارلیمنټ) او یا به ته خدائے جوړوی، په رومبی د ژو صورتو کښه د عدل مقصد نه پوره کیری، ځکه چه د عدل قانون جوړولو د پاره دا خیزونه ضروری دی :-

- ۱) کامل علم او کامل حکمت چه د خیر و شر حد نوم متعین کولو کښه غلطی ا نشی :-
  - ۲) رحمت او شفقت چه د بعض او عناد په وجه د قانون په جوړولو کښه بے انصافی ا نشی :-
  - ۳) پره داری به، پکښه نه وی چه د قانون په جوړولو کښه د خپل قوم د خپلو وطن دارو لحاظ ا نشی او د نور وحق ا نه و هله شی :-
- انسان کښه د درې واړه صفتونه نشته دده علم مکمل نه ددے د پوره شفقت شته او نه د پیره جڼبه نه پچ کیدے شی، خود خدائے په ذات کښه د دريو واړه صفتونه پوره درل نشته، دده په علم کښه غلطی نشته د دنیا ټول انسانان دده پیدا شوی بندگان دی ددے د ټولو یوشان معبود دے، نور رحمت او شفقت ته هم په یوشان دے او پره جنیه، پکښه هم ځکه نشی راتلے چه الله یو قوم قبیلے یا وطن سره هېڅ تعلق نه لری دده شان دے تصور نه هم اچت او بالادے، قانون جوړولو هم ددے ذات حق دے او دا قانون د کوم پرگزیده بنده، معتمد

اور منتخب نمائندہ پہ ذریعہ چہ لیری دابئی اور رسول عم دے ۔
 رہے تو وسطی دلیل ، بتول مذہبوں ، دا خبرہ مئی چہ انسان ہندہ
 خدائے پیرندگی اور عبادت کو لے شی چہ ورتہ دہندہ ہنمائی
 لیکن عامو انسانانو د خدائے پہ مینج کئے دمرتو پہ لحاظ ہیج مناسب
 نشستہ ، عامر انسان دیرلانداے او د دنیا خالق انتہائی بلند دے مزی
 شوہ چہ انسانانو کین کا اللہ د فیض حاصلو لو دا سے بزرگزی د واسطہ
 دی چہ بیا دغہ فیض عامو انسانانو تہ ہفہ اکر سوری ، یو طرف تہ
 د بشریت پہ واسطہ انسانانو سرہ ترے وی او بل طرف نہ د روحانی
 پاکیزگی او بلندی پہ برکت اللہ جل جلالہ سرہ مناسبت لری د
 پہ حقیقت کئے د فیضان الہی واسطہ وی چہ د دی پہ ذریعہ د خالق
 کائنات فیض انسانانو تہ ر سبزی مثلاً موز د اور فیض د گرمی او تو
 سر سول غوار و چہ د ہفہ نہ چائے یا پخ کرے جو کرے ، خود او بو
 او اور جو رخت نہ راجی یو گرم دے بل بیج یو اوج دے بل گوند یو واسطہ
 دیکھے بکار دے چہ د ہفہ پہ ذریعہ د اور گرمی اُبو کئے نوزی او مقصد
 حاصل شی یا داسے لکہ شاہ ولی اللہ رحم فرمائی ، روح انسانی رچہ لطیفہ
 ربانی دے دیر لطیف دے او انسانی بدن کثیف دے دے دوار و جو رخت
 بنشور اتلے اللہ د جو رخت را وستو د پارہ چہ د روح انسانی فیض بدن
 انسانی تہ اوسی واسطہ د روح طبی ر ہفہ براس چہ وینے نہ پیدا کیری
 بے پیدا کرے چہ د انسان پہ بدن کئے خوڑ وی ، ہمدغہ رنگ پیغبران
 علیہم السلام د اللہ او د عامو بندگانو پہ مینج کین واسطہ دی ، د رُشد
 او ہدایت دا شکل د اللہ د عظمت سرہ بنائی لکہ د نصاری و د عقیدے
 مطابق اللہ پہ شکل د عیسی علیہ السلام یا د ہندوانو د عقیدے مطابق
 اللہ پہ شکل د رام بشن مہادیو او اتل غلط او د فطرت خلاف دی ۔

اول دا چہ لرمجدود خدائے د انسان پہ شکل کئے محد و کیدل د عقل
 خلاف دی ، دویم :- خدائی د انسان پہ شکل کیدلو سرہ خیلہ خدائی
 قائمہ نشی سالتے او بل دا محمدائے پاٹ کین بہ ہم د بشریت حاجتوںہ
 او ضرورتوںہ راشی ، بیا بہ خدائے پاتے نشی ، دسریم :- دا چہ د انسان
 پہ شکل سہی خو خدائے پخیلہ ہادی شو اُس بہ چہ دے کوم عمل
 کوی ہفہ بہ د خدائے عمل گنرے شی ، نو انسان بہ د ہفہ تابع
 پہ دے عمل کین ٹکے نشی کو لے چہ ہفہ بہ دا عذر لری چہ انسان
 د انسان پشان عمل خو کو لے شی مگر د خیل خالق او خدائے پشان
 عمل کو ل ناممکن دی ،

خلو رم :- دا چہ پہ انسانی جامہ کین د خدائے را تلل مفید نہ دی
 حکم ہفہ د چار عیسی یا رام چندس پہ شکل کئے چہ را شی نو بتول
 تعلق بہ ئے ہم دے سرہ براہ راست وی ، او نور و انسانانو سرہ بہ ئے
 بالواسطہ وی ، ٹکے چہ ہر انسان کین خوبہ د دغہ عقیدے مطابق
 خدائے نشی نتوتے ، لہذا پہ خائے دے چہ خدائے تعالی د انسانی
 تشکل ذلت پہ سر واخلی ، او پخیلہ د فیض واسطہ شی دا خبرہ دیرہ
 معقولہ دے چہ یو غورہ کرے انسان د فیض واسطہ جو رہ کیری
 چہ د ہفہ عمل د انسانیت ر بشریت پہ وجہ د نور و انسانانو د پاسرہ
 نمونہ جو رہ شی یو انسان بادشاہ پخیلہ کوخہ پہ کوخہ نہ گری او نہ
 د بل چاہے شکل کین گری ، صرف خیل ہونمائندہ وزیر وغیرہ مقرر کیری
 چہ ہفہ د نہ احکام او قوانین نوروتہ ر سوری :- د اسلام د نبوت تصور
 د ہونو نہ زیات معقول دے ہفہ د فطرت سلیمہ او د دنیا د روش
 بالکل مطابق دے ،
 پنجم :- دا چہ پہ شکل د بل ر عیسی یا رام چندس کین د را تلو مطلب دادے

چہ پہ ہننے ظاہر شوے دے نو دا خبرہ حکم غلطہ دہ چہ د خدا
 جلوت گاہ او مظہر د دنیا ہر یو خیز دے :-
 دے تقدیسی دلیل : خداوندی احکام پیر بندل د ہننے مثل او کول
 دے واپرہ ضروری، دا حکامو پیر بندلو او پوہ د پارہ د معلّم د ہننے
 منلود پارہ د تقدس رپا کئی او د کولو د پارہ د مقدّسے رپا کے،
 نونے ضرورت ری، چہ د تعلیم، تسلیم، او تعیلل پہ ذریعہ دین
 الہی باقی پاتے شی، کہ دا سے نہ وی د دین سلسیلہ بہ کت شی او د
 دین جاری سا تلود پارہ د دے ربط او ترون دا سے یو محسوس شخصیت
 سرہ ضروری دے چہ د ہننے عظمت، تقدس، محبوبیت، پہ زہون
 کتے دا سے مضبوط وی، چہ کلہ ہم تر جہ اوزی او د احیثیت ہم د بنی
 کیدے شی، حکم د بنی تصور دین د پارہ ضروری دے چہ د ہننے
 محبت او تقدس د دین د شیعو رو بنائے سا تلود پارہ د تیلو کار و کئی

ختم نبوت

د ختم نبوت مسئلہ د اسلامی تاریخ پہ یو دور کین ہم د شک شیے
 جو کہ نہ دہ پاتے شوے او نہ پہ ہننے د بحث کولو خہ ضرورت کنولے
 شوے دے، لیکن د پاک او ہند پہ برصغیر کین انگریزی حکومت
 د خپلو مفاد او د تاریخی اسلام د شنئی د تکیل د پارہ د اسلام پہ
 دے مرکزی عقیدہ گذار کول ضروری اکنول د پارہ د دے چہ د مسلمانان
 یوولے ختم شی د دے سازش پورہ کولو د پارہ د پنجاب د ضلع کور،
 داسپور نہ انگریزانو تہ دا سے یو سرے پہ گوتوراضے چہ د دے
 مقصد پورہ کولو د پارہ د مناسب وو، ہننے د انگریزانو پہ حمایت

خپل یو امت جو رکرو او د نوی نبوت بنیا دے اکنولو دیر کتا بونہ
 اکیل چہ د ہننے بنیا دی مقصد و نہ درے دی :-
 ① پہ خپل شخصیت او دعو و زور د رکول :-
 ② د قرآن تحریفونونہ معارف و تیل :-
 ③ د مسلمانانو پہ د شنئی او د انگریزانو پہ دوستی زور لگول :-
 د دہ بتولہ کاروائی ہم د غہ خلاصہ لری، لکہ اقبال مرحوم وائی :-

سلطنت اغیار را رحمت شمر د	رقصہائے گرو کلیسا کر و مرد
---------------------------	----------------------------

ترجمہ د غیر قومونو د انگریزانو حکومت لے رحمت اکنولو د گریے خوالن
 گدا کھانے اکرے او مر شو :-

د نا خبرہ مسلمانانو د ایمان بیچ کولو د پارہ پہ ختم نبوت خہ بیان کول
 ضروری دی، د اسلام مثال د یو عمارت دے او د اہم عمارت درے
 نقشے وی چہ انجنیر لے جو روی :-

- ① ذہنی او فکری نقشہ ② تحریری او کتابتی نقشہ ③ خارجی نقشہ
- اسلام د عقائد و اخلاق قواعدا تو یو عمارت دے د ہننے پورہ نقشہ پہ
 علم الہی کین محفوظ دہ، بیاد انفسہ د کتاب او سنت پہ شکل کین جو رہ
 شوہ چہ دا د عمارت اسلام یو تحریری نقشہ اکنولے، بیباخوار لس سورہ
 کالہ د مسلمانانو جاری عمل د دے نقشے او عمارت اسلام یو بہرے
 وجود و د ادر عوارہ یو بل سرہ گدی یو خائے واغلی دی د اللہ پہ علم
 کینے د اسلام حقیقت ہو بہو د قرآن او حدیث پہ شکل کین بنا کارہ شو
 او قرآن و حدیث کین د اسلام چہ کو م حقیقت و وہم ہننے د مسلمانانو
 پہ ذہن او فکر کین پر لہ پسے نسل پہ نسل منتقل کیدو، د اسلام پہ

بنیادی امور و کتب مسلمانانوا اختلاف انکرو اگر چه پہ نور و امور و
 کئےئے اختلاف و، ہم دغہ وجہ دہ چہ پہ اسلام کئے دیرے فرتے پیدا
 شوئے خو ترے بنہ ہغوی دختہ نبوت پہ بنیادی حقیقت کتب شہ قسیم
 اختلاف انکرو البتہ د کتاب اللہ او سنت نبوی نہ د بھر و تو پہ چل
 انکار کیدے شو او ہد غے ا شو، پہ دے مسئلہ پہ دوڈا بختو، بخت کو
 عقل (۱) نقل : پہ نقل کتب بہ دے دے خیزو نو بخت کیری
 (۱) کتاب یعنی قرآن او خیر نبوت (۲) حدیث او ختم نبوت (۳) اجماع
 او ختم نبوت، او دے نہ پس بہ دختہ نبوت پہ عقلی آرخ بیان کو :-

ا: قرآن او ختم نبوت

دندان حکیم د سلو آیتونون زیا تو
 کئے دختہ نبوت مسئلہ بیان شوید
 خود کوتاہ والی پہ خیال مونو یو خوایشونہ را جو نر کو، رو جس پہ سوت
 اجزاب کتب دے :-
 مَا كَانَ مُحَمَّدٌ ابًا أَحَدٍ مِّنْ رِّجَالِكُمْ : محمد صلی اللہ علیہ وسلم ستا سو پہ سر و
 وَلٰكِنْ رَّسُولَ اللَّهِ وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ طوکان : کئے دچاپلا، نہ دے لیکن د اللہ رسول
 اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ : او پہ بتولو نبیانو مہر دے، او اللہ پہ
 ہر خیز خبر دار دے :-

د آیت با بالخصوص پہ ختم نبوت دلالت کوی، یعنی د نبی علیہ السلام پہ
 تشریف آوری سرہ د بتولو نبیانو پہ سلسلہ مہر ا لگیدو، اس بہ چاتہ
 ہم نبوت نشی ور کولے، چاتہ چہ ملاویدا و ہغہ ملاو شو او د ہغوی د
 نبوت دور د بتولو نہ حکم ر ستو کیشودے شو چہ دان نبوت بہ ترقیامتہ
 چلیری پہ آخرہ زمانہ کتب بہ حضرت مسیح علیہ السلام د دوری د امتی پہ
 حیث راجی، بتول پیغمبران اس ہم پہ خپل خپل خاکے پیغمبران دی مگر
 د نیا کتب صرف د محمد د نبوت عمل جاری او ساری دے، او اللہ بتول

خیزو نہ پیڑنی تردے، چہ داہم پیڑنی چہ زمانہ دختہ نبوت او
 خاکے دختہ نبوت کوم یودے پہ «خاتم» کئے دے، پہ زیر د پیر و
 قاریا نو قدرت دے، او دے، پہ زور د حسن او د عامہ قرأت دے،
 د لہومبی قدرت یعنی خاتم د خاتم النبیین معنی د بتولو نبیانو
 ختمونکے او دے، پہ زور خاتم معنی د بتولو نبیانو مہر خود کو دوار و
 قرأتو مطلب یودے ہغہ دا چہ ہغوی صلی اللہ علیہ وسلم آخری
 نبی دے او د دوری نہ پس د نبوت دروازہ بندہ شو، حکم چہ د مہر
 معنی د نبوت بندیز د ابویلیغ انداز دے، چہ پیر قرآن سنت او عربی
 لغت متفق دی، د کو موکا فرانو پہ نصیب کتب چہ ایمان نہ وو، د ہغوی
 پہ بارہ کتب د ایمان بندیزے پہ لفظ د مہر بیان کرو، فرمائی

ان الذين كفروا ساءَ عليهم
 عآذَار تهم اثم کم تئذ ا رهم لا
 يؤمنون ختم الله علی
 قلوبہم و علی سمعہم رسوۃ
 البقرة آية ۷۰) : : :
 یقینا خہ خاص خلق داسے کافر دی
 چہ نہ ہغوی ویزوے او کہ نہ
 ویزوے ہغوی بہ ایمان نہ لوری
 حکم چہ د ہغوی پہ زور نو او غور نو
 مہر لگیدے دے :-

کچرے دلته د مہر معنی د ایمان دروازہ بندیدل وی نو پہ خاتم
 النبیین کتب ہم د مہر معنی بہ خاتم د نبوت بندیزوی، لکہ صاحب
 قرآن پخپلہ دا تفسیر کچرے دے پہ مسلم کئے د ابو ہریرہ او پہ
 ترمذی او ابو داؤد کتب د ثوبان رض نہ مرفوعا روایت دے چہ
 قیامت نہ ورا بندے بہ دجالان او دروغ ثران د نبوت دعوا کری
 وَاَنَا خَاتَمُ النَّبِيِّينَ لَا نَبِيَّ بَعْدِي، حالانکہ زہ خاتم النبیین یم خما
 نہ پس چاتہ نبوت نشی ملاویدے ہم دا الفاظ د حدیث یفہ رض
 نہ طبرانی او احمد مرفوعا نقل کریدی پہ روایت د ابو ہریرہ رض

پہ بخاری او مسلم کین د نبوت تشبیه داسے یو کورسره ورکریده
 چه د هغه تعمیر د نبوت د خستو شوه وی د هرنی د نبوت مثال
 بے دیو خسته ورکریده، او په دغه عبارت کینه صرف دیو خسته
 خائے خالی وی نو حضور فرمائی چه هم هغتم، فَاَنَا هَذِهِ الْمَلِيَّةُ وَأَنَا
 خَاتَمُ النَّبِيِّينَ : د ابو هريره رض نه مرفوعاً حضور علیه السلام شپن
 خصوصیات ذکر دی چه په هغه کین شپن خصوصیت «وَحَتَمَ بِي
 النَّبِيُّونَ» یعنی په ما د پیغمبری سلسله ختمه شوه رداةً مُسْلِمٌ
 فِي الْفَضَائِلِ په فتنه الدجال کین د ابو امامه رض نه مرفوعاً روایت
 نقل ده، وَأَنَا خَيْرُ الْأَنْبِيَاءِ وَأَتَمُّ الْخَيْرِ الْأَمَمِ یعنی د آخری نبی
 یم اوتاسواخری اُمت یمی، دغه رنگ په صحیحینو کینه حضرت علی
 ته د حضور علیه السلام د فرمائیل «أَنْتَ مِنِّي بِمَنْزِلَةِ هَارُونَ
 مِنْ مُوسَى إِلَّا أَنَّهُ لَا نَبِيَّ بَعْدِي» یعنی ستا تعلق ماسره هغه ده
 کوم چه د هارون علیه السلام د موسی علیه السلام سره ور سواد
 ده چه هارون علیه السلام پیغمبر و او خمانه پس پیغمبر نشی کیده
 دغه رنگ د صحیحینو د روایت چه رکنم یبق من النبوة الا انبئنا
 د نبوت هتج پاتے نشو سواد رشتینی خوبونو پاس تیر شوی د ختم
 آیت په باره کین پخپله صرنا په (انما الله او هام) ص ۲۵۲ ۲۵۳ کین داسه
 لیکي رمگردار سول ختم کونکے د نبیا نودے، د آیت چه حمر بن نبی
 نه پس به بل نبی د نبیا کینه نه لایحی په رحامة البشری ص ۱۱۱ کین لیکي
 أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ الرَّبَّ الرَّحِيمَ الْمُتَفَضَّلَ سَمِعَ نَبِيَّنَا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
 خَاتَمَ الْأَنْبِيَاءِ بَعْدَ رُسُلِنَا وَسَمِعَ نَبِيَّنَا فِي قَوْلِهِ لَا نَبِيَّ بَعْدِي
 بَيِّنًا وَاضِحًا لِلظَّالِمِينَ په ایام الصلح ص ۱۱۱ کین لیکي ر حمر بن نبی
 صلی الله علیه و سلم د خاتم النبیین تفسیر په لا نبی بعدی سره افرانیلو

چه خمانه پس به بل نبی نه وی او د حق طلب کوو نگو له پاره دا
 خبره بنه بنکاره ده په حدیث (لَا نَبِيَّ بَعْدِي) کین رر لا، و لقی
 عام له پاره ده (کتاب البریه) ص ۱۱۱ کین لیکي آنحضرت صلی الله
 علیه وسلم بیا بیا فرمائیلی دی، چه خمانه پس به بل هتج یو نبی نه لایحی
 او حدیث د لا نبی بعدی داسه مشهور و وجه چاهم دده په
 صحت کینه خبره نشوه کولے او قرآن شریف ر چه لفظ لے یقینی ده
 په خپل آیت کریمه «وَلَكِنْ رَسُولَ اللَّهِ وَ خَاتَمَ النَّبِيِّينَ» سره هم
 د دے تصدیق کوی، چه په حقیقت کین حمر بن نبی باندے نبوت
 ختم شویده، په تریاق القلوب ص ۳۴۵ کین لیکي :-

بست او خیر الرسل خیر الانام	هر نبوت را برود خداختام
-----------------------------	-------------------------

د دے تصریحاً تونه پس په دے خبره کین هتج شک شبه نه پاتے کیزی
 چه ذکر شوه آیت په ختم نبوت کین د قطعی الثبوت کید و نه
 علاوه قطعی الدالات هم ده،

د خاتم النبیین لفظ او د عربو لغت

- ① په رُوح المعانی کین دی چه ر خاتم ما یُختم به) ته و ییل شی لکه
 خنله رطایع ۳ ر ما یطیع به و ییل شی،
- ② په مفردات د امام راغب کین دی، وَخَاتَمُ النَّبِيِّينَ لِأَنَّهُ خَتَمَ النَّبُوَّةَ
- ③ وَفِي الْمُحْكَمِ لِابْنِ سَيِّدَةَ وَخَاتَمُ كُلِّ شَيْءٍ وَخَاتِمَةُ عَاقِبَةٍ وَآخِرَةٌ
- ④ وَفِي التَّهْدِيْبِ، لِأَنَّ هَدْيِي وَخَاتَمُ النَّبِيِّينَ أَي الْخَيْرُ هُمْ :-
- ⑤ وَفِي لِسَانِ الْعَرَبِ وَخَاتِمُهُمْ وَخَاتِمُهُمْ الْخَيْرُ هُمْ،
- ⑥ وَفِي تَاجِ الْعَرُوسِ، الْخَاتِمُ بِالْفَيْحِ وَالْكَسْرِ مِنْ أَسْمَائِهِ

عَلَيْهِ السَّلَامُ وَهُوَ الَّذِي خَتَمَ النَّبُوَّةَ بِمَجِيئِهِ :
 ﴿٤﴾ وَفِي مَجْمَعِ الْبَحَارِ، وَخَاتِمٌ بِالْفَتْحِ بِمَعْنَى الطَّالِبِ أَيْ شَيْءٍ يَدُلُّ عَلَى أَنَّهُ لَا نَبِيَّ بَعْدِي :
 ﴿٥﴾ وَفِي الْقَامُوسِ الْخَاتِمُ الْخَيْرُ الْقَوْمِ كَالْخَاتِمِ وَخَاتِمُ النَّبِيِّينَ أَيْ الْخَيْرُ مِنْهُمْ
 ﴿٦﴾ وَفِي كَلِمَاتِ أَبِي الْبَقَاءِ وَتَسْمِيَةُ نَبِيِّنَا خَاتِمَ الْأَنْبِيَاءِ لِأَنَّ خَاتِمَ الْقَوْمِ الْخَيْرُ الْقَوْمِ ثُمَّ قَالَ وَنَفِي الْأَعْمَ يَسْتَلْزِمُ نَفِي الْأَخْصِ :
 ﴿١٠﴾ وَفِي الْقَعَّاجِ وَخَاتِمٌ بِكسر التَّاءِ وَفَتْحُهَا كَلِمَةٌ بِمَعْنَى وَاحِدٍ وَالْمَجْمَعُ الْخَوَاتِمُ وَخَاتِمَةُ الشَّيْءِ إِخْرُهُ وَ مُحَمَّدٌ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَاتِمُ الْأَنْبِيَاءِ

دخاتم النبیین لفظ او مفسرین کرام

دا صحابہ کرامونہ دم مرزا تر زمانے پورے یا ددکنہ رستو پورے دقرآن حکیم چہ خومرہ تفاسیر یا ترجمے شویدی تولو دخاتم النبیین تشریح دا کریدہ چہ دخضور علیہ السلام نہ پس بل چا تہ نبوت نشی ملاویدہ لیکن خہ وخت چہ گوردوا سہوری د نبی جورید و عمم ا خور و نو پہ اول کینے خونہ بلکہ پہ اخر کینے دختم نبوت خپلہ عقیدہ او خپلہ تشریح دے د پارہ بدله کرہ چہ پخپلہ ہم نبی جور شی او پہ دے کین د امید خلاف کامیابی دہ تہ ا شوعہ

د ہفہ خپل بیان دے چہ خما دگمان ہم نہ و چہ مسلمانان بہ د نبوت جاری پاتے کیدل قبول کری، لیکن انگریزی تعلیم اودم نگریری حکومت حمایت اوددین د پوھے او عظمت ختمید و دانہ کیدو کک کار کیدو و تک کہو : اِنَّا لِلّٰهِ وَاِنَّا اِلَيْهِ رٰجِعُونَ ﴿ تر دے چہ دے مصنوعی نبوت د یو کامیابے او فاکہ منہ دے فیکٹری شکل اختیار کرو او مردن سازی لہ د تبلیغ اسلام پہ نوم د فیکٹری پہ آمد نئی کتے بنہ زیاتے ا کپو

اوبل طرف تہ ددے نبوت پہ مونی کو د عہد واد تھوا کا نو باران اودرین دا نو پہ دے دوی محسوسہ کرہ چہ دا بتول ہر خہ پہ دے خود ساختہ نبوت دایمان دا ورو برکت دے، یا پہ نور تو کو کین د مرزا معجزہ دلا د کو دے د چہ اکثریت د مسلمانان نو محروم دے، کچرے د حال تو یا خونی د غفلت دا رفتار و نو عجیبہ ندہ چہ د مسلمانان پہ سہریو بل اسرا بیل سورشی اودغہ وخت بہ بیہیغ تدا بیر خہ کار نشی کو لے ع

دیدہ مردم شناسے با بدت	کشورے محکم اساسے با بدت
سیر مرگ و زندگی برکاشاد	مُرشد رومی حکیم پاک زاد

ہر ہلاک اُمت پیشین کے بود : زانکہ بر جندل گمان بُردند عود :
 (اقبال مرحوم)

د امام المفسرین ابن جریر طبری پہ خپل تفسیر کین فرمائی :
 وَاللّٰهُ رَسُوْلُ اللّٰهِ وَخَاتِمُ النَّبِيِّينَ الَّذِي خَتَمَ النَّبُوَّةَ فَطَبِعَ عَلَيْهَا فَلَا تَنْفَعُ لِاحِدٍ بَعْدَهَا اِلَى قِيَامِ السَّاعَةِ وَبِحُجُوِّ الَّذِي قُلْنَا قَالَ اَهْلُ التَّوْبِ اِلَى
 یعنی دوی د الله ہفہ رسول او خاتم النبیین دی کوم چہ نبوت ختم کرو او پہ ہفہ مہر انگولوا و د ہفہ نہ پس بہ ہیجا د پارہ ترقیامتہ نشی پرائتے کیدے او ہمدغہ

دک د تفسیر امامانو، صحابہ کرام و اونا بعینوا فرمائیل
 د حضرت علی بن حسین نہ ابن جریر نقل کوی
 کسر التَّاءِ مِنْ خَاتِمِ النَّبِيِّينَ بِمَعْنَى : خَاتِمِ النَّبِيِّينَ ذَاتِ، پہ زیر چہ معنی تہ ختم النبیین الے قولہ وقرء : بہتے داوی چہ ہفوی بتول انبیاء ذلک فیما یدکر الحسَنُ وَالْعَاصِمُ ختم کول پہ قاسم یا نو کین د حسن ر

وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ بِفَتْحِ التَّاءِ مَعْنَى : او عاصمہ نہ درت پہ زور خانہ
 أَنَّهُ آخِرُ النَّبِيِّينَ رَجُلًا مَعْنَى : نقل دے پہ دے معنی چہ دے آخری
 پیغمبر دے،

(۳) تفسیر ابن کثیر کہن دی :-
 فَهَذِهِ الْآيَةُ نَصٌّ فِي أَنَّهُ لَا نَبِيَّ
 بَعْدَهُ وَإِذَا كَانَ لَا نَبِيَّ بَعْدَهُ فَلَا
 رَسُولَ بِالطَّرِيقِ الْأُولَى لِأَنَّ
 مَقَامَ الرِّسَالَةِ أَخْصُ مِنْ مَقَامِ
 النَّبُوَّةِ فَإِنَّ كُلَّ رَسُولٍ نَبِيٌّ وَلَا
 يَنْعَكْسُ وَبِذَلِكَ وَرَدَتْ
 الْآحَادِيثُ الْمُتَوَاتِرَةُ
 مِنْ حَدِيثِ جَمَاعَةٍ
 مِنَ الصَّحَابَةِ (ابن کثیر جلد ۸ ص ۸۰)

یولوئے ہولی حضور علیہ السلام نہ نقل کریدی، ورنہ دے لیکہ :-
 لِيَعْلَمُوا أَنَّ كُلَّ مَنْ ادَّعَى هَذَا : دے کپارہ چہ امت پہ دے خبر
 الْمَقَامَ بَعْدَهُ هُوَ كَذَّابٌ أَفَّاكَ : شی چہ حضور علیہ السلام نہ پس
 دَجَالٌ (جلد ۸ ص ۸۰) : خوک چہ دے مقام نبوت (دعوے کوی ہفہ
 دروغ و غزن، دروغ تیوٹکے او دجال دے،

(۴) تفسیر کشاف کہن دی :-
 خَاتَمَ بِفَتْحِ التَّاءِ بِمَعْنَى الطَّايِعِ : خاتم دے پہ زور معنی (مہر)
 وَبِكَسْرِهَا بِمَعْنَى الطَّايِعِ وَقَائِلٍ : پہ زیر معنی کے مہر لکونے
 الْحَجْمِ وَتَقْوِيهِ فِرَاةً عَبْدَ اللَّهِ بْنِ : او دے معنی تقویت قرآن دے
 مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وَاللَّهُ رَافِعُ جَبَلٍ : اللہ بن مسعود رضی اللہ عنہما

فَإِنْ قُلْتَ كَيْفَ يَكُونُ آخِرُ الْأَنْبِيَاءِ
 وَعَيْسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ يَنْزِلُ آخِرَ
 الزَّمَانِ قُلْتَ مَعْنَى كَوْنِهِ آخِرَ الْأَنْبِيَاءِ
 أَنَّهُ لَا نَبِيَّآ أَحَدًا بَعْدَهُ وَعَيْسَى مِّنْ
 نَّبِيِّ قَبْلِهِ - زمانہ کہن دے آسانہ ر کوزہ بیری نوجواب دے دادے چہ دے
 حضور علیہ السلام نہ پس بہ بل خوک نبی نشی جو رو لے او عیسیٰ علیہ
 السلام خود ورنہ دے نہ نبی جو رو دے،

(۵) پہ تفسیر روح المعانی کہن دی :-
 وَالْمُرَادُ بِالنَّبِيِّ مَا هُوَ أَعَمُّ مِنَ الرَّسُولِ
 فَيَلْزَمُ مِنْ كَوْنِهِ خَاتَمَ النَّبِيِّينَ كَوْنُهُ
 خَاتَمَ الْمُرْسَلِينَ، وَالْمُرَادُ بِكَوْنِهِ
 خَاتَمَهُمْ انْقِطَاعُ حُدُوثِ وَصْفِ
 نَبُوَّةٍ فِي أَحَدٍ مِنَ الثَّقَلَيْنِ بَعْدَ
 عَلَيْهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ بِهَا فِي هَذِهِ النَّشْأَةِ
 لَا يَقْدَحُ فِي ذَلِكَ مَا جُمِعَتْ
 عَلَيْهِ الْأُمَّةُ وَاشْتَهَرَتْ فِيهِ
 الْأَخْبَارُ وَلَعَلَّهَا بَلَغَتْ مَبْلَغَ التَّوَاتُرِ
 مَعْنَوِيٍّ وَنَطَقَ بِهِ الْكِتَابُ عَلَى
 نَوْلٍ وَوَجِبَ الْإِيْمَانُ وَكَفَرُ مُنْكَرُهُ
 فَلَمَّا سَقَطَ مِنْ نَزْوِلِ عَيْسَى عَلَيْهِ
 السَّلَامُ آخِرُ الزَّمَانِ لِأَنَّهُ كَانَتْ
 تَقَابِلَ نَبِيِّنَا النَّبُوَّةِ فِي هَذِهِ
 النَّشْأَةِ : ایمان پہ ہفہ واجب دے، او دے منکر فلسفیان کا نہ رسول

دنی مطلب دے رسول نہ عام
 دے نوھر کلہ چہ حضور علیہ
 علیہ السلام خاتم النبیین شونو
 خاتم المرسلین خاتما شواو
 دختموونکی مطلب داچہ نوے
 نبوت پہ تقیثوور بیرون پیادہ
 کہنم شوھر کلہ چہ نبی علیہ السلام
 پیغمبر شواو ختم نبوت دے
 عقیدے خلاف نہ دے پر کوے
 چہ امت اجماع کریدہ اوپہ ہفہ
 کہن مشہور احادیث وار ددی
 اوکیدے شی چہ دے تواتر معنی
 درجے نہ رسیدلی وی اوپہ
 کوے چہ قرآن تصریح کریدہ او
 او دے منکر فلسفیان کا نہ رسول

(یعنی نزول د عیسیٰ علیہ السلام پہ آخرہ زمانہ کن) حکمچہ دے
حُبُونِز د نبی علیہ السلام نہ وہا ندے نبی شومے دے

(۶) پہ تفسیر مدارک کن دی،
خَاتَمَ النَّبِيِّينَ يَفْتَحُ السَّامِيَّ قِرَاةً
عَاصِمٍ بِمَعْنَى الطَّابِعِ أَيِ الْخَيْرِ هُمْ
لَا يُنْتَبَهُ أَحَدٌ بَعْدَهُ وَعِيسَى مِنْ
نَسَبِ قَبْلَهُ وَغَيْرُهُ بِكَسْرِ السَّامِيَّ
بِمَعْنَى الطَّابِعِ فَأَعِيلَ الْخَيْرِ وَتَقْوِيَةٌ
قِرَاةُ ابْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ

السلام نہ ورا ندے پیغمبر شومے دو: او د عاصم نہ بغیرد تلو قاریا نو
قرأت دہلے پہ زبردے چہ معنی نے ختم کورنگے او مہر لکونکے دے او
د ابن مسعود قرأت ددے تائید کوی

(۷) پہ ذرقانی شرح مواہب کن دی رخاتم النبیین، ای الخیر ہم
د خاتم النبیین معنی آخری نبی (جلد ۳ ص ۲۶) بہ ہم دا پہ
تفسیر د بحر المحيط جلد ۱ ص ۱۳۳ او ابوالسعود پہ حاشیہ د تفسیر
کبیر جلد ۱ ص ۱۶۱ کن لیکے

(۸) شفاء قاضی عیاض رح پہ تفسیر د آیت رخاتم النبیین کن لیکے
رطبع بریلی ص ۳۷۲ :-

مِنْ أَدْعَى مِنْهُمْ أَنَّهُ يُوعَى إِلَيْهِ : چہ خوک د رحی لا تلو خیل خان نہ
وَأَنَّ لَمْ يَدْعَى النَّبِيُّ إِلَى أَنْ قَالَ : دعوی لری اگر چہ دعوی دے دینے
فَهُوَ لِأَعْيُنِهِمْ كَقَارٍ مُكْدٍ بُونَ : کے نہ وی خود اتول کا فردی نہ
النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِأَنَّهُ : علیہ السلام نہ ددو غو نسبت
أَخْبَرَ أَنَّ خَاتَمَ النَّبِيِّينَ وَلَا يَبِي : کوونکی دی، حکمچہ ہفتہ خیر

بَعْدَهُ وَأَخْبَرَ عَنِ اللَّهِ أَنَّهُ خَاتَمُ
النَّبِيِّينَ وَأَنَّ أُرْسِلَ إِلَى كَافَّةِ
النَّاسِ وَأَجْمَعَتِ الْأُمَّةُ عَلَى حَيْلِ
هَذَا الْكَلَامِ عَلَى ظَاهِرِهِ وَأَنَّ مَقْبُومَهُ
الْمُرَادُ بِهِ دَرَنُ تَأْوِيلٍ وَلَا تَخْصِيصٍ
فَلَا شَكَّ فِي كُفْرِهِ هُوَ لِأَنَّ الطَّوَائِفَ
تَطَعًا جَمَاعًا وَسَعًا :

کفر کن ہیج شک نشته کور چہ بلہ معنی ددے خِلان کوی :-
(۹) امام غزالی رحمہ اللہ لیکے :-

أَنَّهُ لَيْسَ فِيهِ تَأْوِيلٌ وَلَا تَخْصِيصٌ وَ
مَنْ أَوْلَهُ بِتَخْصِيصٍ فَكَلَامُهُ مِنْ
أَنْوَاعِ الْهَدْيِ يَأْتِي لَا يَنْتَعِ الْكُفْرَ
بِنَكْفِيهِ لِأَنَّهُ مُكْدٌ لِهَذَا النَّصِّ
الَّذِي أَجْمَعَتِ الْأُمَّةُ أَنَّهُ غَيْرُ مَا وُلِّ
وَلَا تَخْصُوصٍ (الاعتصاف) :- :-
تأویل او تخصیص پداے کن نشته

دغہ مرنگ د تفسیر و پہ تلو کتا بونو کن د رخاتم النبیین، ہم دامعے
بیان شویدے او پہ آنا روکن د غلور شپیتو صحی بہ کرامونہ د ختم نبوت
ہم دا معنی مغقول دہ :-

د سَلُونَهُ زِيَاتُوا يَتَوَلَّوْنَ قُرْآنَ كُنْ بِه عموی انداز د مسئلہ ثابتہ دہ چہ د
حضور علیہ السلام نہ پس بل چاتہ پیغمبری نشی و رکولے چہ ہفتہ موز
س د شعونوا نا تو پہ ذیل کن بیا توو خود دے نہ ورا ندے د قادیانیا نو
بو شو تخریفونہ او شیطانی و سوسے لرے کول غوار و چہ د خاتم النبیین
آیت سرہ تعلق لری :-

رُومِے تخریف

کچرے د خاتم النبیین معنی آخری نبی وی نو
 د حضرت عیسیٰ علیہ السلام نزول د دے خلاف
 دے دے جواب تیر شوچه د ختم نبوت معنی دنوی نبوت کرور کیدو بندیز دے دے زور
 پیغمبر نہ پیغمبری واپس اغستل نہ دی، مراد، پہ دور محمد بنی د عیسیٰ
 علیہ السلام را تلل داسے دی لکه یوگور نو د صوبے د بل گور نو صوبے تہ
 پہ دے حیثیت را شی چه د دے صوبے دا حکام و دلانڈے بہ وی، بلکہ پہ
 غورا و ژور کتسو سره معلومیزی چه د عیسیٰ علیہ السلام را تلل
 د ختم نبوت دلیل دے، کچرے آئندہ کنی د نبوت سلسله ختمہ نژدے
 نو د تیر شو و پیغمبر انونہ یوازے د حضرت عیسیٰ علیہ السلام د راوستو
 هیچ ضرورت نہ کو، د تیلونہ دیو پیغمبر عیسیٰ علیہ السلام راوستن
 د دے خبرے دلیل دے، چه د انبیاء علیہم السلام شمیر د حضور علیہ
 السلام پہ نبوت ختم شو، لہذا د تیلونہ ہم دغه یو پیغمبر حکم مخصوص کریشو
 دویم تخریف

د خاتم معنی مہر دے یعنی د حضور علیہ السلام
 نہ رُستو کچرے پیغمبر جو پیدا نو دودہ علیہ السلام
 پہ مہر او تصدیق سره بہ جو ریزی، نواول خود جن داتپوس کو دچرے
 چه دامعنی د عربی لغت پہ کو مکتاب کنی لیکل دے او پہ کو م حدیث کنی
 دے او پہ کو م تفسیر کنی دا تشریح شویدہ؛
 پہ قرآن متواتر حدیثو او اجماع امت کنی خود مہر معنی بندیز دا غلہ
 لکه ختم اللہ علی قلوبہم۔ او الیوم نختم علی اتواہیم۔ نو د دے
 تیلو پہ خلاف د مہر معنی جاری کول کلہ کید نشی، حکمہ چه پخیلہ
 ہم د مہر معنی بندیز کیدلا، او کچرے جاری کول مراد وی، نو پیغمبر
 د حضور علیہ السلام خہ خصوصیت شوچه دنور و پیغمبر انونہ پس نبوت او د حضور
 علیہ السلام نہ پس ہم جاری او کچرے دے نہ مطلب نبوت جاری ساتل وے نو پہ دے

خوارس سووکا لو کنی کم ناکم سئل نبیان خوبہ داغلی ووکتہ چه د
 حضور علیہ السلام کمال خوبینہ بنکارا شوے وے کتہ، او کچرے نبوت
 د حضور علیہ السلام پہ تابعداری ملا ویدے، نو بیابہ دا کسبی
 وے وہبی بہ تہ دے، د دے نہ علاوہ پہ دے صورت کچے بہ داہم
 مثل پکاروی، چر پہ دے خوارس سوہ کالہ کنی د پیغمبر اسلام صلے
 اللہ علیہ وسلم، داسے یو کا مل متع پیدا اشوجہ د هغه پہ بدل کنی
 مفر تہ نبوت ور کچے شوے وے، پہ دومرہ زمانہ کنی ہیله د
 نگریز پہ مہر بانئی یوازے پہ آدیہ ورت کنی ہم یو پیدا اشوجہ د
 مفر تر آخرہ پخپل نبوت کنی شک وو، کلہ افرار او کلہ بہ انکار
 تر دے چه د هغه متونکی پہ دؤ تیلو کنی تقسیم شو۔

دویم تخریف

پہ آیت د خاتم النبیین کنی در النبیین
 الف لام ذہنی یا عہد خارجی دے
 چه مطلب ہے صرف تشریحی انبیاء دی گویا کہ حضور علیہ
 السلام د تشریحی انبیاء و خاتم دے، جواب دادے چه عہد
 خارجی د پارہ پہ تیر شوی کلام کنی د تشریحی انبیاء و علیہم السلام
 کو ضروری دے خود لتہ نشنہ او عہد ذہنی د پارہ دا ضروری
 ہ استغراق هلنہ میکن نہ وی لکہ آ کلہ الذی تب۔ او اشتر اللحم
 منذ عامۃ اهل الاصول، والعربیۃ۔ لام التخریف سؤل و دخلت
 المفرد او اجمع تفسیر الاستغراق الا اذا كان معهودا
 فیات ابی البقاء ۳۷) و فی الکشف رجاصتہم وان دخلت علی
 جمع و فی المرضی ج ۱ ص ۱۳ فاذا کم یکن للبعضیۃ لعدم دلیلیہا
 رجب گونہا لیل استغراق۔
 علوم تخریف خاتم النبیین کنی الف لام استغراق حقیقی

د پارہ نہ دے بلکہ دعرفی د پارہ دے، یعنی تشریحی انبیاء مراد دی
 نہ چہ مطلق انبیاء لکہ رَوِیْقُلُوْنَ النَّبِیِّیْنَ کن چہ صرف بعضے ہف
 انبیاء مراد دی چہ کہ بنی اسرائیلو پد زمانہ کن وو، جواب تے دا دے
 چہ استغراق عرفی ملتہ آغستے شی کوم خائے چہ استغراق حقیقی
 ممکن نہ وی لکہ رَجِعَ الْأَمِيرُ الصَّاعَةَ حکہ چہ دتوے دنیا ک
 ندر کوا نورا جمع کول دعرف او عادت پہ لحاظ ممکن نہ دی، لیکن
 یہ رخاتم النبیین کن بے تکلفہ استغراق درست دے، او
 یَقْتُلُوْنَ النَّبِیِّیْنَ کن استغراق ممکن نہ دے، صوبز تپوس کو
 چہ وَلَکِنَّ الْبِرَّ مَنِ امَّنْ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَالْکِتَابِ وَالنَّبِیِّیْنَ
 دارنگ ووضیع الکتب وچایتی بالنبیین، وَاِذْ أَخَذَ اللّٰهُ
 مِثْقَاتِ النَّبِیِّیْنَ کن استغراق حقیقی مراد دے او کہ عرفی بہ

نَحْمُ تَحْرِیْفِ د خاتم معنی دکوتے غم دے چہ مطلب
 تے زینت رہناشت) دے یعنی حضور علیہ

السلام د انبیاء علیہم السلام بناشت دے، جواب تے دا دے چہ حقیقی
 معنی مراد اغستل تر هف محال نہ دکا نزخوچہ مجازی معنی مراد اغستل
 صحیح نہ وی او دلته خو حقیقی معنی مراد اغستل صحیح دی اد لغت
 حدیث، او اجماع دامعنی متعین کہیدہ لہذا دلته مجازی معنی اغستل
 غلط دی کہ داسے نہ وی نوبیابہ د قرآن دیولفظ معنی ہم نشی
 متعین کیدے او هر لفظ بہ د مجازا نواو یلا تو کابہ جو رہہ شی
 او حقیقت بہ ورک شی، د صوم، صلوة اور کوا تہو لومعنی بہ بدے شی
 د خانم النبیین آیت نہ پس موبز د قرآن حکیم خونو دینو نہ پیش کو
کمالی دلیل :- دویم آیت، **الْیَوْمَ اَکْمَلْتُ لَکُمْ دینکم وَاَنْعَمْتُ**
عَلَیْکُمْ نِعْمَتِیْ وَرَضِیْتُ لَکُمُ الْاِسْلَامَ دینار المائدہ آیت ۳)

پہ دے آیت کن د دین دکمال اعلان ا نشو د مجازی د حدیث پہ موجب
 هغه ورخ د عرفی و مطهری کن دی چہ دے نہ پس حضور علیہ السلام
 یو آتیا ورخے ژوند دے دو، ابن کثیر د دے آیت پہ بارہ کن لیکي چہ دا آیت
 پہ امت دتولونہ لوئے نعمت دے، **حَيْثُ اَکْمَلْتُ لَکُمْ دینکم فَلَآ**
يُخْتَلَفُ فِي دین غیرہ وَاَلَا اِلٰی نَبِیِّیْ غَیْرِ نَبِیِّہِمُ وَلِہَذَا جَعَلْنَا خَاتَمَ
الْاَنْبِیَاءِ وَبَعَثْنَا اِلٰی الْاِلْسِ وَالْحِجْرِ

امام رازی د دے آیت پہ تفسیر کن لیکي، **اِنَّ الدِّیْنَ مَا کَانَ تَاْفِیْضًا**
اَلْبَتَّةَ بَلْ کَانَ اَبَدًا کَامِلًا کَانَتْ الشَّرَائِعُ النَّازِلَةُ کَافِیَّةً فِیْ ذٰلِکَ
الْوَقْتِ اِلَّا اَنَّهُ تَعَالٰی کَانَ عَالِمًا فِیْ اَوَّلِ وَقْتِ الْبَعْثَةِ بِاَنَّ مَا هُوَ
کَامِلٌ فِیْ هٰذَا الْیَوْمِ لَیْسَ بِکَامِلٍ فِی الْغَدِ وَلَا یَصَالِحُ فِیْہِ لِاَجْرَمَ کَانَ
یَنْسَخُ بَعْدَ النَّبُوْةِ وَکَانَ یَزِیْلُ بَعْدَ التَّحْکِیْمِ وَاَمَّا فِی الْاٰخِرَةِ مَا نِ
الْبَعْثَةِ فَاَنْزَلَ اللّٰهُ شَیْءًا کَامِلًا وَحَکْمًا یَمْقَانِہَا اِلٰی یَوْمِ الْقِیَامَةِ
فَالشَّرْعُ اَبَدًا کَانَ کَامِلًا اِلَّا اَنَّ الْاَوَّلَ کَمَا نِ اِلٰی یَوْمٍ مُّخْصُوْصٍ وَ
التَّانِیَ کَمَا نِ اِلٰی یَوْمِ الْقِیَامَةِ فَلِاَجْلِ هٰذَا الْمَعْنٰی قَالَ الْیَوْمَ اَکْمَلْتُ
لَکُمْ دینکم :- دا آیت پہ لاندینو و جھو پہ خیر نبوت دلالت کوی
 (۱) د دین کمال پخپلہ د دے دلیل دے چہ د حضور علیہ السلام بعثت
 دتولونہ آخر کن ا شوچہ د نبوت پہ فہرست کن ہیٹوک سبی
 باقی پاتے نشو :-

(۲) د نبی ساتک پہ دین کن د پاتے نقص لرے کولو د پارہ، یا خروخت
 پورے د چلیدہ نکو احکامو د تسخ د پارہ یا پہ دین کن د کرے شوی
 تحریف لرے کولو د پارہ وی لیکن قرآن او دین اسلام کمال دے
 پہ دے کن ترمیم او تسخ نشی کیدے او پہ (۱) انا نحن نزلنا الذکر و
اِنَّا لَءَلْیَوْمَ لَمُحِیْطُوْنَ (ط) کن د قرآن د الفاظو او معنوبلکہ د تلفظ د

دَحْفَاظَتِ اِعْلَانِ دَعَى لِهَذَا كَد تَحْرِيفِ لِرَعَى كَوْلِهِمْ ضَرُورَتِ نَشْتَه
 بَاقِي دَعَى بَدِيدِ اَوْتَبْلِيغِ كَارِ بَتُولِ اُمَّتِ نَهْ بِهْ جَمْعِ وَرَكِبِ شَوْبِدِ عَى لَكِه
 فَرَمَائِي كُنْتُمْ خَيْرَ اُمَّةٍ اُخْرِجْتُ لِلنَّاسِ تَامُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَ
 تَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ ط . نُوْحُكِهْ دَعَى بِلِ نَبِيِّ ضَرُورَتِ پَانِي نَشَوِي
 (رِس) كَجَرِي نَبُوْتِ جَارِي وَي نُو دِيْنِ اِسْلَامِ بِهْ نَاقِصِ پَانِي شَيْ اَوْدِ اَسْلَامِ
 بَتُولِ اِحْكَامِ بِهْ فَضُولِ ثَابِتِ شَيْ حُكِهْ چِهْ خُو پُو رِي مَسْلِمَانِ بِهْ دَعَى
 نُوِي نَبِيِّ اِيْمَانِ رَا وِ نَبِيِّ نَبِيِّ نُو پِهْ قُرْآنِ ، حَدِيْثِ اَو پِهْ بَتُولِ اِسْلَامِي
 شَرِيْعَتِ دَاوُلِ نَهْ تَرَا خِرَا دَا اِيْمَانِ رَا وِ رُو بَا دُجُوْدِ بِهْ كَا فِرَا وِ هِمِيْشِه
 جِهَنْمِي وَي . نُو دِيْنِ كَمَالِ بِهْ پِهْ دَعَى نَبِيِّ اِيْمَانِ رَا وِ رُو بَا نَدِ عَى ضَحْمَرِي
 اَو پِهْ هَغِهْ بِهْ دَا اِيْمَانِ رَا وِ رُو نَهْ بَغِيْرِ دِيْنِ نَا مَكْمَلِ بَلْ كَا لَعْدَامِ وَي ،

مِثْقَا قِي دَلِيْل

اَيْتِ دَا وَا ذَا اَخَذَ اللهُ مِثْقَالَ النَّبِيِّنَ لَمَّا اَتَيْتُكُمْ مِنْ كِتَابٍ وَ
 حِكْمَةٍ ثُمَّ جَاءَكُمْ رَسُوْلٌ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَكُمْ لَتُؤْمِنُنَّ بِهَا وَ
 لَتَنْصُرُنَّهُ : يَعْنِي خَهْ وَخَتِ چِهْ اَللهُ تَعَالَى دَعَى نَبِيَّ اَو عَلِيْهِمُ السَّلَامِ نَهْ
 وَعَدَهْ وَا غَسْتَهْ چِهْ حَهْ بِهْ تَا سُوْتَهْ كِتَابِ اَو حِكْمَتِ دَرِ كُوْمِ اَو دِ هَغِهْ نَهْ
 رُسُوْدِ اِيْمَانِ رَا شِي چِهْ سَتَا سُوْدِ اَسْمَانِي كِتَابُو نُو تَصْدِيْقِ كُوِي
 نُو تَا سُو بَهْ پِهْ هَغِهْ اِيْمَانِ رَا وِ رُو نِي اَو دِ هَغِهْ مَدَدِ بِهْ كُوِي — دَا دِ تَوَلُو
 اَنْبِيَاءُ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ نَهْ پِهْ عَالِمِ اَرْوَاحِ كِنِي وَعَدَهْ اَغَسْتَهْ شَوِي وَ
 پِهْ دَعَى اَيْتِ كِنِي رَثْمِ جَاءَ كُودِ رَسُوْلٌ ، نَهْ حَضْرَتِ نَبِيِّ كَرِيْمِ صَلِي
 اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُرَادِ دَعَى اَو دَعْوِي دِ بَتُولُو اَنْبِيَاءُ وَ نَهْ رُسُوْتِ شَرِيْفِ
 رَا وِ رُو لِ ثَابِتِيْرِي چِهْ دَعَى خَبَرِي دَلِيْلِ دَعَى چِهْ مَشِيْتِ اِلْهِي كِنِي
 خُو مَرَا اَنْبِيَاءُ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ چِهْ مَقْدَرَا وِ ، نُو هَغِهْ بَتُولِ كِنِي دَحْضُوْرِ
 عَلَيْهِ السَّلَامِ نَهْ وِرَا نَدِ عَى ، مَبْعُوْتِ كَرَلِ اَو دَعْوِي عَلَيْهِ السَّلَامِ كِنِي دِ بَتُو

نَهْ پِهْ اَخْرَكِنِ رَا اَلِيْرُو دَعَى نَهْ دَا هُمُ مَعْلُوْمَهْ شَوَا چِهْ دَعْوِي بَعْتِ دَعَى
 بِنْدِيْزِ بَاعْثِ نَهْ بَلْ كِهْ دَعَى بَتُولُو پِهْ اَخْرَكِنِ دَعْوِي عَلَيْهِ السَّلَامِ مَبْعُوْتِ كُوِي
 دَعَى اللهُ بِهْ مَشِيْتِ كِنِي مَقْدَرَا وِ ،

دَعِبْتِ عَمُوِي دَلِيْل

قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُوْلُ اللهِ
 اَلْبَاءُ جَمِيْعَانِ الَّذِيْ لَهْ مُلْكُ
 السَّمٰوٰتِ وَ الْاَرْضِ جِ دَلَا عِرَافِ اَيَّةِ عَمَلِ اَو تَبَرُّكِ الَّذِي
 نَزَلَ الْفُرْقَانَ عَلٰى عَبْدِهْ لِيَكُوْنُ لِلْعٰلَمِيْنَ نَذِيْرًا (سُوْرَةُ الْقُرْآنِ
 اَيَّةِ عَمَلِ) اَو وَمَا اَرْسَلْنَاكَ اِلَّا رَحْمَةً لِّلْعٰلَمِيْنَ (رَسُوْمَةُ الْاَنْبِيَاءِ
 اَيَّةِ عَمَلِ) دَا بَتُولِ دِلَالَتِ كُوِي چِهْ دَعَى كَرِيْمِ صَلِي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْتِ تَوَلُو
 قَوْمُو نُو اَو زَمَانُو دِ پَا سَرَا وِ وِ نُو قِيَامَتِ پُوْرِي اِنْسَانَانِ دَعْوِي عَلَيْهِ السَّلَامِ
 پِهْ اُمَّتِ كِنِي شَامِلِ دِي ، دَا دَلِيْلِ دَعَى چِهْ دَعْوِي عَلَيْهِ السَّلَامِ نَهْ پِسِ بِهْ بِلِ
 حُوْكِ نَهْ مَبْعُوْتِ كِيْرِي ، اَو دَعْوِي عَلَيْهِ السَّلَامِ پِهْ مَوْجُوْدِ مَشِي كِنِي دَعَى بِلِ
 نَبِيِّ رَا نُو ضَرُورَتِ حُكِهْ نَشْتَه ، چِهْ دَعْوِي عَلَيْهِ السَّلَامِ رَا كَمَلِ الْاَنْبِيَاءِ
 دِي ، لَكِهْ چِهْ نَهْرِ نَهْ پِسِ دَعَى بِلِ بَتُولُو اَو دَرِيَابِ نَهْ پِسِ دَعَى بِلِ ضَرُورَتِ
 نَشْتَه ، پِهْ مَا كَانِ مَعْمُوْدًا اَبَا اَحَدٍ مِنْ رِجَالِكُمْ كِنِي رُو جِهْ دَحْضُوْرِ
 عَلَيْهِ السَّلَامِ دَعَى نَسْبِي پِلَارُو اَلِي نَفِي اَشُوْءِ ، اَو پِهْ رُو لَكِنِ رَسُوْلُ اللهِ وَ
 خَاتَمُ النَّبِيّينَ كِنِي كِنِي دَعَى رُو حَانِي اَو دِيْنِي پِلَارُو اَلِي نَفِي ثَابِتَهْ مَعْلُوْمَهْ
 شَرِهْ چِهْ دَحْضُوْرِ عَلَيْهِ السَّلَامِ پِهْ دِيْنِي پِلَارُو اَلِي كِنِي دَعَى بِلِ چَا شَرِكَتِ
 نَشِي كِيْدِي لَكِهْ حُكِهْ چِهْ پِهْ نَسْبِي پِلَارُو اَلِي كِنِي دَرِ سَرَا هِيْغُوْكِ شَرِيْكِيْدِي
 نَشُو ، حُكِهْ چِهْ دِيُو سَرِي هِيْجَرِي دَوَا نَسْبِي پِلَارَانِ نَشِي كِيْدِي .
 نُو دِيُو اُمَّتِ دَوَا رُو حَانِي پِلَارَانِ حُكِهْ كِيْدِي شِي ، هِيْجَرِي نَشِي كِيْدِي
 دَعْوِي قَبْلِي دَلِيْلِ : يَوْمِئِذٍ بِمَا اُنزِلَ اِلَيْكَ وَمَا اُنزِلَ مِنْ
 قَبْلِكَ (سُوْرَةُ الْبَقَرَةِ اَيَّةِ اَيَّةِ عَمَلِ) وَمَا اَرْسَلْنَا مِنْ رَسُوْلٍ

إِلَّا نُوحِيَ إِلَيْهِ آيَةٌ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدُونِ، رِسْوَةَ الْأَنْبِيَاءِ آيَةٌ ۲۵
 رَسْمٌ وَلَقَدْ أُوحِيَ إِلَيْكَ وَإِلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكَ لَئِنْ أَشْرَكْتَ
 لَيَحْبَطَنَّ عَمَلُكَ وَالزُّمَرِ آيَةٌ ع ۱
 رَسْمٌ وَمَا أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا أَنْهُمْ لِيَاكُلُوا الطَّعَامَ
 سُورَةُ الْفُرْقَانِ آيَةٌ ع ۱

۲۵) وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا إِلَىٰ أُمَمٍ مِمَّنْ قَبْلِكَ رِسْوَةَ الْأَنْعَامِ آيَةٌ ۳۷
 ۷) قُلْ قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ قَبْلِي بِالْبَيِّنَاتِ رِسْوَةَ آلِ عِمْرَانَ آيَةٌ ۱۸۳
 ۹) وَالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ مِنَ الْكِتَابِ هُوَ الْحَقُّ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ
 سُورَةُ فَاطِمَةَ آيَةٌ ع ۳

یہ دے، ایتونو مبارک کو کہنے اور یہ دے نور و آیتونو مبارک کو کہنے دوحی الہی
 کا سے ذکر دے، چہ ہفہ نے پہ قید در قبلیت) سرہ مقید کپہ شوع
 دے، کچرے ما بعد کن خرومی بانوت وے نودا قید) دکمراہ کولو
 سبب و، حکہ چہ بیابہ د "ما قبل" دوحی سرہ د "ما بعد" دوحی ہم
 ذکر کول ضروری و اور مَصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ سرہ بہ دَرْمِنْ خَلْفِهِ
 ذکر ہم ضروری وے او کم ناکم، وحی، خوبہ ئی د "مطلق" پرینے و
 چہ د "ما بعد" دوحی کجائش پکن ہم پانے وے،

وَعَدَىٰ دَلِيلٌ ۱
 قَالَ الَّذِينَ آمَنُوا بِهِ وَعَزَّرُوهُ وَنَصَرُوهُ وَاتَّبَعُوا
 النُّورَ الَّذِي أُنزِلَ مَعَهُ ۚ أُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ

سورة الاعراف آية ع ۱
 داسے نول آیتونہ پہ کومو کین چہ صرف د الله اور سول پہ اطاعت د
 جنت او فلاح وعدا شوع دے، نودا دنوت د ختمید و دلیل دے وے
 کہ بل نبی را قی ظلی وے او کہ بُرُوزِي، نوجنت او فلاح بہ د هفہ پہ
 منلوہم موقوف دے، نوبیا بہ د داسے آیتونو مضمون د رست نداء وے،

بہر کیف دے نہ ہم معلومیری چہ وحی بندہ دے

حدیث او ختم نبوت

(۱)

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ ۱
 مَرُفُوْعًا أَنْ مَثَلِي وَمَثَلُ الْأَنْبِيَاءِ مِنْ
 قَبْلِي كَمَثَلِ رَجُلٍ بَنَى بَيْتًا فَأَحْسَنَهُ وَ
 أَحْمَلَهُ إِلَّا مَوْضِعَ لَبْنَةٍ مِنْ زَاوِيَتِهِ
 فَعَمَلَ النَّاسُ يَطُوفُونَ بِهِ وَيُعْجَبُونَ
 لَهُ وَيَقُولُونَ هَذَا وَضَعَتْ هَذِهِ
 اللَّبْنَةُ قَالَ فَاِنَّا اللَّبْنَةُ وَانَا خَاتَمُ
 النَّبِيِّينَ ۱
 اے! نووے فرما نیل، چہ دغہ آخری خبنتہ خہ یم او خہ خاتم
 النبیین یم:

(۲)

إِنَّ لِي أَسْمَاءَ أَنَا مُحَمَّدٌ وَأَنَا أَحْمَدُ ۱
 قَوْلُهُ وَأَنَا الْعَاقِبُ وَالْعَاقِبُ الَّذِي ۱
 لَيْسَ بَعْدَهُ نَبِيٌّ رِجْزَارِي وَمُسْلِمٌ ۱
 چہ د هفہ نہ پس بل بنی نہ وی رنجاری مشکوٰۃ شریف باب ع

۳) لَوْ كَانَتْ بَعْدِي نَبِيٌّ لَكَانَ عَمْرُؤُا أَوْ هَارِمُ ۱
 نو هفہ بہ عمرون و در مشکوٰۃ مناقب عمر رضوانہ او ہارم مشکوٰۃ ۲۳۷

۴) قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِعَلِيٍّ ۱
 أَنْتَ مِنِّي بِعِزَّةِ هَارُونَ مِنْ مُوسَى، إِلَّا أَنَّهُ ۱
 لَا نَبِيَّ بَعْدِي رِجْزَارِي وَمُسْلِمٌ ۱
 باب مناقب علی ۱ و و صرف دوصرہ دہ چہ خاتمہ پس بل نبی نشنہ

رہی گانت بنو اسرائیل تسوسہم
 الانبیاء کلما هلك نبي خلفه وانہ
 لانبي بعدى ويكون خلفاء فيكثرون
 بخارى شريف جلد ۱ ص ۴۱۹ و مسلم
 نہ پس بل نبی نشئت عن قريب كخلفاء
 كتاب الايمان

کرامو سلسلہ بہ شروع شی چہ کنو بہ وی

مرزا الیک چہ وحی اور سالت بہ ختروی مکرولات ، امامت او خلافت بہ کلہ
 نہ ختمیزی (مکتوب مرزا استشید الاذہان جلد اول ص ۷)

۷) ان الرساله و النبوة قد انقطعتا : سالت او نبوت ختم دے دے
 فلا رسول بعد ولا نبي (ترمذی و صحیح) : نہ پس نہ نبی نہ رسول وی ،

تحفہ بغداد مرزا ص ۱۰۷ و مرزا ازالہ اوہام کتب لیک چہ اوس اونہ نبی وحی اور سالت
 نہ قیامتہ ختم دے ، پہ آئینہ کمالات ص ۳۳ کن لیک ردا سے بہ ہجرے انشی

چہ اللہ تعالیٰ خمونہ : نبی علیہ السلام نہ پس بل خوک نبی کوی او وہ لیزی
 او دا بہ ہم انشی چہ سلسلہ نہ نبوت ختمیدو نہ پس بیا جاری کوی ، پہ

ہیامۃ البشری ص ۳۳ کن لیک ، چہ حضور علیہ السلام دو فالت نہ پس
 وحی ختمہ شوہ او اللہ تعالیٰ پہ دہ علیہ السلام نہ نبیا نوخاتہ کہ

حقیقہ ص ۳۳ ضمیمہ عربی کن لیک ان رسولنا خاتم النبیین و علیہ
 انقطع سلسلۃ المرسلین

۱) عن ابي موسى مرفوعا انا محمد وانا احمد وانا المفقى ردوہ مسلم
 جلد دوم ص ۲۶۱ قال النوروى المفقى العاقب ، یعنی زہ آخر الانبیاء ہم

۲) ابو نعیر فی الحلیۃ عن ابي ذر مرفوعا : ہر وہی نبی آدم علیہ السلام
 یا اباد اول الانبیاء آدم و آخرہم محمد ، او آخر محمد صلی اللہ علیہ
 و سلم دے ابن ہجر بہ فتح الباری کن دے حدیث نہ صحیح و بیلی دی ،

مرزا پہ حقیقۃ الوحی ص ۱ کن لیک ، او کہ تولونہ آخرے محمد مصطفیٰ
 صلی اللہ علیہ وسلم پیدا کرو ، چہ خانم الانبیاء او ختمہ الرسل دے
 ۱) عن ابي امامة مرفوعا انا آخر : یعنی زہ آخر الانبیاء او تا سو
 الانبیاء و انتم اخر الامم : آخر الامم یعنی (ابن ماجہ)
 ۲) عن ابي هريرة رضي الله تعالى

مرفوعا ليس يبقى بعدى من النبوة : یعنی خاتمہ پس بہ سوا کہ ربنتیا بونو
 الا الرؤيا الصالحة (نسائی و ابوداؤد) : بلدیج برخہ پاتے نشی ،

دارنگ رانا اخر الانبیاء و مسجدی اخر المساجد مسلم جلد
 اول ص ۳۳ و فی البراز و مسجدی اخر مساجد الانبیاء ، یعنی زہ

آخری بنی یم او خاتمات انبیاء علیہم السلام دجما تو نوخاتہ دے
 دارنگ د دو سو ونہ زیات احادیث نہ ختم نبوت بارہ کن موجود کہ

او پہ دے عقیدہ قائمہ شویدا ، کہ قرآن پہ ہجرت آیت او کہ احادیث پہ
 ہجرت حدیث کن نہ نبوت نہ سلسلہ جاری کولو خبر نہ دے و رکبے شوے

نہ دے صحابہ کرام و نہ نہ تا بعینا و تبع تا بعینور ، نہ دے وی نہ پس زمانہ
 سوا کہ مرزا دچا کہ عقیدہ پاتے شویدا ، پہ دا سے صورت کن بعض

قیاس نہ غلو او انوی ترا شلی تا ویلوسہا نہ نبوت نہ جاری کولو عقیدہ
 پیدا کول کہ عقل او دین نہ نہ محرومی خورہ غت دلیل دے ،

اللهم احفظنا من هذه الشقاوة :
 ختم نبوت او اجماع امت

ابن خلدون لیک ، چہ پہ دے امت کن رو مبئی اجماع ، نہ نبوت
 دعویہ کولو پہ وجہ نہ مسیلمہ کذاب پہ کفر او قتل انبیا او دے ہجرت

نورے خرا بنی صحابہ کرام و نہ نہ دے ہجرت نہ قتل نہ پس معلومہ شوے
 او دفعہ رنگ بے اختلا فہ اجماع صدی پہ صدی کن نبوت دے دعویہ دار

پہ کفر، ارتداد اور قتل باندے جاری دہ او پہ دے کیں د تشریحی
 او د غیر تشریحی نبوت ہیج تفصیل نہ دے پستے شوے۔ خاتم النبیین
 للشیخ الأئود ص ۳۰۳، علامہ قاری شرح فقہ اکبر مجتہباتی ص ۱۰
 کہنے لیکے دَعْوَى التَّبَوُّةِ بَعْدَ بَيِّنَاتِ الْكُفْرِ بِالْإِجْمَاعِ، دغه رنگ د تفسیر پہ
 عاموکتا بونو، د حدیثو پہ شرحو او د حلیمہ کلام پہ کتا بونو کیں د مدعی نبوت
 پہ کفر د اجماع اُمت نصریح شوبدہ :-

ختم نبوت اور دلالت

د الله نه بغیر د هر چیز شروع او ختم بدل دواہ ہ وی د نبوت ہم
 شروع او ختم بدل ضروری دی، د انسانی ژوند او مہمی زمانہ د ماشوموالی
 واک، رور و انسانی عقل کینے اضافہ کیدلے لکہ ځنگکچہ د ماشوم والی دوخت
 لباس د ماشوم د بدن و دے پہ جو رہ بد لیزی۔ د خاتم الانبیاء علیہ
 السلام زمانے پورے د انسانی عقل او شعور دہ مکملہ شوہ نو د غروخت
 انسان تہ د کامل شریعت او نبوت غونداے نعت عطا کولو ضرورت وو
 چہ قرآن پہ الْيَوْمَ اكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ سرہ د شریعت کاملہ عطا
 کولو اعلان اکرو، اَوَاكَا مَخْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ كَرِيْمًا لَّهٗ لِحْفِظُوْنَ ○ سرہ
 د دین او شریعت د حفاظت ہم اعلان اُشودے لہ پارہ چہ انسان د بل
 نبی ڈرا تلونہ پہ مستقبل کیں بالکل بے طبع شی، حکم چہ تکمیل دین او
 حفاظت دین دواہہ شویدی د کوم د پارہ چہ د نبی ڈرا تلو ضرورت وی
 تبلیغ خود اُمت او د علماء کرامو کار دے چہ د هف د پارہ د نبی ضرورت
 نشته لکہ قرآن کیں دی، كُنْتُمْ خَيْرَ اُمَّةٍ اُخْرَجَتْ لِلنَّاسِ تَامِرُ دَن
 بِالْمَعْرُوفِ وَانْتَهُوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ، اَوْ لَتَكُنَّ مِّنْكُمْ يَدٌ عُوْنٌ اِلَى
 الْخَيْرِ وَيَأْمُرُوْنَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ او د مثال پہ دل
 اُمت د تبلیغ فریضہ پہ قول د اکثر سمنیو یوازے شیخ معین الدین

نوی (۹۰۰۰۰۰) لکہ ہندوان مسلمانان کول، ادا کرہ ر نقش حیات
 تاریخ اسلام د دے گواہ دے چہ حضور علیہ السلام د خپل وصال نہ پس
 تقریباً یوںک یا پاؤ باندے لگ مسلمانان پرینی و و اون نوی کرورہ
 (۹) مسلمانان دی، چہ د اُمت پہ تبلیغ مسلمانان شول، نو دا خو
 با معقول کار دے چہ اُمت پہ کوششونو او تبلیغ سرہ د نوی کرورہ مسلمانان
 پہ دینا کینے موجود وی لا تبلیغ جاری دے او پیا د ہم د کوم یونہی تلل
 ضروری وی چہ دے کرورہ و نو مسلمانان نو تہ کافر اوائی او یوازے یو خو
 خریدانو او چیلہ کانو تہ مسلمانان اوائی گو یاد دہ ر اقل د کافرانو
 سلما نانولو د پارہ نہ بلکہ د مسلمانانو کافر نو د پارہ دی فِئِمُوفِئِمُومُ

د مرزائی و سوسو جواب

د نبوت مسئلہ دا سے بنیا دی دہ چہ د کفر او ایمان پہ منج کینے د فوق
 او ستونکی پو لے کار و رگوی، هر کله چہ مرزا ایا نو د نبوت جاری سانلو
 د مسئلہ د قرآن، حدیث، اجماع اُمت، صحابہ تابعین، فقہاء، متکلمین
 و د محمد ثبوتہ خلاف بیاموندہ نو خپلو پینورا تپنلو لو د پارہ لے دیو خو
 کشفینورچ پہ مبہمو عبادا نو نو دا نرہ اکرہ اگر چہ پہ نور و حا یونو کیں
 لے ہمدغہ مصنفینورچ پہ خپلو صریحو عبادا نو نو دا حقیقت صفا بنکارہ
 لے دے دے خوسودا پورہ کول ہم یولو لے مرض دے چہ هف نہ د خلاصید و
 اس د چانہ رسی نو دا و سوسے او دلیونہ مؤینو بنکارہ کو و اور سرہ
 دے جو ابونہ و رگو و :-

پہ حضرت عائشہ مرزائی افتراء

مرزبان وائی چہ حضرت عائشہ رض فرمائیلی دی مَوْلُو اِنَّہٗ خَاتَمُ
 النَّبِيَّاتِ وَلَا تَقُولُوا لَآ نَبِيَّ بَعْدَہٗ، د احادیث پہ ڈر منشور کیں د خاتم
 نبیین د آیت تشریح د پارہ، او د مجمع البحار پہ قلملہ کیں پہ مست

شسته خواصی عبارت بل شان دے چہ مرزا یا نو بکین ددو کے د پار
گپ گوت کرے دے، دالفظ صدیقہ رضہ حضرت عیسیٰ علیہ السلام یہ
سلسلہ کن ارشاد فرمایے دے رَا صُكَّهَا فِي حَدِيثِ عَيْسَى اَنَّهُ يَقْتُلُ
الْحَيَّزَيْرَ وَيَكْسِرُ الصَّلِيبَ وَيَزِيدُ فِي الْحَلَالِ اَنْ يَزِيدُ فِي حَلَالِ نَفْسِ
بِان يَتَزَوَّجُ وَيُولَدُ لَهُ وَكَانَ كَمْ يَتَزَوَّجُ قَبْلَ رَفْعِهِ اِلَى السَّمَاءِ
فَزَادَ فِي الْهَبُوطِ فِي الْحَلَالِ فَيُحْيِيَنَّ يَوْمَ مِنْ كُلِّ اَحَدٍ مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ
وَيَنْتَقِنُ اَنَّهُ بَشَرٌ وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا اَنَّهَا خَاتِمُ النَّبِيِّينَ وَ
تَقُولُ اِلَّا نَبِيٌّ بَعْدَكَ، ددے پورے عبارت نہ معلومہ شوے چہ
صدیقہ رضہ فرماتے چہ حضرت عیسیٰ علیہ السلام آسمان تہ خستہ
نہ ورا نہ دے نکاح نہ وو کرے آسمان نہ را کوزیدانہ پس بہ نکاح کو
اولاد بہ لے ہم کیسری او بہ حلالو کن د اضافے مطلب ہم دادے د
خوردی او صلیب پرستی خاتمہ بہ اگری او بتول اهل کتاب بہ ددہ بہ
او بشریت ایمان او یقین را وری نو پدے وجہ حضور علیہ السلام تہ
الا نبیاء وائی لیکن لا نبی بعدک کہ دے بنیاد دے وایٹی چہ حضرت
علیہ السلام د آسمان نہ دراکوزیدانہ انکار اگری، د هغوی، بنکار
مقصود اورو چہ حضور علیہ السلام خاتم الانبیاء ہم دے او د هغه نہ
بل نوے نبی نشی جو رہے دے درومی جو رہی نبی حضرت علیہ السلام
رانلود انکار دہ بازہ دالفظ ماہ استعمالی، حکم چہ صدیقہ رضہ
د نوی نبوت د نفی قائلہ دہ مسند احمد جلد ۱ ص ۱۲۹ کن صدیقہ
حضور علیہ السلام نہ مرفوعا روایت کریدے (لا یبقی بعدی من النبیین
اِلَّا الْمُبَشِّرَاتُ وَالرُّؤُیَا الصَّالِحَةُ، جو روایت د عائشہ رضہ مجهولہ
ہم دے

پہ حضرت علی دروغ تہرل

داچہ حضرت علی د حسیبوا استاد ابو عبد الرحمن السلمی نے وٹیلی روایت

روایتہ رخاتمہ، پہ زور لولوہ۔ ددے جواب بنکار دے چہ حضرت علی
بہ یزد راجح قرأت د زور والہ وواو موزو ہا ندا ہے پہ دیلو نویبان کہہ
دے چہ دے معنی بہ لحاظ دفتح او کسرے فرق نشتنہ پچیلہ حضرت علی رضہ
نبوت د بندیز د حدیث راوی دے، بخاری او مسلم کہنے شتہ چہ اَنْتَ
بِئْتِي بِمَنْزِلَةٍ هُرُونَ مِنْ مُوسَى اِلَّا اَنَّهُ لَا بَيْتِي بَعْدِي
پہ شیخ اکبر د دروغ تہرل
داچہ شیخ اکبر د ولی د پارہ نبوت ثابت کریدے، جواب دادے چہ د
موفیاً ورم پہ اصطلاح کن د نبوت لغوی معنی اِبْنَاءُ عَنِ الْغَيْبِ
مطلقاً وحقاً او الہاماً، هغوی وحی نہ شرع او الہام نہ غیر شرع وائی
روندی ہے خو شیخ اکبر د دامنی چہ د شرعی نبوت دروازہ بندہ دہ لکہ
پہ فتوحات مکیہ جلد ۲ ص ۲۵۶ کن لیکے: اِنَّ الرَّؤْيَا جَزْءٌ مِنْ اَجْزَاءِ
النُّبُوَّةِ فَبَقِيَ لِلنَّاسِ فِي النُّبُوَّةِ هَذَا وَغَيْرُهُ وَمَعَ هَذَا اِيْطَلَقَ اسْمُ
النُّبُوَّةِ وَلَا النَّبِيَّ اِلَّا عَلَى الْمَشْرِعِ رَاجِحٌ صَاحِبُ الْوَحْيِ خَاصَّةً اَوْ مَن
بَقِيَ لِيكِي، فَمَا تَطَلَّقَ النُّبُوَّةُ اِلَّا لِيَنْ اَنْصَفَ بِالْمَجْمُوعِ فَذَلِكَ النَّبِيُّ
تِلْكَ النُّبُوَّةُ حُجِرَتْ عَلَيْنَا وَانْقَطَعَتْ، او ہر ددہ نہ پے البواقیت
جسٹ ص ۲۷۶ طبع مصر کن نقل دی، هَذَا اَبَابٌ اُعْلِقَ بَعْدَ مَوْتِ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ
وَسَلَّمَ لَا يَفْخُحُ لِاَحَدٍ اِلَّا يَوْمَ الْقِيَامَةِ لِكِنْ بَقِيَ لِلرُّؤْيَا وَحْيٌ اِلَّا لِهَامِ
لَّذِي لَا تَشْرِيْعَ فِيْهِ :

پہ امام غناب دروغ تہرل

داچہ پہ مجد المحيط جلد دریم ص ۲۱۶ امام غناب پہ حوالہ دا خبرہ
موجودہ دہ چہ پہ ار باب اطاعت کن بہ نبی د نبیا نو سہ شامل وی
جواب دادے چہ دے نہ مراد رو مبنی انبیاء علیہم السلام وی حکم
پہ امام موصوف د ختم نبوت نصیرم کریدے لکہ چہ د ختم نبوت مطلب

داعیہ بیا نبوی، اَنَّهُ خَاتَمُ النَّبِيِّينَ لِأَنَّهُ خَتَمَ النَّبُوَّةَ أَيْ تَمَّتْهَا بِمَجِيئِهِ
پہ جلال الدین رومی دروغ تزل: فرمای،

فکر کن در راه نیکو خد متے | تا نبوت یا بی اندر امتے !

دے نبوت مقصد ہغہ قریب الہی دے چہ کہ نبوت دنیض نہ
حاصلیزی اصل نبوت ترمطلب نہ دے حکہ چہ رومی پچپلہ کہ
ختم نبوت قائلہ دے، لکہ دفترینجم کبی بیکی: ع

بارسول الشدرسالت راتمام | تو نمودی پچوشیس بے غمام

اوپہ خلورم دفتر کبی لیکی ع

این ہسمہ افکار کفران زادشان | چون در آمد سید آخر زمان

پہ علامہ قاری دروغ تزل

پہ موضوعات کبیر مشہ کبی دا حدیث، لَوْ عَاشَ إِبْرَاهِيمُ لَكَانَ
نَبِيًّا قُلْتُ مَعَ هَذَا أَيْ الضَّعْفُ لَوْ عَاشَ إِبْرَاهِيمُ وَصَارَ نَبِيًّا وَكَذَا
لَوْ صَارَ عُمَرُ نَبِيًّا لَكَانَ مِنْ أَنْبَاءِ عَلَيْهِ السَّلَامُ كَعِيسَى وَخُضْرَاءَ
وَالْيَاسِينَ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ فَلَا يَنْتَاقِضُ قَوْلُهُ وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ إِذَا مَعْنَى
لَوْ يَأْتِي نَبِيٌّ بَعْدَهُ لَا يَنْسُخُ مِلَّتَهُ وَكَمْ يَكُنُ مِنْ أُمَّتِهِ،

دے جواب دادے چہ کہ ابراہیم او عمرہ نبوت کہ دے،
ہم نوہ حضور علیہ السلام پہ وخت کبی بہ وونہ چہ کہ حضور علیہ السلام

نہ دستور مانہ کبی کچرے عیسیٰ، خضر او الیاس علیہم السلام را حی
نوغہ پخوانی (روان دینی) پیغبران دی نوی ندی او چہ را حی نو کہ امتی
پہ حیثیت بہ را حی، پچپلہ علامہ قاری رحمہ اللہ تعالیٰ پہ شرح شمائل
باب اول ص ۳۳ کبی فرمائی لی دی،

أَنَّهُ خَتَمَهُمْ أَيْ جَاءَ الْخَيْرُ مِنْ بَعْدِهِ أَيْ لَا يَنْبَأُ أَحَدٌ بَعْدَ فَلَا
يُنَافِي نَزُولَ عِيسَى مُتَابِعًا لِشَرِّعَتِهِ مُتَمَدًّا مِنَ الْقُرْآنِ وَالسُّنَّةِ
رَوَقَالَ فِي الْمُرْقَاتِ جَلَدُهُ ص ۳۳ الْمُقْفَى مِنْ قَفَا شَرُّهُ إِذَا نَسَعَهُ
يَعْنِي أَنَّهُ أَخَذَ الْأَنْبِيَاءَ الْأَوَّلِيْنَ عَلَى الْخَيْرِ مِنْ بَعْدِهِ وَقَالَ
فِي شَرْحِ الْفِقْهِ الْأَكْبَرِ الْمُجْتَبَى ص ۳۳ وَدَعَا النَّبُوَّةَ بَعْدَ نَبِيِّنَا
كُفْرًا بِالْإِجْمَاعِ،

دغہ رنگ حدیث در کوعاش ابراہیم لکان نبیاً دا بن ماجہ روایت
دے چہ یہ کبی ابو شیبہ ابراہیم بن عثمان ساقط راوی دے رتہذیب
التہذیب صحیح حدیث د بخاری داعیہ دے کوقصی ان یکنون بعد
محمد نبی عاش ابنہ ولیکن لا نبی بعدہ:

پہ امام ربانی مجدد الف ثانی باندروغ تزل

دامام ربانی پہ مکتوبات جلد ۷ مکتوب ۷ کبی کیل
حصول کمالات نبوت مرتابیان را بطریق تبعیت و دراشت بعد از بعثت خاتم الرسل
علیہ و علی جمیع الانبیاء و الرسل الصلوٰۃ و التحیات منافی فائیت اونیت،
لَا تَكُنْ مِنَ الْمُتَرَدِّينَ، مرزا یانود دے عبارت نہ دے تا بتولو کوشش کریں
چہ امام ربانی رد کہ نبوت جاری پاتے کید و قائل دے، خود سے نہ دے
مغوی مطلب کہ بعضوا جزاؤہ نبوت کمالات حاصلول دی، نہ چہ قول
کمالات کہ نبوت، یعنی نبوت شرعی، حکہ چہ امام موصوف ر پچپلہ دویم دفتر
۳۳ اومہ حصہ مکتوب ۷ کبی دا اهل السنۃ د عقائد او پہ بارہ کبی بیکی

و خاتم الانبیاء محمد رسول است و عیسیٰ علیہ السلام کہ نزول خواہد نمود عمل بشریت
 او خواہد کرد و بعنوان اُمت او خواہد بود، او در ترمذ حصہ ششم ص ۳۵ و ۳۶
 مطبوعہ امرتسرنجی کلان کہنے یکی، اول انبیاء آرم علیہ السلام و آخر ایشان خاتم
 نبوت نشان حضرت محمد رسول اللہ است و عیسیٰ علیہ السلام کہ از آسمان نزول خواہد
 فرمود متابعت شریعت خاتم الرسل خواہد نمود، داہنول بیان دہم زمانہ ایت خلاصہ
 دے، دختہ نبوت نہ علاوہ اپہ دے کہن د حضرت عیسیٰ علیہ السلام نزول
 د آسمانہ ذکر دے، او کہ یوحنا د متعلق مرزا پچھلہ پہ "شہادۃ القرائن"
 کہن لیکے، داوینا چہ مجید د بانندے ایمان را و پرل فرض نہ دی او پر بدل دی
 انحراف حکمہ چہ اللہ تعالیٰ فرمائی،

وَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ فَأُولَئِكَ هُمُ الْفٰسِقُونَ
 پہ شاہ ولی اللہ دروغ تزل

پہ تفہیمات الہیہ جلد دویم ص ۲۴۷ تفہیم شاہ صاحب لیکے
 ختم بہ النبیین آئے لا یوجد من یا مرہ اللہ سبحانہ بالتشریح
 علی الناس، دے عبارت نہ مرزا یا نو دا مطلب را بشکل چہ دے
 علیہ السلام نہ پس صرف شرعی (تشریحی) نبوت بند دے، حالانکہ
 تشریح شاہ صاحب در پچھلہ پہ تفہیمات جلد دوم ص ۲۴۷ کہن کریہ
 فرمائی، وَ صَارَ خَاتَمَ هَذِهِ الدَّوْرَةِ لَا یُکِنُّ اَنْ یُّوجَدَ بَعْدَ
 نَبِیِّ، او بیجا جلد ۱ تفہیم ص ۲۴۷ کہن لیکے، مُحَمَّدٌ صَلَّى
 عَلَیْہِ وَسَلَّمَ خَاتَمَ النَّبِیِّیْنَ لَا نَبِیَّ بَعْدَہُ وَ دَعْوَتُہُ عَامَّةٌ لِجَمِیْعِ
 الْاِنْسِ وَالْجِنِّ وَ هُوَ اَفْضَلُ الْاَنْبِیَاءِ بِهَذِهِ الْخَاصَّةِ وَ بَعَثَ
 اٰخَرِیْ وَقَالَ فِی حُجَّۃِ اللّٰہِ فِی حَیْثُ بَدِءَ هَذَ الْاَمْرِ نُبُوَّةَ اَلْفِ
 فَالنُّبُوَّةُ اِنْقَضَتْ بِوَفَاةِ النَّبِیِّ عَلَیْہِ السَّلَامُ
 وَ اِخْلَافُہُ لَا سَیْفٌ فِیْہَا یَمْتَلِئُ عُثْمَانُ وَ اِخْلَافُہُ

بیشہادۃ علی کرم اللہ وجہہ و خلیع الحسن، او پہ دے فارسی ترجمہ
 د خاتم النبیین کہن بیالیکی، نیست محمد پدید کس از مردمان شما و لیکن
 پیغمبر خدا و محمد پیغمبران یعنی بعد از اوے هیچ پیغمبر نباشد،

پہ مولانا محمد قاسم دروغ تزل

مرزا یا نو مولانا محمد قاسم رح نہ دختہ زمانی انکار منسوب کریدے
 حالانکہ ہغوی، پچھلہ فرمائی، کچرے اطلاق او عموم شتہ نو خاتمیت
 زمانی ثابت دے کچرے دا سے نہ وی نو د خاتمیت زمانی لزوم منل
 دلالت التزامی خاتمیت ثابت دی، بل خواہد نبی علیہ السلام دا قسم تصریحاً
 رَأَيْتَ مَنِّي بِمَنْزِلَةِ هَارُونَ مِنْ مُوسَى اَلَا اِنَّكَ لَا نَبِيَّ بَعْدِي، چہ پہ
 ذکر شوی، طرز د لفظ خاتم النبیین، نہ ما خود دی، پہ دے باب
 کہن کافی دی، حکمہ چہ دامضمون تو اثر نہ رسیدے دے او پہ دے
 دامت اجماع ہم دے، اگرچہ الفاظہ "لَا نَبِيَّ بَعْدِي"، پہ سند متواتر
 منقول نہ دی، نو د الفاظہ عدم تواتر با وجود التواتر معنوی
 پہ دایمہ دی، لکہ د فرضہ د رکعاتو نو د شمیر تواتر چہ منکرے کا فرد
 دارنگ دے، "لَا نَبِيَّ بَعْدِي"، منکرہم کا فردے، پہ تحذیر الناس
 ص ۲۴۷ کتب خانہ امدادیہ، او پہ مناظر عجیبہ ص ۳۵ کہنے لیکے خاتمیت
 زمانی خپل دین او ایمان دے البتہ د ناحق تہمت خہ علاج نشتہ

پہ مولانا عبدالحی دروغ تزل

مولانا موصوف پہ "دافع الوسوس فی اثرا بن عباس" ص ۳۲ کہن لیکے
 دی، رد اہل سنت علماء ہم کا خبرہ ہنکارہ کوی، چہ د نبی علیہ السلام پہ
 زمانہ کر، سالت کہن ہینچوک نبی خاوند د نوی شریعت نشی کیدے
 کوم نبی چہ پہ د زمانہ کہن داعی، نو ہفہ بہ د شریعت محمدی تابع دی
 نو پہ ہر تقدیر بعثت محمدیہ عام دے، جواب دا دے چہ دا

مضمون دترمیکہ ک نور و طبقوا و ک هغوی د انبیاء متعلق دے لکہ کدے
وضاحت پہ «ر زجر الناس» صکتہ کن چہ دوی کرے دے، ختم نبینا
حقیقی بالنسبة الی انبیاء جمیع الطبقات یعنی آتہ لکم نعت النبوة
لاحد فی طبقہ، او مجموع الفتاوی جلد اول ص ۹۹ کن مولانا مصروف
لیکی «قال ابو سکر فی التمهید اعلم ان الواجب علی کل عاقل ان
یعتقد ان محمدا کان رسول الله والآن هو رسول الله وکان
خاتم الانبیاء ولا یجوز بعدہ ان یكون احدا نبیا ومن ادعی النبوة
فی زماننا یكون کافرا» دداسے بناکارہ خبر و کولو با وجود کور
داو تیلی شی، چہ دے دے د ختم نبوت منکر و!!!

ختم نبوت د علامہ اقبال رح پہ نظر کن

۱) لیکی چہ «قادیانیت د یهودی مذہب چر بہ دے، احمبا پہ
نزد بھائیٹ د قادیانیت نہ زیات مخلص دے، حکمہ چہ بھایان
بنکارہ د اسلام مخالف دی، لیکن قادیان د اسلام خواہم اصول
ظاہری طور قائم ساتی مگر پہ پتہ د اسلام د روح او مقاصد
مہلک دی، د قادیانی فرتے د خدا ئے داسے تصور چہ ہفہ حایس
دے، او ہفہ سرہ د دشمنانو د پارہ بيشمیرہ زلزے او بیماری
او دوی د نبی پہ بارہ کن دا تخیل چہ ہفہ مجوسی وی او دوی
عقیدہ چہ ک مسیح روح کن تسلسل دے رہ ہرہ زمانہ کن بیل بیل
صبح راتے شی د آیونہ و وچہ بس ختم شو (العیاذ باللہ مترجم)
دا تو لے عقیدے داسے دی چہ د یهودیت عناصر لری گویا کہ دا تخیر
یہودیت طرف تہ واپس بوتلل دی، حرف اقبال رح ص ۲۳۳ مرتبہ
لطیف احمد شروانی

۱) پہ اسلامی ایران کن د مؤبدانہ اثر لاندے ملحدانہ تخریک

اوجت شول او هغوی د بروز، حلول او ظل وغیرہ اصطلاح کانے
دے لہ پارہ روانے کرے چہ پہ کن دتناسخ تصور پت کرے شی،
د دے اصطلاح کانورڈا نول، پہ دے وجہ ضروری و وجہ د مسلمانانو
پہ زرو نوا اول وارید انہ لگی تر دے چہ د مسیح موعود اصطلاح ہم
اسلامی نہ دہ بلکہ اجنبی دہ چہ شروع ئے ہم د دے مؤبدانہ تصور نہ
شویدہ، حکمہ چہ د اصطلاح کانے مؤبدانہ د اسلام د ہومی دور
پہ تاریخی او مذہبی کتابون کینے نہ ملاد پزی»

رحرف اقبال، ص ۲۳۳ و ۲۳۴

۳) قادیانی تولے د اسلامی یووالی د دشمن دے مسلمانان د ہفہ تخریک

پہ معاملہ کن دیر حشاس دی، کور چہ د هغوی د یووالی د پارہ خطرناک
وی، چنانچہ ہر یودا سے مذہبی جماعت چہ پہ تاریخی طور، خود
اسلام سرہ تہری وی، لیکن خپل نبیاد پہ نوی نبوت ابردی، او دوی
پہ الہامو تو اعتقاد نہ لرونکی ہول مسلمانان دوی کافر یولی دا
خو مسلمانان د خپل یووالی د پارہ خطرہ کنری حکمہ چہ اسلامی یووالے
پہ ختم نبوت مضبوط پزی :- (رحرف اقبال ص ۲۳۳) مرنرا محمود
خلیفہ دوم پہ آئینہ صداقت ص ۳۵ کن لیکی، ہر ہفہ مسلمان چہ د
حضرت مسیح موعود پہ بیعت کن شامل ندے نو ہفہ کافر دے د اسلام
د دائرے نہ بھر دے، اگر چہ ہفہ د مسیح موعود نوم ہفہ نہ وی اور پتہ
(۲۴) خہ پہ دے ہفہ شک شبہ نہ لرم چہ دا احمدیان د اسلام
او د ملک دوار و غدا ان وی رد اقبال رح خط د جواہر لال پہ نوم، خہ
زارہ خطونہ، حصہ اول ص ۲۹۳ مرتبہ جواہر لال مطبو عہ جامعہ ملیت
نویں چیلے اندیا

۵) خبا پہ رائے کن د قادیانیا نو صرف دوا لارے دی چہ با خود

خیلو روبرو تقلید اُکری او یا د ختم نبوت تا ویلونه پریزیدی او هغه د خپل پوره مفہوم سره قبول کړی، کدوی دانوی تا ویلونه صرف په دے غرض دی چه ددوی شپږ د اسلام په حلقه کښی وی چه سیاسی فائده واخلی ر حریف اقبال ص ۱۳۶-۱۳۷

۶) خما په رائے کښ حکومت د پاره بهترینه طریقه کار به دا وی چه هغه قادیانیاں یو بیل بوتلے اُمینی چه دا به د قادیانیا نو د پالیسی عین مطابق وی او مسلمانان به هم دروا دارئ داسے معامله کوی که څنگه چه پونو مذهبونو سره کوی، اودا د قادیانیا نو د پالیسی مطابق څکه دی چه د دویم خلیفه مرزا بشیرالدین پخپله خطبه په حواله د الفضل اخبار ۲۱ اگست ۱۹۱۷ حضرت مسیح موعود فرمائی، چه د هغوی (د مسلمانانو) اسلام بیل او څو بنز اسلام بیل دے، د هغوی خدا ښه بل او څو بنز بل دے، د هغو ج بل او څو بنز حج بل دے دغه رنگ څو بنز په هره خبره کښ اختلاف دے، :

۷) د علامه اقبال انگریزی حکومت ته مشوره، په نوی دستور کښ د اقلیتونو د تحفظ خیال ساتلے شوے، دے خما په خیال کښ قادیانیاں به د حکومت نه د جدا کید و په مطالبه کښ وړاندے والے نه کوی خوملت اسلامیہ د دے مطالبے پوره حق لری چه قادیانیاں د جدا کړے شی، کچرے حکومت دا مطالبه نه منله نو د مسلمانانو به شک وی چه حکومت د دے نوی مذهب په جدا کولو کښ ډیل کوی، حکومت په ۱۹۱۹ د سیکمانو د جدا کید و د مطالبے انتظار اُ نکرو اُس د قادیانیا نو د دے مطالبے ولے انتظار کوی حریف اقبال ص ۱۳۷ باندے علامه اقبال لیکي، په غونج کښ قطع تعلق په نکاح او نورو معاملو کښ د مسلمانانو نه بائیکاټ او د ټولونو ډیر زیات دا اعلان چه د نیائے اسلام کافر ده، اودا د اسلام نه دومر

زیات لری ده څومره چه سیکمان به د هند وانو نه لرے نه وی څکه چه سیکمان او هندوان خو خپل مینج کښ و دونه کوی، هر کله چه قادیانیاں په مذهبی، معاشرتی معاملو کښ څان جدا کړی، نو په سیاسی ډول مسلمانانو کښ د شامل پاتے کید و د پاره ولے پریشانوی ارفخرا اقبال ص ۱۳۷

۸) پابندی په باغی جماعت لگول پکاردی، علامه اقبال انگریزی حکومت نه لیکلی دی، کچرے دیو تو مریو والے په خطر ه کښ وی نو هغه د پاره سواد د بل علاج نشته چه هغه د عنادی ټولونو په خلاف مدافعت اُ کړی، اُس سوال دادے چه د مدافعت طریقه د څر وی! هغه دا ده چه اصل ټولی ته د دوا دارئ تلقین اُ کړی حالانکه د هغوی یو والے په خطر ه کښ وی او باغی ټولی ته د هغه تبلیغ پوره اجازت وی کوم چه دروغو کښ کښولونه دک پک وی ارفخرا اقبال ص ۱۳۷

زلا وایم چه د مرزا دایو کښل د کورونو کښولونه زیات دی کوم چه هغه په ایښه کمالات ص ۱۳۷ کښ لیکلی دی چه څوک مانه مښی او خما د دعوے تصدیق نه کوی او ایمان پر نه را و لری نو هغه ټول د زنا اولاد دی،

قیامت، معاد او مجازات د اعمالو د قیامت نومونه

د کوم څیز نومونه چه گنړی نو دا د هغه د لوټے والی دلیل دے، دا لله تعالیٰ نومونه گنړدی دا هم د الله تعالیٰ د لویئ دلیل دے، امام سیوطی رح پښه ورسا فرقة فی امور الاخره، کښ د قیامت آتیا نومونه ذکر کړیدی رصت مطبوعه کاشی رام لاهور) موبز په هغه کښه بنکاره مشهور نومونه ذکر کوو

۱- السَّاعَةُ

قیامت دانومله دُوُو و جهودے، یوله دے و جھے چه قیامت به ناگهانہ لائی، لکه چه یو کینتہ تیریدون

پس ناگهانہ چه دویمہ کینتہ لائی، او دویمہ لہ دے و جھے چه قیامت کنی داوینوا آخربنو حساب به پہ لبز وخت مثلاً یو کینتہ کنی ختم شی اوهم دامعنی دَرُ سَرِيعِ الْحَسَابِ دے اوهم دامعنی دَحَضْرَتِ عَلِيِّ رَضِيَ

منقول دے، إِنَّ السَّاعَةَ آتِيَةٌ لَا رَيْبَ فِيهَا رَسُولُ اللَّهِ آتِيَةٌ عَنَّا
۲- الْقِيَامَةُ كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ وَإِنَّمَا تُوَفَّوْنَ أَجُورَكُمْ

يَوْمَ الْقِيَامَةِ مِثْلَ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ سورة العنكبوت آية ۱۸ دے نوم و جھ دا دے چه دے دے معنی ادریدال دی، او په دے ورخ بہ بتول خلق ملائکے او روح بہ دے الله په ممکن ترهغه وختہ ولا پروی تزکومے چه الله تعالی جل شانہ اُ غواہی۔

۳- الْقَارِعَةُ

قَرَعُ زَبْرَةَ دَرَزْدُوا و پچولوتہ و بیلے شی، ددے ورخ دَویرے نہ بہ ہم زہونہ دَرُ زَبْرِي و لَوَ چیری

القَارِعَةُ مَا الْقَارِعَةُ

دَادْحَقٌ نَهَ مَا خُوذُ دے، ددے نوم مطلب دَابِسُودَلِي

۴- الْحَاقَّةُ

چه دا ورخ حَقْرَدَا او په دے کن دَشْکِ شَيْءٍ خَمْرٍ كُنْجَانُشِ نَشْتِ مِثْلُ مَا الْحَاقَّةُ

۵- الْوَاقِعَةُ

دَادَرُوقِعُ، نہ ماخوذ دے مطلب دا چه ددے بتواتع کیدو کنی شیخ شک نشختہ بلکہ دا خاتما واقع کیدو کنی

۶- الْغَاشِيَةُ

حقیقت دے رَاذَلُوَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ لَيْسَ لَوْ قَعْنَهَا كَاذِبَةٌ (دَغَشِي) معنی پتبول دی، ددے ورخ لہ ہیبتہ بہ زہونہ پت شی او خلق بہ او ترشی هَلْ أَتَتْكَ

حَدِيثُ الْغَاشِيَةِ

حَدِيثُ الْغَاشِيَةِ

۷- الزُّزْفَةُ

در آنرف معنی نزدے کیدل رَا زَفِ الشَّيْءِ قَرِيبٌ، اودا ورخ دَحَقِيقَتِ پِه اَعْتِبَارِ سَهْ لَا يَزِدُ دے دَا حُكْمَ چه

خَاخْمَارَاتِلُونِکے خِيزِ يَزِدُ دے و ی او تَلُونِکے خِيزِ لَرِ دے و ی، بلہ دا چه مَرگِ دَ قِيَامَتِ دَرِوَا زَهْ دَا و مَرگِ يَزِدُ دے دَا زَفَتِ الْاَزْفَتُ لَيْسَ لَهَا مِنْ دُونِ اللَّهِ كَا شِفَاءٌ

۸- يَوْمِ التَّغَابُنِ

غِبْنِ تَكْنِي اودو کے تہ وائی، پدے ورخ بہ دا بِنکَا رَا شِی چه پِه دُنِيَا کن کوم خلق پِه دو کہ کن

چه دَعْمَرِ عَزِيزِ قِيَمَتِي بَرخِ نِي پِه کوم مَضِر و خِيز و نُونِکے تَبِرَه کَرَا اود کوم قِيَمَتِي حَلُونُونَه مَحْرُومَه و، ذَلِکَ يَوْمِ التَّغَابُنِ

۹- خَافِضَةٌ

ذليله کو دیکو ورخ چه دین نہ آوری دالی خلق بہ پِه دے ورخ پِه جہنم کنی پِه دیر لاندے ذلت کنی وی

۱۰- رَافِعَةٌ: اُجْتَوُوْنِکے ورخ کومو خلقو چه دُنِيَا پِه ژوند کنی د دین غمخوری کربدے هغوی بہ پِه دے ورخ دَجَنَّتِ پِه لَوِر و اُجْتَوُر دَ شَهْنَشَاهِيَتِ مَقَامُونِکے و ی، خَافِضَةٌ رَافِعَةٌ

۱۱- الظَّامَّةُ الْكُبْرَى

دَدے معنی لویہ هلہ کلمہ دے او د قیامت نہ بلہ نہ یانہ شی هَلْه کلمہ نشختہ چه پِه دے

کنی بہ دے بتولوا انسانو دے قسمت ابدی فیصلہ کیری، فَاذَا جَاءَتِ الظَّامَّةُ الْكُبْرَى، قیامت او حشر لشر د انسانی ژوند دیرہ ضروری خا نکه دے چه پِه دے خَوَشَالِي او تَبَاهِي دَار و مدار دے

اود قیامت پِه باره کنی درے خیزونہ د غومر فکر جو کہ دی، (۱) د قیامت وجودے چه دامو بنزد قیامت صورت نہ وایو، (۲) د قیامت مقصد یعنی د عملونو بدلہ چه دامو بنزد قیامت نوم تہ وایو

د قیامت مقصد یعنی د عملونو بدلہ چه دامو بنزد قیامت نوم تہ وایو

در آنرف معنی نزدے کیدل رَا زَفِ الشَّيْءِ قَرِيبٌ، اودا ورخ دَحَقِيقَتِ پِه اَعْتِبَارِ سَهْ لَا يَزِدُ دے دَا حُكْمَ چه

خَاخْمَارَاتِلُونِکے خِيزِ يَزِدُ دے و ی او تَلُونِکے خِيزِ لَرِ دے و ی، بلہ دا چه مَرگِ دَ قِيَامَتِ دَرِوَا زَهْ دَا و مَرگِ يَزِدُ دے دَا زَفَتِ الْاَزْفَتُ لَيْسَ لَهَا مِنْ دُونِ اللَّهِ كَا شِفَاءٌ

۸- يَوْمِ التَّغَابُنِ

غِبْنِ تَكْنِي اودو کے تہ وائی، پدے ورخ بہ دا بِنکَا رَا شِی چه پِه دُنِيَا کن کوم خلق پِه دو کہ کن

چه دَعْمَرِ عَزِيزِ قِيَمَتِي بَرخِ نِي پِه کوم مَضِر و خِيز و نُونِکے تَبِرَه کَرَا اود کوم قِيَمَتِي حَلُونُونَه مَحْرُومَه و، ذَلِکَ يَوْمِ التَّغَابُنِ

۹- خَافِضَةٌ

ذليله کو دیکو ورخ چه دین نہ آوری دالی خلق بہ پِه دے ورخ پِه جہنم کنی پِه دیر لاندے ذلت کنی وی

۱۰- رَافِعَةٌ: اُجْتَوُوْنِکے ورخ کومو خلقو چه دُنِيَا پِه ژوند کنی د دین غمخوری کربدے هغوی بہ پِه دے ورخ دَجَنَّتِ پِه لَوِر و اُجْتَوُر دَ شَهْنَشَاهِيَتِ مَقَامُونِکے و ی، خَافِضَةٌ رَافِعَةٌ

۱۱- الظَّامَّةُ الْكُبْرَى

دَدے معنی لویہ هلہ کلمہ دے او د قیامت نہ بلہ نہ یانہ شی هَلْه کلمہ نشختہ چه پِه دے

کنی بہ دے بتولوا انسانو دے قسمت ابدی فیصلہ کیری، فَاذَا جَاءَتِ الظَّامَّةُ الْكُبْرَى، قیامت او حشر لشر د انسانی ژوند دیرہ ضروری خا نکه دے چه پِه دے خَوَشَالِي او تَبَاهِي دَار و مدار دے

اود قیامت پِه باره کنی درے خیزونہ د غومر فکر جو کہ دی، (۱) د قیامت وجودے چه دامو بنزد قیامت صورت نہ وایو، (۲) د قیامت مقصد یعنی د عملونو بدلہ چه دامو بنزد قیامت نوم تہ وایو

د قیامت مقصد یعنی د عملونو بدلہ چه دامو بنزد قیامت نوم تہ وایو

رسد قیامت تفصیلات مثلاً قیامت کیفیت، وزن و اعمال، حوش کوثر، پل صراط، نور، جنت اور دوزخ اور اسے نور دیر،
 کہتے ہیں کہ قیامت اور معاد صورت ذکر کو
 اور دے عقلی اور نقلی دلیلوں سے پیش گوئی،

د معاد اور قیامت نقلی ثبوت

۱) بتول آسمانی دینوں سے قیامت قائمید اور یہ دوبارہ زندوں
 متفق دی اور بتول آسمانی ملتونہ دامنہ، پہ شرح مواقف جلد ۱۰ تم ۲۹
 کتب داخل موجود ہے، اَجْمَعُ أَهْلَ الْمِلَّةِ وَالشَّرَائِعِ عَنْ خَيْرِهِمْ عَلَى
 جَوَارِحِ وَرُقُوعِهِ: یعنی بتول ملتونہ اور شریعتونہ متونکی خلق و حشر
 اجساد پہ جواز اور وقوع باندا سے متفق دی۔

۲) بتول پیغمبران علیہم السلام قیامت خبر و کول کریدی کہ کوثر
 چہ زیات رشتینی خلق پہ بنیاد موبکین نشستہ قرآن پورہ تفصیل سرہ
 کہ قیامت بیان کریدے اور بیا دے پہ بارہ کتب، مَصْدِقًا لِمَا مَعَكُمْ
 فرمائیل دے ثبوت دے چہ قرآن کہ تیر شہو و آسمانی کتا بونو دامتولو
 او عقائد و تصدیق کوی نو حکمہ دا کہ نبوت، قیامت اور مجازات اعمال
 وغیرہ پہ بارہ کتب دے و مبنو آسمانی کتا بونو ہم تصدیق کوی، کہ قیامت
 نہ بی کہ آخرت ژوند کہ نیا کہ ژوند نہ دیر زیات او پائیدار دے
 وَالْآخِرَةُ خَيْرٌ وَأَبْقَى، دآخرت ژوند بہتر او پائیدار دے او بیائے
 اُفْرَمَائِيلَ، اِنَّ هَذَا لَفِي الصُّحُفِ الْأُولَى صُحُفِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى
 دامضمون کہ حضرت ابراہیم اور حضرت موسی علیہما السلام پہ صحیفوں کے
 موجود دے۔

د فلسفیانہ نو د انکار تردید

فلسفیانہ حشر اجساد نہ انکار کریدے کہ عملونو بدلہ ہغوی ہم مہنی

خوبصورت سعادت اور شقاوت روحانی اور بعضے دے دتا سچ پر صورت
 کہنے موبز بہ دے تر دید گوو، خوا اول دا اولو چہ کہ فلسفہ د قوانینو
 پہ مطابق ہم د انکار د منلو جو کہ نہ دے، حکمہ چہ دوی ہر ممکن
 د قدرت اور طاقت لاندے مہنی اور اظاہرہ دہ چہ حشر د اجساد
 ممکن حکمہ دے چہ د حشر یوجز ع انسانہ روح دے، دویم د بدن
 ڈرے، اور دیم د بدن جو رہنت، دادرے وارہ خیزونہ ممکن دی چہ
 پر قدرت الہی شتہ دادرے وارہ خیزونہ کہ مرگ نہ و ہا ندے
 دا اللہ پہ ایجاد موجود شوی وو، کچرے دا ناممکن او متنع وے نو اولو خل
 بہ ہم نہ و موجود شوی دوبارہ ژوندی کیدل خوا اس عقل نہ دیر
 نزد دے دی کہ منلو د بارہ دا قرآن بیان کریدی، «وَهُوَ أَعْلَمُ
 وَكَهَ الْمَثَلِ الْأَعْلَى» سورة الروم ایتہ عینے د انسانہ قدرت د قاعدے
 مطابق دوبارہ پیدا کول دے و مہنی خل پیدا کولونہ زیات آسان دی
 ہر کلمہ چہ اللہ دیر لوئے دے نو ہغہ نہ دے دوار و تخلیقونو کتب ہنغ
 فرق نشستہ۔

د نیشست د شتہ کولوشبہ

فلسفیان بل انکار پہ دے قاعدہ کوی چہ نیشست سرہ خیزونہ
 بدلیزی مطلب دا چہ اول خیز یو وارہ ختر شئی نو دویم وارہ ہغہ
 شے بیا نشی موجودیدے کہ وی نو ہغہ بہ بل خیزری، نو دا غلطہ دہ چہ
 پہ قیامت کتب بہ ہو بہو ہر ہغہ انسان بیا دوبارہ ژوندے شی، داشبہ
 بالکل باطلہ دہ حکمہ چہ کہ اول وجود نہ مانہ یوہ او کہ بل وجود زمانہ بلہ نو
 د اولے زمانے وجود ختم شوا و پلے زمانے کتب بیا موجود شتو ختر شے بدل نہ
 او ہم ہغہ شے دے، کو مچہ روجہ و مطلب دا شوچہ دلہ نشی کیدے
 چہ پہ یوزمانہ کتب یوشے ختر شئی او ہر پہ دے زمانہ کہنے ہم دے شے بیا

موجود شی نودہ کن ہیج اشکال پاتے نشو چہ پہلہ زمانہ کنے دیو خیز
 بعینہ وجود کیدی پشی او پور تہ ذکر قاعدہ ک فلسفیا نو غلطہ دہ، دا اعتراض
 خود خندا اور دے چہ اولہ زمانہ د اول شخصیت جزو و، بلہ زمانہ بہ د
 بل شخصیت جزو وی ہم د موی شخصی تہ حکمہ چہ زمانہ ک شخصیت
 جزو ہیچرے نشی کیدے ہفہ مشخصہ ندا کہ دا سے وہ نو دن سرے
 بہ ہفہ پڑونے حکمہ نہ وو چہ زمانہ بدلہ شویدا، د پوہ د پارہ یو آسان
 مثال، یوانسان پہ یوزمانہ (رڈ نیا)، کن موجود مر (معدوم) کیدو سرہ
 پہ برزخ (بلہ زمانہ) کن ورگ او پہ قیامت رپہ دربیہ زمانہ کن ہم دہ انسان
 دا سے مثال لوی لکھ چہ یو سرے دلا ہور نہ کراچی تہ لا رشی، زمانہ بدلہ
 شوہ مقامات بدل شو او سرے ہم ہفہ دے اول وار لا ہو کر موجود وو
 (رڈ نیا) چہ روان شو نو نہ لا ہو رکن وو او نہ کراچی کن وو معدوم شو
 (برزخ) او کراچی تہ چہ اُرسید و نولا ہو رکن نہ وو آخرت (دارے
 زمانے بکالے شوہ یوانسان معدوم شو او بیا موجود شو، خو ہمد غر
 انسان دے او بالکل بدل نشو، نو دا اعتراض بالکل غلط شو چہ زمانے
 پہ بدل لیدو سرہ، شخصیت بدل لیری کچرے دا سے وہ نو مکان پہ بدل لیدو
 بہ شخصیت بدل لیدو کوم سرے چہ پہ لا ہو رکن وی نو ملتان تہ پہ تلو
 آو سیدو بہ د ہفہ شخصیت بدل شرے وو حالانکہ دا سے نہ کیزی،
 دویم دا چہ دیو والی دار و مدار د اصلی اجزا و او د رُوح پہ یو والی دے دے
 نہ بغیر کچرے بل چہ فرق راشی نو پہ شخصیت خہ اثر نہ غور زوی، مثلاً
 کچرے دیو سری رنگ محکب سپین وو بیا گرم ملک کن پہ ہر کن کار
 کولو سرہ ک ہفہ رنگ کہ تور ہر نشی نو سرے ہر ہفہ دے بدل نشو
 د غہ رنگ کہ د پنچلسو کالو یوسرے د ویر شو کالو شئی نورنگ او قد او
 غب والی کن فرق راتلو سرہ بہ ہم دا ہفہ سرے وی کوم چہ واپس و

پو حکومت ہم د ہفہ ک نو کروی تنخواہ ور کونوہ پہ د غہ بنیادا نکار نہ
 کوی او د غتوالی او او بد والی پہ وجہ یو عدالت چرے
 د چامقدومہ نہ دہ خارجہ کچرے چہ تہ اُس بل سرے تہ، د غہ رنگ
 کہ د نیک یا بد عمل پہ وجہ کچرے شکل اور نگ کن شہ فرق پہ آخرت کن
 ہم شی، اصلی اجزاء تہ ہم ہفہ وی کوم چہ د نیا کن وو نو دا بہ ہم ہفہ
 سرے گنرے شی کوم چہ د نیا کن وو،

د معاد پہ بارہ کن مذہبوتہ

د رُوح متعلق دوہ رائے دی، اول دا چہ جسم لطیف دے، دویم دا چہ
 مجرد غیر مادی دے دے اختلاف پہ بنیا د معاد پہ بارہ کن د شرح موافق
 مصری جلد آتم ص ۲۹۷ د نقل مطابق پنچہ اقوالہ دی :-

- ① معاد صرف جسمانی دے، حکمہ چہ بدن اور رُوح دوارہ جسمونہ دی
 (صرف دکثافت اولطافت فرق دے) نور عا دہ ہم ک جسم اُشوہ د ا د اکثر و
 متکلیب نو د اسلام قول دے چہ رُوح جسم لطیف امنی :-
- ② معاد صرف رُوحانی حکمہ دے چہ ک جسم ا عا دہ ک نشترہ یوازہ پہ طرح
 د سعادت او شقاوت دار و مدار دے، د لویونان د فلاسفر الہین قول دے
- ③ معاد جسمالی اور روحانی دوارہ دے، دنیا جسم اور رُوح دوارہ حویارہ موجود شتہ دا قول حنی، قول
 یو بد بوسا دا غیب، معمرہ دقاخرینو امامیہ د لویا کثرو صوفیا و دے دا قول حضرت رُوح تہ مجرد غیر مادی
- ④ معاد بہ تہ جسمانی وی او تہ رُوحانی، دا قول د یونان تہ طب د حکیمان
- ⑤ د معاد ک کیدو او نہ کیدو و ہیج فیصلہ ندا ک نشوہ توقف دے، چہ
 دا قول د جالینوس دے دہ تہ د اشک پر یوتے دے چہ رُوح ک ہفہ
 مسزاج نوم دے کوم چہ پہ سر ہی ختم شو او کہ د ہفہ جوہر نو م دے چہ مرگ
 نہ پس ہم باقی وی دا پنچہ اقوالہ ک انسان ک بدن اور رُوح سرہ ترو ن لری خو
 یو شبکم قول د تناسخ ہم شتہ چہ ہفہ د حکماء ہندا و د یونان ک بعضے

حکما و اود بعض منسوب الی الاسلام خلقود ے مثلاً احمد بن حابط چہ
د ابراہیم نظام شاگرد ے ابو مسلم خراسانی ، محمد بن زکریا ، طیب
رازی او قرامطہ :

د مجازاة درے شکله

د آخروالے د پارہ د ابن حزم مثل مثل جلد ، طابہ اکوری
د مجازاة اعمال درے شکله دی ۔

را د جثو حشر ے د بعث بعد الموت پہ شکل کینی اود مجازاة اعمال بہ د
جنت اود دوزخ پہ شکل کینی وی ، دانائے د اهل اسلام اود آسمانی
مذہبوں نو اولوودہ ۔

(۲) د جثو حشر نہ بغیر صرف روح د نیکی اوبدنی اثر (خوندا اود بدی)
محسوسوی ، د اقسام مجازاة د حکماء الہیین قول دے ،

(۳) د نیک اوبد عملونو پہ بدلہ کینی د یوانسان روح بل انسان تہ بداید
تناسخ بجانااة اعمال دے ، بعض حکماء د یونان اواکثر حکماء د ہند د اقول
گوی ،

تتقید

د ادوارہ آخیری قولونہ د انبیاء علیہم السلام د اجماع اود آسمانی
کتا بونونہ خلاف دی اود عقل او فلسفہ پہ بنیاد ہر غلط دی ، یوازہ روحانی
مجازات خو خک غلط دے چہ اعمالو کینی بدن اود روح دوارہ شریک دی او
بدلہ بہ یوازہ روح تہ ملاویزی اددے مثال دلے اگنہی ، لکہ یوشل
اوبوند د انارو غلا کوی ، روت کچہ او پوخ انار نہ پیژنی اوشل اناروتہ
رسیدے نشی دوی ، د ایسے مشورہ اگری چہ روت لاندے نشی او
شل پہ اوبڑہ سور کوی انار را اوشو کوی د باغ مالک د ادوارہ عدالت تہ
وراندے کوی دوارہ د خان خلاصولو خپل خپل د لیلونہ اوائی پوند
وائی چہ زہ وینہ نہ نو غلا خنک کولے شم پوخ ا کچہ انارم خنک ا پیژندل
اوشل بدوائی چہ خہ اناروتہ رسیدے نہ شوم ماغلا خنک اگری ا

نوشکارہ خبرہ دہ چہ غلا خوشوے دہ بلکہ دوارو سرہ پہ موقع
پولے شوے دہ نو د علالت فیصلہ بہ ضرورتا وی چہ غلا دوارو کوی
دوارہ پہ فلا کین شریک دی نو سزا بہ ہر دواروتہ وکولے شی ، ہم
امثال د روح اوبدن دے ہر یو یوازہ یوازہ نیک اوبد عمل نشی
پہ ہر کھلہ چہ نیک اوبد عمل پہ شریک دوارہ کوی نو جزاء اوسزا دواروتہ
شریک پکار دہ :

د علاوہ یوازہ ، د روحانی مجازاة حقیقت د خوب دے چہ شوک تہ
د فائدے خوب اوبنی نو ہضہ تہ صرف پہ خوب کینی خوندا اوارام وی او کہ
پہ خراب خوب اوبنی نو پہ خوب کینی ورتہ بے خوندا او تکلیف محسوس
نود اقسام جزا سزا لو بے توتے دی د اعمالو پایدارہ او خو چندہ زیادہ
پکار دہ چہ انسان د ہضم پہ طمع خہ بنہ عمل اگری شی د خوب د مزد
طبع ہچوک بنہ عمل نہ کوی اودے سرہ ہچرے د انسان اصلاح نشی
دے د بنہ عمل شوق پیدا کولو ، بدکہ دلے پکار دہ چہ د دنیا د فائدے
پہ خو چندہ زیادہ تہ فائدہ پہ آخرت کینی ملاؤ نشی اوبیا پایدارہ
وی ، لکہ یومر کید ویکے سرے خپل یتیم کید وکی خوئے د پارہ
یوسری سرے لس زردہ (.....) روپی امانت کیزی دی ، د خوب دنا پایدارہ
رما صلولو پہ خاطر دغہ سرے کہ دغہ یتیم تہ دغہ خپل امانت پہ
یا کینی وکری نو کور عقل او پائیل بہ خک بنکارہ شی چہ د لسوز وروپو
بقی فائدہ د خوب او تصور پہ فائدہ بیلل دھو بنیام اوروغ سری
دے اودا باہت د امانت سپار لو ہم نشی چوریدے د امانت سپار
د ہضم بد لہ کار وکولے شی کومہ چہ دے نہ پہ خو چندہ زیادہ تہ وی
میدارہ او حقیقی وی لکہ پہ آخرت کینی د لسوز وروپو امانت سپار لو
نقہ صان کولو او قریبائی وکولو پہ بدلہ کینی چہ دہ تہ جنت یا د آخرت

نور لعنتونه و رکبیشی : دتناسخ رد

را دتناسخ په شکل کښ د عملونو بدله و رکول د عقل په موجب په
 د و جهود درسته نه ده ،
 را دتناسخ له انصافه خلاف حکم دے چه په عمل کښ بدن او روح
 دواړه شریک دی او دتناسخ په شکل کېدله صرف روح ته ورکولے شی
 مثلا د یو جرم انسان روح د مرگ نه پس په یو ذلیل چوری کښ یا په
 ذلیل خاړوی او غنا ور کښ ولجوے شی نو سزا به یوازے روح ته ورکولے
 (بله د خندا خبره دا چه د بداسری د بدن په خائے به سزا د جوړ
 باد ذلیل خنا وراو د خاړوی بدن ته ورکولے شی ، نو دا خود خریه خائے
 کلور دا غل شو بله دا چه دے خائے نه به دا روح د بدله د پاره
 خواغی او بل بدن ته چه لار شی ، نو دا بدله به د چا کړے شی د ټولو نه
 که ورسره د نژدے څه خیال اکر څه نوده د غت اړید او جنجالی اشک
 جوړیږی نو ځکه دے بس کومر دتناسخ قائل کېدل په تصور خان با
 دی مترجم دلته دا خیال هم غلط دے ، چه بدن صرف د عمل
 ځکه دا په مجازاۃ اعمال کښ بشریکول اته ی پکار او دے ته سزا
 ورکول به دا یه وی لکه د یو قاتل یو پک تم سزا ورکول او یا د یو مس
 او پکار تیشی او کړندی نه جزا ورکول کومر چه جومات یا خانه که
 جوړه کړی وی ، دا خیال ځکه غلط دے چه بدن آله نده بلکه پخپل
 او کولو نکه دے آله خود فاعل نه جدا وی دهغه جزد نوی لکه یو
 نوره لیکن روح او بدن چه یو خائے شی نو هله څوک بڼه یا بدن
 شی نو اصل فاعل بدن دے چه د روح په ادا نړه یو عمل کولے شی
 چه د روح د بدن په هر اندام کښ ننوتے وی نو بڼکاره شوه چه
 آله ځکه دے چه دا د روح په غم او خوشحالی کښ خائے شریک

نو توپک د قاتل ، او تیشی کړندی د خانه کچه د معیار په غم او خوشحالی
 کښ هچرے نشی شریک دے .

د تناسخ د پاره دا دلیل باطل دے چه انسان د حیوانا تونه چه
 را آخلی یا د غریبه کورنی یو ذلیل انسان چه مصیبتونو کښ مبتلا شی ،
 دے بڼیا د د ا دے ، چه یو انسان بد عمل کړیوی ، نو د هغه روح په ذلیل
 فنا وریا ذلیل بل انسان کښ ننوی او دارنگ هغه وړاندینی کس ته
 خپل عمل بدله د خنا وریا د انسان د ذلت په صورت کښ ملاویشی
 اطل ځکه دے چه د خاړو و فطری تقاضا د ا دے چه انسان تر کار واخلی او د
 پاره د جرم سابق هیچ ضرورت نشته ځکه چه د د نیا نظام چلو لو د
 ا دے د حکمت الهی تقاضا او ظهور دے ، کچرے انسان دے د کار نه اهیے
 نو د خاړو و وجود به لغو او بے فائده و د ا هم د حکمت الهی د شان
 خلاف دی ، دغه رنگ د بڼیا دمو خوشحالی او بد حالی د هغوی فطری
 تقاضا دے چه غنی د د فقیر نه کار واخلی ، فقیر د اجرت محتاج او غنی د
 هغه د کار محتاج دے په دے احتیاجونو د انسانی تمدن ربط قائم دے
 د د نیا نظام پر چلیږی که دتناسخ تصور بکښ راغلو نو انسانی تمدن
 به بالکل د بے وړے شی د انسا فانونو معیبتونه او غمونه هم د حکمت
 الهی نه خالی دا یه نه دی چه د صحت او خوشحالی په حالت کښ د شکر د بڼه
 د و مرض او د بد حالی په حالت کښ د صبر جذب به انسانی کمالات بڼکاره
 وی او په دے د الله لړے او نژدے بڼدگان پیژند دے شی .

په تناسخی مجازات کښ د جرم علم نه وی

تناسخ په نامنلی صورت کښ یو حیوان او انسان ته دا علم نه وی چه
 هغه د کوم جرم په بدله کښ عذابولے شی ، یو انسانی عدالت کښ خو جرم
 نوردے شی په هغه د تا بتولو خاړی اکر یشی هله پس ته سزا

ورکولے شی، لیکن تناسخ پہ صورت کنی دالله عدالت دلو بو تو قونبکال
 کولے شی کوم کنی چہ نہ تحقیق وی، نہ مقدمہ چنول وی اونہ مجرم نہ
 دخیل خیل جرم پتہ وی چہ داسزا ہفہ نہ کوم جرم پہ بدلہ کنی
 ورکولے شی العیاذ باللہ، نو حکمہ دتناسخ داعقیدہ د عقل نہم خیل
 دمرک او پیدائش شمیر کنی دجورخت نشولے دتناسخ تردید دے
 دتناسخیانوپہ خیال کچرے د حیوانانو پیدائش دانسانانو دبداعیلو
 دپارہ دبدلے پہ نتیجہ کنی وے نو پکارادہ چہ بدوانسانانو دمرک
 پہ مناسب شمیر کنی ہومرہ خناورا و حیوانات پیدائش کولے خولے
 حکمہ نہ دہ چہ موئز وینو مثلاً یورخ کنی یولگ انسانان مری چہ پہ
 ہفہ کنی نیم خہ بلکہ نیات مجرمان او بدکار وی، خوبل خوانور حیوان
 ہم پہ دغہ ورخ کرور و نہ اوارگونہ پیدائش کنی نو معلومہ شوہ چہ دجور
 پیدائش د مجرم نو خونو دتناسخی جنجال نتیجہ نہ دہ بلکہ دابدائی تحقیق
 پہ دہ دل دالله تعالیٰ د حکمت پہ جور پیدائش کنی حکمہ دتناسخ عقیدہ باطلہ
 دتناسخ دتردید یوہ غتبہ وجہ داہم دہ، چہ دتناسخ پہ صورت کنی پہ
 منل ضروری وی چہ د مجرمانو انسانانو د حیوانانو خونو یودی حال
 موئز وینو کورور چہ دجد اجدادی انسانانو خونو کنی عقل او نطق
 لیکن حیوانی روخو نہ داہم ندی یا مثلاً پہ پیشو کنی کچرے کر انسان روح داہ
 وے د انسان روح پہ فطرت کنی د مری نہ کرکہ پر نہ دہ دا ہیچرے
 نشی کیدے چہ پیشو کنی راننو نہ فوراً پس فطرت داہم بدل شی چہ
 مریے پیسہ مندہ کوری داہم نیسی او پہ خوندے اُخوری ہرکلمہ چہ د فطرت
 فوراً بد کیدل نامعقول دی د انسان او حیوانی روخو فطرتو نہ جئا
 جئادی پہ دے وجہ دتناسخ عقیدہ سر: تردیابہ نامعقولہ دہ
 ہرکلمہ چہ د مجازات اعمال دوہ صورتہ زیوارے د روح معاد دتناسخ

اونامعقولہ ثابت شو، نو دے جوف یوصورت باقی پاتے شو ہفہ داچہ
 د مری بدن اورکوح دوارہ ژوندی کریشی او د حساب کتاب نہ
 پس دجنت اودوزخ پہ شکل کنی پہ دہ قانون مجازات نافذ کریشی، داخبرہ
 یوازے پہ آسمانی شریعتونو او دانیائے کورامو علیہم السلام پہ تو اشتر
 ثابتہ نہ دہ بلکہ عقل او فلسفہ ہم داموزون او معقول گنری، پہ ظاہر
 خودا دیرہ گرانہ بنکاری لیکن حقیقت کنی ہیچ گرانہ نہ دہ
 د معاد جسمانی حقیقت پہ دژوقاعد و مبہمی دے، یو داچہ دامرک دے
 او محال نہ دے، بل داچہ دا دتخریب او تعمیر الہی نتیجہ دہ :-
د جسمانی معاد رو وجہ دلیل | د مجازات اعمال پہ خاطر روح
 سرہ د جسم دویم بارہ ژوندی
 کیدل میکن دی او محال نہ دی، د محال دوہ معنی دی، یو غری چہ مطلب
 گران والے او سخت والے وی لکہ یوسری نہ داو نیل چہ راخہ لاہور ہاتخو
 ہفہ عذر اگری چہ شتم تلے دا بل ورپورے اُبلنی چہ خانجا بہ تے نو ہفہ
 اوائی چہ ناممکنہ (محالہ) دہ نو دے مطلب بہ داوی چہ تلل راتہ گران
 دی، خو کہ روان کرے تے وے پکت ہر خہ تے ورتہ برابر کرے وے د ہفہ
 ارادہ شوے وے نولا ہور، نہ تلل ناممکن او محال نہ ژور او بل د فلسفہ
 ناممکن او محال دے معنی تے داچہ نفی اثبات یو خانے کیدل چہ ہیچرے
 نشی کیدے لکہ یوسریے یو کمرہ کنی پہ یو وخت شتہ ہم او نشتہ ہم یا لکہ
 دوہ پہ دو کینے پنچہ چہ تولہ دنیاد دے ضرب حاصل ہفہ خلو، بناائی
 چہ پنچہ نہ وی، نو خلاصہ مطلب بہ تے داوی چہ پنچہ نہ دی خو پنچہ دی
 نو قیامت او معاد پہ دے معنی محال نہ دے او کچرے محال پہ معنی د مشکل
 او د سخت واخلو نو ہفہ بہ وی خورا انسان د پارہ چہ د ہفہ بول کارونہ
 پراسبابو بنادی او اللہ تہ پہ دے معنی ہم محال حکمہ ندے چہ، اِنَّمَا امْرُؤُکَ

اذا اراد شيئاً ان يقول له كُنْ فيكون، اوله داچه متواتر خبر صادق ددے تصدیق کرے دے، نوخک دا صحیح دہ، چہ دیو ممکن تواتر سرہ تصدیق اُشی یا اعتباری ذریعہ سرہ دا ثابت شی نو دھے پہ واقع کید وکین ہیج شک شبہ نہ پائے کیری، مثلاً تیرشوی وخت کنی دجا پان هیرو، شیما پہ ایتم ربم تباہ کیدل یو ممکنه معاملہ وہ ہرکھ چہ اعتباری ذریعہ سرہ ددے تصدیق اُشونو بتوے دُنیا اُمثله، دغہ رنگ د موجودہ دُنیا پہ شپیل کراسر نیل علیہ السلام رچہ ایتم ہم نہ پہ اربونو ددے زیاتہ قوی دے تباہ کیدل ممکن اُمر دے اور سرہ ددے تصدیق آسمانی کتا بو تروا و انبیاء علیہم السلام غوندے رشتینو هستو پہ پرلہ پے شہاد تونو کرے دے نو بیاد دے یہ واقع کید وکین ہیج شک شبہ نشی کیدے۔

د جسمانی معاد دویم دلیل د معاد جسمانی حقیقت ورا نول او جوریہ ول دی مطلب

داچه دد نیا نظام ورا نہ دل او د آخرت نظام جوہ ول د معاد جسمانی حقیقت دے دا بہ اللہ کوی نرگوانہ خک نہہ کچرے انسان مے گرانہ گنری نو ہغہ کمان تگوری او پہ دے قیاس کوی لکچہ مثل مند آتی اُچتوے، شی او میرے مے نشی اُچتوے حالانکہ دوارہ حیوانات دی خالق او مخلوق خوبرا کیدے ہم نشی اللہ داسے قوی دے چ نسبت مے د مخلوق سرہ کول ناممکن دی نو ہغہ نہہ دا ہچرے گرانہ نہ دہ چہ ہغہ خپل جوہ کرے تعمیر رز نبیا ورا ن کوی او دھے پہ خائے بل تعمیر آخرت اُکری، حکم چہ داسے خور انسان لگیا دے کوی یو عمارت ورا نوی او بل دھے پہ خائے جوہ وی، نو خک اللہ تعالیٰ چ بے انتہا قوی دے، یقیناً داسے کولے شی چہ عمارت دد تبا ورا ن کوی

او عمارت د آخرت پیر آباد کری، او ہمدغہ معاد جسمانی او قیامت دے چہ د هغه در ستولے اور شتی نوالے پہ عقل ثابت شرہ،
د قیامت او معاد جسمانی دریم دلیل خالق کائنات انسان

تہ روجہ ژوند ور کپور لیدلے کنط شی) پہ ہغہ وخت چہ ددہ نور و نشان ہم نہ وو، هل آتی علی الا نشان چین من اللہ ہر کم یکن شیباً صد کورا، سورہ دہرآیہ علی او بیاب تی پہ قیامت کنی د مجازات اعمال د پارہ ژوند دے کوی، انسان تہ روجہ حل بے نمونے پو شے جوہ کول دیر گردن دی نمونہ چہ پیدا شی نو بیاد ہغہ پشنہ فقہ ہم جوہ ولے شی، روجہ د انسان ہیج نمونہ نہ وہ خدائے بے تکلیفہ پیدا کرونو دے قوی ترین هستی نہ دوبارہ پیدا کول د انسان خک کہ گردن کیدیشی لکھ فرمائی:

لما بدأنا اول خلق نعبداه ووعدا، مؤمنون انسان روجہ حل جوہ کپور علینا اننا كنا فاعلین، سورہ انبیاء د دویم حل بے ہم داسے جوہ کپور ایه عنک، دا کورن ہغہ وعدہ ددہ مؤمن بہ ضرور داسے کوہ، و ضرب لنا مثلاً ونسی خلقه قال: ان انسان پہ مؤمن مثال خیر وی من نخی العظم وھی رمیترہ قل: چہ دا ورا ستہ ہدوکی بہ خوک یجیب ما الیدی انشا ہا اول مکرہ، ژوندی کوی، رھغہ چہ خپل سورہ یس ایه عنک و، پیدا اشی ہیر کرونو نہ ورتا وایہ چہ چار و جہ ورا پیدا کرے و رھغہ بے د دویم وار ہم ژوند دے کوی، بلکہ دویم ایت شریف کنی دی۔

وهو اھون علیہ، دد دویم بارہ پیدا کول د روجہ وی ورا پیدا کولنو دیر آزیات آسان دی۔

دے خبر و سرہ قیامت پہ عقلی رنگ کب ثابت شود آسانی نے پہ انسانی نسبت ا خود
گوندی اللہ تہ دوارہ پیدا کول یوشان دی ،

وَلَهُ الْمَثَلُ الْأَعْلَى : (داللہ د پارہ اعلیٰ کمال دے)

دمعاد خلو رم دلیل

یود رزی چه کوبت او شیروانی جوہ ولے شی نوہغه بہ خادر پہ
چیر آسانہ شکہ جوہ ولے شی چہ دایوکار رکنہ دل دے دغه رنگ
پیدا کول د آسان چہ اللہ کریدے نودویم بارہ پیدا کول د ورتگی
غوندے رہ نسبت د آسمان انسان پیدا کول خوبیا دیر آسانہ لہی
شکہ چه کار (پیدا کول) یوتے ،

ءَاَنْتُمْ اَسْنَدٌ خَلَقْنَا اَمَّ السَّمَاءِ بَنِيهَا : آيا سنا سو پیدا کول گزان دی کہ د
رَفَعَ سَمَكًا فَسَوَّاهَا سُرَّةَ النَّزْعَةِ اَيْتَمَّ آسمان چہ اللہ جوہ کر وادو پیر
پہ اوچت خائے هغه کیبشودو :

یعنی آسمان تہ چہ اگورے نوک هغه پہ نسبت انسان دیر ورتگی دے
هرکله چه اللہ تہ د آسان پیدا کول کین هغه تکلیف تہ ورتگی انسان پہ
پیدا کول کین بہ ورتگی شکہ تکلیف وی ، پنا پہ دے د انسان دوبارہ ژوند
د عقل نہ خلاف تہ دے ،

دمعاد او مجازات اعمال پنجم دلیل

سواد انسانہ کل کائنات د انسان د خدمت او فائده لپارہ
پیدا شوی دی رَوَسَخَّرْ لَكُمْ مَّا فِي السَّمٰوٰتِ وَ اَلْاَرْضِ : د آسمان و نوا
د زکے کول کائنات اللہ تعالیٰ ستا سو پہ کار او خدمت کین لگیا کریدی
خوانسان نے د طاعت او عبادت خداوندی لپارہ جوہ کریدی
وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْاِنْسَ اِلَّا لِيَعْبُدُوْنَهُ : مؤنبر پیر یان او بنیا دم د
خدا کے د عبادت د بارہ پیدا کرگی او د عبادت نتیجہ دے فائده دی

کچوے قیامت دوبارہ ژوند ، مجازات اعمال ، جنت او دوزخ هغه ندوی
نود عبادت هغه فائده بنکارہ نشوہ ، له دے وچه د انسان پیدا کول
عبث شو ، او پہ دے پنا د کائنا تو پیدا کول هم عبث شو او پہ دے وول
به (العیاذ باللہ) داللہ د کول کار و نه عبث ثابت شی ، چه داللہ تع
د حکمت له شأنه خلاف دے داللہ تعالیٰ حکمت دادے چه د انسان د
عبلو نو پورہ نتیجہ دے قیامت بنکارہ شی ر حکم چه د نیا کین دا هغه نشی کیدے
رمونبر و رواندے تفصیل سرہ بیان کریدیے ، چه داللہ د عمل دا کارخانہ
عبث ثابت نشی او د دے او د انسان پہ پیدا کول کین داللہ حکمت تہ هغه
بنکارہ شی ، په دے خبر و د قیامت عقلی ثبوت راخی

دقیامت او مجازات اعمال شپنم دلیل

اللہ پاک انسان بیکاری د پارہ نہ دے پیدا کرے : اَيَحْسَبُ الْاِنْسَانُ
اَنْ يُّتْرَكَ سُدًى : (القیامة آیت عدد ۱) یاد انسان دا خیال دے چه دے
پہ بنکارہ برینودے شی دغه نشان ، اَلْحَسِبْتُمْ اَنْ مَّا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا وَّ
اَنْكُمْ اِلَيْنَا لَا تُرْجَعُونَ ○ سورة المؤمنون آية ۱۲ : آیاتاسو
گمان کوئی چه تا سو مؤمن بن عبث پیدا کری بیئی او د علونو نتیجہ مؤمن لو د
پارہ بہ قیامت کین مؤمن نہ بیرونه راخی خود نیا کین بنه او بد دوارہ
قسم انسانان شته ، شوک ظالم شوک منصف ، شوک نا فرمانه شوک
فرمانبردار ، شوک متقی ، شوک فاجر و غیره ، د نیا کول قومر نہ د
اللہ د عدل او انصاف متنه کوی د دے په جوہ داللہ تعالیٰ سلوک د
تولو سرہ یوشان نہ دے بکار حکم چه داللہ عدل بہ بنکارہ نشی
لکه یوانسانی بادشاہ چه دافرق کوی وفادار او باغی سرہ یوشان سلوک
نہ کوی وفادار له انعام و ر کوی او باغی له سزا و ر کوی په دنیا کین
دا هغه نشو کیدے روپا تہ تفصیل سرہ بیان شوے دے :

نوڈ انسان دویم ژوند دے الله دے قسم انصاف کولوک پارہ ضروری شو
 هدا قیامت دے اود مجازات اعمال ورخ ده چه دک عقل له ا کچه ضروری
 ثابته شوه او قرآن ددے بیان دلعه کپیدا ۰
 اَمْ يَجْعَلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ ۙ آيَاتٍ لَهُمْ فِي حَيَاتِهِمْ وَفِي اَمْوَالِهِمْ
 اَمْ يَجْعَلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ ۙ آيَاتٍ لَهُمْ فِي حَيَاتِهِمْ وَفِي اَمْوَالِهِمْ
 كَالْفَجَارِ ۝ نیکوکاره خلق مفسدانوسره برابر سائواوخدا ترسوه
 بر بد کردار وپه شان سلوک کوو، ر هچرے نه

د قیامت او مجازات اومردلیل

دا ضابطه شته چه هر مرکب لاصلی یا مصنوعی د باره مفرد ضروری
 دے لکه انسان چه دخا وریه ابره هور اودنه اصل مرکب دے نوخان خان
 له ددے مفردات هم شته خالصه خاوره، خالص اوروغیره وصنوعی
 مرکب ر شربت شنجبین د اوپور سه کے اوچینو نه جور دے ددره واره
 خالص خبز و نه خان خان له هم موجود دی دا ضابطه په امیانو، اعراضو،
 جواهر و او اوصافو بنولوبانده حاوی ده. مثلا د یوزر وک رنگ چه
 تور او سور رنگ نه مرکب وی، نودا دوا پره خان خان له خالص هم
 شته، د نیابکن غم او خوشحالی یومرکب دے چه هرا انسان کنی دا
 دوا ره جمع وی، دا په انسان په د نیابکن نشته چه مکمل و خوشحالی له وی
 او هیچ غم و درد سده نه وی، اودا په هم نشته چه بتول دغم وی او خوشحالی
 همدوی نه نوک تیر شوے قاعدے په جوی د خوشحالی او غم نه مرکب
 د پاراه خالص مفردات خان خان له پکاری چه خوشحالی خان له یواکه
 موجود وی لکه جنت کینے د نیکانو د پاراه او غم و خان له یوازے موجود وی
 لکه دوزخ کنی د بدانو د پاراه، او هم ددے نه د قیامت مجازات اعمال
 اود جنت اودوزخ ثبوت کینکے ۰

د قیامت او مجازات اعمال اتم دلیل

په د نیابکن بنه خلق هم
 شته اوبدهم، دا په
 اگنره لکه بتول انسانان یودا په مجموعه وی، چه
 اگنه علی اوقیعتی اجزاء
 هم وی، خسیس او کله درجه والا اجزله پکینه هم وی لکه د غنوبوتی
 کنی یوا علی جزء د غنودا نه ر غلم ده او بل ادنی جزء دے دوزخ اوبوس
 دی دان نه د بنیادم خوراکه ده اوبوس د نگر و خوراکه ده ددے بیلول
 پکاری چه هغه د پاراه په د من کنی ددے غوبلول او لوزول پکاری
 غله به د انسان معدے نه حی اوبوس به د نگر و معدے نه حی، د غه
 رنگ میدان حشر درمن اگنره چه هغه کینے د نیکانو اوبدانو بیلول
 مقصد دی وامتازو الیوم ایتها المجرمون ۝ سورہ یس آیه عه
 (دے مجرمانو د نیکوکارو نه بیل شی)

اِنَّ یَوْمَ الْقِیَامِ کَانَ مِیْقَاتًا لِّلنَّاسِ اَیَّ عَمَلٍ دَنیکانو اوبدانو د بیلولو ورخ
 تکل شوه ده، نیکان به خپل فطری خالے جنت نه لاره شی گویا کنی جنت
 انسانی معدده شوه اوبدان به خپل فطری مقام دوزخ نه لاره شی گویا کینے
 دا دوزخ حیوانی معدده شوک، اودا په شوه لکه نیکان غله او غم وی
 اوبدان لکه بوس او روحه چه د حیوانانو خوراک شی یا سوزله شی په
 شونو وغیره کنی

د قیامت او مجازات نهم دلیل

د انسان په فطرت کنی د خالص
 آرام او خوشحالی تقاضا پرته
 ده انسان د فرد په شکل کنی وی که د قوم یا د وطن په شکل کنی وی ارنقا و
 تقاضا دده په فطرت کنی خا مخاوی اُس دا آرزو پوره کیدل ممکن کک
 وی چه مؤنر و رانده تفصیل سره بیان کپیدا چه نامیکن شها هشت
 او آرزو بانده بتول د نیامتیقه کیده نشی لکه د نسا ه غسنتونه بقیرد

ژوندی پاتے کید و خواہش، هرکله چه دخالص راحت او خوشحالی
 د تمنا پوره کید و امکان ثابت شو نو په دنیا کین د دے پوره کولو انتظام
 یو خوله دے و چه نشو کیدے چه دنیا اوزمکه تنگه دایول انسانان
 پکین په یوخل نشو جمع کیدے او بل داچه خالصه خوشحالی او راحت پدینا
 کین څکه نشی کیدے چه یو بادشاه چه دیر خوشحاله او آرام کین بکاری خو
 ذرکود غمونه ورسره وی لکه د حکومت اوریو و ذرعیت بغاوت او مرض
 بیماری د خپلو خپلوانو مرگ د بل ملک حمله وغیره، اوس عقل رایتین
 لری چه قدرت د دخالص راحت او خوشحالی غوندے فطری خواهش
 پوره کولو انتظام کړی وی لکه چه دنور و پتولو فطری خواهشا تو انتظام د
 څکه کړیدے چه په فطرت کین د اغرنی خواهش د پوره کولو انتظام د
 قدرت ذمه داری دایه ده چه هغه حکیم او عادل دے دایه خواهش
 په فطرت کین نه ورختیوی کوم چه نه پوره کید ویکه وی او انسان پرین
 تزیزی، اوس دے پوره کیدونکی خواهش د پاره دیولو دے بل جهان ضرورت
 دے چه هغه پوره دیر وسیع اولو دے وی او دانسان د فطری خواهش د
 جنت په شکل کین پوره شی، لا خوف علیهم ولا هم یحزنون رسوره
 البقره آیه ۶۴ نه به (په جنت کین) د چاغم وی او نه به دویرے اندیشه
 و لکم فیها ما تشئونی انفسکم و لکم فیها ما تداعون سورة حم
 السجد آیه ۳۱ رتا سوکاملو انسانانو له پاره به په جنت کین هغه خیزونه
 دی کوم چه ستا سوزر، غواری یا دے تا سو په بنگاده اغوا لری هلته
 به خوانی وی لود اوتوب به نه وی، صحت، غذا به وی او مرض او محتاجی به
 نه وی، دے خبر ورسره قیامت او جنت خوعقلا ثابت شو مگر په دے
 بنیاد دوزخ د دے ثابتیدی چه دا د جنت ضد دے او معرف الاشیاء
 بأضدادها، هر څیز په خپل ضد پیژندے شی، شپه هله پیژندے شی چه

دوخ پیژنی، سپین به هله پیژندېشی، چه تورا پیژنی گرم به هله
 پیژندے شی چه یخ پیژنی په دے قاعده دوزخ هم ضروری شو چه هغه
 نه بدان یعنی د نیکانو ضد مجرمان لارشی، جنت به همیشه وی یتول
 آرام او راحت به وی دوزخ به هم همیشه وی، نپوله بے آرامی او تکلیف
 به وی د الله د انصاف تقاضا ده چه یتول جنت ته نه بوی نوجهنم
 څکه ضروری شو، کوم قوم چه د جنت اقراری دے هغه دوزخ هم منی
 دے کینه خه اشکال نشته، څکه چه جنت او دوزخ د دنیاوی عملونو نتیجه
 ده د نیا کین بڼه او بد عملونه او خلق و ونو قیامت کین هم د دے نتیجه
 په دغی فرق پکار وه چه د الله تعالی انصاف او عدل پوره بنگاره شی

د قیامت او مجازات اعمال لسم دلیل

د بشر اصلاح د نیا یتول قومونه دایه خوبنوی چه هغه د خدای
 او نذ بنیاد موصوف ضائع کوی چه انسان ژرند په اطمینان امن او خوشحال
 کین تیرشی هر پر دے اوانه هر قوم په هر دور کینه د بشری اصلاح د پاد
 انتظامونه کړیدی مختلفه ادارے جو په کړی مگر زه پوره اصلاح نشو
 د اصلاح عقلی اسباب در دے دی:

- ۱) تعلیم
  - ۲) قانون حکومت
  - ۳) او عقیده د مجازات اعمال
- په تعلیم خود نیک و بد عمل نه واقفیت راشی لیکن د عمل کولو باعث
 کیدے نشی،
- ۴) دویم سبب قانون هم په اصلاح بشری کین پوره کامیاب نشو څکه چه
 جرمونه روح کوی تزکومه چه روح کین پاکیزگی او انقلاب نه وی راغلی
 نو د جرمونو سلسله نه ختمیدی قانون په دے د جهو مجرم نه په سزاو
 کولو کین پوره کامیاب نه دے، هر څه کینه د قانون حکومت نشی کید
 په غیر علا تو کین نه قانون نشته او نه حکومت، څخونه قانون او

حکومت وی نوبیا هم مجرمان دا سے خائے او دل سے وخت کنی جرم
 کوی چه هلته خوک گواہ نه وی په ده بنا هغه که سزانه بیج شی او که
 اصلاح کارنا مکمله پاتے شی،
 بعضه خائے کنی گواہ خووی لیکن ربتیا گواهی نه کوی ده
 بعضه خائے کنی گواہ که اهی کول غواهی مگر مدعی علیه له ابره هغه
 ته خه مالی لالچ یا ویره ورکول هغه که گواهی نه بند کوی،
 بعضه خائے کنی ربتیا گواهی اشی لیکن که مخالف فریق دو کیل په جرحه
 ده که گواهی مسکو که اده اثره شی، او مجرم که سزانه بیج پاتے شی،
 کچرے جرح سره هم گواهی صحیح ثابته شی نو فیصله که حج په لاس کنی
 ده هغه غلط هم کولے شی بالخصوص هغه وخت چه په زپه کنی نه
 رحم او خدا ترسی نه وی، نورشوت او سفارش فیصله په بل مخ واپه وی او کچر
 سزانه بیج شی،
 کچرے سزا واپه وی شی نو هغه به د جرم په جو به هومره سخت نه وی خو
 چه جرم سخت وی، دا شیو نه چه وی نو قانون جرمونه نشی بند کولے
 همدغه وجه ده چه قانون او سزاگانے خورشته مگر جرمونه زیاتیر
 او قیدیان ربتیا یان م ورخ په ورخ دیما د دیریزی، بنا په ده اصلاح
 بشری کار د زره ر ضیم نه ده اعه شروع کول پکار دی چه اول خود کچر
 انشی او بیبا که اشی نو که سزانه بیج نشی، که ده صورت دادے چه
 په زره او صبر کچر که مجازات اعمال، او قیامت داسه پخه عقیده
 چه هغه نه سر یاسه دا فکر پیدا شی چه هر که گناه او حق تلفی کول خپل
 خان په آخرت کنی تباه کول دی او که خور و خور فانی فانی و په بدل کنی
 آخرت هغه داسی فائده بیلا دی چه دیو عقلمند سرکه کار نه ده
 دا هغه عقیده ده که کولے چه غله او داکوان (عرب د جاهلیت) فربت

خوئی جو رکول او دده عقیده که پوخر والی په وجه که هغوی زرو نه او
 په ماغونه داسه روینا نه شو چه که هغوی نه که جرمونه، ظلم او حق تلفی
 نوم نشان ورک شو که بشری اصلاح همدغه یو کچر به نخه ده که کولے چه
 کچر یو او مشاهد و په بنیاد خپلواصلحی اثراتو نه که بنیا واقفه کړه هم
 دغه یوه ادا که چه که بشر مکمل اصلاح پر کیدے شی، هغه ده که
 مجازات اعمال، اقامت پخه عقیده او دارنگ قیامت او مجازات
 اعمال عقلا تا به بشر

دقیامت او مجازات یو لسم دلیل

انسان که کائنا تو یو قیمتی جرم ده خور و ژوند ته لند ده آسمان
 نه مکه او غرونه که دیرے موده رایسه دی لیکن که انسان ژوند لکه که
 یسه دمرگ په یو چپه ختم شی لکه که چا کور کچر چه که خاوره لوغے وی،
 او که سرور و هم نو خاورین په زر تر زره که ختم شی او دغه قیمتی که سرو
 لوغے به دیرے موده پاتے وی خکه چه قیمتی خیز خوک خان نه نه لریه
 کوی، که نه معلومیزی، چه که قیمتی انسان سره مناسب بل قیمتی
 او دژوند دے کوم کنی چه که نه به که عملو نو به له ملا ویزی او دا به
 تا بتول غواهی چه که خسیس و شیو نو په مقابله کنی که قیمتی انسان غیر
 بهم دیرزیات وی ورائی الدار الاخره لیه الحیوان، که انسان اصلی
 ژوند د آخرت دے، چه دے قاعده پناشو به فرق د خسیس اذله
 او که قیمتی اصلی پوره بشکاره شی، دغه دے قیامت دغه دے مجازات
 اعمال او دغه دے آخرت به

ده مجازات او قیامت دو لسم دلیل دنی سائین
 که اکثر خزاندا لیکي، چه که نوی دنوا په جو رکرا انسان شخصیت په
 دے خیزو نو به کار کیزی: (۱) نیت (۲) قول (۳) فعل

را نیت د انسانی نفس لاندے پر شعور کن محفوظ دے چه هغه يو
 خيال هيركهي خوب كين ئے اگوري او بيا ورنه را يا د شي .
 ۲) او قول د هوا په چپو كچے محفوظ دے چه په ريدي يائي نظام بوخوا
 بل خوا نه وے را ابر وے شي ددے رفتار په يو سيكنه كين يولاك
 او شپك اتيا زره (۱۸۶۰۰) ميله دے ، ټول احوال په فضا كين محفوظ دي
 خو يوبل سره كچه وچ دي داسے آله لاندے پيدا كومه چه د يوبل نه را بيل
 كوي كيدے شي چه ر ستو پيدا شي ، په خلاف دريډ يائي نظام نه چه
 په اوگدا والي دريډ يو ستن په مختلفو لاندو نورو بوا برو لوسره مختلفو
 خايونونه آوازونه را كاري او يوبل سره كچه وچ كيزي نه حكه چه دكو
 چه په اوبد والي كين بيلے دي دغه رنگ هر فعل په فضا كين بو حرارت
 پريزي چه په نژدے وخت كين په نوي علمونو معلو موے شي ، ليكن
 په ډير وخت تيريد و سره داسے آله لاندے نه ده ايجاد چه
 هغه د فضا نه بيرته را واخلي كيدے شي چه ر ستو داسے آله هم پيدا شي
 دے تقريبنه د اخرت وجود درست ثابتيزي چه په هغه كين د نيت
 قول او فعل (چه محفوظ دي) نتيجه مرتبه شي ،
 دے نه علاوه د ما هر ين ارضياتو د تحقيق مطابق د زكے په خيسته
 كين ديارلس سوه (۱۳۰) درجه كرمه شته حالانكه داو بويشولو د پاره
 سل درجه كرمي كافي ده . ددے نه علاوه هر كال د زمكے نه په نژدگونو
 زلزله پيدا كيږي د بعضې پته اگي او د بعضې نه لگي داد هغه كرمي
 نتيجه ده كومه چه د زمكے په خيسته كين پرته ده ادا ټول او د سمندار
 دا بو تر مخو لے ددے خبره دليل دے چه جهنم د زمكے او سمندار د
 لاندے اودا ټول د جهنم اثرات دي .

د قيامت تفصيلات

د قيامت كيفيت | د قيامت حقيقت دوه خيزونه را يو د دے
 جهان ورا ټول او د بل جهان را خرت جوړ
 داداره الله دود يو كوسه تړلي دي ، اول يوكل تخريب د پاره دي او
 دويم يوكل د تعمير د پاره دي تخريب په حقيقت كين د د نيامرگ دے
 نامر عادت دا دے ، چه مرگ نه ورا نيدے هه مرض اورغ وي هغه
 چه په علاج بنه نشي نودغه رنغ د طبيبانو په خيال كين لا علاج او
 هلاك وي ، نو هغه رنخور تر هلاك شي ، ټول انسانان مجموعه يو
 جسم اگنره هر كله چه هغه رنخور شي نو ددے قاعده مطابق علاج
 ئے كوي شي كه علاج ئے ميكن نه وي نو لا علاج شي او هلاكت نه نژدے
 شي او بيا د الله قانون د هلاكت په ده ناند شي او هلاك شي ، د
 نسان د پاره نود ټول كائنات خادمان دي هر كله چه انسان نه وي نو
 ياد ددے ټولو نودو كائناتو هيڅ ضرورت پاتے نشونو حكه د انسان هلا
 سره دا ټول كائنات ا ترپے شي او هلاك شي نودغه قيامت د دے
 ددے نه ورا نندے حالت د د نيا ددے مرض موت اگنره چه د شريعت
 په اصطلاح كين دے ته ا شرائط الساعة يا د قيامت نشانے وييلے شي كه
 چه يو سړي كين د مرگ نه ورا نندے د مرگ نينا نې بنكاده شي تر مرگه
 بړه شان وقفه وي دا خور كو ئے انسان دے خود ټول عالم د مرگ
 حالت حكه مختلف دے چه دا د يو انسان په نسبت ډير لو ئے شے دے
 نو دده د مرگ او نينو د مرگ كين به ډيره وقفه وي ددے نينے د
 مرگ علامت كبري دي كوي چه شريعت بنود لي دي .

عالمی مرض موت یا قیامت نینے

د خلقو ایمان او هغه سہا تری ضروری خیزونه عالم د پارہ لکہ
 د ژوندکو روح مثال لوی، دے کن چہ ثومره کموت راجی هومره عالمی
 صحت د پارہ مرض دے د امرض چہ عالمگیر شکل اختیار کمری نودا
 بہد عالم هلاکت او د قیامت د پارہ بہ غتے نینے وی اودے ر نثر تریہ
 مھلک وسیع شی لکہ چہ احادیثو کنی دی ۔

(۱) د ابن مسعود رضی اللہ تعالیٰ عنہ روایت ہے چہ قیامت بہ پہ شریرو
 انسانا نواقعی دی (مسلم شریف)

(۲) حضرت انس رضی اللہ عنہ و حضور صلی اللہ علیہ وسلم بہ نقل کوی چہ خور
 پورے اللہ اللہ و کونکی مؤمنان دی، نو قیامت بہ نہ قائمی دی،

(۳) حضرت حذیفہ رضی اللہ تعالیٰ عنہ روایت شریف نقل کرے دے چہ قیامت
 بہ نہ هغه نہ قائمی دی خور پورے چہ د دنیا اقتدار د بدترینو خلقو لاس
 کنی رانشی رترمذی شریف)

د احادیث بنائی چہ هر کله بدی عالمگیره ندوی نو قیامت بہ نہ کیری او دا
 د هلاکت عالم نینہ ده او کچرے لہذا ایماندا خلق پاتے وی نو یہ مسلم
 کنی د حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا روایت مطابق اللہ بہ دیر بنا نسته هو ارا لیزی
 او دے بہ د مؤمنانو د حورنہ قبض کمری او قیامت بہ یوازے بہ بد خلقو
 قائم شی بنا پہ دے قیامت قائم لو کنی پورپ چہ اہم کردار ادا کریدے
 ددوی تو لو علمونو ایمانی عقیدے او ایمانی عملو زخم کوی دیلونہ
 دادی ۔

د کامریکے دہم جنسیت پرستانو یعنی د لواطت د حامیانو د انجمن
 د رپورٹ دروز نامہ جنگ ۲۰ اپریل ۱۹۶۶ سنہ کنی روح دے، بہ مطابق د امریکے
 فوج کنی یو کوریا او یا لکہ (۱۷۰۰۰) ہم جنسیت پرستان یعنی لواطت

کوونکی دی او د امریکے پہ عامو خلقو کنی هر خلورم سہ پہ لواطت
 کینے بوخت دے ۔

یوازے پہ برطانیہ کنی خوارس لکہ (۱۳۰۰۰) هغه حرامیان وارہ دی
 د کو موغٹرونہ چہ شپا رس یا اولس کالہ دے ۔

هر کال د حرامیانو ورو پیدا نش او یازرہ دے د حمل غور د لو او د
 پیدا نش بند و نونہ علاوہ دی او سطا هر خوارس کم کس حرامی وی سنہ ۱۹۶۶
 د رپورٹ مطابق پہ سٹلو کنی نوی امریکنیا پہ زنا کنی او او یا پہ سٹلو کنی

یہ لواطت بوخت دی، ددوی اندازہ ده چہ سنہ ۱۹۶۶ پورے بہ هر پنجم
 پیچے حوامی وی د رپورٹ د ترجمان اسلام ۴۴ مئی سنہ ۱۹۶۶) مغربی

تہذیب چہ کومہ خونریزی کویده پہ هغه ورا ندینے جنگ عظیم
 موجوده جنگونہ او ایتمی د سلعے استعما لوی، د خداکے او دا خلا
 نہ انکار دے سود او شراب ددوی د ژوندیو غتہ بر بنہ ده پہ ریدکا تو

او اخبار د نو دروغ خبرے خورول د کامیاب سیاست نینہ گتے شی
 او تعجب دادے چہ د اگنا هم نشی گنہ لے، لکہ انگلستان او کنیدا چہ د
 لاسونو پہ پر قار کنی د لواطت د جواز قانون پاس کرو،

د شیلی پوک

د جمعے پہ ورخ بہ د سرافیل فرینتے پہ ذریعہ شیلی
 پوک وھلے شی پہ دے کینے بہ د جلالی تجلود و ممره

زیات طاقت وی چہ د هغه خدائی اثر نہ بہ دا بتول عالم درے و رہے شی

دا پوکل بہ پہ حقیقت کنی دا اللہ د مسمیت د صفت مظہری چہ هغه نہ
 بہ پہ هر چیز برنی او کوننی، بانده موت او فنا طاری شی، د قرآن بیان د
 وَ نَبِّحْ فِي السَّمَوَاتِ فَصَوِّقْ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ بِأُكُلِ شَيْ نُو د آسمان
 وَ مَنْ فِي الْأَرْضِ إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ مَسُورَه ؛ او زکے کائنات بہ هلاک شی
 زم آیت ۶۷

سوا دهنو چہ اللہ نے ہلاکول تہ غواہی :

دہلاکت نہ داخیزونہ مستثنی دی رادد وزخ کارکونکی ضربتے رس
حبت اودہ ہنے حورے غلمان حکہ چہ ددوی، پیدائش د بقا د پارہ
دے فنا د پارہ نہ دے، (۳) خلود مقر بے فریبے (۴) اومد ثورات
الامرا کومونہ چہ کارا غستل وی، د شہیدانودو حونہ چہ ہغوی سرہ
ہمیشہ ژوند و عودہ دہ، ر بدو والسا فرتہ فی امور الاخرتہ اکین - د
مستثنیات د حدیثونہ ثابت کپیدی، ہم پہ دے کتاب کین د بیہقی
پہ روایت دمقائل منقول دی چہ د شپیلئی د دائرے فراخی د
دآسمانونو اود زمکو د فراخی برابر دہ

دویم پوکل

قرآن شریف کین دی رکنم نفع فیہا اُخری فاذا ہل
قیام یتظرون ہ سورۃ الزمر ایۃ ۷۷

دو بارہ شپیلئی پوک و ہلو سرہ بہ مرہ انسانان او حیوانات بتول
ژوندی شی ہم دا دابن عباس رضی اللہ نہ پہ یدو والسافرہ "کین منقول
دی، طبرانی مقدم رض نہ پہ حسن سند نقل کپیدی چہ د بچی نہ تر بوم
پہ تول را ژوندی شی، کوم حمل چہ د وخت نہ ویا نندہ غور زید
وی کچرے د ہفہ اندامونہ پورہ وی اوسا ہ پکین داغلی وی، نو ژوند
کولے بہ شی کہ داسے نہ وی نونہ بہ شی ژوندے کولے، د بتولو بہ
درے دیرش کالہ وی،

دپوکل بہ د اللہ د "محمی" صفت مظهر وی، د قرآن د ذکر شوی، د
آیت ترجمہ دادہ چہ د دویم بارہ بہ، شپیلئی پوک و ہلے شی نونہ
صری بہ ولار وی او کوری بہ (پہ دوار و پوک و ہلو کین بہ د خلوینتی
وقفہ وی، د بخاری) پہ دے خلویشتو کالو کین بہ خلوینت ورتے دے
نہ د چکہ سپینو او بو باران کیزی چہ د مر و پہ خاورین قالب بہ ورین

اودا بہ پہ انسانی شکلو نو کین بدلیری، پہ بدو والسافرہ "کین د ابو الشیح د
روایت مطابق پہ شپیلئی کین د بتولو و حونو بہ شپیر سوری دی ہنے
کین بہ د غدر و حونہ وی پہ پوک و ہلو بہ بتول خپلو خپلو قالبونو،
راوا لوزی او پکین بہ داخل شی، د بدن د ڈر و جمع کولو عمل بہ دزلزلے
پہ ذریعہ وی، لکہ قرآن وائی ران زلزلة الساعة شئی عظیمہ
د سورة الحج ایۃ علی ہر کله چہ ڈر و نہ د کالبوت شکل پخپلہ یا د
مدبرات الامرہ فریبنتو پہ ذریعہ جو رہ شی، نو عرش بہ ہفہ سپین
آپ حیات خلوینتو ورتو پورے پیر و کیری،

پہ دے بہ دغہ خاورین قالب رکالبوت پہ غوہنیں قالب رکالبوت کین بدل
شی، اوبیا بہ دا ہچرے نہ بدلیری او نہ فنا کیزی، دانسان بوجہ و جو
درماء القناع اودر کے د اوبونہ وو، اودا وجود بہ درماء الحیات او
دعرش د اوبونہ وی،

او ابو ہریرہ رضی اللہ د حضور علیہ السلام نہ نقل کپیدے چہ دے تہ
(ماء الحیات) حضور علیہ السلام فرمایلی دی، پہ دویم پوک بہ
دغہ تیار و قالبونو (کالبوتونو) کین د حونہ منتقل شی اور و حونہ بہ راپاسی

د پوک و حکمت بیان

د دنیا نظام پہ مادی اسبابوروان دے، نو پہ دنیا کین پیدا کیدل ہم
پہ وار وادی، اومرک ہم، نہ بتول خلق یوحائے پیدا کیزی او نہ تول
خلق یوحائے مری، بلکہ پیدا و ہست اومر کیدل پہ وار واد اور ووری،
لیکن د آخرت جہان د معنیو یا تو اود جلال اود تدارت جہان دے دے تہ
عالم د فعیات ر پہ یوخل فوراً ہم وٹیلے شی، نو د دنیا بتول الہی
اور انسانی آبادی بہ پہ یوخل ختم کپیشی اور پہ دویم حل پوک و ہلو
باندے بہ پہ یوخل سمداستی بتول مری را ژوندی شی، لکہ چہ فوج پہ

پہ یوشیلی جمع کیری اوپہ یو خود بیزی، انسان پہ رومی ژوند
رد نیابن دمور پہ خیمتہ د بنیاد صود قابونور کالبونور (برابز کولو
کار رمد بترات الامر، فرشتونوز وغستواو دغه رنگ روح قبض
کول اوسره کول مے هم ددغه فرشتو پہ ذریعہ کول ۱

وَالْمَلَائِكَةُ بِأَيْدِيهِمْ : فرشتے ذروح قبض کولو د پارہ لاس
قُلْ يَتَوَكَّلْ عَلَىٰ مَلِكِ الْمَوْتِ الَّذِي : خوری تہ اووا یہ چه ستا سوروح
وَكُلُّ بِلَيْكُم (سورہ السجدہ آیت ۷) : هغه فرشتے قبض کوی کوے چترتاسو
مقردی

دے آیتونو پہ صوجب د فرشتو پہ ذریعہ پہ د نیابن الله تعالیٰ انتظام
د ژوند اوسرگ اچلولو، دے نہ د الله تعالیٰ احتیاج او کمزوری نہ بلکہ
خپله باد شاہی بنکاره کول وو، دواپه پوک وهل به حضرت اسرا قیل
علیہ السلام کوی حکم چه در اسجدوا الاطم، د تقاضا مطابق د مکی
قولونو خادمانه حیثیت پوره بنکاره شی، تردے پورے چه جنت اودوزخ
پورے قول انتظام اوجدمت د انسانو به فرشتے کوی، د جهنم انتظام
فرشتے چلوی او جنت کین د اسلام اچولو فرض به هم د فرشتو پہ سپرد
وی قرآن کین ذکر دی، پہ رومی پوک وهل به الله تعالیٰ تجلی د امانت
په کانا توور خود زوی اور په دویم پوک وهلوسه به د احیاء و ممرو
ور خود زولے شی، دورا نولو په پوک وهلوکین به هم نظر اوباقاعدک دی
شروع به د علویانو (آسمانوی) نه کیری، لکه اذ السماء انشقت
(الانشقاق آیت ۷) وکومر تشقق السماء، بنائی چا آسمان به مات کد
شی کومر چه د دنیا چت دے دغه رنگ اذ الشمس کورت ه و اذ
النجوم انکد کت (التکویر آیت ۷) په مطابق دکا نانو ورو بنا
قول تسم ستوری به بیکاره او ختم کربیشی رواذ البحار تجرت سورہ

الانفطار آیه ۷۱ اور اذ البحار سجرت سورہ التکویر آیه ۷۱ په
مطابق بتوے خوبرے او ترخه او په به یوحائے کربیشی او په گرمی سره
به ختم کربیشی ددغه گرمی نه به په او واورا لگی بیا به غرونه په گرد
او غبار کین بدل کربیشی زمکه به خوده کربیشی، لکه قرآن فرمائی، وَاذْ
الْبِحَارِ نَسْفَتْ رَوْبُسْتِ الْبِحَالِ بِشَاهُ فَكَانَتْ هَبَاءً مُّنبَثًا وَسُورَه
الواقعه آیه ۷۱ غرونه به والوزولے شی، اودره ذره به کربیشی او تر په
خورو وور گرد وغبار جوړ شی، بیا به دویم پوک وهلونه د تعمیر انتظام
کیری اوسری قول به را ژوندی شی او د الله په محبتن به په قطارونو کین
اوری،

دمحشرنمکه

دمحشرنمکه به، د دنیا دنا مکه نه بکله وی،
يَوْمَ تَبْدُلُ الْأَرْضُ غَيْرَ الْأَرْضِ) په دغه ورخ به د دنیا د نیکه
نه بکله کربه شی دویم داچه صفات به بدل شی اودریم داچه یوار به دے
صفات بدل شی اوبل وار به دے ذات بدل شی، غوره قول دادے چه
صرف صفات به بی بدل شی، د بخاری اومسلم شریف کین د سهل بن سعد
نمرفوع حدیث را غلے دے، يُحْشَرُ النَّاسُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَىٰ أَرْجُلِهِمْ بِيضَاءَ
عَفْرَاءَ كَقَرْمَةِ النَّعِيِّ لَيْسَ فِيهَا عِلْمٌ لِأَحَدٍ، او په صحیحین کین د ابوسعید
خدری رضی الله نمرفوع حدیث را غلے دے،
تَكُونُ الْأَرْضُ حُبْرَةً وَاحِدَةً) معنی شه دادا چه خلق به په داسے زمکه
را پاسولے شی، چه سپینه غنم، لکه به وی لکه دمیدے د دومی پشان
چه په دے به هخ قسم نینه نه وی، د ابوسعید د حدیث ترجمه دادا
چه دازمکه به د یوم دومی په شان وی، بعضه روایتونو کین چه د چاندی
ذکر دے، نو د هغه مطلب صرف سپینوالے د چاندی پشان دے،

بیهقی کتب دابن مسعود رضی اللہ عنہ بہ صحیح سند الفاظ نقل دی،
 تَبْدَلُ الْأَرْضَ عَنْ أََرْضِهَا كَأَنَّهَا فِضَّةٌ، یعنی دُنْ نِیاز مکہ بہ پہ دا سے نہ مکہ
 بدلہ شی چر لکہ دچاندی بہ سپینہ وی، ابن جریر د زید بن ثابت
 نہ مرفوعاً حدیث نقل کریدے بہ۔
 إِنَّهَا تَكُونُ يَوْمَئِذٍ بَيْضًا مِثْلَ الْفِضَّةِ، داز مکہ بہ پہ دغہ درخ لکہ د
 چاندی سپینہ وی دغہ نہ معلومین چغورہ قول د صفا تو بد لید و دے،

دمؤمن خوراک خبناک

پہ میدان حشر کین بہ نہ مکہ د کیک پشان وی او مؤمنان بہ دے نہ
 خوراک کوی، بدور الشافریہ ص ۱۱۱ کین منقول دی، چہ مؤمنان بہ د
 خپلو قدامونولہ طرفہ دغہ نہ مکہ نہ خوراک کوی، او دگوشر ہغہ او بہ پہ
 شکی کوی چہ د پیونہ سپین، وارے نہ بیخے او د شاتو نہ خورے وی،
 حافظ بن حجر فرمائی، دادے دیارہ چہ مؤمن تہ د حشر پہ او بردہ
 مودہ کین دلورے، تندے خہ تکلیف نہ وی، بدور السافریہ ص ۱۱۱ کین د
 طبرانی معجم اوسط نہ مرفوعاً حدیث منقول دے، چہ د عرش دلالت
 بہ د اللہ لہ طرفہ بود ستر خوان خورشئی، چہ پہ دے نعمتو نہ او د خوراک
 خبناک دا سے خیزو نہ او میوے وی، چہ چاہ نہ وی لیدی، نہ بہ تی بہا
 خیال کین راغلی وی خویہ دغہ خوراجہ بانداے بہ روژ تیان مسلمانان
 خوراک کوی د هغوی پیژندگی بہ دا وی چہ د هغوی د خلونہ بہ دمشقو
 او د کسٹوری د خوشبو نیو د کوزے خیزی،

بیان د حوض کوثر

قرآن فرمائی، اِنَّا اَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ، ابن عباس رضی اللہ عنہما چہ دغہ نہ
 حوض کوثر مراد دے، پہ میدان حشر کین بہ دھر پیغبر د هغہ د امت
 پہ جوہر حوض وی او پہ هغے کین د حضور، علیہ السلام حوض دینولونہ

لوئے وی، دامضمون ترمذی شریف کین د سمرہ رضی اللہ عنہہ د مرفوع
 حدیث پہ صورت کین داخل دے، د حضور علیہ السلام حوض کوثر
 پہ میدان حشر کین کیدل د شیر پنجو سورہی حصا بہ ونہ نقل دے چہ پہ
 هغے کین خلور خلفاء کرام رضی اللہ عنہم عشرہ مبشرہ هغے دی، پہ ظا ہر بہ
 هغہ حوض خلور گتیز وی، او خلور وارہ غا بہ ہے بہ پہ یواننا ازہ وی
 چہ خلور وارہ بہ یوازے یوازے د یو یومیاشت پہ منزل او بردے وی
 د هغے لویتے او کلا سونہ بہ د آسمان د ستور د شیر نہ هغے نہ یاتے وی
 خود هغہ ستور کوم چہ مؤمنان او عواموتہ پہ نظر بنکاری د او بورنگ بہ
 د پیو پشان سپین د شاتو نہ زیات خوراک او د وارڈ نہ بہ بیخے وی دا
 بہ هغہ خلق خبئی کوم چہ د مؤمن نہ علاوہ د سنت نبوی نابعدار
 وی، بدعتیا نونہ بہ دگے و رکولے او دے نہ بہ لرے کولے شی دا بدعت
 لکہ د خوارجو، روافضو او معتزلہ و اعتقادی وی او کہ عنلی وی، ظالمان
 بہ ہم دے نہ شرے شی دا بتول، و آیات د حدیثو د بدور السافریہ ص ۱۱۱
 نہ ترمذی اکٹے شی، حوض کوثر پہ حقیقت کین د سنت نبوی یا د کتاب
 او سنت جسمانی صورت دے چہ دے نہ بہ یوازے پہ کتاب او سنت عمل
 کوونکی فائدہ اگتے شی حکم چہ آخرت کین بتول اعمال بہ جسمانی صورت
 اختیار ہی بد عملونہ بہ د مضر شیونوار نیک عملونہ بہ د فائدہ مند شیونوار
 صورتونہ اختیار وی،

عمل نامے

پہ قرآن کریم کین ذکر دے

كَامَّا مَنَ أُولَئِكَ كَتَبَ فِي مِيزَانِهِمْ قِسْمًا مِّنْ حَبِّ كَرْمٍ، چا تہ چہ پہ بنی لاس عملنا مہ
 يَحْسَبُ حَسَابًا يَسِيرًا وَيُنْقَلِبُ إِلَىٰ وَرْكِهِ يَتَّبِعُ نَهْجَهُ بِأَسَانٍ حَابِ
 أَهْلِهِ مَسْرُورًا ○ دَامَا : ورکوی او پہ خوشحالی بہ جنت کین بچل

مَنْ أُوْتِيَ كِتَابَهُ وَرَأَى ظَهْرَهُ فَسَوَى: اهل وعیال تہ را اُرسی او چاہتہ
یَدْعُوا كِبْرًا أَوْ يَصَلُّوا سَعِيرًا سورة: چہ دے سالہ طرفہ عملنامہ ور
الانشقاق آیت ۷۷) کہے شی نوہغہ بہ ہلاکت ہلاکت چغہ
او بہ دوزخ کن بہ اغورزیری:

فَأَمَّا مَنْ أُوْتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ فَيَقُولُ: چاہتہ چہ بہ نبی لاس عمل نامہ
هَذَا مِرْقَرٌ أَذْا كِتَابِيهِ إِنِّي كَلَمْتُ أَنِي: ور کہے شی، نوہغہ بہ دوشغہ
مَلُوقٌ حِسَابِيهِ: نہ نوردتہ بنائی چہ اگوری خما عمل نامہ خما پہ دنیا
یقین ووجہ پہ دے ورخ بہ اللہ تعالیٰ سر لاخما ملاقات وی:

رسورہ الحاقۃ آیت ۷۷

وَأَمَّا مَنْ أُوْتِيَ كِتَابَهُ بِشِمَالِهِ فَيَقُولُ: اوچا تچہ پہ چپ لاس کن عملنامہ
يَلْبِئْسَ نِيْلِي لَمْ أُوْتِرْ كِتَابِيَهُ: ور کہی شی نوہغہ بہ افسوس کوی
الحاقۃ آیت ۷۷) چہ دا عملنامہ خوما تہ نہ دے واکرے شوس،
إِقْرَأْ كِتَابَكَ كَفَىٰ بِنَفْسِكَ الْيَوْمَ عَلَيْكَ: هرکس تہ بہ د خدا تہ تعالیٰ حکم
حَسْبِيَ رَبِّي اسْمَاءُ بِلْ آيَاتِ عَالِي: وی چہ خپلہ عملنامہ اگولہ اوتہ
پخپلہ د خپل حساب لہ پارہ کافی تہ:

بدورالسا فرہ صکتا تا ۱۰۹) کن د ا حاد یثو پہ بنیاد بیان کہے شوس دے
چہ تولے عملنامے بہ د لوج محفوظ نہ عرش تہ را ورے شی کوم بہ چہ پہ دغہ
ورخ میدان محشر کن وی او جمع بہ کریشی نوالہ تعالیٰ بہ بیاد خاص ہوا
پہ ذریعہ هرکس تہ خپلہ خپلہ عمل نامہ د ہغہ د عمل پہ مناسب لاس کن
ورکری او د هرے عملنامے رومی الفاظ اقرأ کِتَابَكَ بہ ددہ اوددہ
د پلار نوم سرہ آواز کولے شی او حکم بہ ور تہ کولے شی دا عمل نامہ بہ
لوسنی او نالوسنی بول لوسنی شی، پہ دے وجہ حدیث شریف کن دی چہ
د اولاد ہنہ نومونرا بند شی، چہ د چا نسب ثابت نہ وی نوہغہ بہ د

د مور پہ نوم بلل شی، داد عقل خلاف نہ دہ چہ نالوسنی بہ ہم خپلہ
عملنامہ لو سستہ شی، کوم علم چہ خدا کے پاک د ا ستاد پہ ذریعہ بندے
شی، ہغہ بغیرا ستاد ہ پہ الہامی طریقہ ہم بندے شی لکہ دا نبیا وعلیم
السلام علوم اور حیوانا تو علوم لکہ د جولاد خپلے جالے جوہر ووعلم، د شا تو
د محبتی د خپل کبیر جوہر ووعلم میں رتہ د اجتماعی امور و علم کوم چہ
پہ علم حیوانات کن بیان شویدی، دے زمانہ کن رتہ د تہ د پر سید لو
حروفو پہ ذریعہ تعلیم ور کولے شی ما پہ مشرق پاکستان کن پخپلہ لیدائی

گواہی

ا- د انبیاء علیہم السلام او د علماء کرام گواہی

د جرم ثابتولو د پارہ د مضبوطا و اعتباری خلفتو گواہی ضروری وی
انسانا تو د تولو نہ تو وجہ د انبیاء علیہم السلام پہ ذریعہ حق خبرے
او د خدا کے تعالیٰ حکم و رسیدنی دی پہ دا سے خلقو بہ پخپلہ پیغبران
علیہم السلام گواہان جوہریری او کچرے دا د پیغبران و انوار ثانور علم کوا
د رسولی وی نوہم دوی بہ پر گواہان جوہریری، قرآن کریم قرمانی
وَجَائِي بِالنَّبِيِّ وَالشَّهِدِ اءِ اَوْرَ كَيْفِ اِذَا جُنَّا مِنْ كُلِّ اُمَّةٍ شَهِيدٌ
وَجُنَّا بِكَ عَلَي هُوَ لاء شہیدان ساء آیت عنک

۲- د کرام کا تیسنو گواہی،

دویم داچہ د احکام و خداوندی نہ د انسانا نو خلاف کول اونہ کول
پہ خشکہ بشکارہ کولے شی، پہ دے بہ درے قسمہ گواہی پیش کولے شی
دا د کراما کا تبین گواہی کولے چہ بیگناہ فرینتہ دی ربکوم یقوم الاشہاد
ای الملئکة، او اذ ایتلقى المتلقین عن الیمین وعن الشمال
قَعِيدٌ مَا يَلْفِظُ مِنْ قَوْلٍ اِلَّا لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَتِيدٌ

جَاءَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَعَهَا سَائِقٌ وَشَهِيدٌ ۝ كَوْمِ وَخْتِ چرک انسان
عملونه دودہ مراغتو نکی فر بنیتر اخلی او کینرا و چپ طرف نہ
ناستے وی خہ لفظ د خولے نہ و توسرہ شیش لگوونکے تیاروی اوھر
کس بہ داسے راجی چہ یو فر بنستہ بہ فی راوی او دویم بہ فی گواہ وی، د
دُر مشور پہ حدیث مرفوع کن دی چہ دادودہ فر بختہ بہ ہم ہفت
وی کومو بہ چہ نیکی او بدی لیکلہ بہ

۳- داندامونو گواہی

کومواند امو نو چہ عمل کرے وی دھنہ بہ ہغوی پخیلہ ہم گواہی کوی
اَلْيَوْمَ نَخْتُمُ عَلَيْكَ اَقْوَامَهُمْ وَنَكْفِيكَ عَنْهُمْ بِرِزْقٍ رَّحِيمٍ ۝ مَرِيضٌ دَدُوِي بِه خولو مہر
اَيُّ يَهُمْ وَتَشْهَدُ اَرْضُهُمْ بَيِّنَاتٍ ۝ اَلْكَوْا وَدَدُوِي لَاسُوْنَه بِه مونس
يَكْسِبُوْنَ ۝ رَسُوْرَةُ اَيُّ اَيُّ ۵۴ ۝ سسرہ خبرے کوی او ددوی پینہ بہ
ہم دھنہ عمل گواہی ورکری کوم چہ دوی بہ کول۔

وَمَا كُنْتُمْ تَسْتَرْوْنَ اَنْ تَشْهَدُوْا ۝ اوتا سونشی بیج کیدے چہ بہ تاسو
عَلَيْكُمْ سَمْعَكُمْ وَلَا اَبْصَارَكُمْ وَلَا اَبْصَارَكُمْ وَلَا اَبْصَارَكُمْ وَلَا اَبْصَارَكُمْ
جُلُوْدَكُمْ رَحْمَةُ السَّجْدَةِ اَيُّ عَنِ ۝ او خرفنہ بہ

وَقَالُوا الْجُلُوْدُ هِيَ لِمَ شَهِدَتْكُمْ ۝ اودوی بہ خپلو خرمونہ وانی چہ تاسو
عَلَيْنَا مَا قَالُوا اَنْطَقْنَا اللّٰهُ الَّذِي ۝ خمو بنو خلاف ولے گواہی اگر کہ ہغوی
اَنْطَقَ كُلُّ شَيْءٍ وَهُوَ خَلْقَكُمْ اَوَّلَ مَرَّةٍ ۝ بہا وانی چہ مونس ہفتہ حد لے گویا نہ
قَرَالِيْهٖ تَرْجَعُوْنَ ۝ رَحْمَةُ السَّجْدَةِ اَيُّ ۲۱ ۝ ککو و کوم چہ ہر شے گویا نہ کرے دے
او ہفتہ تاسو و و عیبے وار پید اگری بی او ہفتہ بہ واپس حتی بہ

۴- دخالے گواہی

قرآن کریم فرمائی، اَلْيَوْمَ نَخْتُمُ عَلَيْكَ اَخْبَارَ هٰذَا الزَّلْزَالِ اَيُّ ۱۲ ۝ ابن
عباس رضہ ددے، آیت پہ تفسیر کن فرمائی، زمکہ بہ دانسان دھنہ

عمل خبر و رکوی کوم نے چہ پہ دے کرے دے، داہتول خلو رقیمہ گواہی
شوے، دپغبر انوا فر بنستو علیہم السلام گواہی اعتباری دہ حکہ چہ دوارہ
گناہ نہ پاک دی، نورے دودہ گواہی رداندا مونس و د خلتے ہم اعتباری
حکہ دی چہ د اخلاف عادت دی دوی پخیلہ خبرے نشی کولے اللہ پاک
بن خبرے را اباسی لکہ خنکہ چہ دوی بہ پخیلہ ہم دا بیان کوی نو
واللہ تعالیٰ نہ زیات اعتباری بہ پل خوک وی،

دا اعتراض غلط دے چہ اندامونہ او خلتے ڈے نلری نو خبرے
بہ خنکہ اگری، حکہ چہ یوانسان جامیداشی، رکیست او تپپ، کین
خبرے محفوظ کولے شی، خہ وخت چہ غواری نو ہفتہ خبرے آوری،
نواللہ تعالیٰ خوپہ طریق اونی داسے کولے شی، بلہ دا چہ د اللہ کار دے ڈے
نہ خبرے اباسی او کہ پینولا سولونہ حکہ چہ بقول اندامونہ دھوینے
دی اولے ڈے نہ خبرے را و سستے اس کنورواند اموونہ د اللہ پاک
قُدْرَتِ اَوْطَاقَتِ چہ ا منلے شی، نوداسے خبر و مصلو کن بیبا ہخ بیس پیش
نہ وی، دے نہ علاوہ د نوی تحقیق بہ نبیاد جنادانوا و حیوانا نو کن د مرتبو
پہ جو رڈوند ہر شتہ او گویائی ہم لیکن دانسان نہ علاوہ د نور و گویائی

د انسان د غور و نونہ بیچہ دہ
اَيُّوْنَهٗ ۝ وَاَقَالَتْ نَسْلَهٗ ۝ عَلَيْنَا مَنْطِقُ الطَّيْرِ، وَاِنَّ مِنْهَا لَمَّا يَلْبِطُ
مِنْ خَشْيَةِ اللّٰهِ يَسْبِغُ لَهٗ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۝ كُلٌّ
قَدْ عَلِمَ صَلْوٰتَهٗ وَتَسْبِيْحَهٗ،

حضور علیہ السلام سہہ دکا نرو او د اؤین خبرے پہ احادیثو کن نا بے
وی داہتول شیور نہ بنائی چہ ہر خہ خبرے کولے شی خو فرق دادے
چہ د اخویا انسان اوریدے نشی او یا پر پوہیوی نہ، خوا خرت کن بہ
د دے عادت پہ خلاف اوریدے شی حکہ چہ آخرت ہم د نا آشنا

شئو نوجهان دے، ہے خوتول ہر خہ اللہ تہ معلوم دی، دکوا ہوا و د
 عملنا موضوعت ہفہ نہ نشتنہ خوبیاہم داسے اللہ دے دیارہ کوی چہ
 بنیادہ تہ پخیلہ خیل عمل لیا دشی او پخیلہ پسخان اقرارا کروی او
 گواہان پیر د ثبوت دیارہ پیش کریشی، چہ دانلہ عدل وانصاف بنہ
 واضح شی حککہ چہ اقرار او گواہان د مدعی ثابتولو مضبوط دلیلونہ
 دی ہم ہفہ چہ دیرہ اعتباری دی او جرحہ پرخکہ نشی کیدے چہ دوی
 غیر جانب داری لکہ پیغمبران او فریشتہ علیہم السلام، داندامونو
 شہادت یو قسم اقرار دے چہ بتولونہ مضبوط ثبوت دے،
 البتہ د خائے گواہی حککہ دیرہ اعتباری دے چہ وپا نندے بیان ا شو
 چہ داد اللہ نعل دے او پدے یو شہادت ہم جرحہ نشی کیدے
 حککہ چہ بنیادی جرحہ دوک دی یو دا چہ گواہی بے اعتبارہ ثابت کریشی
 دلند داسے ہم نشتنہ حککہ چہ پیغمبران فریشتہ مکان اواندامونہ بتول
 اعتباریان دی د علماء و تصدیق بہ ہم پیغمبران کوی، حککہ د گواہی
 ہم اعتباری شہو، اودویہ دا چہ دکوا ہا نوجانبنداری ثابت کریشی دتہ
 دا ہم حککہ نشتنہ، بلکہ چہ انسان سرہ ددوی ہیخ لاندے بانندے
 ہیچرہ نشی کیدے چہ داسے تیرکون د یو بل سرہ ا لری بکہ داندامونو
 گواہی خوی بتولونہ زیاتہ اعتباری حککہ دے چہ دا پخیل خان اقرار دے
 دوی بہ پخیلہ ہم پندہ گناہ عذابیری،

د عملونو تول

قرآن فرمائی

وَلَضَعُ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ لِيَوْمِ الْقِيَامَةِ؛ موزن بہ د انصاف تلہ دتیا
 فَلَا تَطْلُمُ نَفْسٌ شَيْئًا وَاِنْ كَانَ مِثْقَالَ حَبِّ خَمْصَةٍ مِنْ حَرَّةٍ
 ذَرَّةٍ وَاَنْ تَنْبَأُ وَاَنْ تَنْبَأُ وَاَنْ تَنْبَأُ وَاَنْ تَنْبَأُ

د دے برابر وی ہر جہہ فی موزن نا و لو، اوموزن حساب د بارہ کافی یو
 وَالْوَزْنُ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ؛ (د ہیامت بہ ورخ د عملونو تلک حق دی)
 فَاَمَّا مَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ فَهُوَ فِي عِيشَةٍ رَاضِيَةٍ؛ چہ دچا تولونہ دل نہ
 وَاَمَّا مَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ فَأُمَّهُ هَاوِيَةٌ رَسْرَسَةٌ؛ شو، نو ہغوی بہ زرہ
 القادرہ آہ عتق پورے کڈان کن وی، او دچا تولونہ چہ سپک
 شونو ہفہ لکاؤ نرہ کندہ دکہ:

داسے نور او بتونو کمز و احادیثو او د اہل سنت د علماء و اجماع
 سرہ ثابتہ دے چہ عملو، نہ بہ تلیشی، البتہ معتزلہ بتول او سلفو کن
 مجاہد، اعمش او ضحاک داوائی، چہ تلک د عملونو نشتنہ، کوم خائے چہ
 وزن لفظ راشی نو د ہفہ مطلب برابرے او عدل الہی بہ وی پورہ مطلب
 دا چہ اللہ بہ د عمل بہ برابر (زیلے کھے بہ تہ وی) د ہفہ جو کہ د انصاف
 فیصلہ کوی خودا قول حککہ غلط مے چہ وزن او میزان پہ قرآن کن
 دروند والی او سپکوالی سرہ موصوف دے کہ انصاف مطلب وے
 نو دے سرہ دروند والے او سپکوالے بہ ذکر نہ و وچکہ چہ انصاف دروند
 سپک نشی کیدے نو د چھوڑ رائے داسے صحیح دکہ، چہ دغرتلہ بہ جسمانی
 او حسی وی، معنوی تلہ (انصاف) ترندہ مراد۔ د میزان حتی پہ
 ثبوت کنی د سلمان فارسی رض د ا مرفوع حدیث دے،

يُوضَعُ الْمِيزَانُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَلََوْ وَضِعَ تِلْهُ بِأُذُنِي شَيْ هَفَ بِهِ دَوْمَرٌ
 فِيهِ السَّمَوَاتُ وَالْأَرْضُ كَوْسَعَهُ؛ فراخروی کچرے بتول آسمانونہ
 او زمکہ پہ دے کنی کینودے شی نوز پکنی بہ خائے شی،

حافظ بن حجر رح د احادیث د بخاری د آخری حدیث پہ شرح کنی حاکم
 نہ پہ روایت د سلمان رض او ابن مردویہ تہ پہ روایت د عائشہ رض او
 بیہقی تہ پہ روایت د انس رض او طبرانی نہ پہ روایت د ابو ہریرہ رض نقل کرینا

او ابن المبارک رحمہ اللہ سے روایت ہے کہ کتاب الزهد، ابو القاسم
 لسکائی نے کتاب السننہ او آلوسی نے یہ تفسیر سورۃ اعراف میں نقل کر دی
تلاہ یو کہ دہ کہ گنری حافظ بن حجر پہ رائے تله یوہ دہ
 فوکلہ کہ کججمع پہ صیغہ ذکرشی نو
 ہفہ داعمالو بہ اعتبار سرادخہ چہ اعمال گنری نو جمع اعتباری شوہ
 یا مراد کجمع دہ سے نہ تعظیرو ی، مطلب ہے دا کہ یو دہ خود لوئے
 والی پہ وجہ ددہ و پردہ چہ گنری ورتہ او یطی شی لکہ گذبث قومر
 لورج ن المور سلین، حضرت نوح علیہ السلام نے تعظیماً پہ گنری پیغمبرانو
 شہر کرو دہ بعضو رائے دہ چہ تله پہ گنری وی، یاد ہر گن دپارہ بیلہ
 بیلہ، تله دہ او یاد ہر عمل دہ پارہ بیلہ بیلہ تله دہ، خوڑو ہجے قول
 غور یزد دہ:

دموزون لهم بیان

دجا عملونہ بہ تله شی، او دچا بہ نشی
 تله، تسطانی رح د امام غزالی رح نہ
 نقل کریدے چہ کہ دہ بر لولو عملونہ تله نشی، او د نور و تولو مکلفو
 بہ تله شی، ① معصومین د گناہ نہ پاک خلق پیغمبران علیہم السلام
 خوٹھا پہ نذر دے کہیں د مسلمانانو وارہ او بیونی ہم شامل دی،
 ② بل تلوے خلوار بہ اونوی کو روہ ر..... م..... خلق دی، ③ دریم
 تلوے د کفارو تلو د پارہ مقابلہ ضروری وی پہ نہ و مہود و وکن د مقابلہ
 بد عمل نشہ او پہ دریم کہیں د مقابلہ نیک عمل نشہ، دارنگ پہ
 آیت فلا نقیمہ لہم یوم القیامہ ورنما کہیں دا بنکارہ دہ چہ د کفار
 عملونہ بہ نشی تله لیکن امام بخاری رح دہ تلو د پارہ د عملونو تله ہم
 منی لکہ فرمائی انا اعمال بینی ادم و قولہم یوزون، چہ د تلو
 بنیاد صو قول او عمل بہ تله شی، او دا قول حافظ بن حجر او علامہ

آلوسی رحیمہ اللہ ہم غورہ گنری دے نو، فلا نقیمہ لہم یوم
 القیامہ ورنما، کہیں بہ د تول نہ مطلب قدر او مرتبہ وی، یعنی
 د قیامت پہ ورخ دا اللہ پہ نذر د کفارو د عملونو ہیچ قدر او عزت
 بہ نہ وی بلہ خبرہ دا چہ امام قرطبی د تول د پارہ اعمال
 متضادہ ضروری نہ گنری د کفارو د نیکی چا بری بہ نشی وی
 او د کفر بہ ترخا مچا چاہیے دروند وی، یا کچرے د کفارو صدقے
 او خیر انونہ، د عذاب د کیفیت پہ کم والی کہیں مؤثر اگنری شی نہ پہ
 کیفیت کہیں کچرے ہفہ پہ بل چا بری کہیں پرا تہ ہم وی نو د کفارو
 گنا ہونو پہ مقابلہ کہیں د دیر کموالی پہ وجہ د کفر چاہیے دروند
 پاتے شی،

دویم قول د سبکی رح پہ شرح عقائد کہیں امام ما تریدی نہ منقولہ
 چہ د کفارو د پارہ بہ د تمیز او فرق معلومولو تلوہ وی پہ ہفہ د
 معلوموے شی چہ د کو مو کفارو گنا ہونو او کفر زیات دی نو د ہغوی
 بہ عذاب ہم سخت دی او د ہغوی پہ نسبت پہ کفارو گناہ کہیں کہ کفایت
 بہ د ہغوی نہ لہر شان کم عذاب وی اگر چہ ابدی عذاب کہیں نہ پہ
 بتول کا نران شریک وی دا فرق بہ د کیفیت رزیاتوالی او کموالی وی
 حافظ بن حجر د ابو لہب او ابوطالب د قصو نہ وا دلیل نیوے د
 چہ د کفارو بعضے نیکی د کموالی د سبکی رح د عذاب باعث جوہر ہے
 شی، د سورہ مؤمنون د آخر آیت نہ د کفارو د عملونو تله ثابت ہیں
 وَاَمَّا مَنْ حَقَّتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَئِكَ الَّذِينَ هُمْ فِي جَهَنَّمَ خَالِدُونَ
 الَّذِينَ خَسِرُوا أَنفُسَهُمْ فِي جَهَنَّمَ، خلق وی کو مو چہ خیل خالونہ
 خلدون، تالفح و جوہرہ الشار، پہ نقصان کہیں غور زوی روہ جہنم
 و قد فيها کلحون، اکم تکون، کہیں بہ ہمیشہ وی د درخ اور بہ

اَيَّتِي تَشْتَلِي عَلَيْكُمْ فَكُنْتُمْ بِهَا بِرَهْمَنِي مَعْنُوهُ سَوْرَتِي اَوْ حَوْلِي بِهِ
 نَكَّدًا بَوْنٌ ○ رَايَةٌ عَشْرَتَا ۱۵۰ : يَكْنَى وَرَايَةٌ وَى دَوِي تَهْ بِأَوْ يَجِي
 شَى چَه آيَا تَسَوْتَه حَمَا آيَتُونَه وَوَاوَرَوَلَه شَوِي چَه هَفْتَه تَا سَوْد رَوِي كُنَل
 آخِرَى فِقْرَه رَفَكُنْتُمْ بِهَا نَكَّدًا بَوْنٌ ، نَه كَفَر تَابِت شَوَاو دَر مَوْبَى فِقْرَه
 وَآمَامَنْ خَفَتْ مَوَازِي بُنَه ، نَه دَ عَمَلُونُو تَوَل تَابِت شَو

دَمَوْزُون بِيَان

په ميزان کين به خه تلله شى؛ په دسه کين دسه
 قوله دى اول دابن عباس رضی الله عنهما قول دے
 چه اعراضوا و اجسامونه به جسم جوړ کړيښى او تلله به شى اودا سے
 الفاظ رَيَقْلِبُ اللهُ الْأَعْرَاضَ أَجْسَامًا ، قَسَطَلَانِي رَج تَقَل كَرِيْدِي ، او
 بدور السافرة ، ص ۳۳۱ کين د بيهقي د شعب الايمان د الفاظ نقل دى
 يُؤْتِي بِالْحَسَنَاتِ بِأَحْسَنِ صُورَةٍ وَ يُؤْتِي بِالسَّيِّئَاتِ بِأَفْجِرِ صُورَةٍ ،
 يعنى نيکي به په ښه شکل او بدئى به په خراب شکل کين راوړه شى ،
 طبيى دمشکوة شريف په شرح کين دسه قول ته تر جمع وړ کړه د د :
 دويم قول دادے چه عمل ناه به د عملونو د لزوميت په اعتبار تلله شى
 د دے دليل حديث در البطاقة) دے اودا امام ترمذى رح و عبد الله
 بن عمرو بن العاص نه نقل کړيدے او ښه رح حسن رے ورته و بيلي دى
 او ابن حبان هم په خپل صحيح کين دا حديث راوړه دے چه الفاظ د ادى
 يُؤْتِي بِالسَّيِّئَاتِ وَ يُؤْتِي بِالسَّيِّئَاتِ بِأَفْجِرِ صُورَةٍ : يعنى يوکم سل غنې کتا بوننه به
 فِي كَفَّةٍ وَ يُؤْتِي بِالْبَطَاقَةِ فَتَوَضَّعُ : يوچا بېرى کين کيښودلے شى ، او يو
 فِي أُخْرَى فَطَاقَتِ السَّيِّئَاتِ وَ : وړکوته پرچه د کاغذ به بل چا بېرى
 تَقَلَّتِ الْبَطَاقَةُ : ښه کيښودلے شى ، نو دغه يوکم سل کتا بوننه به
 سپک وى او هغه وړکوته پرچه به درنه شى ،
 د دے امام الحرمین تر جمع وړ کړيدک او و بيلي دى چه دروند والے به د

اجر پداندازوى، قرطبي رح هم دا غوره گنرله د کا و دابن عمر قول د
 دريم قول دادے، چه هم عملونه به تلله شى چه په هغه د ترمذى او
 ابوداود هغه مرفوع حديثونه دليل دى او ابن حبان د دے تصحيح
 کړيدک د حديث الفاظ دادى :

مَا يُوضَعُ فِي الْمِيزَانِ أَحْسَنُ مِنْ خُلُقِ حَسَنِ رِبِّهِ مِيزَانِ كُنِي بِهِ ذَبْنَه
 خُوْكَه ، ذَرِيَاتِ خَائِسَه عَمَلِ بَلِ نَشِي تَلَلَه) دے له حافظ بن حجر
 ترجيح وړ کړه د د ، د عملونو تلل به پخوا د عقل نه لويه خبره گنرله
 شوه ليکن اُس خو په تهر ما ميتره د بدن يا د موسم درجه حرارت
 معلوميدے شى ، حالا نکه دا عرض دے ، خمون به نيز د دے د دے
 واروا قوالو کين اختلاف نفته ، کيديشى چه په دره وارو طريقو
 (عمل د جسم په شکل ، عمل د عمل ناه په شکل او عمل پخپله) دے
 د ياره تلله شى ، چه په آخرى فيصله کولو کين هغه قسم د شک شبهي
 ظاهري صورت ښکاره نشى ،

امام ذهبي رح د علم په فضيلت کين د عمران بن حصين نه د رسول الله
 صلى الله عليه وسلم حديث نقل کړيدک چه د علماء و سياهي اود شهيدان
 وينه به تلله شى خو د علماء و سياهي به در نه دى ربه و السافره ص ۱۳۱

تَلُونَك

تَلُونَك د عملونو به خوگ وى ، د مختلفو رواياتو په بنيا د دے کين خلو قله
 رانا الله جل مجداه به تلونک وى ، دا امام غزالي قول دے (الدررة الفاضلة
 في كشف علوم الاخرة) او دليلکے د قران د آيت نيولے دے ، وَ
 نَصَّحَ الْمَوَازِيْنَ الْقِسْطُ ، يعنى مويز به ان دوه خان ته الله تعالى نسبت
 کړه د دے د

دويم قول دادے چه تَلُونَك به مَلِك الموت وى او و يرو د آنس بن

مالک نہ دے روایت کرے دے (۳) دے ہم قول دادے چہ تلوک
بہ آدم علیہ السلام وی پہ معجم صغیر کین طبرانی دابوهریرہ
یہ دے الفاظ نقل کریدے،

يَا دُرَّ قَدْ جَعَلْتَكِ حَكِيمًا بَيْنِي ۖ اے آدم علیہ السلام مانتہ خما او دین
وَبَيْنَ ذُرِّيَّتِكَ قَوْمًا اَلْمُبْتَازِينَ ۖ اولاد پہ میخ کین منصف مقار کرے
خہ میزان سرکہ ادریزہ

۲۱) خلودم قول دادے چہ تلوک بہ جبرائیل علیہ السلام وی داروین
ابوالقاسم الاسکائی د حذیفہ پہ روایت نقل کریدے،

خما پہ نرد دے خلود و اولو قول کین خہ اختلاف نشته داتول صحیح دے
اللہ نہ کے تلوک پہ دے وجہ اویلو چہ تول بہ د هغه پہ حکم کین وی
او عام طور حکم کونکے تہ ہم د هغه کار کوونکے ویلے شی، پہ دنیا کین کو
پولیس چہ چالان اگری د هغه بیان اغسل پہ عدالت کین ضروری وی دے
رنگ عزرائیل علیہ السلام د سرو چالان کریدے د اللہ تعالیٰ پہ عدالت
کین بہ کدہ بیان او موجودگی ضروری وی :-

دنیا وی عدالت کین د قانونی مشیر ضرورت وی دغه رنگ د اللہ
عدالت کین د جبرائیل علیہ السلام پیشی دے د پارہ ضروری دے چہ
قانون رقرآن د اللہ لہ جانبہ راوی ہے دے او د قانون شکنی پہ
مقدمہ کین ددہ پیشی ضروری دے :-

د اولاد آدم علیہ السلام مقلامہ پیش دہ نودسہ پرست پہ حیثیت
حاضری ضروری :-

د عملونو تلو حکمت

اللہ عالم الغیب د عملونو د ذرے ذرے نہ خبر دے، نو د اللہ
عملونو تلو کین ہیج عرض نشته خو عملونو تلو د عدالتی کاروائی

تکمیل یو ذریعہ دہ (۱) عمل کوونکے د عملناے پہ ذریعہ د خپلو
عملونو نہ خبر شی کہ ہیر کوی تے وی نور یا د بہ شی ورتہ رنگہ پہ
د اگری کتو چہ تیرشوی خیزو نہ رایا دیری (۲) او تقسیاتی طور بہ امنی
چہ داتول درست دی پہ ڈ بہ اقرار اگری، او کہ لہ کوی، لکن
اقرا کتبتک د کفی بنفسک الیوم علیک حسیبا، چہ دے
حکمت تہ اشارہ شویدہ :-

۲۲) د عملونو تلو سرہ نسبت معلومیزی چہ نیک عمل یو پوتہ
او د اللہ لہ طرفہ د هغه بدل دغر نہ ہم لوئے انسان تہ پہ دے تلو د
اللہ د فضل لوئے والے بنکار کول دی، او د بد عمل پہ سزا کین د
اللہ پاک انصاف بنکارہ کول دی :-

۲۳) د انبیاء علیہم السلام د علماؤ، د فرشتو، د اندامونو، او د خلک
د گواہوتیز و لو نہ مطلب د اظاہر ول دی چہ داتول کار او عدالتی
کارروائی پہ حقیقت او انصاف بنا دے :-

۲۴) د دے ہولے کار وایتی مقصد د ابنکارہ کول دی، چہ انسانی
اعمال دوسرہ اہم دی چہ داتول انتظامان د هغه د پارہ ہم پہ دے
وجہ کیری چہ د کائناتو د تخلیق مقصد انسانی اعمال و :-

د غوریز او ناغوریز پیژندل

د نیکی او بدی د چاہرو ذرنید و او سپکید و پیژند لو کین ددے
قولہ دی ددہ دنیا د قاعدے پشان د آخرت ہم د اقاعدہ دہ چہ
درون چاہرے بہ بنکتہ او سیک بہ پور تھی د د جمہورو علماؤ
قول دے :-

۲۵) دویم ددے پہ عکس دے مطلب د اچہ کوم چاہرے پور تھی
هغه بہ درون او کوم چہ بنکتہ تھی هغه بہ سپک وی، خک چہ چیز

اور مرکز د میلان بہ آخرت کین بدلیبری د نیکو مرکز بہ پور تروی کوم
 حائے چہ جنت دے او د بد و مرکز بہ بنکتہ وی کوم حائے چہ دوزخ دے
 د غنہ قول د بدرالدین زرکشی دے (البرهان فی علوم القرآن) او
 شاہ عبدالعزیز غورہ کربیدے (فتح العزیز)
 (۳) دریم قول دادے، چہ د نیکو د چابری نہ بہ یونورانی سنن را اوزی
 داد نیکو د دروند والی نینہ دلا او د بد و د چابری نہ بہ نوراد تیرو
 سنن را اوزی نو داد بد و دروند والی نینہ دلا، دا قول علامہ آلوسی
 د سورة قارعه بہ تفسیر کین نقل کربیدے۔

دستول مقام

حکیم ترمذی بہ نواد را اصول کین او ابوالقاسم اللانکائی بہ کتاب
 السنۃ کین نقل کربیدی چہ میزان بہ د الله پہ ورا ندے ادر وے شی،
 د نیکئی چابری بہ د عرش پہ بنی ارخ او پورے بہ ترحمت وی، او بدئی
 چابری بہ د عرش چپ ارخ تروی او پورے بہ ترحمت وی،

د پل صراط تیریدل او نور

پہ قرآن کین دی

وَإِنَّ مِنْكُمْ لَأُولَئِكَ الَّذِينَ هُمْ أَهْلُهَا وَإِنَّ مِنْكُمْ لَأُولَئِكَ الَّذِينَ هُمْ أَهْلُهَا
 رَبِّكَ حَتَّىٰ مَقْضِيًّا ۝ نَمَّ نَجِيًّا ۝ پل صراط پہ ذریعہ بہ جہنم کین نہ والی
 الَّذِينَ اتَّقَوْا ذُنُوبَ الظَّالِمِينَ فِيهَا ۝ داد الله پرے کربے فیصلہ رہہ بیآ
 حَتَّىٰ ۝ د سورة مريم آیت ۷۱، ۷۲: بہ د الله نہ ویریتہ کونک خلق مؤمنن خلاص
 او ظالمان بہ ورتہ پہ گوچ و نور غور زور کور پکین بہ تے پوریزو:

پہ دے آیت کین د کردی چہ تہول خلق بہ جہنم کین وارد پندی، مسئلہ حمد
 حاکم سرہ د سننک تصیح او بیہقی ابو سمیہ نہ پہ اسناد د جابر
 صرفو عا نقل کربیدے چہ د (وآرد) معنی دا خلیل دی او دارنگک

مستدرک حاکم کین ابن مسعود رض او ابن عباس رض نہ ہم منقول دی
 چہ د ہف مطلب د تہولو جہنم تہ دا خلیل دی امام قرطبی رح دا
 قول غورہ کربیدے، دویم قول دادے، چہ وار دیدلونہ مطلب
 د پل صراط پہ ذریعہ جہنم نہ تیریدل دی، دا خلیل دی، دا
 قول امام نووی غورہ کربیدے، دا قول پہ مستدرک احمد او ترمذی
 کین دا ابن مسعود رض نہ صرفو عا نقل دے، پہ کوم کین چہ دا ہم د کردی چہ
 خوک بہ د برینشا پشان تیریزی، او خوک بہ د ہوا پشان خوک بہ د
 تیراس پشان خوک بہ د ہوا غلنو پہ پشان خوک بہ د سورئی پشان
 او خوک بہ د جہنم پہ اور زخی شی او تیر بہ شی او خوک پہ پکین
 اغوریزی:

دریم قول د وار دیدلونہ مطلب تزدے کیدل او دوزخ لیدل دی چہ
 حساب بہ دوزخ سرہ تزدے دی، بیآ کہ قرآن پہ دے کین غورہ دے
 شی او مسلمانان بہ جنت تہ ارسولے شی، لکہ خنکہ چہ د حضرت موسیٰ
 علیہ السلام پہ قصہ کین، وَكَمَا أَوَدَّ مَا عَصَايْنِ ۝ را غلے دے ددے مطلب
 پہ او بو کین سوتل نہ دی بلکہ ہفے نہ تزدے کیدل او حواتہ ورتل دی،

کچرے رومی قول تہ اگورے، نوذ ہر چہ جہنم تہ نتوتل بہ د عذاب
 د پارہ تروی بلکہ پہ نیکانو خلق بہ د جہنم او را شر نہ کوی او لکہ د ابراہیم
 علیہ السلام پہ ہغوی بہ دغہ اور یخ او سلام، جوہ شی لکہ طبرانی
 او بیہقی کین چہ خالد بن معدان نہ منقول دے چہ ہم منا تہ تہ پتہ
 ہم نہ لگی، نوآ بہ وائی چہ مؤمنن خور و عدے د الله مطابق جہنم تہ
 وارد نہ شونو د الله طرفہ بہ جواب ورکیشی، مگر تہم علیہا وکھی
 خامدلا، تا سر پہ ہفے تیر شوی لیکن ہفہ صحت و، طبرانی رح او ابن عدی
 د یعلیٰ بن مہر رض نہ صرفو عا روایت کربیدے چہ دوزخ بہ مؤمنن تہ وائی

تیرشہ ستا نور حیا اور مرکب و رجز یا مؤمن اظفا نورک لہی
 بدو و السافرة، ص ۳۵ و ص ۳۵۳ د پگ صراط پہ خطرناک وخت کتب بہ
 تیارہ وی، دلاس نطہ بہ نہ بنکاری، کا اعمالو پہ مناسب بہ پہ مؤمنانویان
 نور تقویٰ بعضو سرہ بہ دغر ہومرہ ر نرا وی، بعضو سرہ پہ د فحور
 داؤنہ پہ سمون او تولونہ کم د نیک عمل خاوندانوی سرہ د کتہ گوٹہ پہ
 سمون ر نرا وی ر ابن جریر عن ابن مسعود عن دارنہا چہ اوی بی نو
 منافقان بہ مومنانو نہ خواست اگری،

أَنْظُرُوا نَأْفِقِينَ مِنْ نُورِكُمْ قِيلَ : بَرِّشَانِ حِصَارِ شَيْءٍ چہ مؤمن ہم ستا
 ارجعوا ورا کما التمسوا نوراً : پد نرا کتب تیر شو نو ہغوی بہ جواب
 ورکری چہ د نیا تہ لار شئی او ہغہ نکلے نہ نرا را و کری
 حکم چہ نرا د عمل نہ حاصلیری او دا العمل د نیا دہ آخرت نہ دے
 آخرت ر دار الجزاع دے ر بدو و السافرة مع تشریح ص ۱۶۷

د صراط حقیقت

د پل صراط رغونہ د دیلوے ستیشن د پل پشان معلومیہی، ابن عساکر
 د فضیل بن عیاض رض نہ نقل کریدے چہ د جہنم د پاسہ د پل صراط اوردو
 د پجلس زور... کالو کمنزل پر اندازہ دے دے پہ درے و بر خو کتب
 یوہ برخہ پور د تختل دی، بلہ دریمہ برخہ را کوزیدل دی و مینحمتی د پج
 ہوار بیغ تلل دی، ر بدو و ص ۳۵۳ بہ بقی کتب داس رض نہ صرفو عامنقول
 دی چہ ر اذق من الشعر و احد من السیف،

او دغر رنگ پہ مسلم کتب د ابوسعید خدری رض او ابن جریر کتب دا بن
 مسعود نہ او مستدرک حاکم کتب دی چہ د بعضو د پارہ پہ د ویستہ نہ
 نہرے او تورے نہ تیرہ او د بعضو د پارہ بہ د میدان پشان فراخہ وی

پل صراط او د نور حکمت

پل صراط بانندے تلل بہ د (موقف) میدان حشر نہ شروع کیری او
 دا پل د دوزخ د پاسہ دے، د کمنہ چہ تیر شئی نو د جنت حد بہ شروع
 کیری، او بیا بہ جنت تہ داخلیدل وی، لکہ۔ خنک چہ بدو و السافرة
 کتب د روایا تونہ ثابت دی، دیو قول مطابق کہ قول خلق بہ پہ جہنم د پاسہ
 تیریہی نو اہل تقویٰ تہ بہ ہیج تکلیف نہ وی خو کفار او فجارو تہ بہ
 تکلیف وی، او کچرے د بل قول مطابق جہنم تہ داخلیدل ہر کتب د پارہ
 ضرور کتاؤس بزور بانداے مؤمن بیان کریدے چہ متقیانوتہ، بہ
 تکلیف او پتہ ہر حکم نوی چہ د جہنم اور بہ ہغوی تہ یخ او سلام وی
 او بخیلہ قرآن کریم کتب ہم ذکر دے،

ثُمَّ نَحْنُ الَّذِينَ أَنْفَقُوا وَنَدَّ الرَّظْلِيُّينَ : بیا بہ مؤمن تقوی داروتہ د پل
 فِيهَا جَنَّتًا ○ سورہ مریم آیت ۷۵ : صراط او د دوزخ اور نہ خلاصہ
 ورکرو، او کفار او فجار بہ ور تہ پرگوم وود ا غوزو، پل صراط بہ ویستہ
 نہ نرے او د تورے نہ تیرہ صرف کفار او فجارو د پارہ وی د ہر چاد پارہ
 بہ داسے نہ وی، لکہ اُس بزور بانداے مؤمن دامدائل بیان کریدے، ہان
 کچرے د تولو ہم دغہ یولار د پل صراط وی، نو بیا ہم د مؤمن خم خطرہ
 نشتہ، لکہ چہ امام بدر الدین زرکشی پہ ر البرہان فی علوم القرآن
 کتب ذکر کریدی، چہ عالم آخرت کتب بہ جیز او مرکز بدلیہی د دنیا
 د ستور مطابق بہ نہ وی بلکہ د شاہ ولی اللہ رحمہ اللہ د قول مطابق
 احکام د روح بہ پہ احکام د بدن غالب وی د کفار و مرکز میلان بہ بنکتہ
 یعنی جہنم آرخ تہ وی، او د نیکو کار او تقوی دارو مرکز میلان بہ پور تہ
 یعنی جنت ارخ تہ وی لہذا کفار بہ د تول پل زور پر پرتو پہ وجہ زنی شئی
 ارنک دورنگ بہ شئی او درز و رگذا بہ شئی او د تقوی دارو میلان

اوزور بہ پورنہ وی دپل ہتھ بوج اوزور بہ پر نہ پر بوزی، اوہیج تکلیف بہ ورنہ نہ وی، ددے مثال دا سے دے چھوٹک دتورے پتیرو پینہ کپڑ دی نو تکلیف وی، بلکہ زخمی کپڑی، لیکن کہ پینہ اوچتہ کپڑی اوپیا دتورے پہ تیور دپورنہ نہ پرے پینہ کپڑی، نوہیج تکلیف بہ ورنہ نہ وی حکہ حکہ چہ دقدم میلان پورنہ آہر نہ دے، بلکہ گوزا آہر نہ دے دے دے، حیزا و مرکز بدلید و وجہ دادہ چہ کفار و پہ دنیا کین جھنخی عملونہ کپڑی دی چہ دھے میلان اومائے مرکز جھنر نہ او جنتیان بہ دجنتی عمل پہ وجہ خپل میلان اومائے جنت نہ لوی باقی جھنر د کفر او گناہ مثالی صورت دے، او جنت دایمان او عبادت مثالی صورت دے، دگنا ہوو مجزاج گرم د اور اوتیرے دے، او دایمان او نیکی مزاج بیج او دتور دے کوم نہ چہ دنی علیہ السلام پہ دے دے عا کین اشارہ دے۔

اللَّهُمَّ اغْسِلْ خَطَايَا عَمَاءِ النَّبِيِّ وَالْبُرْدِ، اے خدا یہ جگنا گناہونہ دو او او دگنی بہ او بو او وینزہ، یہ صحیحینو کین حدیث دے، حُقَّتِ الْجَنَّةُ بِالْمَكَايِرِ وَحُقَّتِ النَّارُ بِالشَّهَوَاتِ، رجنت تکلیفونو کین کپڑی او دوزخ خواہشا نو کین کپڑی دے،

جنت نہ تلو دپارہ دپل صراط نہ تیرید و مطلب دا حقیقت نکارہ کول دی چہ شریعت بانہ دے عمل کولو دپارہ دے خلقو ہر قسم تکلیفونہ تیر کپڑی دو او جنت دپارہ دے سرک تیار کپڑی، او دتورانی عملونو پہ وجہ ہغوی نورانی دار السلام او جنت ترا رسیدہ، او چاد شریعت پہ پل او پہ سرک بانہ دے نل پرینی وویا خہ پہ شریعت تلک او خہ پچیل طبیعت تلک حکومت پہ سرک شریعت تلک لک چہ دوی تہ پہ دنیا کین گران معلومیدل دغہ رنگ پہ آخرت کین ہم دجنت پہ سرک رپل صراط تلک دوی تہ گران وی مطلب دا چہ آخرت عالم مثال دے، شریعت لہ پہ اللہ تعالیٰ دقیامت،

پہ ورخ دپل صراط شکل ور کپڑی دچا چہ دے سرہ پہ دنیا کین تعلق وو، خپل خواہشات تہ پریشی وواو پہ شریعت تہ عمل کولو ہر قسم تکلیفونہ برداشت کول او تہ بانئ و رکول دوی تہ د شریعت دپارہ آسان و دوی شریعت سرہ داسے خان عادت کپڑی ووجہ ہم پہ دے کین بہ ورنہ آد مر نرنا او اطمینان حاصل وو، نوہغوی بہ پہ دیرے آسانئ فراخئ اور نرنا کین پہ دے تیرشی، او خپل مرکز میلان (جنت) تہ پہ ارسی کوم چہ د نیکو او بنیگر و مرکز ہم دے، او کوم خلق چہ پہ دنیا کین داسے نہ و، شریعت سرہ تہ تعلق نہ ساتلو پہ دے بانہ دے عمل کولو تہ دے سا دو بہ وہ، خپل خواہشات پہ تہ پہ دے غورہ کنرل، نوہغہ خلق پہ پل صراط ہم نشی تیریدے دا بہ ورنہ دتورے نہ تیرہ شی او دوی نینتہ نہ بہ نرے شی، لکہ خٹکہ چہ ورنہ دنیا کین بنکارید و او دے نہ د تیرید و پہ خٹکے بہ خپل مرکز میلان (دوزخ) تہ گذارشی کوم چہ د بند و او گناہونو مرکز ہم دے،

دتور اسباب

الصَّلَاةُ نُورٌ، وَاتَّبَعُوا النُّورَ الَّذِي أُنزِلَ مَعَهُ، الصَّبْرُ ضِيَاءٌ، وَالظُّلْمُ ظُلُمَاتٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ،

پہ پل صراط بہ نرنا دتورخ، قرآن، وی او باہہ دظلم بہ نہ کولو سر خاص صبری بدور السافرہ صراط

پل صراط بانہ دے تیریدل دگومو عملونو پوجہ آسان پیری
 ① کمزورے سرے د حکومت دظلم نہ پہ خپل اثر سوخ خلا، صول
 رطبرانی عن عائشہ رضی

② ددین کار دپارہ جگنا تونوسرہ تعلق لول او ہم پہ دے غرض
 جگنا تونونہ بیابار تلک ر بزار ی سناؤ حَسَنٍ عَنِ أَبِي الدُّدَّ دَائِي

۱۹۲) پہ خپلہ رائے پہ دین کین دزیاتئی نہ خان سائل، او دسنت تعلیم ورکول ددیلی فی الائنابہ بد ورا سا فورا صراح

جنت اودوزخ

داهل السنّت والجماعت په دے عقیدہ اتفاق دے، چه جنت اودوزخ پیدا دی، امام ابوالحسن اشعری په مقالات الاسلامیین و اختلاف المضلین کین ر یلفظ ما اجمع علیه اصحاب الحدیث و اهل السنّة، مطلب دا چه اهل حدیث او اهل سنّت په کوم عقائد او چه متفق دی د هغه په تفصیل کین فرمائی: **وَأَنَّ الْجَنَّةَ وَالنَّارَ مَخْلُوقَتَانِ** (جنت اودوزخ پیدا شویدی)

امام ابن قیم رحمہ صحابہ کرام و تابعینو تبع تابعینو اهل السنّة والحدیث فقہاء و اهل تصوف په دے عقیدہ اجماع نقل کپید (ہادی الارواح د معتزلہ و داوینا غلطہ دے چه اُس جنت اودوزخ نہ دی پیدا د قیامت پہ ورج بہ پیدا کپیری چه ضرورت بہ ئے ہنہ وخت وی، غلطہ حکمہ دے چه اُس د دوار و موجود والے عبث نہ دے بلکہ پہ دے کین فائدے دی،

د جنت اودوزخ د اُسنی موجود والی دلیلونہ

- ۱) **تولوا نبیاء و علیہم السلام** د جنت زبیرے ورکپیدے او ویر و لو تاثیر ہلہ قوی وی چه دادوار، اُس موجودی،
- ۲) پہ صحیح احادیثو کین: د مرگ پہ رخت او پہ قبر کین د جنت دوزخ لیدل او د هغه اثرات محسوسول ثابت دی چه داددے د اُس موجود والی دلیل دے، پہ صحیح احادیثو کین داعہ ذکر دی، چه د بعضے نیکانو

لکہ شہیدانو، صدیقینو، انبیاء و بعضے مؤمنانو و حوہین لہ مرگ د جنت د نعمتونو نہ فائدے آخلہ او بدکاراہ خلق د دوزخ تکلیفونہ تیروی د قیامت نہ ورا ندے د نیکانو او بدانو د جنت اودوزخ سربط او ارتباط دا بنائی چه اُس ہم دادوارہ موجود دی او د قیامت نہ ورا ندے ددے پیدا کیدل و اقسام فائدے لری

د جنت اودوزخ د وجود نقلی دلائل

پہ قرآن کریم کین د آدم علیہ السلام پہ جنت کین آستوکنہ او بیازمکے نہ راتلل ذکر دی، دا جنت آخرت والہ، ہفہ دارالثواب دے، (دا صحیح قول دے) د امام رازی رحمہ اللہ د اقوال د ابوالقاسم بنی معتزلی او د ابو مسلم اصفہانی نقل کول رچہ د آدم علیہ السلام د کین دوحائے د زمکے یو باغ وو، او پچیلہ د امام رازی پہ دے کین خپلہ رائے نہ بنکارا کول، یاد ببنائی داوینا چه داد آدم آسمان جنت وو، یا د بعضے صوفیانو ر داوینا چه د جبل یا قوت یو باغ وو، یا د یهود و نصاری و د باغ عدنان یا فلسطین یا اصفہان متعین کول، ہول د عقل او نقل نہ خلاف دی،

وجوہات دادی

د آدم علیہ السلام د کین و حائے آسمان د جنت وو، ہر کلمہ چه د جنت لفظ پہ لام کہ تعریف سرہ ذکر شی او پہ الفاظو کین زمکے د یو باغ مراد کولوخہ قرینہ ہم نہ وی نو جنت نہ بہ مطلب ہلندہ دارالثوابی باخصوص پہ دے صورت کین چه د قرآن الفاظ پہ دوو فرینو دا کواھی کوی چه د آدم علیہ السلام د کین، و حائے آسمانی جنت وو، یو خو پسرورت طہ کین چه کوم صفتونہ د جنت بیان دی ہفہ ہم آسمانی کیدے شی کوم چه دارا لجزاء دے زمینی نشی کیدے، ہفہ داسے چه اللہ تعالی آدم علیہ

السلام نه د جنت بو تلو نه پس افرمائیل، فَلَا تُخْرِجَنَّكَ مِنَ الْجَنَّةِ فَتَشْقَى ○ إِنَّ لَكَ أَنْ لَا تَجُوعَ فِيهَا وَلَا تَعْرَى ○ وَأَنْتَ لَا تَطْمَئِنُّ فِيهَا وَلَا تَضْحَكُ ○ سورة طه آیه ۱۱۹ تا ۱۲۱ دایم صفتونه د دنیا د هیچ مقام نشی کیده. مثلاً داچه د جنت نه په و تو پس به تاته تکلیف وے کتن به لورده نه وی، بر بندې بدل به نه وی، آسده به نه وی، بوغور به نه لکی، دا ټول خصوصیات د بکرنی جنت کیده شی د زمینی نه، د دنیا یو باغ کتن کومه فائده چه کیده شی هغه د دنیا په بل باغ کتن هم کیده شی چه دا اول باغ نه لا اوزی مگر نورے خلور فائده د دنیا په هیچ یو باغ کتن نشی کیده،

دویم په سوره بقره کتن وی، قُلْنَا اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدَاوَةٌ ○ وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ إِلَىٰ حِينٍ ○ (سورة البقرة آیه ۱۷۳) په دے آیت کتن د جنت نه په را کوزیدو دوه نیتج مرتبه کپه اوله داچه ستاسو د اولاد په مینج کتن به د شمنی وی لکه خنکه چه وړاندې د فرشتو په ژبه هم ظاهرا کپه شوه و، اَجْعَلْ فِيهَا مَنْ يَفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ ○ وَنَحْنُ نَعْلَمُ مَا نَعْمَلُ ○ په دے آیت کتن اهبطوا کوزشی بیایه د جمع په لفظ افرمائیل چه ستاسو اولاد به دیوبل د شمنان وی، او بل داچه ستاسو او ستاسو اولاد استوگنه به تر ټا کلی وخته پورے په زمکه وی اودے نه به فائده حاصلول وکچرے د آدم علیه السلام د کیدو وخت آسمانی نه وے نو دا الفاء به الله تعالی نه وے و نیل حکه چه د شمنی خود که د ژوند خصوصیت دے او دا به کتن هم نه وے و نیل چه د کوزیدو نه پس به تاسو زمکه کتن اسپرزی حکه چه د زمکه نه د کوزیدو او

د زمکه دیو باغ نه بل باغ په تلو دا به الفاظ هیچ معنی نه لری، زمکه نه زمکه نه کوزشی، د زمکه دیو باغ نه اوزی او پد زمکه کتن اسپرزی معلومه شوه چه د زمینی باغ نه دو بلکه آسمانی جنت و لور، باطنی ذلت دے او بر بندې و لیک ظاهری ذلت دے، تنده باطنی گرمی دے او د ظاهری گرمی د دے په مینج کتن جوړه نه دے، د آدم علیه السلام د کیدو وخت دے ټولو نه پاک و،

د آدم علیه السلام د کیدو وخت متعلق استند لال د حدیث استند لال په صحیح مسلم کتن د ابو هریره رضی الله او او د حدیث یفرد نه مرفوعاً حدیث دے چه د

قیامت په ورځ به د آدم علیه السلام اولاد د آدم علیه السلام نه جنت پیرانتو غوښتنه ا کړی د دے په جواب کتن به حضرت آدم علیه السلام ا فرمائی وَهَلْ آخَرُكُمْ مِنَ الْجَنَّةِ إِلَّا الْآخِطِيَّةُ ○ اَبِيكُمْ، چه تاسو خوجنت نه هم ستاسو د پلار غلطی را ویستی یی، د کتنه معلومیږی چه د قیامت جنت هم هغه دے کوم نه چه آدم علیه السلام ا را ویسته شوه و، هر کله چه د جنت ا سته وجود ثابت شو نو دوزخ هم خامخا حکه موجود دے چه د فریق هیتوک قائل ندے،

قرآنی استند لال د جنت په باره کتن قرآن کریم فرمائی اَعْدَتْ لِلْمُتَّقِينَ ○ اود دوزخ په باره کتن فرمائی اَعْدَتْ

لِلْكَافِرِينَ ○ دواړه د ماضی صیغ دی، مطلب دے چه جنت او دوزخ د وړاندے نه موجود دی، دریم دلیل دادے چه فرعون سره د فرعونیانو هر کله چه غرقیدل نو قرآن فرمائی اَعْرَفُوا قَادِحِلُوا ○ انا را ه دا هم دواړه د ماضی صیغ دی چه په تیره شوه زمانه کتن د فرعون او فرعونیانو غرقیدو سره هغوی اور جهنم ته تیر وسته شوه،

کچھ قیامت نہ ورنہ دے دوزخ وے نودوی شے تہ داخل کرے شوم
 ک آدم علیہ السلام د کبر حائے جنت وویہ دے د شہبوازل
 ک آدم علیہ السلام د کبر و خاکے جنت الخلد نہ منلو شیہی دادی
 ک جنت کین داخلہ بہ قیامت پہ ورخر وی، خواد م علیہ السلام د قیامت
 نہ ورنہ دے جنت کین خنکے داخل شو
 ک جنت کین بہ بر بند تیا اوغیو نہ رائلل نہ وی، کہ دا جنت الخلد وے نو
 آدم علیہ السلام تہ دا دوارہ ہلتہ خنکے پلین شوکنہ
 ک جنت پہ آسمان کین دے چرتہ چہ امر او نہی نشتہ او نہ مکلف کیدال
 نو آدم علیہ السلام تہ د صغ رہی حکم خنکے ہلتہ راغلو،
 ک آسمانی جنت تہ داخل نہ ہی ہلتہ نہ و تل نشتہ، نو بیا آدم علیہ السلام
 ہلتہ نہ و لے اویستے شو،
 د دے خلو روا رہ جواب ہم یو دے، ہفتہ دا دے چہ داخلور وارہ خبر
 ہفتہ وخت د پارہ دی چہ د قیامت پہ ورخر بہ مؤمنان د نیک اعمالو مکہ نہ بلکہ آسمانی جنت دے او دوی زمینہ ژوند کین د دے حاصلو
 پہ نتیجہ کین داخل شی او دے تانید د قوائی آیتونو سیاق او سباق د ہارہ د انبیاء علیہم السلام د ہدایا تو او دھغوی د تعلیماتو مکمل پیروی
 دے کوم کین چہ داخلور وارہ خبرے پہ جنت کین د قیامت د داخلہ سرتی
 ہنمہ دا شبہ چہ د جنت نہ ریستل شوے شیطان بیا جنت تہ
 د سوسے اچولو د پارہ خنکے لارو،
 نو اول جواب دا دے چہ و سوسے اچولو د پارہ جنت تہ دا خلیل ضرور
 نہ دی دا بھر نہ ہم کیدے شی نکہ نمرچہ کرور و نومیلہ لریہ
 موہن تہ گرمی اورینز ار اسولے شی، حالا نکہ نمرچیم کشیف دے
 جسم لطیف ر شیطان خود دے نہ زیات ہم لریہ نہ دتو د نہ
 زیات مضبوط اثر خورد وے شی، دویم جواب دا چہ شیطان پہ جنت
 کینے د استوگنے نہ بند و د ہسے پینید واد امتحان او زمینت کول

نہ و و، دریم دا چہ د شیطان بندیز قاتونی دو قاتونی بندیز
 ک جرمات د بندیز خلکے تہ پہ پتہ اوغلا غلتیا تے شی، دا اللہ د پت
 ک مکیکن نہ دی لیکن اللہ د خہ حکمت د وے نہ ددہ پہ دغہ قسم
 ک کین خہ دخل ا نکرو۔
 ک مہ شبہ دادہ چہ آدم علیہ السلام پہ زمکہ خلیفہ جوہر شوہ و
 ک آسمان جنت تہ و لے بو تے شو، د دے جواب دا دے، چہ د اللہ
 حکمت ددہ پہ دغہ بو تلو کین د ایسے و لکے چہ د عیسیٰ علیہ السلام
 ک آسمان تہ پہ خیز ولو او بیا پہ زمکہ را کوز و لو کین خہ حکمت دے،
 ک آسمانی جنت کین ک آدم علیہ السلام د استوگنے او د ارفے د خوراک
 ک وجہ د ہفتہ را کوز و لو کین د اللہ تعالیٰ حکمت
 ک د دے حکمت دا وجہ ک آدم علیہ السلام پہ اولاد کین
 د اشعور مضبوط کریشی چہ د دوی اصل وطن
 د ہفتہ وخت د پارہ دی چہ د قیامت پہ ورخر بہ مؤمنان د نیک اعمالو مکہ نہ بلکہ آسمانی جنت دے او دوی زمینہ ژوند کین د دے حاصلو
 پہ نتیجہ کین داخل شی او دے تانید د قوائی آیتونو سیاق او سباق د ہارہ د انبیاء علیہم السلام د ہدایا تو او دھغوی د تعلیماتو مکمل پیروی
 دے کوم کین چہ داخلور وارہ خبرے پہ جنت کین د قیامت د داخلہ سرتی
 ہنمہ دا شبہ چہ د جنت نہ ریستل شوے شیطان بیا جنت تہ
 د سوسے اچولو د پارہ خنکے لارو،
 نو اول جواب دا دے چہ و سوسے اچولو د پارہ جنت تہ دا خلیل ضرور
 نہ دی دا بھر نہ ہم کیدے شی نکہ نمرچہ کرور و نومیلہ لریہ
 موہن تہ گرمی اورینز ار اسولے شی، حالا نکہ نمرچیم کشیف دے
 جسم لطیف ر شیطان خود دے نہ زیات ہم لریہ نہ دتو د نہ
 زیات مضبوط اثر خورد وے شی، دویم جواب دا چہ شیطان پہ جنت
 کینے د استوگنے نہ بند و د ہسے پینید واد امتحان او زمینت کول

دویم حکمت

لکہ خنکہ چہ دے واقع نہ معلومیزی، دویم حکمت پہ دے کن د الله دنا فرمانی دانسی خطر ناگو نتیجیونہ د انسانانو ریکورل دی، آدم علیہ السلام د انسانا پلاسا او د خدا کے تعالیٰ محبوب او مقبول بندہ او هر کله چہ هغه په دایه کار (هغه اونے نه خورل) چہ گناه هم نه وه روکم بخدا که عزمان د نه خارج کړی شو نو د گناه نتیجی خوبه دے نه هم نایسته خدا بے وی کنه هغه نافرمانی د الله ده کوه سره چہ قصدا او اراده شامله وی قتل گواه دے چہ د آدم علیہ السلام دے فعل کن اراده دنا فرمانی نه وه خکه چہ جنت د شرعی احکامو مخائے نده چہ د هغه خلاف کول کنه ا بولی نو دا حکم تشریحی نه وو بلکه تشفیوی وو، د حکم تشفیوی د ا مطلبی وی، چہ مثلاً یوم الکفر بخورتنه د پر هیز کولو مشوره په دے عرض کړی، چہ د دے په خلاف کولو کنه د رغور نقصان دے هر کله چہ بد هیزی ا کړی نو د کترو هیز نقصان ا نشور دے حکم عدولی ا نقصان د رغور ا شو چہ رنج بے نریات شو یا بل رنج بے پیدا یا دا حکم عام وو د هذی الشجره، نه مقصد د الله تعالی دغه قس بولو او نونه بند بزوا او آدم علیہ السلام دیوسه خاچه ارنه بند تریه مطلب واغستو دا غلطی اجتهادی وه او په اجتهادی غلطی عذاب نشسته سوال پیدا کیزی چہ هر کله د گناه نه وه، نو قرا فرمائی، و عصى ادم رکبه فتوی، چہ د دے جواب داد دے چہ حقیقت کن عصیان او غوا یت نه وو بلکه په صورت د دے رو د دے ژ بے د قواعد و په لحاظ هغه نیکنی نه هم بدی و پیله شی کوم چہ د بدی هم شکله وی، لکه د جزو سببیه سببیه مثلها، سوره الشوری ا عت او فین اعتدی علیکم فافتدوا علیکم بمنزل ما اعتدی علیکم

وره البقرة آیه ۱۹۳، و مبی آیت کنی د اشکنی په وجه د بدی لے نه بدی او نیله حالانکه بدل اغستل جائز دی، دغه رنگ د دویم آیت کنی د زور ظلم بدل اغستلو ته د هه شکلی په وجه زور او نیله شو، حالانکه بدل اغستل خه بدی د گناه خبره نه ده د طور د ا هه خلق وائی چہ د سپیره بدل لے په سپیره واغستو سپیره د واره یوشان دی مگر د مبی سپیره ناجائز او دویمه سپیره جائز صرف شکل کن د واره سپیره یوشان دی، خلاصه د بولو هر ودا چہ دے واقع کن د الله دا حکمت بنودل وو چہ هر کله آدم علیہ السلام د ا هه یو کار ا کړ وو چہ صرف شکل او صورت د گناه وو د حقیقت گناه نه وه (مگر په نتیجه کنی د جنت نه را ا بشکلو د هغه آرام او پایان نعمتو نه تر واغسته شو او د دنیا په تکلیف د ژوند اغستونو سرگردانو کنی لے مبتلا کړ وو او کار هم یووونو هغه کسانو ته عبرت کول وو کوم چہ حقیقی گناه کوی او یو هم نه بلکه بتول عمر په گناه هونو لې ا هم وی نو د هغه به خه حال وی خورسه خطر نا کے نتیجه بهمه د باصت په ورخ را ا وزی، او هغه همیشه ژوند بک خورسه خراب وی.

دریم حکمت

دریم حکمت داد دے چہ جنت دار د راحت اوزمکه دار د محنت دے لهدا په دے دار د محنت کن دین پاره محنت کول د حقیقی راحت یعنی د جنت د حاصل کولو ا کی یوه ذریعه وه، په دے وجه د زمکه کن تکلیف تیر کړی مشقت ا کړی چہ د جنت حجت مو نصیب شی،
 بهراختی نرسید آنکه محنت نه کشید،
 د دنیا نظام هم د ا هه جوړ دے چہ شوک محنت کوی نو هغه راحت بیا موی،

خلوہم حکمت

د آدم علیہ السلام اور د ابلیس کے واقعہ نہ انسان تہ دا ثبوت و رکول
 چہ شیطان کا انسان دہتو لو نہ لوئے دشمن دے دہغہ کار د اللہ
 نابعداری نہ لے کول اوپہ خواہش نفسانی کنے اے اب مکل دی
 انسانیت او ابلیسیت کنہ بہ جاری عداوت وی، خود انسانی کامیابی
 بہ دے کن پت دے چہ ہغہ د ابلیسی خویند ارکونہ خان انسان
 اودہ نہ دخیل پلار مقام او خیل وطن اصلی بہ کو تو رشی گوند
 د اصلی وطن نہ بہ لاس و پختل وی،

پنجم حکمت

جنتی ژوند نہ دہر مکے شہوند تہ د آدم علیہ السلام لا بد تو لو
 حکمت دا ہم و وجہ د جنت د خوشحالو د ک ژوند د دنیا د غم
 چک ژوند سرہ مقابلہ کری اود اتاریخی حقیقت د بہ اولاد آدم
 السلام کنہ برابر جاری وی چہ غور یزیش وند د آخرت دے حکم
 دوی د دنیا بہ جنجالو نو کن اکرمید و سرہ آخرت او د جنت حقیقی
 شانہ اند غور زوی اود د الا حق خیر و ابغی را علی آیت
 د انصوہ چہ د آخرت او د جنت بقول عمری او ہیشہ ژوند دیر
 د اولاد آدم بہ ہغہ کو ششو نو کن د بچلتی چہ پیدا کری کوم
 د جنتی ژوند گتلو د پارہ کوی،

شپروم حکمت

د آدم علیہ السلام قصہ د ابلیسی عداوت ہنکارہ کولو د پارہ پو آ
 پہ دے کن د اللہ تعالیٰ دا پتہ حکمت ہنکارہ کول دی چہ انسان د ہا
 د ابلیسی عداوت وجود لہ دے وجہ ضروری دے چہ ہغہ د دے
 خان محفوظ کولو د پارہ ہر دخت تیار اسیری او د دین د دے حفظ

غیب دشمن د دشمنی خیال پہ انسان کن د دین د حفاظت خیال
 او چند بہ پیدا کوی، انسانی وجود یو ور کوئے حکومت اگنرہ د دے
 اندامونہ د رعیت پشان او روح دے دیو باد شاہ پشادے، قانون الہی
 و شریعت د دے ور کوئی حکومت آئین او دستور دے شیطان او
 ابلیسیت لگی شی دغہ اندامونہ بہ بغاوت کولو امداد کوی، چہ دغہ
 دستور انہ مہی کچرے د انسان روح د خپل دے حکومت پہ بچ کولو
 او بہ حفاظت کن پاتے راشی نو دشمن بہ پر خیتہ و اچوی او د دے
 انسانی اندرونی مہلکت بقول انتظام بہ گنہ و کم کری (کہ من صبا لبنان
 کن چہ اسرا نیلو کر لہ) او کچرے د دشمن د چالو نو ہر دخت یگرافی
 کوی، د حکومت د حفاظت خیال ساتی اودغہ انتظام بہ مضبوط وی
 نو ابلیسی چلو نہ بہ بقول ہیکارہ شی، د دے ہنکارہ مثال د پاکستان
 حکومت دے چہ بہ خوا کن د بھارت یومکارہ دشمن حکومت موجود
 کچرے دا دشمن نہ وے نو حکومت او عوام د پاکستان دواہ بہ بے فکرہ
 ناست و د خپل ملک د بچ کولو او د حفاظت د جوش د ک انتظام بہ نہ
 کولو او د پاکستان بری، پوری او فضائی فوج بہ د نیشٹ برابر و جکی
 وسلہ او جنگی قوت نہ بہ ہنکارہ نہ راستل، دا خود غیب دشمن بھارت
 صدقہ دہ چہ پاکستان کن د فاعی ساز و سامان مخ پہ ترقی دے،
 مطلب دا چہ د انسانیت د تکمیل دا د ابلیس پہ دشمنی کن پت دے
 لکہ چہ حضرت علی ہجویری مشہور بہ داتا گنج بخش، خپل ہغہ سرید
 دا بے پوہ کوی کوم چہ د دشمنان د ضرور نو شکایت کرے و، دا وقعا
 علامہ اقبال بہ خپلو شعرو نو کنے دا بے بیابوی ع

ہستی اور رونق با ناز است	راست عیونم مگر ہم یار است
فضل حق داندا گے زمین قوی است	برکہ دانائے مقامات خودی است

کشت انسان را عیب باشد صحاب

مکنانش را بر انگیزد ز خاک

د جنت د ژوند حقیقت

د جنت حقیقت او نعمتونه دو سره اوجت دی، چه که انسان په خیال کپنه هم نه شی را تله :-

فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَّا أُخْفِيَ لَهُم مِّن قُرَّةِ أَعْيُنٍ جَزَاءً لِّمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿۱۰۰﴾ سورة السجدة آیه ۱۰۰ پیژنی کوم چه ما پت ساتلی دی دوی دپاره د سترگو یخواله دے، چه ددوی د عملونو بدله به وی،

په بخاری او مسلم کین دا ابو هریره رده په روایت د حضور علیه السلام ارشاد منقول دے، چه الله پاک فرمائی چه ما په جنت کین هغه نعمتونه تیار کړیدی چه نه خو کومو سترگو لیدلی دی او نه کومو غوړو لو د دے تعریف آوریدله دے، او نه کوم یوزره د دے خیال را وستے شی، د د نیا نعمتونو سره د دے نعمتونو هیخ مناسبت نشته، ځکه د دے اصل حقیقت بغیر د لید او استعماله مهکن نه دے خود انسان پوهولو د پاره د دے اجمالی پیژندگلی د علوم آخرت په ضمن کین ضروری وه لیکن د انسان پوهه د د نیاوی څیزونو د پورته د پاره ځکه له په دغه رنگ کین قرآن شریف او حدیث بیان اگړه،

ابن عباس رضی الله فرمائی، چه د جنت نعمتونو د پاره د د نپوی شپولو کوم الفاظ چه استعمال شویدی داصر د کسسی او تعبیری مناسبت په وجه دی گوندی د آخرت د نعمتونو حقیقت د د نیا ک نعمتونو نه بالکل مختلف دے، ځه وایم چه جنت کین به هم اوبه وی، او په د نیا کین هم اوبه شته لیکن په دواړو کین د آسپان او زمکے فرق دے کچرے د توله د نیا

دولت ا لگولے شی او په هغه یو کلاس شربت تیار کړی شی نو دا به د جنت د اوبو په مقابله کین د ا سس وی چه په لید و به له هغه چانه سرخون ورځی چاچه د جنت اوبه خنبلی وی ځکه چه د جنت په اوبو کین موندونکی خوند و نه بدنی او روحانی اثرات هغه دی کوم چه د د نیا په هغه خنجاک کین نشته،

د آخرت د ژوند اجمالی نقشه

قرآن حکیم د جنت د ژوند په منفی انداز کین دا نقشه را بیکله ده، لَّا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿۱۰۱﴾ هغه ژوند د ویرے او د غم نه بیخی پاک د دے، او په مثبت انداز کین د دے بیان کړی دے،

وَلَكُمْ فِيهَا مَا نَشْتَهُیْ اَنْفُسِكُمْ ﴿۱۰۲﴾ ترجمه: یعن د جنت په ژوند کین به هغه و لکم فیها ما تاند غون ﴿۱۰۲﴾ نزل شته ملاء ویری کوم چه په زړه کین تیر وین غفور بر جیم ﴿۱۰۳﴾ رسوله حکم ش او هغه ش به هم ملاء ویری کوم چه السجدة آیه ۳۱ و ۳۲: اغونینتے شی، او پخپله د انتظام کولو

ضرورت ځکه نشته چه هلته به خلق د الله پاک ټول عمری میلان د وی، ټول عمری انتظام به هم د الله پاک وی، په بدو ویر السافر به مذكور احاد یثو کین د دے پاک ژوند دا تفصیل بیان دے،

عَنَاءٌ لَا فُقْرٌ ﴿۱۰۴﴾ صَحَّةٌ لِّاَمْرَضٍ ﴿۱۰۵﴾ یعن د جنت په ژوند کین بلنیازی شبات لا همر حیات لا موت: او غنی ټوب دے، فقیری او محتاجی پکین نشته، ظاهری او باطنی تندرستی به وی اورنخ پکین نشته ځوانی شته بو د ټوب نشته، ژوند شته، مرگ نشته دا هغه لنده نقشه ده، چه د هغه مطابق یومینت ژوند به په د نیا کین ټولو د لوه باد شاه تندرستی نصیب شوه په د دجه د الله ارشاد دے: وَرِثَ الدَّارَ الْاٰخِرَةَ لِهٰی الْحَيٰرَاتِ ﴿۱۰۶﴾ سورة عنکبوت آیه ۲۷

چه یوازے دآخرت ژوند حقیقی دے، په حدیث شریف کینے راخی چه دیو جنتی سرری طاقت به دیوسلو مضبوطو خورانا نو هو صره وی هیشه دپاره او هیز کموت پر یکنی نه راخی دهغه بناست به بیمثاله وی ادپه هغه کین به زیات ولے راخی، لکه چه په صحیح احادیثو مبارکوکین ثابت دی، ددے نه ملاوه داچه ددیدار الهی خوند به دومره وی چه بل هیز دجنت خوند به دے ته نه رسی ۶

دقیامت په نینوکین دحضرت عیسی علیه السلام اسمان نه راکوز نیدال په بحث کین شامل دی ۶

دحضرت عیسی علیه السلام اسمان ته خیزول داوخت دهغوی ژوند او په آخره زمانه کین په زمکه راکونډول دمسلمانانو اتفاق عقیده ده حکمچه په تیر شوو خوارلس سووکالوکین په دے کین هیز یومسلمان عالم اختلاف په دے نه دے کپه چه دا دتولون ددعه صفامسئله ده چه اسلام او ددے انکار نشی جمع کیدد په بحرالمحیط تفسیر جلد ۲ ص ۶۶ کین دامام ابن عطیه نه دا جماع الفاظ منقول دی ۶ ۶

حَيَاةَ اِسْمِ بَعْثِهِ اِلَى الْيَوْمِ وَنَزُولُهُ : تر دے وخت دمسیر علیه السلام مِنَ السَّمَاءِ بِجِسْمِهِ الْعَنْصَرِيِّ فَمَا اجْتَمَعَ : ژوند سره دجسمه او جسم عنصري عَلَيْهِ الْاُمَّةُ وَتَوَاتُرُ بَعْثِ الْاَحَادِيثِ : سره دآسمان نه دده راکوز نیدال ددعه یو عقیده ده چه په دے امن متفق دے، اوله متواترو احادیثو ثابت ددے په جامع البیان تفسیر کین دآی متوفیک، "تفسیره تفسیر وچیزه نقل شویده" وَالْاِجْمَاعُ عَلَى اَنَّهٗ حَيٌّ فِي السَّمَاءِ يَنْزِلُ يَقْتُلُ : په دے اجماع ده چه الدَّجَالُ وَكَيْدُ الدِّيْنِ : حضرت عیسی علیه السلام پر اسمان کین ژوند دے، راکوز یزی به دجال به قتل کوی او دین اسلام به مضبوط ددے، دارنگ دامام شوکانی رح په ۸ ساله راالتوضیحه فیما تواتر فی

الْمُنْتَظَرِ وَالْاَعْلَامِ مُحَمَّدٌ عِيسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ، کین هم تواترو اجماع مذکور ده، صحیح الکرامت ص ۲۳ کین امام شوکانی رح یوکم دیرش احادیث دعیسی علیه السلام د نزول په باره کین ذکر کولو نه پس دتواترو اجماع ذکر شویده، دغه ربک حافظ ابن حجر په تلخیص الخیر، کتاب الطلاق کین لیکلی دی، الْاِجْمَاعُ عَلَى اَنَّهٗ رُفِعَ بِدَلَالَتِهِ حَيًّا، یعنی په دے اجماع ده چه هغه سره د بدن نه ژوند دے پورته کپه شویده،

دارنگ په رفیع الباری کین دادریس علیه السلام د ذکر سره دحضرت مسیح علیه السلام په نزول اجماع منقول ده، دغه رنگ په تفسیر ابن کثیر کین د نزول تواتر صفا بنکاره کپه شویده، دآسمان را، مرزا غلام احمد، براهین احمدیه ص ۶۶ دحضرت مسیح علیه السلام دآسمانی ژوندون او ددوباره راتلونو تصریح کپیدا، او دا کتاب دده دآقوار مطابق هغه وخت لیکل شوه دے چه هغه پخپل خیال کین بنی وودایام الصلح ص ۶۶

۶۷، مرزا غلام احمد براهین احمدیه حاشیه ص ۶۶ کین دآی عَدْنَا، په تفسیر کین لیکلی، چه په دے کین دمسیر علیه السلام په جلالت اندازا تلوته اشاره ده، کپه نری نه قبله، نو هغه زمانه هم را تلویکه ده چه مسیح علیه السلام به سره دجلالت په دنیا راکوز شوی، وجلالت الهی به گداهمی نیست او نا بود کوی، کما زمانه دغه زمانه دپاره د ارهاص په توگه واقع شویده ۶۶

۶۸، مرزا غلام احمد براهین ص ۶۶ کین، دهُوَ الَّذِي اُرْسِلَ رُسُلُو تفسیر ددعه بیا نوی چه هرکله حضرت مسیح علیه السلام دویم ځلی دے دنیاته تشریف راوړی نو د هغوی په لاس به دین اسلام

پہ بتولوا فاتوا و آقطار و کین خورشى، رهم، مرزا غلام احمد پہ ازالہ
 او هام ص ۲۵۵ کہنے لیکي چه آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم عمرہ ک قتل نہ
 منع کرواوسے فرمائیل کچرے دا دجال وی نوہدہ صاحب عیسیٰ علیہ
 السلام بن مریم دے ہفہ بہ کے قتلوی صوبزہ دے نشو قتلوالے
 د مسیح علیہ السلام ک ژوندون او ک ہفہ ک نزل پہ مسئلہ بہ مو بنز
 د قرآن، حدیث، تاریخ، او عقل پہ رنرا کین مختصر بحث کوڑ۔ د اجماع
 پہ رنرا کین مو بنز پہ دے مسئلہ بحث ا کرو

د مسیح علیہ السلام ژوندون د قرآن پہ رنرا کین

را و مکروا و مکرا اللہ و واللہ خیر: یهود و ک حضرت مسیح علیہ السلام
 الیکرین آل عمران آیت عک: پہ خلاف چل ا کرو او اللہ د ہفہ
 ک بیچ کولو چل ا کرو، د اللہ چل ک بتولو چلو نو و الیہ نہ دیر بنہ دے
 مرزا صاحب ددے آیت د مطلب بیان کدی دے ر یهود یا نو د حضرت
 مسیح علیہ السلام د پارہ ک قتل او سولئی چل چو پ کرے وو، خو دا
 خدائے تعالیٰ مسیح علیہ السلام نو وعدہ و رکڑہ او وے وئیل چه تا بہ زہ
 خیل ٹان تہ ما پور تہ کرم، راربعین جلد دریم ص ۷
 بیاب آئینہ کمالات ص ۱۰۱ کین لیکي چه د وعدے الفاظ دلالت
 کوی چه ہفہ دیرہ زر پورہ کیدو کتھ دکہ) بیامرزا صاحب پہ ازالہ
 او هام ص ۲۵۵ کین لیکي چه بیاد دے نہ پس کے ہفہ علیہ السلام د ہغوی
 ر یهود و) پہ حوالہ کپور۔ پہ چا بکونو ا دھلے شو، کٹھل آوری دل سپیرے
 خون ل توتے مسخرے و پورے کیدل ہفہ ا لیدل آخر کے پہ سولئی
 اخیڑ لو، د امرزائی تفسیر یوازے بے دلیلہ او تحریف د قرآن ندے ،
 بلکہ یولو تے بہتان دے او ک ذات الہی ک شان ہم خلاف دے د مرزا پہ
 قول یهود و د حضرت مسیح علیہ السلام خلاف چل ا کرو او اللہ پاک د

د ہفہ ک بیچ کولو چل ا کرو او بیایہود د ہفہ پہ بکونو او کپور و اوہلو
 کٹھل کے ہم ورتہ ا کر ل توتے مسخرے کے ہم و ر پورے ا کر کے پہ
 سولئی ہم اخیڑ لو، او بیامہم قرآن دا اذیل چه اللہ خیر الیکرین
 دے، ددہ چل دیر بنہ او کامیاب شو، کچرے د مرزائی تحریف دا دغانہ
 جو بہے کرے بتوتے ہم ا خطے شی چه د سولئی نہ را کوز و لو پہ وخت
 یهود و ہفہ صرا کٹرو لو، لیکن آخری سلگئی کے پاتے وے چه پہ علاج
 کولو بنہ شو بیاکشہر تہ لاپ و او دیرہ مودہ ک پس پھیل مرگ مر شو
 خوبیا ہم ددہ ک مرگ پہ لارہ کین د یهود و غلط فہمی یو بت جو ر نشو
 او نہ خہ ہجیبہ واقعہ اشوہ۔

پہ ذکر شوی آیت کین د روح اللہ د حفاظتی تدبیر د یهودی چلی سرہ ۶
 مقابلہ کولو کین د اللہ ک تدبیر د پورہ کامیابی اولوئی بیانول مقصود
 دی، لیکن د مرزا پہ تفسیر کین ددے وعدے الہی سرہ ہم یهودی پختو
 حضرت مسیح علیہ السلام سرہ ہر ہفہ خہ ا کر ل کوم چه ہغوی غوختل
 او بیامہم د مرزا پہ قول تدبیر الہی او د ہفہ وعدہ بلندہ او کامیاب
 شوہ، مرزا پردے شان د حضرت مسیح علیہ السلام او د قرآن والا خدا
 د یهود و پہ مقابلہ کین توہین او تذلیل ا کرو،
 کچرے د ماغون کپور و لے او اتحاد نہ وے نو د آیت مطلب سفادے چه
 یهود و د حضرت مسیح علیہ السلام خلاف چل ا کرو چه ہفہ بیغزتہ
 شی او سولئی تہ اخیڑ و لے شی، لیکن د اللہ تدبیر د ہفہ ک بیچ کولو و،
 لہذا د اللہ پاک تدبیر غالب شو ہفہ کے آسان تہ پور تہ کرو او یهود
 د ہفہ یو وینتہ ہم کور نکرو، غوالس سو و کالونہ خود قرآنی علوم
 ماہرا نو صعا بہرہ او تابیینورح وغیرہ د آیت نہ د مطلب واعستو
 لیکن پہ خوار لیسے صدی کین د مسیحت ک کان پراستو والا کانا مقول

وَمَطَّهْرُكَ مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا رَسُورَةُ اَلْ عِمْرَانِ آيَةُ عَشْرَةٌ
 یعنی زہا بہ دمکرا نو نہ تا او ستامور بی بی پاکہ کرم، لکہ چہ کلام نظام
 دقرآن او د محمد رسول اللہ پہ ذریعہ اکرے شو، د عیسیٰ علیہ
 السلام او د ہغوی د والدے ژوند بے داغہ وے،
 (۴) یو پریشانی داہم وہ چہ خما د پور تہ کولو پس بہ خما د تابعدا و
 خہ حال وی یوا اللہ تعالیٰ ا فرمائل، وَجَاعِلُ الَّذِينَ اتَّبَعُوكَ
 فَوْقَ الَّذِينَ كَفَرُوا يَوْمَ الْقِيَامَةِ رَسُورَةُ اَلْ عِمْرَانِ آيَةُ عَشْرٌ
 قیامتہ بہ ستا تابعدا ران ستا پہ مکرانو غالب وی، دا وعدہ
 نہ ہم حقیقت دے، د اسرائیل و جود پہ دے وعدہ خکہ اثر نہ
 آچوی چہ قرآن پچیلہ د یہرود د ذلت او مسکت د وہ استثنائی صورت
 بیان کریدی، یو دا چہ یہود مسلمانان شی او د اسلام پہ پناہ کن
 راشی، او د ویم دا چہ د یومر عیسائی پہ پناہ کن راشی، اَلَا بِحَبْلِ مِّنْ
 اللّٰهِ وَحَبْلِ مِّنَ النَّاسِ رَسُورَةُ اَلْ عِمْرَانِ اُسْ کہ اسرائیل مرجی دی
 نو پہ دویم استثنائی صورت کن حکم چہ دوی د برطانیہ امریکہ آونورہ
 عیسائی قوم نو پناہ آغستویہ و جا صوجو دوی د یہود و اقتدار
 او قوت د عیسایانو پہ آسرا قائم دے لیکن د مسلمانان افاقتمدار د
 عیسایانو د آسرے حاجتمند نہ دے خواہ امریکہ وی او کہ روس وغیرہ
 دوی کہ محتاج دی نو خپل منہ کن د اتفاق لکہ اللہ تعالیٰ فرمائی بہ
 وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللّٰهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا رَسُورَةُ اَلْ عِمْرَانِ :۱۰
 او بل د سامان قوت تیا آولو، لکہ چہ فرمائی وَاعْتَصِمُوا بِاللّٰهِ
 اسْتَطَعْتُمْ مِّنْ قُوَّتِهِ ط ہر کلمہ چہ مسلمانان متحد شی او خپل مشترک
 دولت پہ قوت جمع کولو، کن صرف کرئی، نو مسلمانانہ بیا ہچوک نیکت
 نشی و رکولے، خوہلہ چہ پہ حبل اللہ او اسلام بانندے عمل

کوی نہ چہ مغربیت تہ کچکول اُنسی او پہ اسلام کنس تخریف اکرئی
 دیورپ د قوت راز ہم اسلامی اجزا و بانندے عمل کول دی، لکہ
 سامان د قوت جمع کول گوندی ہسے خو پہ غیر اسلامی اجزا و بانند
 عمل کولو پہ وجہ دوی د بیکزوری شویدی، غیر اسلامی اجزا و دادی
 چہ دوی خدائے او آخرت ہیر کر بیگز، د پیغمبرانوح علیہم السلام اخلاقی
 قدرونہ تے د خپل ژوند او تہذیبہ تمدن نہ خارج کریدی، دنسل
 او وطن غوندے بتا نو عبادت کوی، بزنا، لواطت، جوارئی شراب
 نوشی، سود، عیاشی مغربی طاقتورہ دومہ کمزوری کریدی چہ دوی
 روچہ نم برطانت دکو، یا او ویب کانگ غوندے دیر معمولی طاقتور
 دلا سہ و ہلے کیری اُس خوتو بے تہ جور شویدی خوتو بے نہ قبلین
 داد مغرب زدہ مسلمانان نو بد قسمتی وہ چہ دوی کمزوری زہنوں
 دوی لہہ د سامان قوت پہ پرینود و چہ اسلامی جزء دے، او د
 ہغوی اخلاقی کمزوری پہ خان کن پہ داد ستور چہ غیر اسلامی جزو دے
 مجبورہ کرل، او پہ خپل لوے قوت ر اسلام کن تے تخریفونہ اکرل او
 کوی، او د یورپ خطرناک شیطانی تہذیب پہ خان کن راوی،

۳- وَ يَكْفُرْ هِمْ وَقَوْلِهِمْ عَلَىٰ مَرْيَمَ
 بَهِتَانًا عَظِيمًا وَقَوْلِهِمْ اِنَّا قَتَلْنَا
 الْمَسِيحَ عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ رَسُورَةُ اَلْ عِمْرَانِ
 وَمَا قَتَلُوْهُ وَمَا صَلَّوْهُ وَلٰكِنْ شَبَّهُوْهُ
 لَهُمْ طَوَارَاتِ الَّذِيْنَ اٰخْتَلَفُوْا فِيْهِ
 لَعْنَةُ اللّٰهِ عَلَيْهِمْ وَمَا كُنْهُمْ بِمِنْ عَلِيْمٍ
 اِلَّا اِرْتَابَ عِ الظَّنِّ وَمَا قَتَلُوْهُ يَقِيْنًا
 بَلْ رَفَعَهُ اللّٰهُ اِلَيْهِ ط وَكَانَ اللّٰهُ
 دے دے او نہ تے پہ سولئی کریدے و ہر
 دیہود وہ زہونود ہدایت د بندیز
 مہر کیدے دے دوی د کفر پہ وجہ
 او پہ حضرت مریم بانندے د غبت بہتان
 تر لولور پورے کولو، پہ وجہ او پہ دے
 وجہ چہ دوی وائی چہ مرید خدائے
 رسول عیسیٰ خو تے د مریم بی بی و تے
 دے حالانکہ نہ دوی ہغہ قتل کرے
 دے دے او نہ تے پہ سولئی کریدے و ہر

عَزِيزًا حَكِيمًا وَإِنَّ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ
 الْأَلْمُومِينَ بِهِ قَبْلَ مَوْتِهِمْ وَكَيَوْمَ
 الْقِيَامَةِ يَكُونُ عَلَيْهِمْ سَهْيًا
 النساء آیه ۱۵۶ تا ۱۵۹

نه دے قتل کرے، بلکہ اللہ تعالیٰ ہفتہ خپل طرف نہ پورے کہے دے، ہفتہ غالب اور حکمت والا دے، ڈا اہل کتاب بو ہتھ پو پوے بہ داسے نئی خرابان بہ پلہ، دہفتہ دمرگ نہ روچے را وری اوک قیامت بہ ورخ بہ ہفتہ پہ دوی گواہی پہ دے آیت کہنے خوشیزونہ بیان شویدی،

را بودا چہ حضرت عیسیٰ علیہ السلام نہ قتل شوے دے او نہ بہ سولی خیزوے شوے دے، شوک چہ دقتل او دسولی قائل دی، ہفتہ بنکارہ غلط دی، حکمہ چہ قرآن شریف بنکارہ ددے ردا کہو، دمرنا یا نو یاد متیرزا داوینا چہ پہ سولی خیزوے شویدے، لیکن هلنت نہ دے مر شوے نو دا خبرہ ہم کہہ دیہود و انصاری و دقرآن نہ خلاف دہ و ماصلبوک، دامعنی کول چہ پہ سولی اخیڑوے شوخو پہ سولی مرشو دعر بود لغت نہ خلاف دہ، دصلب) معنی پہ سولی خیزول اوک ماصلب) معنی پہ سولی نہ خیزول دی دا خو قطعاً دقرآن تحریف دے چہ دماصلبوک، دامعنی اُشی چہ یہود و حضرت عیسیٰ علیہ السلام پہ سولی اخیڑو لوخر هلنت مر شوے

رس) پہ آیت کہن دما قتلو کہ یقیناً، نہ پس افرما تیل، بل رقعہ اللہ اکیہ طے حضرت عیسیٰ علیہ السلام قتل نشوار اللہ پاک خپل طرف تہ پور تہ کہو، پہ ما قتلو کہ، او بل رقعہ اللہ، دوارو کہن ضمیر (ک) حضرت عیسیٰ علیہ السلام تہ راجع دے او عیسیٰ دروچ او جسم دوارو نوم دے مطلب دا چہ روغ روح سرہ دجسہ پور تہ اخیڑوے شی حکمہ چہ د

پہ نتیجہ کہن جسم بے روح پاتے شی نو دعدم قتل مطلب بہ جسہ سرہ دروچہ پور تہ کول وی، علاوہ لہ دے (رفع) دعیسیٰ علیہ السلام نہ مطلب ہفتہ قتل دروچہ او جسہ دوارو (اجتول) دی فرخوچہ ددے خلاف بلہ قرینہ نہ وی، لکہ دوزرغ ابویہ علی العرش، دامطلب دے چہ حضرت یوسف علیہ السلام خپل والدین (روح سرہ دجسہ) تحت تہ پور تہ کول نہ دا چہ یوازے روح نہ دہغوی تے پور تہ کول، (م) کچرے دعیسیٰ علیہ السلام روحانی پور تہ کول مراد واغٹے شی، نو دا پہ خو و جو غلط دی،

① یوجہ دادا چہ بے قرینہ مجاز مطلب اغتسل قلط دی، -
 يَرْفَعُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ، كُنْ كَرِ
 دَرَجَاتٍ، پہ قرینہ دینی پور تہ کول مراد دی جسامی پور تہ کول نہ دی مراد لکہ خشک چہ پہ رقعنا بعضہم کون بعض دَرَجَاتٍ، کُنْ دَرَجَاتٍ، پہ قرینہ رفع مجازی مراد دہ،

بلہ وجہ پہ و ما قتلو کہ یقیناً بل رقعہ اللہ اکیہ، کُنْ دَرَجَاتٍ روحانی رفع پہ دے معنی مراد اغتسل چہ یہود و قتل نہ کر و خود لہ دہفتہ درجہ بلند کرے غلط حکمہ دہا چہ عیسیٰ علیہ السلام دے نور اندے مخلوبیت کالہ پیغبر و او د پیغمبری نہ بلہ او چنتہ درجہ نشنتہ نو ددرجے او کچتو دل تہ بیا ہتھ مطلب نہ را وری او د اللہ کلام دے نہ پاک دے،

ددے نہ علاوہ پہ عربی ژ بہ کین ریل، دہا مقابل خیزو نو د پارہ استعالیٰ بی، کچرے دامعنی دل تہ دا خلوچہ عیسیٰ علیہ السلام پہ سولی نکرے شوخو مرتبہ تے اللہ تعالیٰ بلند کرے نو مقابلہ رانغلہ او د ریل، استعالم بہ غلط وی چہ د اللہ کلام لہ دے پاک دے مقابلہ بہ ہل داتلہ چہ داسے ویلے شوے دے چہ یہود و پہ سولی کر و خوا اللہ تعالیٰ تے

درجه بلند کرده که چه یوم مؤمن یا پیغمبر قتل شی نوالله تعالی هند
 له و شهادت رتبه ورکری، او په داسه په کابل استعمال هم صحیح شوی
 و په دلتنه د مرزایانو د انوکړه په یه کچه دی بلکه تحریف ده، چه د
 ربانیل (په موجب) په سولئی موے سرے ملعون وی، نو د (بل) په
 تقاضا مقابله به داسه جوړ یزی چه الله تعالی د سولئی د قتل نه بیخ
 کرو کوم چه لعنت وواو د هغه په مقابله کین له ورله درجه بلند ے کرے
 نو مقابله هم راغله او مراد هم پورا شو، زه وایم چه دا حواله باطل وروغ
 او غلطه حکم ده چه با نیل کین ے هغه سولئی شوی سړی ته ملعون وین
 دی کوم چه خه جریم کین په سولئی شی او کوم چه ناحق سولئی شی نو هغه شهید
 وی، نو د مرزایانو د غلط خیال مطابق په دے کین بیامقابله قوت کیزی
 او هسار نو پر تو تر جوړ یزی او داسه نسبت د الله کلام تر کول د هغه
 تو هین دے «اعاذنا الله»

دویمه وجه د داسه چه روحانی رفیع الله تعالی هر نبی نروړ کړے
 و، خصوصاً د تولو نوزیا تر رفیع خاتم الانبیاء صلی الله علیه وسلم ته ور
 کړے شوی و، نو د عیسی علیه السلام خصوصیت په دے صورت کین نه
 ووا دلتنه خصوصیت د رفیع صفا بنکاره کوی چه رفیع نه مگر د رفیع جسمانی د
 کومه چه خاص ده عیسی علیه السلام سره یا چه د چار رفیع جسمانی شری
 وی، خلورمه وجه د داسه چه دے رفیع نه پس په قرآن کین «وکان اللہ»
 عزیزاً حکیماً الفاظ راغلی دی کوم چه د بل نبی د پاره په دے انداز
 کین نه دی راغلی نو دے نه هم معلوم یزی چه رفیع جسمانی مکراد ده په کومه
 کین چه قدرت او قوت بنکاره کول هم مکراد دی چه لفظ که عزیزاً
 پر دلالت کوی او د حکمت اظهار هم دے چه لفظ د عزیزاً پر
 دلالت کوی، او د بیان به اس مؤنن بز وخت پس کوو:

دویمه خبره چه آیت نه معلوم یزی هغه د داسه چه د اهل کتابو توی
 فرستے په د عیسی علیه السلام د وفات نه وپان دے په هغه ایمان راوړی
 کوم په چه د نزول قرآن نه پس زمانه کین هغه وخت وی چه هغه دوباره
 له آسمانه را کوز کړی شی، بل رفیع الله، نه صعوذ ثابت شوی په دے آیت
 کین دواړه (صعود او نزول) ثابت یزی، تشریح ے داسه د رواقی من
 اهل الکتاب الا لیومینن په قبل موتہ، نه دا ثابت یزی چه هر فرقه
 د اهل کتابو په پرا ایمان راوړی، د هغه د وفات نه وپان دے حکم چه د
 ربی (د موتہ) دواړه ضمیرونه (د حضرت عیسی علیه السلام ته
 راجع دی رکیومینن، کین نون تاکید ثقیله دے چه هغه د مضارح
 صیغه مستقبل د پاره مخصوص کوی، نو مطلب به ے داسی چه د اهل
 کتابو توی فرستے به د قرآن د نزول نه پس هغه وخت په عیسی علیه
 السلام ایمان راوړی کله به چه هغه د آسمان نه را کوز کړے شی.

هم دا وجه ده چه صحیحینو کین د حضرت عیسی علیه السلام د نزول حدیث
 مرفوع روایت کولو نه پس پخپله راوی ابو هریره رض فرمائی رخا قرءوا
 ان یشکروا ان من اهل الکتاب الا لیومینن به) دمنه دا بنود له
 مقصود دی چه اهل کتاب به په عیسی علیه السلام د هغه د آساند
 نازلیدو نه پس په هغه ایمان راوړی، دامستله خالص نقلی ده په عقل نه
 معلوم یزی په دے وجه د ابو هریره رض موقوف حدیث د مرفوع حکم
 لری مطلب دا چه حضور علیه السلام نه بما ابو هریره رض ضرور او ربندی
 وی، چه بتول اهل کتاب به خاغا په عیسی علیه السلام د هغه د نزول آسمانی
 نه پس ایمان راوړی، د موتہ (ضمیر) کتابی ته راجع کول صحیح حکم
 نه دی چه انشأ ک ضمائرو د بلاغت له شأنه خلاف دے، دویم (موتہ)
 قید به عیث او د بلاغت له شأنه خلاف حکم وی اچه معنی به ے دارنگر

چه هر کتبی به په عیسی علیه السلام دخل مرگ نه ویرانندے ایمان راوری، ایمان را اول خودی د مرگ نه ویرانندے، نو دا قید لگول بیعت شوی، او که خوگ پر زور لگوی، نو دا بنکار لگول به ضروری شوی چه چیز دایه وینا نه خوینری، چه ماد و دئی د مرگ نه ویرانندے ا خوریه او ما او د مرگ نه ویرانندے ا خینے) حکم چه ددے قید لگول ضرورت به ددے نشته چه هر کس پوهیږی چه خوراک غینا ک د مرگ نه ویرانندے کبیری د مرگ نه د سنو خود و دئی چا نه ده خورلے، که خوگ بیا هم زور لگوی او وائی چه د خنکدن په حالت کس به ایمان راوری نو دا ایمان منظور ندے، هر کله د خنکدن په وخت کس ایمان راوری خو منظور بیږی نو تخصیص د عیسی علیه السلام پاته نشو او ددے نا منظور ایمان ذکر د قرآن او د الله د شان سره مناسب نه دے دایه تا ویلا تو...

سائل پکاری الله د توفیق را کړی

(۲۰) وَإِنَّهُ لَعَلَّمَ الْبَشَرَ لَفْظًا فَلَآتُونَ بِهَا مَا تَتْلُوَنَّ مِنْ حِطْرٍ مُّسْتَقِيمٍ وَلَا يَصُدُّكُمْ الشَّيْطَانُ إِذْ أَنْتُمْ لَكُمْ عِدَاؤُهُمْ

حضرت عیسی علیه السلام د قیامت نشه ده، نو قیامت کس سنگ مگر او شمانا بعد اری ا کړی همدا س...

عَدَاؤُهُمْ ط الزخرف آیه ۶۲ بالارده شیطان تا سود دے خویر منلونه بند بکړی بیشک هغه ستا سو بنکاره د شمن دے، د دوو وچو نه د عیسی علیه السلام د قیامت نشه او بیل، یو د هغه بغیر پلاره پیدا نش چه د سرو دو باره ژوندی کولو دلیل کید د شوی دویم قیامت سره نزد د داسمانه د هغه نزول چه د قرب قیامت نشه ده، د سیاق سباق مطابق درانه ضمیر را م عیسی علیه السلام نه راجع د دے نه بغیر هر یو بله لایه ضعیفه ده، ابن ماجه ص ۳۰۹ در باب فتنه الدجال، کس د حدیث اسراء په تشریح کس حضرت عیسی

د قیامت سوال نوسونو هغوی افرمائیل، چه د هغه واقع کید و وخت بسوا د الله نه بل خوگ نه پیژنی او شه وخت چه د دجال ذکر ا شونو دے فرمائیل چه هغه به را کول بزیم او هغه به وژن کم، د دے آیت په تفسیر کس ابن جریر و د حضرت عیسی علیه السلام د قیامت نه ویرانندے نزول د ابن عباس ر، ابی مالک ر، عوف ر، مجاهد ر، قتاده ر، سدی ر، ضحاک ر، او ابن زید ر، د روایاتو نه نقل کړیدے چه د هغوی علیه السلام د نزول دلیل دے، او د دے نزول په وجه په دے آیت کس ده نه د قیامت نشه و نیلے شویده او دا صحیح معنی ده، کچرے بغیر پلاره، پیدا نش نشه د قیامت د دے، نو د دے حقدار دیتولونه زیادت حضرت آدم علیه السلام وو چه د هغوی پیدا نش د مور او پلار د وارو نه بغیر شوی وو، معلومه شو که چه دلته په آیت کس د قیامت مطلب قیامت نه نزد د حضرت عیسی علیه السلام د اسمانه نازل کیدل دی، او که خوگ په دے عقیده کس خندا ن پیدا کوی نو هغه شیطان دے.

(فَلَا يَصُدُّكُمْ الشَّيْطَانُ، دے دلیل دے)

(۲۱) إِذْ قَالَتِ الْمَلَائِكَةُ يَا مَرْيَمُ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاكِ بِكُلِّ صَالِحٍ فَاذْنَيْهِ وَأَتَيْنَاكِ الْكُرْسِيَّ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ يَا مَرْيَمُ اقْنُتِي لِرَبِّكِ وَاسْمِعِي الْوَعْدَ الَّذِي لَكَ مِنَ رَبِّهِ إِنَّكَ تُكَلِّمِينَ النَّاسَ يَا مَرْيَمُ إِذْ قَالَتِ الْمَلَائِكَةُ يَا مَرْيَمُ اقْنُتِي لِرَبِّكِ وَاسْمِعِي الْوَعْدَ الَّذِي لَكَ مِنَ رَبِّهِ إِنَّكَ تُكَلِّمِينَ النَّاسَ يَا مَرْيَمُ إِذْ قَالَتِ الْمَلَائِكَةُ يَا مَرْيَمُ اقْنُتِي لِرَبِّكِ وَاسْمِعِي الْوَعْدَ الَّذِي لَكَ مِنَ رَبِّهِ إِنَّكَ تُكَلِّمِينَ النَّاسَ يَا مَرْيَمُ

د ملائکو په باره کس دایه راغلی دی

لَنْ يَسْتَنْكفَ الْمَسِيحُ أَنْ يَكُونَ عَبْدًا: مسیح علیہ السلام کا اللہ پر بند
 لِلَّهِ وَلَا الْمَلِكَةُ الْمُقَرَّبُونَ ○: کید و نہ شرمیری اور نہ مقربے فریبے
 شرمیری، دے دے وار و خایر نو کین و قرب نہ مراد جسمی جسی او
 آسانی قرب مراد دے ہمد اوجہ دے دے آیت پہ تفسیر کین امام
 رازی رحمہ اللہ تعالیٰ پہ تفسیر کبیر کین او ابو السعود رم پہ خیل تفسیر کین د
 حضرت عیسیٰ علیہ السلام آسمان تہ پور تہ کیدال د جسم سرہ ذکر کبیدی
 اومدارک خائرن، سراج المنیر او کشف کین دی، کَلُوْنَهُ مِنَ الْمُقَرَّبِيْنَ
 د حضرت عیسیٰ علیہ السلام د مقرب کید و مطلب د ہمد آسمان تہ پور تہ
 کول د فریب تو ملگرتیا ورتہ حاصلیدل او بیا دنور و امور و تکیل د پارہ
 د ہمد علیہ السلام زمکے تہ نا زلیدل لکہ نکاح، حج، جہاد کولو او د
 مسیحی قوم نو فتنو ختمو لووڑ کولو د پارہ:

د مسیح ژوندون او نازلیدل د حدیث پر رنپا کین

بخاری کین ابو ہریرہ رض د حضور علیہ السلام نہ حدیث نقل کوی،
 فرمائی د قسم م د پہ خدائے وی چہ علیہ السلام بہ د پور تہ نہ پہ
 ناسو کین نازلیدن د حضرت مریم خوسے چہ حاکم بہ وی، انصاف دار
 صلیبی قوت بہ مات کیری او د خنزیر د قتل حکم بہ ورکوی او د بتولو
 خلقو د مسلمانید و پہ وجہ بہ د جہاد ضرورت پاتے نشی، او خلقو تہ
 تہ بہ دومرہ مال ورکیری چہ خوک قبکولو والا بہ نہ دی، او دعبادت شوق
 بہ دومرہ زیات شی چہ خلقو تہ بہ یوہ سجدا د توتے د نیا د دولت نہ دیو
 بنہ ہنکاریزی، بیا ابو ہریرہ رض دے تصدیق د پارہ دے آیت آرخ
 تہ کوجہ ورکرا چہ د ہمد معنی دادہ د پہ دے وخت کین بہ داعیہ یوکتابی
 پاتے نشی چہ پہ عیسیٰ علیہ السلام بہ ایمان نا نوری د مرنا د قول مطابق
 قرآن نہ پس د بتولو نہ د صحیح کتاب بخاری حدیث دی،

دویم حدیث دادے، چہ حضور علیہ السلام ابرمائل د خبا و د چینی
 علیہ السلام پہ مینخ کین نہی نشتہ او د ہمد بہ را کوزیری، چہ خد وخت تے
 اویئی نووے پیڑ نی، د ہمد قد در میانہ سور سپین دے، دوو
 زیرو جامو کین بہ را کوزیری د سرو بینتر بہ فی معلومیری چہ گویا کین
 او پہ ترے لاخاشی اگر چہ او بہ نہ تھی وی رسیدے، نو پہ اسلام بہ خلقو سرہ
 جہاد کوی، صلیبی قوت بہ مات کیری، د خنزیر د قتلو حکم بہ ورکوی
 جز یہ بہ بند کیری، پہ دے وخت کین بہ د اسلام نہ بغیر جول د یئو نہ
 ختموی، د جال بہ قتل کیری، پہ نر مکہ بہ غلوینت کالہ اسیری او بیا بہ
 وفات شی او مسلمانان بہ پور د جنازے توخ اگری را بودا د عن ابی
 ہریرہ رض مرفوعا جلد ۷ ص ۳۷

(۳) پہ مشکوٰۃ باب نزول عیسیٰ م کین عبد اللہ بن عمرو د حضور علیہ السلام
 نہ نقل کیری چہ ابن مریم پہ پہ زمکہ را کوزیری وادہ بہ کوی اولاد بہ
 کیزی پہ نر مکہ بہ پنچہ غلوینت کالہ پاتے کیری او بیا بہ قوت کیزی او دفن
 کیزی بہ حما پہ مقبرہ کین نو قیامت کین بہ زکا او عیسیٰ علیہ السلام د یو
 مقبرے نہ پاسو چہ د ابو بکر رض او عمر رض پہ مینخ کین بہ وی،

(۴) پہ صحیح مسلم کین روایت دے حضور علیہ السلام فرمائی، چہ حضرت
 عیسیٰ علیہ السلام بہ د دمشق پہ مشرق کین پہ سپینہ منارہ پہ دوو جامو
 کین دوو فریب تو پہ مینخ کین را کوزیری، دوارہ دلا سو تو تکی پہنگ پہ فریب تو
 ایینی وی، د جال پہ رگدح دروازہ بیاموی اووے بہ شوق و ثنی:

د مسیح علیہ السلام پہ ژوندون آیتونہ دیردی او احادیث د نواسر
 حد تہ کینی چہ د یو کم دیر شو صحابہ کرامونہ منقول دی لیکن موبد د بہ
 اختصا پہ غرض پہ پنچو آیتونو او خلو روا حدیثو اکتفا اکرہ، حضور علیہ السلام
 پہ دے اصل دینو کین د ایمانی د تحفظ او د گمراہی نہ دینج کولو د پارہ د حضرت

مسیح علیہ السلام چہ کوئے فیضے نبیانی ذکوکریدی ہنکارانی شافی دی۔ او کوم گمراہانچہ کہ استعزازا تو او مجازا تو پیرور پورہ تاریخ او بود نیا بکلوئی نشی، نو هغوی ذ پارہ قرآن او حدیث پورہ دفتر ہم بیکارہ دے، پہ دے احاد بشو کین د حضرت مسیح موعود علیہ السلام کہ پیژند لوچہ کوئے بنکارہ فیضے نبیانی دی هغه پہ منبر دادی،

۱) د مسیح موعود علیہ السلام بہ پلار نہ وی، نو د عامے ضابطے خلاف بہ هغه خیلے مور بی بی مریم، تہ منسوب وی۔ د مرزا غلام احمد پلار مرزا غلام مرتضی و داد مورثی ممتاز بی بی وو۔ کہ هغه نسبت بہ پلار تہ کید او مور نہ تہ

۲) هغه بہ حاکم وی لیکن مرزا غلام احمد د انگریزا نو غلام وو،

۳) هغه بہ عادل وی، د الله تعالی قانون چکول عدال دے، د مرزا پہ وخت کین شرعی قانون بند وو، او د انگریزا نو قانون پہ دکا اود دہ پہ مریدا انوجاری وو،

۴) حضرت عیسی علیہ السلام بہ صلیبی قوت ما اتوی خود مرزا پہ وخت کین صلیبی قوت دومرہ زور اگرو کوم چہ دے نہ وپا ندے چوے ہم نہ وو، پخبلہ دکا اقدار دے چہ پلار تہ تے پخو د آسونو سوارہ درگروے شوی ووا دغه د سکنہء پہ نظریک د آزادئ کین بہ ہندستان د صلیبی قوت مسند کولو د پارہ جنگ کسکو، او پہ تحفہ قیصر کین مرزا پخبلہ د خپلورا تہ قصد د بنکارہ کرے دے، چہ زہ د انگریز صلیبی حکومت د پارہ بود اسے فوچ تیار کریم چہ د انگریز حکومت وفادار وی،

۵) د حضرت عیسی علیہ السلام پہ وخت کین بہ د خنزیر خوراک ختم شوی لیکن د مرزا پہ وخت کین داریات شو بہ

۶) حضرت عیسی علیہ السلام بہ پخلفو دومرہ مال وروی چہ شوک بہ تے

قبلو نیک نوی، مرزا خوھیچالہ مال ورنکرو، بلکہ پخبلہ تے اغستو چند اغستل تے عام کرہ او د بہشتی مقبرے د پارہ تے چند غونبول دایمان یو شرط ایتا کلو بہ۔

۷) د عبادت خوند بہ د عیسی علیہ السلام پہ وخت کین دومرہ زیات شہی چہ دیوے سجدے قیمت بہ د خلقو پہ نظر کین د توتے دنیانہ زیات وی لیکن د مرزا پہ وخت کین عیسیا نو مسلمانان د لکھونو پہ شہر کین مورتدان کرل بہ

۸) حضرت عیسی علیہ السلام بہ د آسان نہ پہ زمکہ زاگوزیزی لیکن مرزا پہ زمکہ پیدا او ہم پہ زمکہ پاتے شو بہ۔

۹) پہ فرینتو بہ حضرت عیسی علیہ السلام لاسونہ ایینی وی لیکن د مرزا پہ نصیب کین دیو فرینتے لیدل ہم نہ وو،

۱۰) عیسی علیہ السلام بہ د دمشق پہ سپینہ منارہ زاگوزیزی، لیکن د مرزا پہ نصیب کین دیو عرب زمکہ لیدل ہم نہ وو،

۱۱) حضرت عیسی علیہ السلام بہ لگی شہی پہ دنگل (بہ یهو دی دجال قتل کری، لیکن د مرزا پہ قسمت کین نہ خورنگل) لیدل وو او نہ د دجال، البتہ ددہ روحانی اولاد د دجال قوم یهو دوسرہ تعلق پہ دے وخت پیدا کرو، چہ د عالم اسلام نہ دوی تعلق ختم دے، خبرہ د اسے معلومیزی چہ د دجال پہ ظاہریدو بہ دوی د هغه مدد د پارہ د غلتہ د اسے موجود وی،

۱۲) د عیسی علیہ السلام پہ وخت کین بہ یو باطل دین ہم پاتے نشی لیکن د مرزا پہ وخت کین باطل دیتونہ پہ جوین وو

او د اسلام خلاف نور نوی دینو بہ را برسیرہ شوچہ پہ هغه کین د هغه د مرزائیت هغه دین ہم دے کوم چہ د اسلامی یووالی پیمانہ

۱۳) د مرزا غلام احمد پلار مرزا غلام مرتضی و داد مورثی ممتاز بی بی وو۔ کہ هغه نسبت بہ پلار تہ کید او مور نہ تہ

ایتم بم دے (۳) حضرت عیسیٰ علیہ السلام بہ حج کوی، لیکن ترکہ
دے مرزا حج نصیب نشو:

(۱۳) حضرت عیسیٰ علیہ السلام بہ آسمان تہ پور تہ کید و نہ ویرا ندے
نہ وادے وی او نہ تے اولاد بلکہ تے نزول نہ پس بہ وادے کوی اولاد برے
کیزی، لیکن دے میرزا کہ نبوت دے دعویٰ نہ ویرا ندے وادے ہم ویرا اولاد
ہم وو۔

(۱۵) حضرت عیسیٰ علیہ السلام بہ جہاد کوی او جز یہ بہ بندہ کپی لیکن
میرزا دے جہاد کولو بہ خائے جہاد کولو نہ حرام اکیلے۔
او دے نضارے و دے استعمار لارے صفا کرے او کجریے بند و لوہے سوال
پاتے نشو۔

(۱۶) دے عیسیٰ علیہ السلام بہ وخت کینے دے تہ لو خلقو بودین یعنی اسلام
بہ وی، نو بہ دے وچہ اسلام سرے دے ہیچ یوم مذہب جنگ بہ نشی کینے
لیکن دے مرزا بہ وخت کین گنرو باطلومذہب نو دے ہندوستان
ترکی، فلسطین او شمالی افریقہ بہ مسلمانانو کوم ظلمونہ چہ اکرل
دے ہنہ مثال بہ تاریخ کین نشنہ اودا دے مرزا برکت کیدے شی۔

(۱۷) دے عیسیٰ علیہ السلام بہ وخت کین بہ امن قائم شی او جنگ بہ ختم
لیکن دے مرزا بہ وخت کین خہ چہ دے ہنہ نہ پس دے امن و امن نوم لو
نہ پاتے نشو او جنگ دے پارے ہنہ دے سلعے او سامان جو بہ شو
چہ دے مرزا دے وخت او دے ہنہ نہ پس دیو جنگ بر بادی دے تیر شو سو سو نو
جنگو نو دے بر بادی نہ زیانہ دے۔

دے تہ لو بنو بنیا نو بہ رنرا کین داوینا بہ حقہ دے چہ مرزا دے مسیح
موجود نہ دے، لیکن دے مجازا نو استعمارا نو او تاویل تو پہ نورقرآن
حدیث تاریخ او واقعہ تو پورے چہ مرزا کو ہنہ اگانے او تہ تے اکرے

دے ہنہ بہ موجب ہیچ یو حقیقت حقیقت نشی پاتے کیدے داخو مرہ
دانوس خبر دے چہ دے مسیح موعود علیہ السلام تہ تے بنیے بنیے پہ
دایے یوسری ریرزا ویرا ویرا۔ اکیلے شی چہ نہ تے خیل نوم نہ تے دمور
نور نہ دے ہنہ مکان نہ دے نزول مقاصد مسیح موعود علیہ السلام سرے
سمون خوری، پہ دایے بے سرے او پینوتا ویلو نو خود تہ لو بادی شا
ہیچ یو نظام دے کار او فائدے نشی پاتے کیدے۔

شیخ الکبرجہ او دے عیسیٰ علیہ السلام ژوندون

شیخ الکبرجہ بہ فتوحات مکہ باب ص ۳۶ کین لیکے:

فِي حَدِيثِ الْمِعْرَاجِ فَلَمَّا دَخَلَ
بِحَسْبِهِ فَإِنَّهُ لَمْ يَمُتْ
إِلَى الْآنَ بَلْ رَفَعَهُ اللَّهُ إِلَى
هَذِهِ السَّمَاءِ وَاسْكَنَهُ فِيهَا
وَحَكَمَهُ فِيهَا وَهُوَ شَيْخُنَا الَّذِي
رَجَعْنَا إِلَى بَيْتِهِ بِنَا عَيْنًا يَبِيَّةَ
عَظِيمَةً وَلَا يَفْعَلُ عِنَّا سَاعَةً
وَأَرْجُونَ أَدْرِكُهُ فِي نَزْوٍ لَهُ إِنشَاءً
اللَّهُ تَعَالَى

دے ہنہ پہ موبز لو یہ مہربانی دے او مہربان نہ یو گہری ہنہ غفلت نہ کوی خما امید
کہ خدائے پاک اے غوبنتہ توخہ بہ دے ہنہ دے نازید ورنہ تہ تہ زمانہ بیبا
موم۔

پہ تاریخی لحاظ سرے دے مسیح علیہ السلام ژوندون

حضرت مسیح علیہ السلام حضور علیہ السلام سرے دے تہ لو نہ زیات نزد
پیغمبر دے او تہ نضاری او مسلمانان دے ہنوی لوئی او شخصیت معنی

آسمانی ژوند و فریب توپه شان دے هلته هغه د زمکے د بشری ضرر باتو
 محتاج نه دے ، بلکه داسے خوبه زمکه هم کیده شی چه الله اغوا بی .
 (۱) طبقات شافیه جلد ۱ ص ۲۰۰ کنس د شیخ عزیزالدین فاروقی دروایت
 دے ، چه هغه په عراق کنس داسے سر په لیده و وچه خوراک جنک لے
 نه کولو .

(۲) امام ذهبی فرمائی ربه اندلس کنس یوه داسے بنخا واک چه د شلوکالونه
 لے خوراک خبنا ک نه کولو (دا واقعہ مشهوره ده)

(۳) حاکم تاریخ نیشاپور کنس دعینی بن محمد الطهمانی نه نقل کوی ، چه د
 رحمت په نوم د یوه شکر خاوند شهید شوه وو. هغه دغه خاوند خوب
 کنس داسے لیدو چه د جنت طعام لے خورلو یو تکبر لے خپلے بنکته ته هم
 ورکړه هغه چه نه خوبه راوینه شوه نو نول عمر لے خوراک ته مامت پینښور
 د ذکر سوی طبقات په حواله دویم جواب دادے چه د آسمان اوزو لے
 نسبت په خپل مینځ کنس لکه د غزل آسمان او د اوری د داسے (د زمکے) دے
 هرکله چه خدا لے پاک په دے و یوکی زمکه د آر بو نو مخلوقاتی د
 خوراک انتظام فرماییلے دے نو په آسمان د یوکس د ضرور یا توان نظام
 کول هغه نه گران دی خه ! هچرے نه دی گران !

۲۰۲ د ختم نبوت په لحاظ د حضرت عیسیٰ د نزول حکمت
 وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ النَّبِيِّينَ
 لَمَا آتَيْتُكُم مِّنْ كِتَابٍ وَحِكْمَةٍ
 ثُمَّ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مُّصَدِّقٌ لِّمَا
 مَعَكُمْ لَتُؤْمِنُنَّ بِهِ وَتَتَّصِرُونَ بِهِ
 قَالُوا أَفَرَّرْتُمُوَّ أَخَذَتْهُمُ
 ذُلُّكُمْ أَصْرِي ط قَالَوا أَفَرَّرْنَا

خه وخت چه الله تعالی د نبیا نو د عهد
 و لغتو چه خه کتاب او علم ماد ر کړو
 او بیانا سوند یو لوسه رسولی راشی کوم
 چه تاسو سره کتاب ته هم بتیا وائی
 نو تاسو به په هغه ایمان را وری او
 د هغه مدد به کوی . وے فرماییل

قَالَ فَاشْهَدُوا وَأَنَا مَعَكُمْ مِنَ
 الشَّاهِدِينَ (ط) سورة ال عمران : موخا عهد قبول کړو ؛ هغوی او پیل
 آیه علیه : چه موخا اقرار کړو ، نو وے فرماییل تاسو اس گواها سئی
 اوزا به هم تاسو سره گواها نیم .

د حضرت علی او عبد الله بن عباس رضی الله عنهم د تفسیر مطابق د نبیا و
 علیهم السلام نه دا وعدا د خاتم الانبیاء علیه السلام په باره کنس اغسته
 شوه و لکه یو کنس حضور علیه السلام (نبی الامم) او (نبی الانبیاء) هم
 دے د ذکر شوی آیت په موجب انبیاء و علیهم السلام د خاتم الانبیاء
 علیه السلام نبوت اعتقاد او اقرار او د هغه نصرت (امداد
 بالواسطه) املو ، بتولوا نبیاً و علیهم السلام د حضور، علیه السلام
 د نبوت تصدیق کړو او خپلو امتونو ته د هغه د نبوت منلو
 اومد د کولو تاکید فرماییلو لکه چه موسی علیه السلام د تورات
 کتاب استثناء و باب عشا او باب عتس کنس دا و د علیه السلام په زبور باب
 عشا کنس ، حضرت سلیمان علیه السلام په (غزل الغزلات ، کنس حضرت
 عیسی علیه السلام په انجیل یوحنا باب عا آیت ع تراثت علیه
 کنس اعلان کړیدے ، اس د دے خبرے ضرورت و وچه د د
 نبی الانبیاء ، عملی بالذات ظهور اوشی ، لکه په حدیث د معراج یو
 صورت د دے دا شو چه بتولو پیغمبرانو علیهم السلام ته د مامت
 ا کړو او بل عملی صورت لے دا شو چه که د نزد د پیغمبر حضرت
 عیسی علیه السلام تر آخرے زمانے ژوند دے ا سلفه شواو بیبا دغه
 نبی د حضور علیه السلام د یواختی په شکل د دین همدی د خدا ممت پیا
 د آسمانه را کوز کړی شو ، چه حضرت عیسی علیه السلام د بتولو پیغمبر شوه

انبیاء و علیہم السلام دیونمائندہ پہ دول د شریعت محمدی خدمت
 اوصاف ادا کری او پہ دے دول د حضور علیہ السلام د پیغمبرانود
 پیغمبری عہدہ واضحہ کری۔ د پیغمبرانود پیغمبری دا عہدہ د حضور
 علیہ السلام دیو پیغمبریہ دربعہ عملاً مکمل کول حکم ناممکن ووجہ د حضور
 علیہ السلام نہ پس د نبوت دروازہ بندہ دہ د ختم نبوت او د پیغمبرانو
 د پیغمبری عہدہ د حضور علیہ السلام بنہ بنکارہ کولو د پارہ دیو پیغمبر
 رالبریل پہ دول د اقصی ضروری ووجہ پہ نزول د عیسی علیہ السلام دا
 حکمت الہی مکمل شو۔

نوداخیرہ یقیناً صحیح شوہ چہ د عیسی علیہ السلام نزول د حضور علیہ
 السلام د ختم نبوت پہ حیثیت دی۔

۳۔ د عالیٰ فننواو د عمومی اصلاح پہ لحاظ د مسیح د نزول حکمت
 پہ دے بارہ کنی د حضرت عیسی علیہ السلام د نزول حکمتونہ دادی
 (۱) دوی د نزول یوم مقصد د دجال قتلہ کول او د جال قتلول دی
 د جال بہ د خدا ایسی د عوبداروی، نو عیسی علیہ السلام بہ د توحید
 الہی قائم کولو پہ غرض د جال پہ دے جرم کنی او ژنی چہ ہغہ بہ د اللہ
 نہ سوا د بل چا خدا ایسی تہ خلق رابلی کدے بل حکمت بہ د عیسی علیہ
 السلام خپل امت د نصاریٰ و تہ د ابکارہ کول وی چہ د اللہ نہ
 بغیر د بل چا د خدا ایسی عقیدہ لڑنکے گمراہ د قتل حق ار دے، حکم چہ
 نصاریٰ چیلہ ہم د حضرت عیسی علیہ السلام د خدا ایسی دعوی لوی
 لوی د حضرت عیسی علیہ السلام کلا سہ د ر یهودی د جال او د یهودیا
 کولیا تو قتل کیدل د هغوی ر یهودی کدے دعوے ترویج کول
 اوسنور کول دی دکوے د هغہ چہ هغوی حضرت عیسی ہم خپل
 مقتول او مصلوب کنری۔

رس دیور رحمتی مسیح (علیہ السلام) پہ لاس د بل (لعنتی مسیح)
 (دجال) او د هغہ د مریدانوتباہی چیرہ مناسب معلومیزی،
 مونزوراندے بیان کری دی، چہ حضرت عیسی علیہ السلام مسیح
 ہدایت دے او بل پہ دے وجہ مسیح دے چہ د هغہ خاص خانے د
 اوسیاحت پہ لے کولو او دا بل مسیح ضلالت دے او بل پہ دے وجہ
 مسیح دے چہ د هغہ کینرہ ستریزہ دا سے رنگا لکے چہ هوار لیوور
 کرے شوے وی۔

۴۔ نوی تمدن او د سائنس ترقی د تباہی پہ غارہ ادرولے دہ،
 دا تباہی ویضے بیول او غت فسادونہ پہ مادی قوت ہجرے نشی
 ختمیدنے، کہ یونیک حکومت کارخانے جورے کری و سلعہ راجع
 کری نو خدا تے دشمن، فسادیان، دنیا تہاہ کونکی مشرقی اومغربی
 غت طاقتونہ پہ سائنسی، ایسی، بلکہ ہر قسم سامان جنگ اوتباہی
 پہ چلونونکی دوسرہ ورا ندے دی چہ پہ مادی طاقت تے دغہ صالح
 طاقت (حکومت) نہ شی رالاندے کولے دے د پارہ دا سے یو لور
 روحانی طاقت پکار ووجہ د هغہ پہ یو شفا او د دعا پہ یوجہ د اتول
 ہر خہ تباہ شی او د امن دورہ دورشی، دے کار د پارہ حضرت عیسی
 علیہ السلام حکم مناسب دے چہ هغہ کنی خلور غت خلافت عادت
 روحانی تونہ جمع دی، هغہ د روح القدس کہ پوکی پیدا دے د ذمے
 پہ ژوند کنی روح القدس ورسرہ وو، و آید نہ بروح القدس،
 آسمان تہ د روح القدس پہ ذریعہ اوجت کریشو، د آسمانہ راکوزید
 پروخت بہ تی دوارہ لاسونہ د د و فرشتو پہ اوبڑ والینی وی واخصاً
 گفیرہ علیٰ اجنۃ ملکین، د احادیث دلواس بن سمان پہ روایت
 د مسلم شریف دے، دے خلور و خاص روحانی تونہ اثر بہ داوی

چه دده ددعا په یو جملہ به نول یا جوجی ما جوجی فسادی فو توند
په خپل خپل خاڼه تباہ شی بقوله زمکه به ددوی د مردارو نه بدو
بونیہ شی، په مسلم شریف کین د نواس بن سمان په روایت حدیث
شریف دے، چه یا جوج ما جوج به حضرت عیسیٰ علیه السلام او د
هغه ملگری را گیر کری رفیکر عب نبی اللہ عیسیٰ و اصحابه فی رسل
اللہ علیهم التّعاف، الحدیث،

حضرت عیسیٰ علیه السلام او د هغه ملگری به دعا کری نو الله به د هغوی
په ختمونو رگر د تونو یورنخ را ولی، فیصیبون فرسی کموت نفس
واحدی، نو تونو به د مردارو د ابعه د یوسه شی لکه چه یوسه
مردارو وی یولیشتم زمکه به هم ددوی نه نشه نرویی د بد بو نشی
نه به که پکه وی نو الله تعالی د جنتی او بنا نو پشان غنبت غنبت مارغان
را لیبزی هغوی به د غنمردارو چرته بل خوا یوسی،

د دنیا و را تونو کی غنبت خدای د شن طاقونو د جالی نسته ده د کوم
متعلق چه د عمران بن حصین په روایت په مسلم شریف کین حدیث ذکر د
ما بین خلق آدم الی قیام الساعة په ادم علیه السلام د پیدا نشه نه تر
امرا کبر من الدجال، قیامت پور د دجال د فتنه نه
بله غنپه فتنه نشته :

دیا جوج ما جوج په باره کین ذکر پکار دے چه دا خسته دے
یا جوج ما جوج ته په عبرانی ژبه کین رغوغ ما غوغ (او په انگریزی ژبه
کین د کاک میگاگ) وائی (عقیده الاسلام ص ۱۱۱ روس او چین
یا جوج دی، او برطانیه او امریکه ما جوج دی چه بعضی د ستر کاس
میگاس) او بعضی د رچین ما جوج (اگر نا سخ التواریخ د آدم علیه السلام
د ختم کون د وانه تر تاریخ د و القونین پور د ستر کاس تاریخ

هبطی لیکل دے او کله یا جوج ما جوج هر کافر ته و بیله شی، لکه د خسر
په حدیث کین وی،

مَنْ يَأْجُوجَ وَمَأْجُوجَ أَلْفٌ مِنْكُمْ رَجُلٌ، یعنی په دوزخ کین به یا جوج
ما جوج زر کسان او تا سو یوکس ر یوکس په زر و کین) حافظ ابن حجر رح او
قرطبی رح د دے شریح کپیدا، «أَيُّ مِنْهُمْ وَمِمَّنْ كَانَ عَلَى الشِّرْكِ
مِثْلَهُمْ وَرَجُلٌ مِنْكُمْ أَيُّ مِنْ وَمِمَّنْ كَانَ مِثْلَهُمْ» گویا
کین د زر و نه مطلب مطلق کافر او د منکر، نه مطلب مطلق مؤمن
دے (سیدین جوکار ایهور، دیهودو په عقیده کین د حدیث درجه لری
په (خزائن الروم» کین عبرانی خط سره موجود دے، په دے کین نقل
دی، چه «عالم به د ششکه نه پس یتیم شی او د هغه نه پس به در کوک
ما کوک) جنکو نرویی او پانے زمانه به د ما شیخ وی صاحب نا سخ
«ما شیخ مبارک، خاتم الانبیاء صلی الله علیه وسلم ته و بیلی دی او په
رعبری کما ر کین در ما شیخ) نه پس لیکلی دی چه د دے نه پس به دنیا
یتیمه به محافظه پانے شی، یعنی نبوت به ختم شی،

پنجم حکمت

پنجم حکمت دادے چه د موجوده دور د عالی فتنو او د ایٹمی تبا هو
بانیان یهود او نصاری دی، د اشتراکیت بانی کارل مارکس یهودی دے
ر و جے ایٹم بم جوړونکے شوپن هار «یهودی دے د نوی تهدیب خدای
هیروونکے د فاسقانہ معاشرے او انسان کن سامراجیت بنیاد مسیحی طاقتور
قائم کپیدا دے او د تو زومند هبونو خصوصاً د مسلمانانو عقیده او عملو نه
خرا بوونکی قومونه هم عیسایان دی، په دے وجه ضروری و که چه د یو
اسرائیلی پیغمبر (چه عیسائی قوم نے خپل پیشوا عیسی) د لاسه دده د امت
پیدا کری فسادی نه ختم شی، غرض دا چه د عیسی علیه السلام امت ما دی

سائنسی، ایٹمی ذریعہ سوسرہ کومر فساد چہ داپور تہ کریدے، ک
 آسمانی تدبیر نہ بغیر۔ کذمکے طاقتور نہ دھتے د مقابلے توان
 نہ لری پہ دسہ وجہ عقل، دعیسی علیہ السلام را کوزیدال ضروری گنری
 دکوم چہ تند بیر الہی پہ زرگونہ کالہ ورا بندے فیصلہ کریدے ددے
 دکجالی قوتونو تالی ستا دا صلاح ہجرے نشی کولیکوم چہ عیسائی او
 مسیحی دکان چلوو دپارہ ددجالی قوتونو قوتے مضبوط کرے او د
 اسلام بتولہ گنہ (دخوار لسوسو وکالو مسلمانان کافران کریم
 تباہ کری:

فائدہ

دذوالقرنین دبتد متعلق

پہ دنیائے داوخت دیر بند ونہ
 دی ٹودچین دیوال چہ دیراؤند
 او پکن دے او ہفتہ پہ منگولی ژبہ کن (نکو دے) او پرتگی ژبہ کن
 د بوقور قہ) ویٹے شی،
 دویم: د بخارا او ترمذ پہ منیخ کن چہ ورتہ (دربند) ویٹے شی، دا دتہ ورتہ
 پہ وخت کن موجود وو۔
 دریم: د رداغستان، بند۔ ددے نؤم رباب ابواب دے اول دس
 ہم ورتہ ویٹے شی، بستانی پیردا لڑا المعارف، کن ددے تفصیل
 بیان کریدے :-

خالورم، ہغہ بند دے کوم چہ رکابیشیا رفقنازم سرہ پیر دا ڈیال ڈرہ
 کن مے ریافتون پہ رمعجم البلدان، کن لیکلی دی چہ دا دوی پیلو شوے تانے
 نہ جوہ دے اودا نور دے دکا شو دی بنا پہ دے، دقرآن دتشریح
 مطابق دذوالقرنین بندہم داخلورم دے، پہ رناسخ التواریخ کنڈا
 بنکارہ بیان شویدے ددے تائید داسے ہر کبیری، چہ رخر دارج
 پہ کتاب المسالک، کن لیکلی دی چہ عباسی خلیفہ واثق باللہ دذوالقرنین

دبند دتحقیق دپارہ دماہرانو بولکیشن لیر لونو ہغوی ہم دا بند دقرآن
 مطابق دذوالقرنین بندا تپاکلو دذوالقرنین دے بند تہ پہ فارسی ژبہ کن
 دترہ آہنی،، ترکی ژبہ کن، ووامرکیو، او پچینی ژبہ کن، وپچاگ کورائی، وائی
 یعنی دگور، دترہ، دگور، مطلب دگور ش سائوس، دے چہ دا دوی کجسرو
 نؤم دے،

ذوالقرنین

دذوالقرنین دسے سفر پہ قرآن کن ذکر دی، یومغربی، بل مشرقی او
 دریم غالباً شمالی دے، ذوالقرنین خوک وو، امام رازی رح پہ تفسیر کبیر
 سورہ کہف کن لیکلی چہ دا دمقدونے سکندر د فیلقوس خوسے د
 آرسطو شاگرد وو، امام رازی ارسطو تہ بنکارا کافرو شیلی دی، بعضو
 ذوالقرنین کیقباد تہ ویٹلی دی، او بعضو مغربی چین تہ، بعضو دین بادشاہ
 ذونواس حمیری تہ، او بعضو حضرت ابراہیم علیہ السلام دزمانے سانی بادشاہ
 تہ۔ ذوالقرنین ویٹلی دی، بعضو وائی چہ دامصعب بن عبد اللہ وو کد چہ
 ابن عبد البر لیکلی دی، بعضو عبد اللہ بن ضحاک بنائی او بعضو داسائوس
 (گورش) گنری دا اخیر صحیح دے نور بتول غلط دی نور اقول ہم
 شتہ خو ہغہ ہم غلط دی، دامصعب بن عبد اللہ او د عبد اللہ بن ضحاک
 سند صحیح نہ دے حافظ بن حجر ددے نزدیک کریدے، او دابراہیم
 علیہ السلام دزمانے مصعب او عبد اللہ بن ضحاک پہ تاریخ تائیت
 نہ دی چہ دوی دابراہیم علیہ السلام دزمانے وواو اہم نہ دی ثابت نہ
 دوی دا بند جوہ کریدے، نور بادشاہان مؤمنان ندو، سائوس
 ذوالقرنین چہ مؤمن صالح وو او ۵۹ھ قبل از مسیح کن تیر شویدے
 صحیح خبر دے دا دہ دا بند ہم دے جوہ کریدے چکد چہ قرآن کم ناگم دہ
 تہ نیک سرے خو ویٹلی دی او ددے بند نسبت کولی دے تہ درست

بنائی داسنگ پہ تاریخ کن ددہ دہ سے سفر و نہ ہم ثابت دی، سکندر
 کد فقار سفر ندے کرے او نہ نور و ذکر شو و گساوسفر کریدے
 کد ذوالقرنین مغربی سفر دایشیا لے کوچک وو، او د نمر و و بیدال پہ
 عین حیمہ، کن د سمرنا د سمندر پہ اوبو کن وو کوے چہ تورے
 دی، سائرس بابل فتح کر و بتی اسرائیل لے خلاص کرے، د بیت
 المقدس تعمیر لے کر و او یسعیاہ علیہ السلام آتہ بشلے کالہ روہیہ
 د بیت المقدس د تعمیر پیشن گوئی کرے وہ، چہ بابل کن بہ آویا کالہ
 یہودی ان قیدوی بیا بہ بیت المقدس آباد شی، امام رازی چہ یہ تفسیر
 کبیر کن بنکاره و بیلی دی چہ دابند سائرس جو کر کریدے او د ا
 چہ ذوالقرنین یقیناً سائرس د دانیال علیہ السلام پہ دین وو، د تحقیق
 د تاریخ نہ علاوہ د یسعیاہ علیہ السلام صحیفے باب ۲۵ عتاک او د
 دانیال علیہ السلام مکاشفے باب ۲۷ آیت ۱۸ د ذکر یاعلیہ السلام کتاب
 باب ۲۷ آیت ۱۸ او د عزرا باب ۷ آیت ۱۸ عتاک نہ د اہستے شویدے
 کوم چہ د قدیم تاریخ اہم ترین بنیا د و نہ دی، ابراہیم زردشت
 ہم د دانیال علیہ السلام شاگرد او مؤجد و و خک چہ د ہفت اوستاد
 اعود باللہ او بسم اللہ نہ شروع کیری د ابن کثیر تحقیق ہم د ا سے
 رکنتھات اصطرک کن د الہاتہ ہم مؤمن او د مجوسیت د شن و بیلی
 شویدے، سائرس ذوالقرنین کد دارا نہ و ہاندے نیر شویدے، ک
 یا جوج ماجوج پہ بارے کنے د ہغوی د لور والی واقعات غلط دی، ابن
 کثیر زہم پہ خپل تاریخ کن او بخاری رح پہ باب د یا جوج ماجوج کن دے
 تردید کریدے، دغدرنگ پہ ترمذی کن د ابوہریرہ رض ہفت روایت چہ
 ہغوی بند کنی او بیا وائی چہ صبا بہ نور کنو خوا نشاء اللہ و بیلی ہیر
 کرے نو بیا بند پہ خپل حال شی او خہ وخت چہ دوی انشاء اللہ اوائی

نودغہ بند بہ مات کھی او نتر بہ مرا اوزی، داہم ضعیف روایت
 دے، امام احمد بن حنبل رح ابن کثیر رح پہ خپل تفسیر جلد ۳ ص ۱۷۱
 کن نقل کریدے چہ داخلاف قرآن دی،
 فَمَا اسْتَطَعُوا أَنْ يَظْهَرُوا وَمَا اسْتَطَعُوا يَا جُوحَ مَا جُوحُ نَهْ بِبِنْدِ خَلْتِ شَى
 لَكَ نَقْبًا (سورہ الکہف آیت ۷۷) : او نہ بکن مورئ کو لے شی،
 ابن کثیر رح لیکے چہ داروایت ابوہریرہ رض د کعب الاحبار نہ را غتے دے
 او خلق و غلطی نہ ورتہ مرفوع و بیلی دی د عقیدۃ الاسلام پہ مطابق
 یا جوج ماجوج بہ پہ بند بھرتہ نہ را پورے اوزی بلکہ د تجیرہ کیسین
 نہ تر منجور یا پورے بہ، دیو خائے را اوزی، قرآن د دے بند مضبوط
 والے بیان کریدے او د ہفے ماتول لے د قیامت غلامہ بنو د لے دہ
 مکر د یا جوج ماجوج ذکر چہ نہ چہ را غلے دے ہلتہ د بند ذکر شنتہ دے
 نہ معلومیزی چہ یا جوج ماجوج بہ د بند پہ لارہ نہ بلکہ پہ بلہ لارہ را
 اوزی رح حدیث شریف متفق علیہم د بیل للعباب قدا اقتراب من فتح روم
 یا جوج و ماجوج مثل ہذا، عمدة القاری جلد ۷ کن د کرمانی
 نہ منقول دی چہ دا استعارہ دہ مطلب لے فتنے خورمایدال دی، لکہ چہ
 د گوٹے د کرئی پہ اندازہ یوونکے اشی او فتنے تررا بر سیرہ شی، لیکن مطلب
 لے ہرگز داندے چہ دغہ کد ذوالقرنین بند بہ ماتیزی او یا جوج ماجوج
 بہ پر اوزی، پہ عقیدۃ الاسلام کن د ذوالقرنین تشریح پہ مختلفوا قولوسر
 شویدے لیکن د اصطرک لہ آثار قدیمہ د ذوالقرنین کومہ مجسمہ چہ برآمد
 شویدے پہ ہفے کن د ذوالقرنین د اسپنے د توپئی کینرے او چہ غارے
 تہ لہ مینخہ تش د اسپنے بنکرو نہ غوندے جو لہ شویدی د دے نوم
 داوچہ بنو دل صحیح بنکاری :

تتمہ

دکفار و عذاب ہمیش والے

وَدَخَّرَ اللَّهُ آيَاتِ تَفْسِيرِ بَيَانِ
پہ وخت امام رازی رحمہ تعالیٰ

کبیر کینی دکفار و یہ دائمی عذاب اشکال و نہ پیش کو یدای، احقر بہ ک اللہ
پہ فضل دغہ شبہ نقل کو او جواب بہ کے ورکوی۔

رُومِئِي شَبِه | پدے مسئلہ غیب اشکال دادی چہ داد خدا
دانصاف نہ خلاف دہ، ددے جواب دادے

چہ دکذاب ہمیش والے ظلم نہ دے بلکہ انصاف دے، دکظلم مطلب داد
چہ دبل پہ ملکیت کینی تصرف اکریشی او کفار خود خدا ائے ملک دی
خدا ائے پخپل ملک کینی تصرف کوی دبل چاہہ ملک کینی نہ کوی۔

دویمہ شبہ | ہمیشہ عذاب دکذاب ائے رختہ خلاف دے
دے جواب دادے چہ دکجرم سزا عین رحمت

دے حکمہ کوم حکومت کینی چہ سزا نہ وی ہغہ بقول خلق درحمت نہ خلا کبری
دساییمہ شبہ | دکجرم وخت لیز دے یعنی دکبلوغ نہ تو صرگہ

اودکذاب وخت ختمید و نیکے نہ دے دامنا سب
نہ بنکاری، ددے،

اول جواب دادے، چہ دکجرم و سزا پہ وخت کینی برابرے ضروری نہ
اکے مار دکہ دیو گھنٹے یا کنگے غور نہی لیکن سزا پہ کالو نو خوری
اصلی خبرہ دادہ چہ سزا دکجرم دک نوعیت پہ مطابق ورکولے شی دے
کہ وخت پہ مطابق نہ، دکفرد جرم نوعیت سخت دے، نو حکمہ سزا ہم
سختہ پکار دہ، دویم جواب دادے چہ دکفار و جرم دکفر ہم نہ
ختمید و نیکے دے پہ مرگ ختمید ددہ پہ اختیار کینی نہ وی دائرہ بے

اختیار، پاتے شوگہ دے ژوندے دے نوپہ خپل اختیار دہ کفر
بتول عمر نہا پرینو دکہ گریدا او مجبوری پہ حالت کینی جرم پاتے
کیدل مخلوق او خالق دوارہ نہ مانی، مطلب دا چہ دکفر جرم ہم
نہ ختمید و نیکے دے او عذاب ائے ہم نہ ختمید و نیکے مناسب دے۔

دریم، جواب دادے، چہ کفار و اللہ تعالیٰ دلا محدود و او بے پایا نہ
انعاما تو او کمالاتونہ انکار او بغاوت اکر و نو حکمہ سزا ہم لا محظ
او بے پایا نہ مناسبہ دہ۔

خلویم جواب دادے، چہ دکفار و سزا دکظلم طبیعی تاثیر پہ دول دہ، لکہ
دسراطان جراثیم چہ دکعمر سرہ سم وی بتول عمر تیر بخور بے آرامہ
او تکلیف کینی وی، دکفار جراثیم ہم دائمی اثرات او نتیجے لری یعنی دجسم
پہ اور کینی ہمیشہ پاتے کیدل فرق او بیلٹون چرف دومرہ دے چہ
دجسمانی رفح (سراطان) اثرات او نتیجے دکجسم پہ ختمید پہ مرگ
ختہ شی او دژو حانی رفح دکفر) اثرات او نتیجے دروح سرہ تہلی دی کوم چہ
ختمیزی نہ خومرہ پورے چہ دروح ژونداری چہ پہ آخرت کینی ختمیزی
نہ مناسب دی چہ عذاب دکفر دے ہم پہ آخرت کینی ہمیشہ وی۔

پنجم جواب دادے، چہ دھر تکلیف سبب ترخو چہ وی نو تکلیف
بہ ہم وی لکہ پینتورگی کینی چہ کانپے ترخو وی ترخے بہ پینکین دہرد
ہم وی یاد اور کامی پہ شیشہ کینی دنہ دنارنہ ویستون ریلوے
حروف ترخے وخت موجود وی ترکومہ چہ دایشیشہ موجود وی،
هرکله چہ کانپے دکپینتورگی نہ او تو یا شیشہ چپ چور شوہ، نوہلہ بہ
دہ داودغہ حروف ختم شی، دغہ رنگ دکفرن ہر خد پورے چہ روح
کینی موجود وی نو عذاب بہ ہم ترخے وخت وی مگر دادے
پہ روح کینی ورننوتے دے چہ دکبیلید و امکان ائے ہدی و شستہ نہ

کہ اللہ تعالیٰ ہر مائی

وَلَوْ رَدُّوْا الْعَادُوْا لِمَا نُهَوْا عَنْهُ : کچھ بے کفارتہ آخرت نہ دینیاتہ راوستے
دوسرے انعام : شی نبیابہ ہم دغہ کفر کوی کومہ نہ چہ منع کر شوی
مطلب داچہ سبب یعنی کفر ترخوجہ موجود وی، نوعذاب بہ تے
ہم ترہغ وختہ پورے وی، لیکن کفر بہ روح کین داسے نونے دے
چہ ترجد اکیدے نشی اور روح ختم پری نہ چہ دے ہفے پہ ختمیداددغہ
سبب کفر ہم ختم شی نوٹکہ ودرہ دا ہی عذاب مناسب دے :

تَمَّتْ بِالْخَيْرِ

یوہ نادرہ تحفہ

عصمت انبیاء علیہم الصلوٰۃ والسلام
(اردو)

از افادات

علامہ شمس الحق افغانی رحمۃ اللہ علیہ

جمع و ترتیب : شیخ فتح الرحمن بیچر شعبہ عربی پشاور یونیورسٹی

ناش

تاج کتب خانہ محلہ جنکی نزد قصہ خوانی پشاور

دلاویدو پتہ

کتب خانہ رشیدیہ محلہ جنکی قصہ خوانی پشاور

کدین تبلیغ پہ ہر مسلمان نراونٹہ باندے فرض دے، خوشگنہ چہ دچھاہ
دپارہ وسلہ ضروری دے۔ ہم داسٹان دتبلیغ دپارہ کدین علم ضروری دے۔ او
کدین دزدکریے دپارہ بنہ کتابونہ خان سورہ ساتل او بیاباوستل پکاری۔ ددے
مقصد دپارہ تاج کتب خانے تاسوا دپارہ بناستہ علمی مکتبے دکتا پوہ شکل
کینے چاہ کرے دی، چہ پہ ہر کر، جہرہ او جومات کینے دھنے نہ یوہ بناستہ تبلیغ
جوہریدے شی، بنہ کتابونہ خان سورہ ساتل کار ثواب دے او مرکز پس تیز صدقہ چاہ جہرہ

د مفتی اعظم پاکستان مولانا شیخ رشید دیوبندی مشہور تفسیر

معارف القرآن

پہ پینتوڑ بہ کینے یو اہم مقام لری۔ پہ پینتوڑ بہ کینے دومرہ مفصل اور مستند تفسیر
ہل نشہ چہ پہ ہفے کینے دقرآن کریم شاین نزول تفسیری بحثونہ، دپنوا تفسیرونہ
خلاصہ او موجودہ زمانے دہرقتہ مسائل و ضاحت دقرآن مجید پہ کرا کینے دہرکتہ
شوع دے۔ دقرآن مجید دطالبانو، عالمانو او پہ کورونو کینے د زمانو دپارہ عظیمہ تحفہ
دے۔ ہرچا سورہ چہ دا تفسیر موجود وی ہفوی تہ پکاری چہ نور خلق خان سورہ کینی
او ہفوی تہ ددے درس اوردی۔ انشا اللہ دزہرونو او عملونو اصلاح پہ پینتوڑ کینی
دا تفسیر پہ (۳۰) جلدونو کینے چاہ شوع دے

دشاہ ولی اللہ اوشاہ عبد القادر د فارسی اورد تفسیرونو تاسا پینتوڑ کینی

آسان تفسیر

پہ یو جلد کینے دقرآن مجید بہترین پینتوڑ تفسیر دے۔ چہ پہ دے کینے د
قرآن مجید دلفظی ترجمہ سورہ سورہ پینتوڑ ہمارے خیال ہم سکتہ شوع دے۔
او پہ حاشیو باندے دیر قیمتی معلومات بیکے شوی دی۔ دقرآن پاک دترجمہ
دزدکریے دپارہ دا پہ موجودہ زمانہ کینے یو لہے نعمت دے۔ پہ مکت خط کینے
ہم چاہ شوع دے، اوہہ وروکی سائز کینے ہم ترلا سہ کیدے شی۔

تاج کتب خانہ

ہدایہ شریف د اسلامی حنفی فقہی یو جامع او مستند کتاب دے چہ پہ تولو اسلامی مدرسہ کینے لوستے شی۔ پہ پینتو ژبه کینے تر اوسه پوره دے دے کتاب شروح نژاد۔ تاج کتب خانہ پینتو ته الله پاک تولىق ورکړو چہ د ستر مالو حضرت مولانا حنیف گنگوږی "غایة السعایة فی شرح مافی الهدایة" د پینتو ترجمه انتظام او کړو او فقیر دا عظیم الشان زبور:

تاج الهدایہ پینتو شرح هدایہ

په نوم په دیر بناشته د ول چاپ شویته د دے کتاب په لوستلو مو په اسلامی فقہ کینے مهارت حاصل کینے

د احادیث رسول صلی الله علیه وسلم اہمیت هر چا ته څرگند دے۔ دا هغه څه او څوړه چینه ده چہ تر قیامتہ به مسلمانان پر څپله تنده ماتوی۔ د احادیثو په ذخیره کینے

مشکوٰۃ شریف

ته نور مقام حاصل دے۔ مونږه د پینتو لوستونکو دیکر د مشکوٰۃ شریف یوه دا سے نسخه تیاره کړه دے د پاشر په یو طرف مکمل عربی متن سره د اعرابو چاپ شوه دے۔ او مخامخ ورته آسانه پینتو ترجمه ټکی په ټکی لیکل دلا۔ د دے کتاب په لوستلو سره د څوړنې صلی الله علیه وسلم ټول مبارک ژوند او حکمونه د سترگو په وړاندے او کړنې، ایسان پر مضبوطی او د نیک عمل شوق زېږون کینے پیدا کیري او غلط عادونو او عمنونه پر د بچنه ورکیري۔ د علم دین د طالبانو ته علاوه په کورونو کینے زانانے هم په آسانه لوستل شي۔ مشکوٰۃ شریف پینتو په پخو بناشته جلدونو کینے چاپ شوه دے۔

* د حدیث شریف یو بل اہم کتاب سکن ترمدی دے۔ علماء وای چہ د چاپه کور کینے ترمدی شریف موجود وی نو هغوی د دے دا سے اوکتری لکه چہ د دوو جلدونو مو د حضرت محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم د هغه په کور کینے خبره کوی د دے سعادت د حاصلولو دپاره تاج کتب خانے ترمدی شریف (پینتو) په دا سے انداز کینے چاپ کړه دے چہ د پاشر په یو نیم طرف مکمل عربی متن دے او مخامخ ورته ټکی په ټکی آسانه پینتو ترجمه دے۔ (زیر طبع)

تاج کتب خانہ۔ محلہ جنکی، قصه خوانی پینتو

په پینتو ژبه کینے د تاج کتب خانے علمی تحفے

چہ د دین د علم د پارو د هر کور مدرسے او کتب خانے دپاره څوړو کوی

تفسیر معرف شریف

د مفسر اعظم پاکستان مولانا محمد شفیع د پینتو د مشهور تفسیر پینتو ترجمه۔ په پینتو ژبه کینے دا د نورو نه لویه تفسیری ذخیره ده چہ د عوامو او علماء د پاره یوشان اہمیت لری۔

مشکوٰۃ شریف

د احادیثو مشهور او مستند کتاب په دیر بناشته انداز او آسانه پینتو ترجمه سره دیر لور چاپ کیدو کک دے چہ په لوستلو کینے سترگه پخیري۔

تاریخ اسلام

د حضور پاک صلی الله علیه وسلم او هغوی د څوړو پارو د پکیزه ژوندات حالات په دیر تفصیل سره علمی انداز کینے۔ دے کتاب کینے بیان شوی وی۔ د سین د وسیعې سندې او او د نورو علمو د تصدیق دے۔

مکمل موعظ

د صالح په پارو کینے په پینتو ژبه کینے د نورو د نورو او مستند کتاب چہ هر قسم مسائل پکینے په دیر تفصیل او وضاحت سره بیان شوی وی۔ په پینتو ژبه کینے د موعظ په پارو کینے د ووره مفصل کتاب د ستاسو نظر ته وی شير شوه۔

د دود مستند

د کورنی ژوند متعلق هر قسم ضروری او نازک مسله په دے بنائت کتاب کینے بیان شوه وی۔ چہ د هر باج نارینه او زنانه دپاره د لیکل زده کول دیر ضروری وی۔

د خلاصہ منیب او قدرتی پینتو شریف

د مدرسو د طالبانو او ماسلمانانو دپاره د لیکل و کتابونه په دیر جلی د پینتو شرحو سره چاپ شوی وی په دے دیر مطالباتو په درس پوهیدل و پراختیا شوی۔

تاج کتب خانہ

د عربی ژبه د طالبانو او استادانو دپاره یوه نوره تحفہ ده۔ د مولانا محمد میاں صاحب مشهور تصنیف "تاریخ اسلام" سره لیکل شوی۔

ناسوته د رطوبت د دے چہ د دے کتابونو د اشاعت او لوستو هر مسلمان ته ترغیب ورکوی د ستاسو د اکثر ترغیب

تاج کتب خانہ۔ محلہ جنکی، قصه خوانی پینتو

سیرت النبی

سید ابوالحسن ندوی

ذہبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم رجسٹرڈ مینہ ایمان تہہ ۵۵۔ پہ نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم باندے رحمت اور درود و میل۔ ذہنہ تعلیمات زوہ کولہ ذہنہ و ژوند حالات معلومولہ ذہر مؤمن نرا و نیتہ دپارکہ چیر ضروری دی۔

دا دپیتون خوش قسمتی دلا چہ ذہ سیرت النبی پہ ذہیرہ کیتہ یو بہترین کتاب "نبی الرحمة" پہ پیتو ژہ کیتہ ذہ "سیرت النبی" پہ نوم چاپ شو۔ دا موجودہ زمانے دیو ستر عالم او بچہد "سید ابوالحسن علی ندوی" تالیف دے۔ دا کتاب سیرت و عربی، فارسی، اردو او انگریزی کتابونو پھور او خلاصہ ۵۵۔ ذہ نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم د ژوند تفصیلی حالات و سیرت پہ بارہ کیتہ ذہ دنیا د لوید لوید علماؤ تحقیقی معلومات، د مسلمانانہ علاوہ د غیر مسلم علماؤ خراج عقیدت، حضور صلی اللہ علیہ وسلم ذہ تعلیماتو بہترینہ خلاصہ او ذہنہ د مبارک ژوند ہر آرخ پہ دے کتاب کیتہ چیر پہ وضاحت مہرہ جمع کرے شوے دے۔

دا کتاب ضرور پہ چنپ کور کیتہ اوساتھی

ذہ وادہ مسئلہ

ہر بالغ نارینہ اوزنانہ لہ پکار دی چہ دکورفی ژوند پہ بارہ کیتہ ذہ اللہ او رسول د حکونونہ حآن خیر کری۔ ذہ دے غرض دپارکہ مونہ یو چا شستہ او آسان کتاب "ذہ وادہ مسئلہ" چاپ کرے دے، چہ پہ ہنہ کیتہ ذہ نیتہ علون ترمینتہ د تعلقاتو، نکاح، طلاق، عدت او نور ہر قسم ضروری مسائل جمع کرے شوے دی۔ ذہ دے کتاب پہ نو تاتو ستر کے پرا نیتہ شی او بکارہ شی چہ زمونہو نا پورہ خلق د چل چہالت پہ وجہ شرم کتا ہون کیتہ مبتلا دی او دکانہ خبر نہ دی۔ کتاب پہ ظاہرہ دہوکے دے، ولے پہ "کونہ کیتہ مستدر" ہر دے سے کتاب تہ دیتے شی۔

کتاب

• اسلامی فقہی علم دھر مسلمان دعملی زندگی دپارہ دیر ضروری دے۔ پ پنتو
 ژوبہ کتبه د قفقی درسی کتابونو ترجمہ لوگنہ دے دی کتہ خلاصہ، مکتبہ، قدوری، کتہ
 وغیرہ۔ ولہ داسے یو کتاب چہ پہ آسان انداز کتہ د ژوندن تولے اٹھنے مکتے کتہ ذکر
 شوتے دی، تراوسہ تہ دو چاپ شوتے۔ ددے ضرورت د پورہ کونو دپارہ مونہ دکتہ
 دستر عالم مولانا مجیب اللہ ندوی صاحب مشهور کتاب |

اسلامی فقہ

- پنتو ژبہ کتہ چاپ کرو۔ ددے کتاب یو شو خصوصیات دادی |
- دفقہ دھر یو اہم بحث نہ دہانت د قرآن مجید د آیتونو اد احادیثو پہ رہنا کتہ پہ زیر نور
 مسئلہ بحث شوتے دے۔
- بیآ پہ آسان ترتیب سرہ متعلقہ مسائل پورہ پتے بیان شوتے دی۔
- دیو عام مسلمان پہ ژوند کتہ روزمرہ پینید دکتہ ہر قسم مسائل د موجودہ حالاتو د
 تقاضا مطابق بیان شوی دی۔
- دکھارت، مونہ، ورثہ، حج، طلاق، نکاح، میراث، رضاعت، یتیمت، مضاربت وغیرہ
 اود موجودہ زمانے د نوے نوے مسئلو جوابونہ د قرآن وحدیث پہ رہنا کتہ
 دہانت شوی دی۔ کہ حقوک د کتاب اولیٰ نو د قفقی پہ درسی کتابونو پورہ پہ
 ورتہ د پورہ آسانہ شی۔ او د خپل خان نہ علاوہ د نورو خلقو رہنائی پہ ہم کولے شی۔
- د قیامت علاقے : ژوند د یاد نشان تیریدنی، ہرہ شہہ او ہرہ وچ موند
 قبرتہ ورنژدے کوی۔ ولہ موندیہ پہ غفلت کتہ پراتہ یو۔ پہ قرآن مجید اولعادیثو
 کتہ بیابیا د قبر او آخرت د ژوند بیان ہم پہ دے غرض شوتے دے چہ انسان
 د غفلت د خوب نہ رابید ارشی او آخرت دپارہ تیار شی۔ پہ دے غرض موندیہ د

مستند کتاب تلکرة المعاد پنتو ترجمہ د قیامت علاقے او آخرت احوال

یہ نوم چاپ کھرتے دے۔ چہ پہ ٹوٹا رتے ژوند نہ دیلے کیری، اوینتہ اودر سیدی
 سترگے د اویکونہ دکتے شی او انسان خپل خالق او مالک تہ متوجہ شی۔ د وعظ
 او نصیحت دپارہ دیر بنائشہ کتاب دے۔ یکونے، مولانا سید روح اللہ د مازائش

تاج کتب خانہ۔ عملہ جنکی، قصہ خوانی پینور
 فرن ۰۰۱۳۲۵۲

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**